

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSKE SLOTTE OG HERREGÅRDE

JYLLAND

FREDERICIA

BOGENSE

Strib

Billesøave

KOLDING

Hindsgavl

MIDDELFART

Oregaard

Holsegaard

Kærsgaard

Nørre Åby

Erholm

Wedellsborg

ASSENS

Brahesborg

Skovgaard

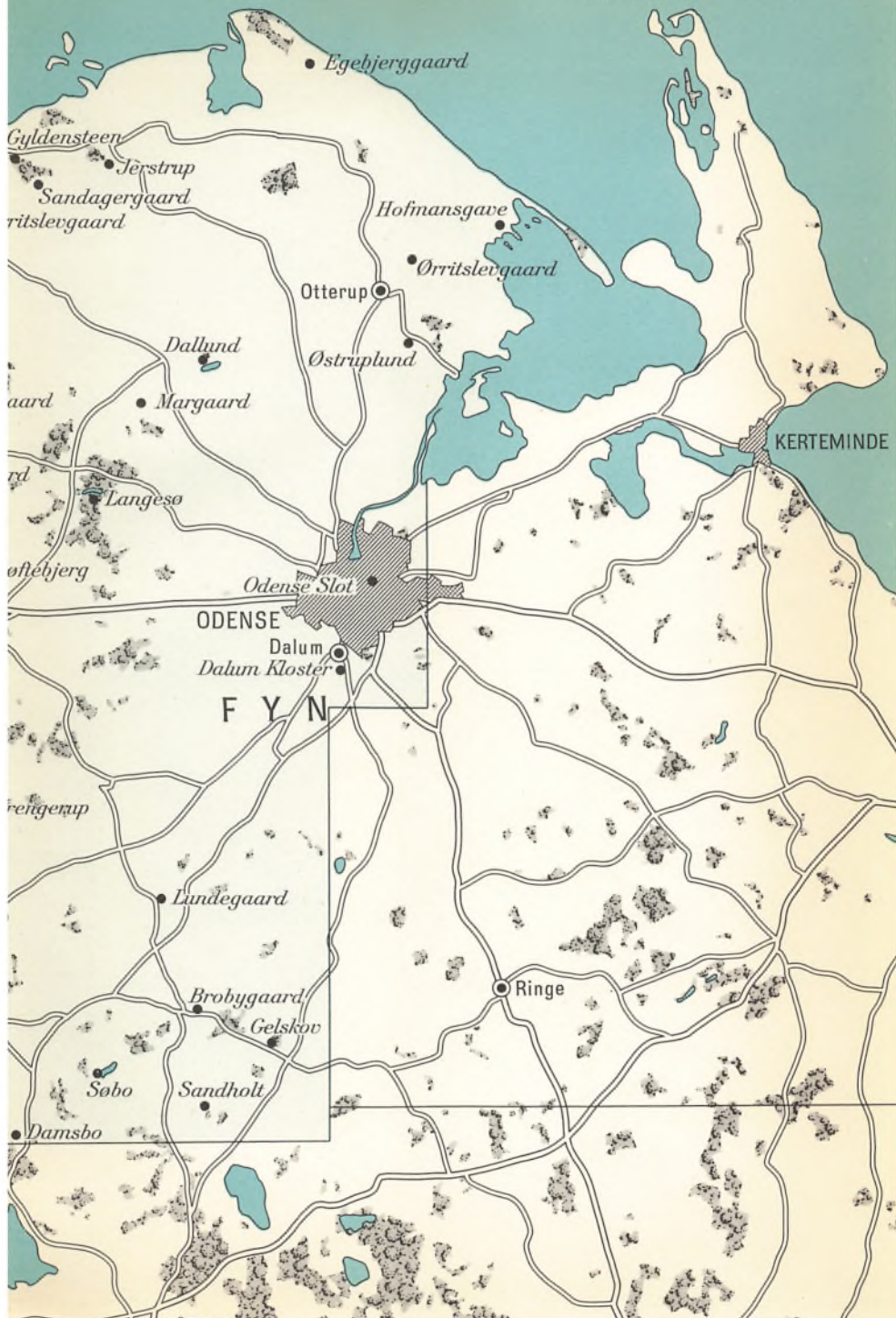
HADERSLEV

Hagenskov

Flenstøfte

Løgismose

SØNDERJYLLAND

Danske Slotte
og Herregårde

Danske Slotte og Herregårde

ANDEN UDGAVE

Under redaktion af AAGE ROUSSELL

9

NORDVESTFYN

HASSINGS FORLAG

København 1965

Sætning og trykning er foretaget af P. J. Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens. Farvebillederne er trykt i offset af Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder. Illu-Grafia har forestået klichéarbejdet og Petersen & Petersens Bogbinderi indbindingen. Den grafiske tilrettelægning er varetaget af Viggo Naae.

1. - 3. oplag

Redaktionen har revideret følgende forfatteres artikler:
N. O. Hofman-Bang (†), Svend Larsen (†), Vilh. Lorenzen (†),
Hugo Matthiessen (†), William Norvin (†), H. B. Seesten (†) og
P. B. C. Westergaard (†). Bredo L. Grandjean har revideret afdøde
Poul Bredo Grandjeans artikel.
De øvrige forfattere har selv revideret deres artikler.

INDHOLD

BILLESHAVE	409
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
BRAHESBORG	111
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
BROBYGAARD	25
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
DALLUND	215
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
DALUM KLOSTER	151
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
DAMSBO	53
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
EGEBJERGGAARD OG KJØRUP	255
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
ELVEDGAARD	337
af kammerherre, hofjægermester, lensbaron <i>H. Berner Schilden Holsten</i>	
ERHOLM	357
af arkivar, cand. jur. <i>H. B. Seesten</i>	
FLENSTOFTE	81
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
GELSKOV	37
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
GRØFTBJERG	351
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
GYLDENSTEEN	287
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
HAGENSKOV (Frederiksgave)	89
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
HARRITSLEVGAAARD	305
af museumsinspektør, mag. art. <i>Hugo Matthiessen</i>	
HINDSGAVL	395
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
HOFMANSGAVE	245
af forstander, hofjægermester, cand. mag. <i>N. O. Hofman-Bang</i>	

HOLSEGAARD	323
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
JERSTRUP	273
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	
KRENGERUP	129
af museumsinspektør <i>P. B. C. Westergaard</i>	
KÆRSGAARD	329
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
LANGESØ	183
af kammerherre, hofjægermester, lensbaron <i>H. Berner Schilden Holsten</i>	
LUNDEGAARD	145
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
LØGISMOSE	63
af lektor, dr. phil. <i>Vilh. Lorenzen</i>	
MARGAARD	203
af arkivar <i>Poul Bredo Grandjean</i>	
ODENSE SLOT	161
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
OREGAARD	317
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
RUGAARD	171
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
SANDAGERGAARD	279
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
SANDHOLT	7
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
SKOVGAARDE	105
af landsarkivar, cand. mag. <i>Harald Hatt</i>	
SØBO	45
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
WEDELLSBORG	373
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
ØRRITSLEVGAARD	239
af museumsdirektør, cand. mag. <i>Svend Larsen</i>	
ØSTRUPLUND	229
af lektor, cand. mag. <i>Aage Fasmer Blomberg</i>	

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Sandholt

Sandholts Lyndelse sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

I den ældre middelalder har godset antagelig hørt til de store samlede strækninger af krongods, som optog den større sydlige del af Sallinge herred, og hvori Arreskov formodentlig var det faste punkt. Gården har formodentlig sin oprindelse fra en brydegård, hvorunder en del af dette krongods har været drevet. Ikke blot var ejerforholdet mellem Sandholt og Arreskov langt ned i tiden for nogle strækningers vedkommende stærkt indfiltret, men også den omstændighed, at vi ved middelalderens udgang træffer de samme ejere på begge gårde, tyder på, at der er en gammel forbindelse imellem dem. Ved udgangen af 14. århundrede skal Krummedigeslægten have ejet Sandholt. 1434 var *Henneke* og *Timme Krummedige* dens ejere, og den sidstes søn *Johan Wittekop Krummedige* solgte den siden til den bekendte rigshofmester

SVENDBORG AMT

hos kong Hans, *Poul Laxmand*, der siges at have købt den med stort bedrag. Dette kan dog kun have drejet sig om en part i gården, thi det er ligeledes overleveret, at den fra Christiern I's historie vel kendte *Eggert Frille* (død 1470) skrev sig til Sandholt, og han må da formentlig have arvet sin part efter sin moder, *Ermegaard Altena*, hvis slægt synes at have stået Krummedigerne nær og formodentlig har fået del i gården ved indgifte med denne slægt. *Eggert Frilles* datter, *Erme-gaard*, var gift med *Bent Bille* til Søholm, der ligeledes skrev sig til Sandholt, og når derfor traditionen beretter, at kong Hans efter *Poul Laxmands* mord og hans godsers inddragelse skænkede gården til *Bent Billes* søn *Torbern*, der var gift med *Edele Jernskæg*, der skal have været kongens elskerinde, må forholdet være det, at *Torbern Bille*, der i forvejen ved arv besad en del af gården, ved denne lejlighed har fået resten, som var kommet i kronens besiddelse.

Det er sandsynligt, at det er *Torbern Bille* og *Edele Jernskæg*, som forvandlede Sandholt til en herregård og afløste den gamle brydegård med et grundmuret stenhus. I søndre hus findes længst mod øst i en kælder rester af en sen-middelalderlig bygning, opført dels af rå kamp, dels af mursten i munkeskifte, som muligvis stammer fra et våningshus fra *Torbern Billes* dage, men noget nærmere om disse bygningsrester lader sig ikke bestemme, da gårdens senere ødelæggelse og genopførelse har udslettet de fleste spor. Muligt er det dog, at hint ældste stenhus først er rejst af gårdens næste ejer.

Torbern Bille gav sin hustru brev på Sandholt i 1508, og få år efter er han død; hvor længe fru *Edele Jernskæg* sad enke her, kan ikke oplyses, men efter hendes død gik gården i arv til hendes datter *Edele Bille*, der 1516 ægtede *Jacob Hardenberg* til Hvedholm. Dette ægteskab blev dog af kort varighed, idet den unge fru *Edele* døde allerede 1527 efter at have skænket sin mand en søn, der snart efter fulgte moderen i graven og gjorde faderen til ejer af hendes godser. *Jacob Hardenberg* skal for det meste have boet på Sandholt, og sikkert er det, at det næste trin i gårdens bygningshistorie er knyttet til hans navn; fra hans tid stammer de nederste partier af østre hus, der er opført af mursten i munkeskifte på et fundament af rå kamp og har toskibet kælder med krydsribbehvælvinger, bårne af firkantede piller; over kælderpartiet kan endnu spores murværk af et nedre

Hovedbygningen med voldgraven set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

stokværk, hvorigennem den hvælvede portgennemkørsel var. Dette sengotiske hus, der efter de bevarede dele at dømmes kan siges at være blandt de anseeligste, der er efterladt fra hin tid, har Jacob Hardenberg altså opført ved den østre ende af det omtalte stenhus, men om det drejer sig om en udvidelse af gården fra hans tidligere år eller det var en genopførelse efter Grevefejden, lader sig nu næppe med sikkerhed afgøre. Under denne krig blev nemlig Sandholt stormet og plyndret, men hvor grundig ødelæggelsen var, vides ikke.

Jacob Hardenberg selv blev tillige med mange andre ledende fynske adelsmænd taget til fange af de grevelige, og kom først på fri fod efter Københavns overgivelse til Christian III; af denne konge betragtedes han i begyndelsen med nogen mistænkksomhed, men blev dog 1540 optaget i rigsrådet og gjort til stiftslensmand på Fyn. Efter at have mistet sin første hustru havde han ægtet Sophie Lykke, der ved hans død 1542 kom til at sidde inde med hans vidtstrakte godser; hendes noksom bekendte foretagsomhed førte dog til, at hun måtte give Holmekloster (Brahetrolleborg) tilbage til kronen og skifte det

øvrigt gods mellem de tre døtre, af hvilke Anna Hardenberg fik Sandholt, som hun bragte til sin mand, *Erik Rud* til Fuglsang.

Henimod 1560 tog dette ægtepar bolig på Sandholt, og Erik Rud ses at have næret virksom interesse for sin nye ejendom; han tilkøbte adskillige bøndergårde og erhvervede af kronen Sandholts Lyndelse kirke, som han udvidede med en tilbygning mod øst og et nyt kor, ligesom også den rigt udskårne prædikestol med hans og hans hustrus fædrene og mødrene våben er et minde om hans virken. Erik Rud var forøvrigt en stridbar herre, der førte mange trætter om gods og holdt stift på, hvad han anså for sin ret, men han var tillige en tapper mand, når det gjaldt; med ære havde han deltaget i Ditmarskertoget, og han var en af de stolte adelsmænd, der ved Frederik II's påfølgende kroning nægtede at modtage ridderslaget af kongens hånd; i Syvårskrigen kæmpede han på flåden sammen med sin berømte broder Otte.

Meget gods besad Erik Rud, da han døde i 1577, to år efter sin hustru, og i en årrække ejedes det altsammen i fællesskab af børnene. Da der omsider blev holdt skifte, tilfaldt Sandholt sønnen *Knud Rud*, der til forskel fra en slægtning med samme navn sædvanlig kaldes Store Knud Rud — på grund af sin rigdom på gods. I året 1590, på en tid da Knud Rud var i udlandet i kongens ærinde, brændte Sandholt og blev derefter genopført i større og mere imponerende skikkelse. Det gamle søndre hus blev nedrevet og erstattet med et nyt i to stokværk; Jacob Hardenbergs østre hus forhøjedes med et stokværk, og to ottekantede tårne opførtes ved de udvendige hjørner; utvivlsomt rejstes samtidig de to andre fløje, ligeledes i to stokværk, både den nordlige med hvælvet, todelt kælder, og den vestlige, og tilsvarende tårne opførtes i de to hjørner mod vest; til denne side fik også både nordre og søndre fløj selvstændige gavle. Gården, der således kom til at danne en, noget skæv, firkant, havde store vinduer med kurvehanksbuer, og var prydet med mange kviste og fløje med forgyldte spir.

Det var et usædvanligt stort og prægtigt herresæde, Knud Rud således rejste, men det svarede til hans store rigdomme på gods, som stadig voksede. Handler og trætter om ejendomme havde han til stadighed, og selv med sine søskende og andre nærmeste slægtninge

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

kivedes han om retten til det nedarvede gods. Da han var omkring de halvhundrede, giftede han sig med den bekendte foretagsomme dame Ellen Marsvin, der var enke efter Ludvig Munk og selv en ivrig godssamler, og dette ægteskab var sikkert fra begge sider en ren pengespekulation. Knud Rud foretog nu den transaktion, at han afstod Sandholt til hustruen mod andet gods, men herimod protesterede familien, navnlig broderen Corfitz Rud, og efter en langvarig strid sluttedes et forlig, hvorved det bestemtes, at mageskiftet med Ellen Marsvin skulle være ugyldigt, at Sandholt ved Knud Ruds død tilfaldt Corfitz Rud og svogeren Jakob Lykke, og at Knud, så længe han levede, skulle holde gård og gods vel vedlige. Da Knud Rud døde 1611 på Odensegaard, hvor han den sidste halve snes år af sit liv havde været lensmand, beholdt Ellen Marsvin alligevel Sandholt og måtte ved proces tvinges til at aflevere gården til Corfitz Rud. Hun nåede forinden at få skovene forhugget, og alle de forgyldte fløje og spir, hvoraf der angives at have været ikke mindre end 50, havde hun taget med sig, så vel som kobber og bly af tagene, men

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

disse bedrifter, der betegnes som en hån mod Knud Rud, vurderedes til en bøde på ikke mindre end 2.000 rdl.

Corfitz Rud, der efterhånden blev endnu rigere på jordegods end broderen, var en kundskabsrig mand, der havde brugt sin ungdoms studieår i udlandet godt og med hæder havde deltaget i Kalmarkrigen; en lang årrække var han lensmand på Hindsgavl, men de sidste år af sit liv synes han at have tilbragt i stilhed på Sandholt. Han døde i 1630, og tre dage før han selv gik bort, havde han haft den smerte at miste sin eneste, nittenårige søn Otte; ved hinandens side hviler de i Lyndelse kirkes snævre gravhvelving. Enken *Birgitte Rosensparre* besad Sandholt til sin død femten år senere; hun lod foretage reparationer på herregården, og det er sandsynligvis også hende, der har opført den renæssancegavl på Lyndelse kirke, hvor en sandstenstavle med Ruders og Rosensparrers våben endnu minder om hende.

Arvinger til Sandholt var efter Birgitte Rosensparres død hendes og Corfitz Ruds døtre eller deres børn. Mette Rud, der var død flere år forinden, havde været gift med Niels Trolle til Trolholm, Lisbeth

Rud var gift med Niels Krabbe til Skellinge og Birgitte Rud, der døde samme år som moderen, med Christen Skeel til Fussingø. Det indviklede fælleseje opløstes efterhånden derved, at Niels Trolle udkøbte de andre arvinger og samlede gården for sin og Mette Ruds søn Corfitz. I Niels Trolles tid gik svenskekrigens barbariske ødelæggelse hen over Sandholt gård og gods, der blev så hårdt medtaget, ikke mindst af indkvarteringen af vore egne tropper, at det var meget vanskeligt at bringe det på fode igen. *Corfitz Trolle*, der var gift med Birgitte Rantzau, en af Griffenfelds bekendte veninder, synes at have gjort sit bedste for at stride sig gennem de frygtelige år efter krigen, men han sank efterhånden dybt ned i gæld, og da han døde i 1684, gled den gamle gård over til den største panthaver, en af de mange spekulanter, der i hine tider snyltede på samfundet.

Conrad Hesse hed manden; han var jurist, endda en lærd jurist, sekretær i Tyske Kancelli og havde været benyttet og ladet sig bruge til mange forskellige hverv, blandt andet været med til at fælde den berygtede dødsdom over Griffenfeld. Ved sin heftighed, trættekærlighed og processyge gjorde han sig almindelig forhadet. Nogen bedring i godsets tilstand skete der i årenes løb; hovedgården, der i Frederik III's matrikel stod for 90 tdr. htk., ansattes i den nye matrikel 1688 til 79 tdr. ager og eng og omtrent 15 tdr. skov, foruden 18 tdr. i Kistrup, der ligeledes var hovedgårdstakst, og Lyndelse kirke; af bøndergods besad Sandholt på denne tid 213 tdr. htk., der var beliggende i sognene Lyndelse, Vester Hæsing, Hillerslev, Øster Hæsing, Sønder Broby og Hundstrup. I hovedsognet Sandholts Lyndelse ejede Sandholt alle gårde og huse, henholdsvis 24 og 9, af Vester Hæsing sogns 36 gårde og 20 huse 16 og 3, i Hillerslev sogn 10 af de 55 gårde og 1 hus af 26 og endelig i Øster Hæsing 7 af 37 gårde og 3 af 15 huse. Under hovedgården var 295 tdr. ld. under plov; den var i Hesses tid bortforpagtet, i en lang årrække til oberst Jakob de Bruin, der i 1695 fik kontraktmæssig forkøbsret, hvis Hesse ville afhænde godset, og efter dennes død i 1705 af enken fik skøde derpå.

Jakob de Bruin var en virksom mand, men da han var uformuende, og tiderne som bekendt meget vanskelige, var han ikke i stand til i længden at holde fast på det store gods. Stærkest er hans navn knyttet til den gård, hvis skæbne indtil 1946 har været uløselig

*Interiør fra
E. M. Clausens
tid (foto. Harry
Petersen).*

forbundet med Sandholts, Sollerup. Ved sydspidsen af Arreskov Sø lå den såkaldte Kistrup skov, hvor Sandholt besad det ovenfor nævnte enemærke på 18 tdr. htk., som var hovedgårdsjord og sikkert oprindelig ligesom omgivelserne har været krongods, der, uvist af hvilken grund er kommet til at følge Sandholt. Ved siden af dette enemærke lå nogle skov- og engstrækninger og den såkaldte Sørose ved søens spids, der fra gammel tid hørte til Lyndelse, hvis bønder ejede græsningsretten. Om denne strækning, der — skønt skoven efterhånden svandt ind — vedblivende kaldtes Kistrup skov, stod der megen strid. Dels mellem bønderne i de to nabosogne, dels mellem de Lyndelsemænd og Sandholt. Og herom drejede bl. a. en af Hesses omtalte processer sig. Bønderne vandt, og engen hørte også i de følgende år til

Lyndelse sogn. Da enemærket lå så langt fra Sandholt, at det ikke kunne drives under hovedgården, var jorden fra tidligere tid af fordelt mellem nogle bol, der udgjorde en lille by, men disse såkaldte Kistrup skovhuse havde altid været vanskelige at få bortfæstet, og Bruin foretog derfor den meget fornuftige forandring at forene hele enemærket til en avlsgård, der i begyndelsen kaldtes Kistrup Skovgaard, men siden fik det navn, der synes fra gammel tid at være knyttet til stedet, Solle-
rup. Blandt Bruins mange projekter var også udtørring af Sømosen, men pengene ville ikke slå til, og tilsidst måtte han gå fallit ; gård og gods overtoges 1718 af *Københavns Universitet* som ufyldestgjort panthaver og solgtes få år efter til statsråd *Hans Nobel*.

Den nye ejer var en mand, der var kommet til vejrs ved dristig foretagsomhed, som ikke synes at have været hæmmet af stærke moralske skruper. Fra Kristianopol i Blekinge var han kommet som toldforvalter til det nordenfjeldske Norge, hvor han tilgiftede sig noget gods og i det hele skabte sig det nødvendige økonomiske grundlag for at komme op ad embedsstigen. I 1704 blev han amtmand i Romsdals Nordmør og Søndmør fogderi, og en tid ejede han Moldegaard ; han ansås for en dygtig finansmand og benyttedes på forskellig måde af regeringen, bl. a. i den bekendte store norske matrikuleringssag. Da han var blevet til års, afstod han sine embeder til en svigersøn, blev udnævnt til etatsråd og drog med sine penge til Danmark for at blive godsejer og i sine sidste år nyde frugterne af sit arbejde. 1726 fik han af Sandholt oprettet et stamhus, der foruden hovedgården og Sollerup med tilhørende skov og Lyndelse konge- og kirketiende omfattede ca. 260 tdr. htk. bøndergods, ialt noget over 400 tdr.

Etatsråd Nobel døde allerede 1732, og stamhuset overtoges, efter en særlig paragraf i erektionsbestemmelserne om den første besidders enke, af hans efterlevende hustru Dorothea Hansdatter. Allerede medens han levede, synes der at være gået svind i rigdommen, hvad enten det nu skyldes, at Sandholt har været så ødelagt, da han købte det, at det ikke var til at bringe på fode i de vanskelige tider, eller han på grund af sin fremrykkede alder ikke har besiddet den fornødne kraft og dygtighed til at arbejde under de nye forhold. I de få år, enken var besidderinde, gik det med rivende fart nedad bakke ; hun lånte penge allevegne, måtte endog pantsætte det meste af sit

prægtige indbo og døde så forarmet, at skifteforvalteren skriver, at etatsrådinde Nobels stervbo findes i en så enorm, ja fast utrolig vidtløftighed, så at det så at sige er umuligt at udfinde, hvem der er kreditor og hvem debitor. Stor var gælden, og desuden var bygningerne forfaldne, godset ødelagt og landbruget ude af drift. Om allerede på dette tidspunkt det bibliotek, som opretteren af stamhuset havde ført med sig, og som han satte så stor pris på, at det i erektionsbrevet nævnes som et tilbehør, der skal røgtes, er blevet splittet og bortkommet, kan ikke oplyses.

Efter etatsrådindens død 1740 gik stamhuset over til hendes mands søn af et tidligere ægteskab Hans Nobel, der havde været amtmand i Stavanger, men var afgået med justitsrådstitel allerede 1726, og nu var en mand på over de halvhundrede. At bringe stamhuset op af uføret formåede han ikke, og ved hans død 1752 var tilstandene mere elendige end nogensinde. Landbrugets kår var ganske vist nu begyndt at bedre sig, men dels har vel Nobel været ukyndig på dette område, og dels har hovedgårdene været bortforpagtede, og frugterne af fremgangen er således tilfaldet forpagterne og ikke besidderen. På Solle-rup virkede flere dygtige forpagtere, der drev gården særdeles godt frem, navnlig den bekendte Søren Tilemann, der nød stor anseelse som en af Fyns kyndigste og mest foretagsomme landøkonomer i de tider.

Efter Hans Nobels død arvedes besiddelsen af hans søn, der har samme navn som sin fader og farfader, Hans Nobel. Han havde virkelyst og tog straks fat på arbejdet for at bringe stamhuset på fode; et større lån blev optaget til forbedringer på godset og bygningernes istandsættelse, men 1755 bortreves han af døden, endnu ikke fyrretyve år gammel. Junker Hans eller den gale herremand, som han almindelig kaldtes i egnen, var en lidenskabelig jæger, og i traditionen har hans vilde jagt gennem skovene og over marker og enge længe levet videre.

Ugift og barnløs var han gået bort, og stamhuset tilfaldt nu hans ældre søster *Martha Nobel*, der var gift med kancelliråd Christian *Nørager*, som var rådmand og tolder i Odense og en tid havde ejet Bøttigersholm, det nuværende Hofmangave på Nordfyn; sine sidste år levede han på Sandholt, hvor han døde så forarmet, at enken

Sandholt set fra syd (fot. Niels Elswing).

*Trappeparti
(fot. Harry
Petersen).*

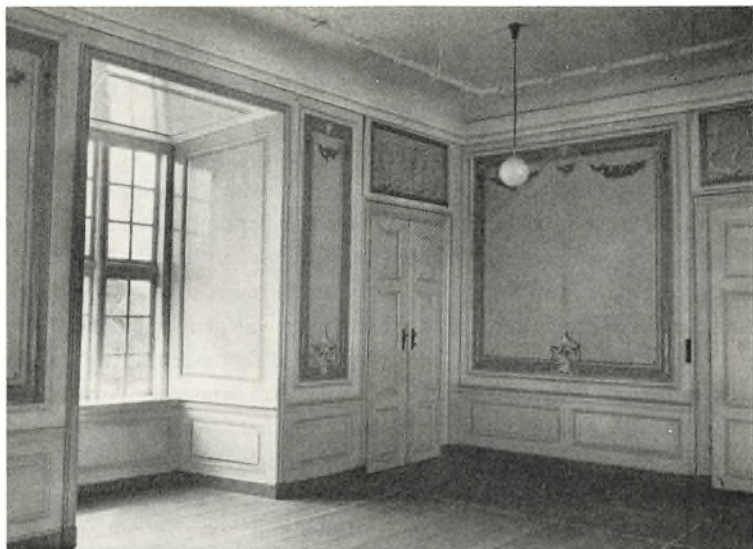
måtte gå fra arv og gæld efter ham. Martha Nobel selv var en dygtig og virksom kvinde; med iver optog og fortsatte hun broderens påbegyndte arbejde for at ophjælpe besiddelsen; skovene kom nu i god stand, bygningerne både på Sandholt og på Sollerup, så vel som Lyndelse kirke, blev repareret, og godset forbedredes i mange henseender således, at hun kom til at efterlade stamhuset i en ganske anden tilstand, end hun havde modtaget det. Hun forbedrede bl. a. gården ved at opføre en ny ladegård, hvoraf den ene fløj, der stammer fra 1770, endnu står. Det siges udtrykkelig i en synsforretning, at medens Sandholt før havde været i miserabel stand og hørt til det sletteste gods på Fyn, kunne det nu holde pris og valør med andre deromkring liggende godser, der administreredes og ejedes af gode

SVENDBORG AMT

husholdere. I fru Nøragers tid begyndte også udskiftningen, som her måtte volde særlig store vanskeligheder, fordi fællesskabet mellem byerne var meget indviklet, da Arreskovs og Sandholts bønder fra gammel tid lå spredt inde mellem hinanden, hvilket nødvendiggjorde, at der foretoges mageskifter i temmelig stort omfang. Både selve Sandholt og Sollerup udløstes af fællesskabet og fik deres marker selvstændigt indhegnede. Lyndelse, hvor Sandholt var eneste lodsejer, havde tidligere en mark fælles med Øster Hæsinge, men dette fællesskab blev nu ophævet, og det samme var tilfældet med Vester Hæsinges fællesskab med de omliggende byer. Derimod blev de enkelte bøndergårdes jorder ikke udskiftet fra hinanden; det nødvendige mageskifte med grevskabet Muckadell blev vel fuldbyrdet, men fru Nørager var imidlertid blevet ældre og svagelig og lod sagen hvile, da de andre lodsejere i byerne ikke forlangte reformen fremmet. Hun havde også i sine senere år den sorg, at hendes datter Frederikke, der var gift med en tolder i Odense ved Navn Søren Lindam, vendte tilbage til hjemmet med sine børn, fordi manden gjorde sig usynlig efter at

Justitsråd Hans Nobel Nøragers byggeindskrift i porten (fot. Th. Andresen).

Hjørne af riddersalen. Vægdekorationer og dørstykker er malet af Ch. N. Nobel Nørager (fot. Th. Andresen).

have forøvet meget omfattende bedragerier. Da fru Nørager var død i 1782 fik hun i en indskrift på kisten det eftermæle af sine børn, at hun var ydmyg i lykken, uforsagt i modgang, tålmodig i lidelse og fornøjet i døden.

Hendes ældste søn, justitsråd *Hans Nobel Nørager*, der arvede stamhuset, tog for alvor den opgave op at restaurere bygningerne, som var yderst forfaldne, da de nødtørftige udbedringer, de havde fået i moderens tid, åbenbart kun havde kunnet forsinke, men ikke afværge ødelæggelsen. Han begyndte med østfløjen, hvor broen fører over graven, og en indskrift med hans navn og et lille vers, der udtrykker et fromt ønske om værkets bestandighed, fortæller, at bygningen er repareret eller snarere nyopført i 1788. Han har vistnok fjernet en gammel vægtergang eller måske snarere resterne af den og ligeledes de to tårne på vestsiden; det siges nemlig, at både nord- og vestfløjen manglede ved hans død i 1789, men helt bogstaveligt skal dette dog næppe tages, i hvert tilfælde ikke for vestfløjens vedkommende. Nørager havde i det korte spand af tid, han besad stam-

SVENDBORG AMT

huset, også genoptaget det i moderens sidste år afbrudte arbejde på udskiftningen og den dermed forbundne bekostelige udflytning af gårdene. Han døde ugift og barnløs, og efterfulgtes af sin broder *Christopher Nicolai Nobel Nørager*, der var officer og endte som oberstløjtnant i fynske landeværnsregiment og et par år inden sin tiltrædelse var blevet gift med Christine Caroline Wilhelmine Rønne.

Han fortsatte broderens arbejde; de manglende dele af hovedbygningen blev genopført, og gården fik i det væsentlige det udseende, den endnu har. Mod vest rejstes ingen tårne mere, og det oprindelige forhold, at sydfløjen her ligesom nordfløjen var gennemløbende, forstyrredes helt i det sydvestlige hjørne, som formodentlig har været helt nedrevet. Sin gamle pragt og skønhed fra Rudernes dage havde Sandholt vel ikke fået igen ved denne restauration, men størrelsen var omtrent den samme og oversteg i virkeligheden langt stamhusets kræfter. Man synes da ikke heller at have formået at give det indre en tilsvarende udstyrelse, og kun enkelte rum, navnlig den store sal i østfløjen over porten, viser bestræbelsen for at give de imponerende rammer et stilfuldt indhold. De smukke dekorationer over dørene i salen og i et tilstødende tårnværelse er udført af Christopher Nørager selv, der i sin ungdom i København havde bødet på de knappe indtægter ved at gå maleren Jens Juel til hånde og åbenbart ikke forgæves havde færdedes i denne kunstners atelier. Til gengæld er den række af værelser, der indrettedes på 1. sal i syd- og vestfløjen, og hvori besidderne vistnok siden stadig har haft deres beboelse, både udmærket gode og hyggelige rum og har en prægtig beliggenhed. De store byggearbejder, såvel som udskiftning og udflytning havde kostet mange penge, og det er derfor ikke overraskende, at oberstløjtnant Nørager efterlod sig ikke så ganske ringe gæld, da han døde i 1807 på et tidspunkt, da nye ulykker brød ind over landet og skabte en trængselens og nødens tid, ikke mindst for de større landejendomsbesiddere, som også hans enke og umyndige børn bittert fik at føle.

Hans Nobel Nørager hed den unge mand, der i sit 17. år arvede stamhuset Sandholt; han var officer ved fynske dragonregiment, og da krigen netop brød ud, måtte han forblive i tjenesten, og var således foreløbig afskåret fra at beskæftige sig med sit gods, som måtte bestyres af andre, og hvor hovedgårdene oven i købet var bortfor-

Detalje af vægmaleri i tårnværelset, udført af Ch. N. Nobel Nørager ca. 1790 (fot. Th. Andresen).

pagtede for en længere årrække på meget ugunstige vilkår. Efter fredsslutningen tog han sin afsked fra militærtjenesten og overtog selv stamhuset; forholdene skulle nu bringes i orden og gælden betales, og under henvisning til de store byggearbejder og andre forbedringer, der var foretaget, hvortil i de senere år var kommet delvis nybygning af avlsgårdene både på Sandholt og Sollerup, søgte han om at måtte optage et større lån; han anbefalede af amtmanden som en meget ordentlig ung mand, og hans andragende blev også bevilget, men på grund af tidens fortvivlede pengeforhold viste det sig ganske umuligt nogetsteds at få det ønskede lån. Først nogle år senere lykkedes det at skaffe pengene, således at Nørager kunne arbejde under roligere forhold, men de kritiske tider for landbruget hindrede ham gennem mange år i at komme ud af gælden eller overhovedet at betale noget afdrag. Da der endelig øjnedes nogen bedring, idet kornpriserne henimod århundredets midte begyndte at stige, varede det endda en tid, før besidderen høstede fordel deraf, fordi forpagtningsafgiften af

SVENDBORG AMT

hovedgårdene var fastsat i penge, og fortjenesten derfor gik i forpagternes lommer. Sandholt blev dog i mange henseender forbedret og sat i god drift efter landbrugets stærke udviklings krav, medens det forsøg, der blev gjort med indretning af et schæferi på Sollerup, ikke ret ville lykkes; det bestod ganske vist i hele Hans Nøraggers besiddelsestid, men synes at have krævet større pengeanbringelse for at give udbytte, end han formåede at ofre på det. Efter den nye matrikel af 1844 ansattes Sandholt til ca. 62 tdr. htk., og dens areal var 450 tdr. ld. foruden 90 tdr. ld. skov, Sollerup var ca. 22 tdr. htk. med et areal på 300 tdr. ld. ager og 60 tdr. ld. skov, og af bøndergods var der omtrent 250 tdr. htk., der udgjorde 2.200 tdr. ld., fordelt mellem 36 gårde, 3 bolssteder og 34 huse, som var beliggende i Sandholts Lyndelse, Vester Hæsing, Hillerslev og Sønder Broby sogne.

Hans Nobel Nøragger besad Sandholt i mere end et halvt århundrede og oplevede at se frugterne af sin ungdoms slidsomme år og de nye gunstigere tider; han blev både hofjægermester og kammerherre og nåede således bedre op på højde med sine adelige naboer, end nogen af hans forfædre havde været. Han havde i 1816, samtidig med at han selv overtog stamhusets styrelse, giftet sig med generalmajor Johan Christopher von Suckows datter, Amalie Henriette Christiane von Suckow, med hvem han havde en søn, som han havde den store sorg at miste, inden han blev voksen. Hans eneste barn var derefter datteren Nicoline Martha Nobel Nøragger, der blev gift med løjtnant ved de lette dragoner Joachim Ulrich von Sperling. Også hun bortreves dog af døden i en ung alder efter at have født en datter, der således blev arving til stamhuset. Kammerherre Nøragger døde i 1866, samme år som sin hustru, og efterfulgtes af sin datterdatter *Nicoline Martha Nobel von Sperling*, der da var 22 år gammel og ligesom sin bedstefader besad stamhuset i over 50 år.

I frøken Sperlings tid blev den langt overvejende del af fæstegodset efterhånden solgt til bønderne og erstattet af en fideikommiskapital. Schæferiet på Sollerup blev ophævet og gården atter gjort til en almindelig avlsgård, i hvis hovedbygning iøvrigt hendes fader jægermester Sperling havde bolig til sin død; avlsgården på Sandholt blev drevet som mønsterbrug, hvor mange danske landmænd har fået deres uddannelse. Sit liv igennem forblev frøken Sperling ugift, og

foruden at hun med indsigt og omhu tog sig af sin besiddelses styrelse, var hun altid optaget af de menneskers velfærd, hvorpå hun efter sin stilling i samfundet havde indflydelse, så vel i materiel henseende som ved den interesse, hun nærrede for folkeligt oplysningsarbejde i Grundtvigsk ånd, hvori hun personlig tog virksom del. Ikke blot er der i den store sal på Sandholt holdt mange oplysende foredrag og møder, men besidderinden var her ofte selv blandt de ydende. Intet under at hun også nærrede stor interesse for at kende den gamle gårds historie, som var hendes hjem; med omhu samlede hun al den kundskab herom, hun kunne skaffe sig, og sørgede for, at den ikke døde med hende. I adskillige år var frøken Sperling svagelig, men hun nåede dog udover støvets år; i 1917 døde hun, og da hun bestemt havde modsat sig at blive bisat blandt sine fædre i kirkens gravhvelving, jordedes hun på kirkegården.

Successionsspørgsmålet var naturligvis allerede adskillige år forinden taget op til afgørelse; det voldte ikke ringe besvær, da der overhovedet ikke fandtes flere efterkommere af erektors søn, for hvem stamhuset var oprettet, men i erektionsbrevet indeholdtes en bestemmelse om, at det i så tilfælde skulle gå over til efterkommerne efter hans søskende. En undersøgelse gav til resultat, at erektors datter Martha Margrethe, der var gift med amtmand Erik Must, havde en datterdatter, som var blevet gift med sognepræst Johan Grøn Lund, og dette ægtepar var tipoldeforældre til frøken Sperlings arvtager, fuldmægtig, senere kontorchef i finansministeriet, cand. jur. *Axel Lund*, der i 1917 blev stamhusets besidder. På dette tidspunkt var hartkornet 131 tdr., hvoraf 89 var fri jord, 18 skov og 24 bøndergods; Sandholts areal var 602 tdr. ld. ager og eng og 380 tdr. ld. skov. Sollerup var på 202 tdr. ld. I henhold til lensloven overgik Sandholt i 1923 til kontorchef Lunds fri ejendom. 1939 solgte stamhusbesidder Lund Sandholt til godsejer *E. M. Clausen*, der også ejede Hvedholm. I maj 1946 frasolgte godsejer Clausen Sollerup med 320 tdr. ld., samtidig med at Sandholt solgtes til godsejer *I. H. Kirketerp-Møller*. Efter dennes død 1958 ejes gården, hvis tilliggende nu er på 510 tdr. ld. ager og eng, samt 127 tdr. ld. skov, af hans enke, fru *Grethe Kirketerp-Møller*. Siden 1942 er hovedbygningen udlejet til Statens Civilforsvar, og ejerinden har sit hjem i den tidligere forpagterbolig.

SVENDBORG AMT

Der er noget fredeligt og idyllisk ved Sandholt, som det ligger der stille og afsides fra de store færdselsveje og spejler sine ældede mure i den stillestående lille sø, en egen stemning som over en forladt gammel borg, der er forglemt af den ny tids travle børn.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- 1434 Henneke og Timme
Krummedige
ca. 1460 Johan Wittekop Krummedige og Eggert Frille
ca. 1500 Poul Laxmand og Bent Bille
ca. 1502 Torbern Bille

ca. 1516 Jacob Hardenberg

ca. 1551 Erik Rud
ca. 1590 Knud Rud

1630 Birgitte Rosensparre (Rud)
1645 Corfitz Trolle
1684 Conrad Hesse
1705 Jakob de Bruin
1718 Københavns Universitet
1723 Hans Nobel
1755 Martha Nobel (Nøragger)
1782 Hans Nobel Nøragger

1789 Ch. N. Nobel Nøragger

1866 Nicoline Marthe Nobel
v. Sperling
1917 A. Lund
1939 E. M. Clausen
1946 I. H. Kirketerp-Møller
1958 Grethe Kirketerp-Møller

BYGNINGER

- Voldsted anlagt og stenhus opført
Østfløjen med portgennemkørsel opført

1590 Hovedbygningen brændt; sydfløjen genopført i to stokværk. Østfløjen forhøjet med et tredje stokværk, nord- og vestfløjen samt fire ottekantede tårne opført
1634 Byggearbejder

1770 Ladegården opført
1788 Østfløjen delvis nyopført, vesttårnene nedrevet
1790 - 91 Hovedbygningens genopførelse fuldført

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Brobygaard

Sønder Broby sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Få danske herregårde giver et så levende indtryk af sin oprindelse som landsbyhovedgård som Brobygaard; tæt omgivet af den øvrige bebyggelse ligger den, blot heget af sin smukke park, uden spir eller tårne, som rager op over naboerne, kun ved sine større dimensioner træder den frem som den største og fornemste i laget.

Allerede i 14. århundrede dukker Brobygaard frem i de skrevne kilder, men nogen sammenhængende historie lader sig ikke skrive, og de enkelte ejere, der nævnes, er kun navne, hvortil der ikke kan knyttes nogen ansuelig forestilling om levende mennesker, og som ej heller kan kædes sammen til nogen række, forenet ved slægtskab eller på anden måde. Først i slutningen af 16. århundrede begynder efterretningerne at flyde lidt rigeligere. *Bild Nielsen* af slægten *Kruckow*,

der var med til at besegle Fyns vedtægt i 1550 og endnu levede henimod en snes år derefter, men ellers er meget lidet kendt, nævnes som gårdens ejer tillige med sin hustru Ide Jacobsdatter Norby, der endnu var i live 1572. Dette ægtepars datter Maren Kruckow ægtede *Henning Venstermand*, der døde på Brobygaard i 1581, og snart efter solgte hun gården til en mere kendt mand.

Frantz Rantzau var født 1555 som den ældste af den berømte statholder i Holsten Henrik Rantzaus mange sønner; i sin pure ungdom var han i fremmed krigstjeneste, deltog blandt andet i nederlændernes frihedskamp og faldt en tid i spansk fangenskab, hvoraf faderens indflydelse dog snart efter friede ham ud. Efter hjemkomsten indtrådte han i hofstjenesten, som han forlod, da han giftede sig i 1584; samtidig fik han overdraget Korsør len; siden havde han en kort tid Kalundborg Slot i forlening og endelig i mange år Silkeborg, som han 1611 ombyttede med Tranekær. På den meget interessante såkaldte Rantzauske tavle, der nu opbevares på Krengerup, en i olie på en kobberplade malet fremstilling af Rantzaurnes stamtræ, der må være udført i tiden omkring 1590, ses i kanten mellem det egentlige maleri og rammen en række små, meget morsomme billeder af slægtens mange gårde, og blandt disse findes også Brobygaard. Den er fremstillet som et større hvidkalket bindingsværkshus med kælder og to smallere tilbygninger ligeledes af bindingsværk; alt træværket ligesom også tagene er rødt. Utvivlsomt har vi i dette lille kunstværk en i det væsentlige pålidelig gengivelse af gårdens udseende i 16. århundrede, og formodentlig skriver i hvert fald kærnen i dette bindingsværkshus sig fra en betydelig tidligere tid; sikkert har voldstedet, hvorpå gården stod, allerede dengang været omgivet af grave, som let kunne forsynes med vand fra Odense Å, som flød umiddelbart forbi, og som da har været en langt rigere og stærkere strøm end i senere tider. På sine ældre dage deltog Frantz Rantzau i Kalmarkrigen og faldt 1612 på Skellinge Hede, efterladende betydelige rigdomme til sine talrige børn, der var frugten af hans ægteskab med Anne Rosenkrantz, en datter af Erik Rosenkrantz til Kærstrup og Arreskov og Helvig Hardenberg. Brobygaard gik i arv til sønnen Henrik Rantzau, der dog dengang endnu var et barn.

Som ung mand foretog han en meget vidtløftig udenlandsrejse, der

Avlsgården set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

endog førte ham til det hellige land, hvor han fejrede påsken i Jerusalem, til Ægypten og Tyrkiet, og som han siden skildrede i en udførlig beskrivelse, som blev udgivet; han var i det hele en stærkt litterært interesseret og kundskabsrig mand, og han synes størstedelen af sine manddomsår at have levet tilbagetrukket i privatlivet. Brobygaard solgte han i 1635 til sin kusine jomfru *Anne Rosenkrantz*, en af Jakob Rosenkrantz til Arreskovs otte døtre. Ved hendes død i året 1645 gik gården i arv til alle disse søskende, men svogeren *Anders Bille* udkøbte sine medarvinger og blev således eneejer; under gården hørte da af bøndergods 12 gårde og 12 huse i Sønder Broby foruden Sønder Broby mølle, 2 gårde i Allerup, 2 gårde og 2 huse i Ølsted, 3 gårde i Tørringe, 3 gårde og 1 hus i Sallinge, 2 gårde i Nørre Broby og 1 gård i Flemløse, hvortil kom noget gods i Sønder Broby, som Anders Bille allerede i mange år havde ejet og endelig et par gårde her og i Allerup, som han nogle år senere erhvervede.

Anders Bille var i flere henseender en fremtrædende repræsentant for den gamle adel i dens begyndende nedgangstid, en mand med ud-

præget følelse af sin fornemme byrd og forståelse af de forpligtelser, den pålagde ham, med god vilje til at gøre, hvad han formåede, men uden altid at kunne gennemføre sine ideer. Netop på det tidspunkt, da han erhvervede Brobygaard, befandt han sig i en vanskelig stilling; han havde i en årrække haft Øsel i forlening, men i 1642 blev han rigsmarsk og kom derved i den nærmest følgende tid til at indtage en meget ansvarsfuld post. Da Torstensson brød ind i landet, var det Anders Billes opgave at lede forsvaret, og han var utvivlsomt besjælet af den største iver for at gøre sit bedste, men han manglede i nogen grad handlekraft. En stor del af ansvaret for det uheldige udfald må dog skydes over på Christian IV, der ved stadig skiftende ordrer voldte store vanskeligheder og navnlig krydsede alle planer ved at lade sønnen, ærkebiskop Frederik af Bremen, den senere konge, have frie hænder til ikke at underordne sig marskens dispositioner.

Ikke blot ifølge sin stilling havde marsken stor interesse for at udvikle og forbedre landets forsvarsevne, som under den nys endte krig havde vist sig så utilstrækkelig, men sagen har åbenbart ligget ham alvorligt på sinde. Hans plan gik ud på hovedsagelig at udvikle den nationale milits, som han anså for bedre end de hvervede hære, og navnlig rytteriet, som han efter erfaringerne fra krigen mente at måtte tillægge den største betydning. Der indførtes forskellige reformer i denne retning, men det var kun lidet, han evnede at udrette mod uvilje hos mange af hans standsfæller, og da krigen i 1657 atter stod for døren, måtte han erklære, at landets forsvarsevne var meget ringe. Også på anden måde søgte han at virke for hærens forbedring; det havde tidligere gentagne gange vist sig vanskeligt at skaffe de nødvendige våben, når krigsforholdene standsede tilførselen fra udlandet. Anders Bille erhvervede da i fællesskab med nogle andre herremænd privilegium på at anlægge en våbenfabrik, som blev indrettet i Sønder Broby ved åen. Værket blev drevet af åen, og ved siden af blev der oprettet en kro, som ganske vist ikke i tidens løb virkede gavnligt for egnens befolkning; til at betjene værket indførtes de fornødne kyndige håndværkere, der også siden, efter at værket var nedlagt, udgjorde en lille by for sig og var en plage for den øvrige befolkning. På Brobyværk forarbejdedes både skydevåben og kårder, hellebarder og spyd og lignende redskaber, ligesom også harnisker

Hovedbygningen set fra landevejen (fot. Niels Elswing).

og alt, hvad der ellers hørte til krigsudrustning, og at den danske hær også virkelig forsynedes herfra, kan ikke blot endnu spores i regnskaber, men der bevares også i vore samlinger i Nationalmuseet, i den historiske samling på Tøjhuset og på Rosenborg smukke stykker, som stammer fra Brobyværk, skønt fabrikkens liv blev meget kort, da den ødelagdes i svenskekrigen og ikke siden blev genoprettet.

Da krigen brød ud i 1657 stod Anders Bille som marsk atter som hærens fører, og velbekendt er hans sørgeligt mislykkede forsøg på at standse den fjendtlige hærs hurtige indmarch, som endte med erobringen af Frederiksdode, hvor han selv hårdt såret faldt i fjendens vold og kort efter døde.

Brobygaard gik i arv til datteren Pernille Bille, der 1662 ægtede *Børge Trolle* til Trolholm, det nuværende Holsteinborg, søn af den mere bekendte Niels Trolle, der havde været statholder i Norge. Dette ægtepar har varigt indskrevet sit navn i Brobygaards historie for alle tider. Den gamle bindingsværksgård blev erstattet med et nyt hus opført af mursten i krydsskifte i ét stokværk over delvis hvælvet

Odense A's bugtninger syd for Brobygaard (fot. Niels Elswing).

kælder ; vinduerne havde oprindelig kurvehanks buer, men heraf er nu kun nogle svage spor tilbage. I jernankre står på muren Børge Trolles og fru Pernille Billes initialer og årstallet 1673. Også ladegården blev opført fra nyt, og disse prægtige gamle bindingsværkshuse, der fik lov til at stå urørt gennem tiderne, var med deres stærke egetømmer en seværdighed, hvortil der næppe mange steder fandtes mage. Ved en ulykkelig ildebrand, forårsaget ved lynnedslag, er de desværre gået til grunde i sommeren 1921. Om dette ægtepars ejertid minder også et dåbsfad af messing i Sønder Broby kirke, der ligeledes bærer givernes initialer og våbener. Selve kirken med jus patronatus erhvervede fru Pernille i året 1679 af gehejmeråd Jens Juel, der havde fået den tilskødet af Christian V.

Kun i få år overlevede Børge Trolle den nye bygnings fuldendelse, da han døde allerede 1676, kun 38 år gammel, medens Pernille Bille i henimod en halv snes år overlevede sin ægtefælle. Efter at også hun var gået bort, gik gården i arv til sønnerne Niels Trolle og Anders Trolle, af hvilke den sidste ved broderens død 1697 blev eneejer ; men

da han også ejede Holsteinborg, hvortil han vel har følt sig stærkere knyttet, afhændede han allerede i 1701 Brobygaard, der derved som så mange andre gamle hovedgårde for stedse gik ud af den gamle danske adels besiddelse.

Køberen var *Christian Nielsen Fogh*, der i mange år var amtsforvalter for Assens og Hindsgavls amter og desuden havde Brahesborg i forpagtning; han var en særdeles dygtig mand, der efterhånden samlede sig en anselig formue, blandt andet også ved at udlåne penge mod en passende rente til de mange godsejere, der i disse tider kæmpede hårdt for at holde sig oven vande. Fogh var gift med Birgitte Fugl, datter af købmand Rasmus Fugl i Assens; hun har søgt at sikre sit navn mod forglemmelse ved at skænke en sølvvinkande til Sønder Broby kirke. Da Fogh var død i 1716, sad enken i en snes år inde med gården, indtil hun 1736 holdt skifte, hvorved sønnen Niels Fogh fik Brobygaard, der med tilhørende gods ialt nu udgjorde 366 tdr. htk.

Niels Fogh var en dygtig landmand og udrettede meget til godsets forbedring; med stor ihærdighed arbejdede han for at opmuntre sine bønder til flid og vindskebelighed, belønnede stræbsomhed og søgte navnlig at bekæmpe drukkenskab, både ved ligefrem at forbyde dem at søge til kros og ved at passe på, at de købte nyttige ting for de penge, de fik ind for deres produkter. Han stiftede også et legat for tre af godsets fattige, og hans gode navn levede længe på egnen, skønt han kun var herre på Brobygaard i en halv snes år. Efter hans død i 1747 gik gården, da han var ugift, over til hans broder Marcus Fogh, der var kancelliråd og havde været byfoged i Odense. Han var en studeret mand, der også havde tilbragt flere år i udlandet på studierejser, men havde ikke desto mindre både interesse for og forståelse af landvæsen og fulgte i styrelsen af godset godt i sin broders fodspor. Han var gift med Christiane Sophie Ernst, en datter af politimester Ernst i København, men ægteskabet var barnløst, og ægtefællerne oprettede derfor et gensidigt testamente, hvorved det bestemtes, at den længstlevende skulle have gården, og da Fogh døde i året 1762, arvedes derfor godset af enken, som et par år efter giftede sig påny med generalmajor Hans Friederich Windtz, der var 60 år gammel og havde været gift tre gange før; han har ikke efterladt

Indkørselen til Brobygaard (fot. C. A. Schaffalitzky de Muckadell ca. 1944).

sig andet spor ved Brobygaard end en ny kalk, han skænkede til kirken, og en mindre forøgelse af Foghs legat for godsets fattige, som dog siden blev forandret. Han døde allerede efter et års ægteskab, og atter sad enken alene tilbage på Brobygaard, men skønt hun nu måtte siges at have trådt sine børnesko, nåede hun dog at blive gift endnu en gang, idet hun efter fire års enkestand i sit 58. år ægtede gehejmeråd *Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell*. To år efter at fruen havde opnået denne sin nye værdighed, gik hun imidlertid bort og begravedes hos sine mænd i Sønder Broby kirke.

Gehejmeråd Schaffalitzky havde ved køb erhvervet Ølstedgaard, og da han i 1773 indgik nyt ægteskab med Berthe Kirstine Juel Reedtz, der var enke efter Erik Skeel von Holsten, som var ejer af Arreskov og Gelskov, blev Brobygaard forenet med de tre nævnte gårde, med hvilke den fra 1784 udgjorde grevskabet Muckadell. Brobygaard var den største af de fire gårde; den havde 43 tdr. htk. ager og eng og 10 tdr. skovskylt hovedgårdstakst, 56 tdr. htk. tiender og af bøndergods 226 tdr. ager og eng og lidt over 10 tdr. skov- og mølleskylt. Schaffalitzky udvidede Brobygaards bygninger, idet han byggede en mindre

Brobygaard, set fra syd (fot. Niels Elswing).

fløj til hovedbygningen, hvori der indrettedes økonomirum. Også ladegården udvidede han ved tilbygninger, ligesom han forstørrede og forskønnede parken ; endnu på denne tid eksisterede de gamle grave omkring borggårdens voldsted.

Den første greve Schaffalitzky var en særdeles dygtig og kyndig landmand, der meget forbedrede sine hovedgårde, hvor han indførte nye dyrkningsmåder med tre års drift og fire års hvile, ligesom han var blandt de første, der dyrkede kløver, som dengang endnu var en sjældenhed ; han arbejdede også med stor iver for bøndergodsets forbedring, iværksatte udskiftningen og gårdenes udflytning og nyopførelse, således at han kunne efterlade sin efterfølger godset i fortrinlig stand. Han genopførte også Sønder Broby vandmølle, der var afbrændt, og som var af stor betydning for hele egnen, da den, som en samtidig udtrykker det, kunne male i stærkeste hede og i strengeste frost ; for de fem kirker på grevskabet drog han virksom omsorg ; således lod han Sønder Broby kirke male indvendig, skænkede den en ny prædikestol og en lysekrone, et nyt prægtigt alterbetræk og en messehagel. Trods det store arbejde, den første lensgreve havde nedlagt i sine godser, var der dog naturligvis endnu meget at gøre, da han døde i 1797 og efterfulgtes af sin eneste søn, greve *Erik Skeel Schaffalitzky de Muckadell*. Således var Brobygaards bygninger meget brøstfældige og måtte underkastes en gennemgribende restauration, der kostede ikke mindre end 10.000 rdl. Den følgende menneskealders store vanskeligheder for landbruget følte også hårdt på grevskabet Muckadells gårde, og der måtte til sidst nedsættes en administrationskommission til at søge at bringe sagerne på fode. I denne fik successor sæde, og han havde ved det store arbejde, han nedlagde heri, megen andel i, at grevskabet atter kom i god stand ; medens faderen og farfaderen mest var knyttet til Arreskovs historie, boede greve Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell på Brobygaard, hvis drift han tidlig overtog, og hvor han også, efter at han ved faderens død havde arvet grevskabet i 1833, siden altid forblev. Han indrettede sig her på en sparsommelig og nøjsom fod og arbejdede med dygtighed og økonomi således for gården og godsets drift, at han ikke blot bragte det hele på fode, men også lagde en fast grund til senere tiders velstand. Han vandt ikke blot sine undergivnes respekt, men blev også ved sin hele

SVENDBORG AMT

jævne og humane færd i høj grad elsket af egnens befolkning, som efter hans død rejste en mindesten for ham tæt uden for Brobygaards park. Ved sin troskyldige indskrift er den et smukt mindesmærke for de tider, da der endnu herskede et patriarkalsk forhold mellem herremand og bonde, når det hedder:

Ej blot paa dette Sted vi reiste ham et Minde,
I Hjertets Kærlighed et større er at finde.

Greve Erik Engelke Schaffalitzky de Muckadeli, der tiltrådte besiddelsen efter sin faders død i 1858, tog bolig på Arreskov, og Brobygaard førte derefter i henimod en menneskealder en mere ubemærket tilværelse, indtil successor greve Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell i 1887 holdt bryllup med Charlotte Cederfeld de Simonson og tog bolig på gården, hvis drift han overtog. Indtil 1915 boede dette ægtepar her, også efter at greven i 1905 havde efterfulgt sin fader i besiddelsen, da enkegravinden vedblivende til sin død beboede Arreskov. Hvor højt skattet dette hjems beboere i den forrige gene-

Havesal (fot. Th. Andresen ca. 1944).

ration har været i egnens befolkning, fandt et smukt udtryk efter grevindens død i 1918, da der rejstes en monumental mindesten for hende i Brobygaards park. Gårdens drift blev på ny lagt i hænderne på grevskabets successor, lensgreve, senere kammerherre, hofjægermester Erik Schaffalitzky de Muckadell, der er født 1888, har taget juridisk embedseksamen og var officer i livgarden.

Besidderen af grevskabet Muckadell havde ikke tidligere ønsket at følge opfordringen til at sælge bøndergodset, der først i 1916 blev takseret og udbudt til salg. Til Brobygaard hørte derefter foruden Sønder Broby mølle og kirke (der senere er overgået til selveje) kun 67 tdr. ld., som undtoges fra salget og blev belagt med hovedgårdstakst. Under hovedgården lå nu ca. 51 tdr. htk., der udgjorde et areal på 420 tdr. ld. ager og eng; skovene blev drevet sammen med grevskabets øvrige skove. I slutningen af trediverne solgtes et stykke moseagtig eng af ringe beskaffenhed, Hovlandet kaldet, på ca. 9 tdr. ld., der blev drevet under hovedgården, uagtet lodden lå 3 km borte.

I henhold til loven om lensafløsningen overgik grevskabet Muckadell i 1925 til fri ejendom, og derved blev Brobygaard fri ejendom for lensgreve Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell. Ved hans død i 1939 gik gården i arv til hans ældste søn, lensgreve Erik Schaffalitzky de Muckadell, der havde beboet gården og som forpagter drevet den siden 1916; han var 1923 blevet gift med Anna-Elisabeth Lange fra Ørbækklunde. Greven flyttede i 1941 til Arreskov, men drev stadig personlig ved forvalter avlsbruget på Brobygaard. Efter branden i 1921 opførtes 1922 - 23 ved arkitekt V. Dahl nye grundmurede, hvidkalkede avlsbygninger med tegltag; med deres smukke linier harmonerer de godt med hele det gamle hovedbygningskompleks. Herved blev en del af den gamle gårdsplads fri og udlagt til store græsplæner med enkelte buskadsplantninger, der tilsammen danner en smuk ramme om indkørselen til hovedbygningen. Ud mod landevejen opgravedes en gammel, længst opfyldt karpedam; herom grupperer sig naturligt et parti med stenhøjsplanter. Ved opførelsen af de nye avlsbygninger forsvandt de sidste rester af gravene; kun rester af broen er tilbage.

1958 overtog jordlovsudvalget mindre arealer, således at Brobygaards tilliggende nu udgør ca. 410 tdr. ld. ager og eng samt ca. 25

SVENDBORG AMT

tdr. ld. have m. m. I 1963 overdrog lensgreven Brobygaard til sin brodersøn, dr. agro., baron *Michael Schaffalitzky de Muckadell*, der samtidig overtog herregården Gelskov og størstedelen af det tidligere grevskabs skove.

Som gården nu står, har den i høj grad bevaret sit præg af solid ælde ; en lille hjørnepavillon, tegnet af Martin Borch, som for ca. 50 år siden blev føjet til hovedbygningen, er så mesterligt udført, at ingen vil mistænke den for at være moderne. Gårdspladsen med det mægtige lindetræ, hvis krone måler sine seksten meter i gennemsnit, haven med sin befriende vekslen mellem store og små plæner omgivet af slyngede gange og skyggefulde, dunkle partier under træernes kroner, og med de mange gamle linde som værn mod landevejens trafik, alt forener sig omkring bygningernes enkelt virkende linier til en helhed, der giver indtrykket af stilfuld hygge og fredelig idyl.

WILLIAM NORVIN

EJERE

1568 Bild Nielsen Kruckow
1570'erne Henning Venstermand
ca. 1589 Frantz Rantzau

1635 Anne Rosenkrantz
1645 Anders Bille
1662 Børge Trolle

1701 Chr. Nielsen Fogh
1769 A. Ch. Schaffalitzky de
Muckadell
1797 E. Skeel Schaffalitzky de
Muckadell
1905 A. Ch. Schaffalitzky de
Muckadell

1963 M. Schaffalitzky de Muckadell

BYGNINGER

Bindingsværkshus med to til-
bygninger omgivet af voldgrav

1673 Grunmuret hovedbygning og
trefløjet ladegård i egebindings-
værk opført

Nordfløjen opført og
ladegården udvidet
Gennemgribende restaurering

Hjørnepavillon opført ved
M. Borch

1922 - 23 Ladegården genopført ved
V. Dahl efter brand i 1921 og
gravene helt sløjfet

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen ca. 1944).

Gelskov

Hillerslev sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Eggen øst for De fynske Alper er rig på vandløb og søer. Her ligger Arreskov Sø, hvorfra Odense Å tager sit udspring, og på sin vej mod nord danner den grænsen mellem Sandholts Lyndelse og Hillerslev sogne, snor sig langs Orebankernes ås og bliver bredere og vandrigere ved de rigelige tilløb, den får fra alle sider. Et af disse tilløb er Sallinge Å, og ved den ligger Gelskov; åens bugtninger blev benyttet til at danne et voldsted, omgivet af åen og vandfyldte grave. Første gang, gårdens navn nævnes, er i det 15. århundrede; da ejedes den af *Johan Rantzau*, der i Christoffer af Bayerns tid var høvedsmand på Nyborg Slot; han levede endnu 1472 og efterlod ved sin død Gelskov til datteren Sophie Rantzau, der ægtede *Anders Flemming*. Ved hans død arvedes gården atter på spindesiden og kom til en ny slægt, idet dat-

teren, Tale Flemming, blev gift med *Emmike Emmiksen* til Revsø og Brendore. Han hørte til en sønderjysk adelslægt og hyldede i 1523 Frederik I. I ægteskabet var der to døtre, der efter forældrenes død arvede gården. Den ældste, Magdalene Emmiksen, var gift med Albert Viffert til Albæk, der i nogen tid var lensmand på Kalø; de havde dog aldrig videre tilknytning til Gelskov, derimod synes den yngste datter, Anne Emmiksen, at have haft sit hjem på gården. Hun var gift med *Erik Kaas*, der hørte til den slægt, der fører en rød, tretindet mur i våbnet, og i en længere årrække ejede Kaaserne Gelskov, der hidtil var gået fra slægt til slægt. To af Erik Kaas' sønner, Emmike og Jørgen Kaas, skrev sig til Gelskov. Emmike Kaas tjente i Syvårskrigen som ritmester under Daniel Rantzau, og senere fik han den farlige og ansvarsfulde post som lensmand på det erobrede Elfsborg; sin karriere i statstjenesten sluttede han som lensmand på Gotland, og medens han havde denne betroede stilling, havde han en del at gøre med at skaffe sten til byggeriet på Kronborg. Emmike Kaas døde i Ystad en sommerdag i 1584; enken, Hilleborg Hansdatter Lindenov, ville føre liget til Fyn, men kongen frarådede det og bad hende betænke, »at det nu er den hedeste Aarstid og derfor farligt at holde Lig over Jorden saa længe, særlig dem, der have været saa »fuldsomme«, da den Lugt og Stank, som de uden Tvivl vilde give i denne hede Tid, let kunne foraarsage Sygdom«; kongen foreslog hende at begrave manden i Ystad eller Lund, da han i sidste fejde lå der i landet med sine ryttere »og der erhvervede sig et ærligt adeligt Rygte og Eftermæle«. Efter al sandsynlighed fulgte fru Hilleborg sit eget hoved; thi sønnen, Jørgen, nævner i et af ham forfattet manuskript, at der i Hillerslev kirke findes en sten over faderen, og at »hans Kiste er blevet plyndret af Tyve«. Fru Hilleborg var Emmike Kaas' 2. hustru, i ægteskabet var der ingen børn, men i første ægteskab med Inger Jørgensdatter Tidemand var der en søn Jørgen og en datter Anne. Emmike Kaas synes ikke at have siddet alt for godt i det, og af de 1990 daler, han resterede af Visborg Slot og Gotland, eftergav kronen ham derfor halvparten »i Betragtning af Børnenes Stilling«. Jørgen Kaas var kun 8 år ved faderens død, og kongen viste yderligere fru Hilleborg den venlighed at lade ham opdrage sammen med hertug Ulrik, og senere kom han i Sorø skole; 1602 ledsagede han hertug Hans på rejsen til

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Rusland, men ellers levede han på sin gård til sin død i 1608 uden at have nogle officielle hverv ; som så mange af tidens adelsmænd var han historisk interesseret, og da han var en 12 års dreng, havde en farbroder foræret ham et eksemplar af Gotfred af Ghemens tryk af den danske rimkrønike, der senere ejedes af den store bogsamler Frederik Rostgaard. Et andet vidnesbyrd om hans historiske interesse er et manuskript i Det kgl. Bibliotek i Stockholm, der indeholder afskrifter af gravsten og epitafier, særlig fra fynske kirker, mange af dem synes at bero på selvsyn og viser Jørgen Kaas' slægtshistoriske interesse. Hverken Emmike eller hans søn, Jørgen Kaas, synes dog at have været eneejere af Gelskov. Emmike Kaas' broder, Jørgen, har stadig haft part i gården. Han fik 1578 bestalling som skibshovedsmand og var senere lensmand i Norge, hvor han en tid ejede ærkebisppegården i Bergen ; senere havde han den vigtige stilling som lensmand på Københavns Slot. Jørgen Kaas døde 1619 ; hans ægteskab med Dorte Ovesdatter Juel var barnløst, og Gelskov må være solgt enten af ham eller arvingerne til Christian IV's svigermoder fru Ellen

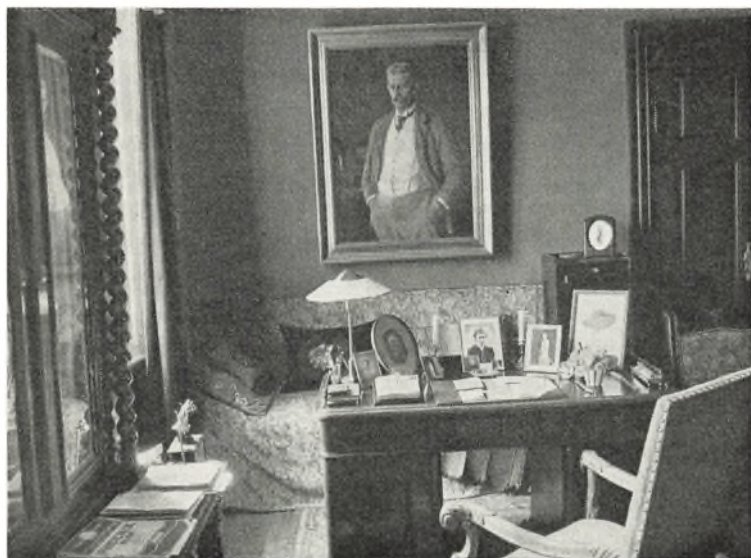
Marsvin, der solgte gården til Niels Gyldenstjerne til Iversnæs, men han måtte snart opgive Gelskov, og Markvard Bille til Hvidkilde og andre kreditorer fik indførsel i gården, som de i 1626 solgte til fru Mette Ahlefeldt til Graasten. Gelskops næste ejere er Anna og Lisbet Mogensdatter Krabbe, døtre af Mogens Krabbe til Vegeholm og Lisbeth Bryske. Lisbet Krabbe var gift med Rønnow Bille til Sandbygaard, og 1636 holdt Anna Krabbe bryllup i Odense med Erik Qvitzow til Lykkesholm og Søholt, og det må vel være ved den lejlighed, at Rønnow Bille gav Erik Qvitzow skøde på halvdelen af Gelskov med skov til 500 svins olden. Fru Anna døde allerede 1638 på Lykkesholm, ægteskabet var barnløst, og fru Anna havde givet sin mand livsbrev på gården. Erik Qvitzows økonomiske forhold var altid trykede, og ved hans død i 1647 måtte enken, fru Margrethe Mogensdatter Pax, opbyde Gelskov til kreditorerne. Et minde om Erik Qvitzow og fru Anna er prædikestolen i Hillerslev kirke, den skænkede Erik Qvitzow i 1639 og forsynede den med sit og hustruens navn og våben. I 1. ægteskab havde han sønnen Eiler, hvem vi intet ved om, og datteren Anna Krabbe Qvitzow, der først døde 1708 på Kjørup som husholderske for baron Rudolf Abraham Putbus.

Gelskov blev i 1647 udlagt til Henrik Bille til Billeskov, der overlod gården til sønnerne Mogens og Eiler Bille. Mogens Billes hustru, fru Margrethe Jørgensdatter Lunge, ægtede efter mandens død i 1648 Christen Skeel til Fussingø, der 1651 solgte Gelskov til fru Kirsten Munk. Hun solgte den til den letsindige Kaj Lykke. Under Karl Gustavkrigene overanstrengte Kaj Lykke sin kredit, og da han blev dømt fra ære, liv og gods for fornærmelser mod dronningen, blev Gelskov i 1662 udlagt til en af hans kreditorer, Hamburgerkøbmanden Peder Hansen. Hans fordring på Kaj Lykke var 12.213 rdl., for hvilken sum udlagdes hovedgården Gelskov med Hestehaven og Gelskops Oure med de tvende afbygders grunde og skov til 300 svins olden, samt Gelskops mølle, alt takseret for 69 tdr. htk. à 60 rdl. Gelskops bygning takseredes for 120 rdl. og ladegården for 93 rdl. Desuden udlagdes af bøndergodset 14 gårde i Hillerslev by, 2 gårde og 5 huse i Sallinge ; i Brahetrolleborg sogn i Nybo 3 gårde med skov i Søndermark til 35 svins olden og i Nybo Kohave til 50 svins olden, samt 5 huse ; i Krarup sogn i Lydinge 1 gård med skov i Lydingegaards

Kohave til 4 svins olden ; i Hagerup 2 gårde og 4 huse ; i Nybølle en gård med skov i Rantzausholms Enemærke til 24 svins olden ; i Heden en gård, alt beregnet for 12.243 rdl. 3 år efter transporterede Peder Hansen sin »prætention« på dette gods til Kaj Lykkes tidligere ridefoged og onde ånd Peder Børtning. Gelskov havde lidt meget i Karl Gustavkrigene. Året før krigen i 1656 blev der på Gelskov høstet 80 tdr. rug, 309 tdr. byg, 47 tdr. blandkorn, 55½ tdr. boghvede og 98 tdr. havre. Året efter krigen blev der sået 16½ tdr. rug, men der avledes kun 14 tdr., af byg blev der sået 15½ tdr. og avledes 10 tdr., og endelig avledes af boghvede kun 1 td. af de 4 tdr., der var sået. Hillerslev by var »ganske forarmet og øde«, af byens 14 gårde kunne kun 2 yde lidt landgilde, i Sallinge ydedes intet. Man kan sikkert gå ud fra, at forholdene ikke er blevet bedre i Peder Hansens og Peder Børtnings ejertid, så det har sikkert været en meget forsømt og forfalden gård, som Peder Børtning i 1667 solgte til *Adolph Hans v. Holsten*.

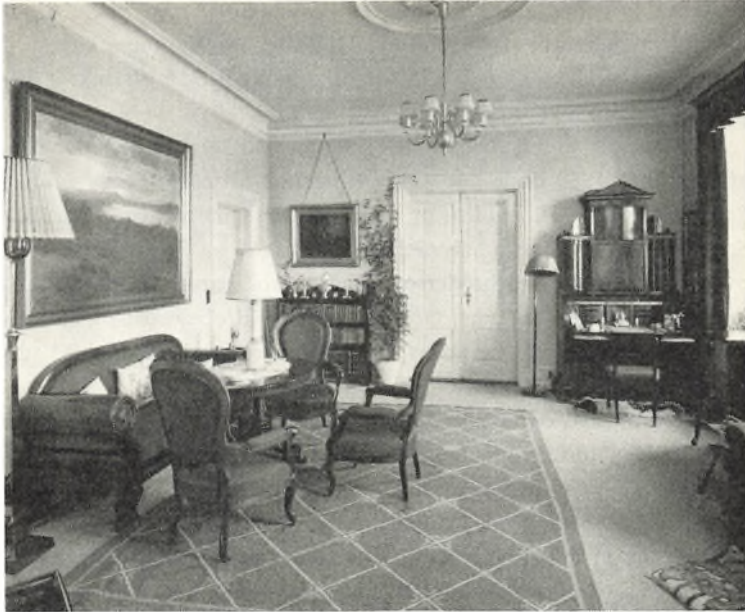
Den nye ejer var født i Lübeck i 1630 som søn af oberst Claus v.

Baronens arbejdsværelse med portræt af lensgreve Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell († 1939) (fot. Th. Andresen ca. 1944).

Holsten ; som 16-årig besøgte han Sorø Akademi og kom senere i tjeneste ved hertughoffet på Nordborg, men 1664 blev han dansk hofråd og købte som nævnt 3 år senere Gelskov med skov til 300 svins olden og Gelskovs mølle med bøndergods for 10.000 rdl. Bøndergodset var formentlig 250 tdr. htk. Et vidnesbyrd om den flid og energi, han anvendte på den forsømte gård, er den af ham selv førte regnskabsbog, den såkaldte Gelskovsbog, der nu findes i Holstenshuus' arkiv og bærer følgende titel: »Haus-Hoff-undt-Hand-Buch über Gielschows Zubehör, Intradan und ausgaben angefangen den 1. May Anno 1667«. v. Holsten bestræbte sig for ved køb, salg og mageskifte at afrunde godset, således tilkøbte han 5 gårde og 2 huse i Findinge, men solgte Harndrup Mølle. Tidligere havde han fæstet kongetienden af Espe kirke, og han fik også jus patr. til Vantinge kirke. 1687 er bøndergodset på 265 tdr. htk. En fortegnelse over kop- og kvægskatten på gården oplyser os om, hvor mange mennesker der daglig færdedes på gården. Foruden »ich selbst« og »meine liebste« 5 børn, præceptor, ladefoged, fisker, kusk, tjener, fruens pige, jomfrupigen, amme, kokkepige, fadeburspige, bryggerspige og 2 malkepiger. Gården var som regel bortforpagtet for 450 - 650 rdl. 1667 anslås indtægten af gården og skoven til 1.000 rdl., men den var måske nærmere 1.500 rdl. Den årlige landgilde indbragte ca. 500 rdl. Udgifterne $\frac{1}{5}$ 1667 - $\frac{1}{5}$ 1668 var 563 rdl., men under Den skånske Krig steg skatterne voldsomt, og udgifterne løb op til 990 rdl. v. Holsten tog sig også af bygningerne, han byggede meget i ladegården, der brændte i 1912, og kun lidt af den er bevaret. Også gårdens have havde hans interesse, i tingbogen nævnes i 1678 »den nye Abild-Have som næst forleden Aar blev anlagt ved Gielschou« ; der blev indkøbt en mængde prydblanser og frugttræer som pære-, æble-, kirsebær- og abrikostræer. Et vidnesbyrd om v. Holstens haveinteresse er indkøbet af »dasz grosze Gartenbuch« til biblioteket på gården. 1684 købte v. Holsten Langesø og besøgte fra da af kun i ny og næ Gelskov ; da han døde i 1694, efterlod han sig en ret stor gæld, og enken, fru Ide Rathlou, tænkte på at sælge Gelskov ; det lykkedes hende dog at overvinde vanskelighederne, og 1698 skødede hun Gelskov med skov og mølle, ca. 50 tdr. htk., Dals Mølle, jus patr. til Vantinge kirke og bøndergodset, 32 gårde og 14 huse, ialt 271 tdr. htk. til sønnen, Wulf Siegfried v. Holsten, for

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

14.000 rdl. Han var major og havde med stor tapperhed deltaget med de danske tropper i Den spanske Arvefølgekrig; allerede i 1713 døde han på Gelskov, hans enke, fru lde Skeel, arvede i 1729 efter en broder Arreskov, og i 1742 besluttede hun at skifte med børnene, hvad der gav anledning til voldsomme scener. Den ene søn blev umyndiggjort på grund af sit vilde liv, den anden søn, Erik Skeel v. Holsten, overtog Arreskov og Gelskov, sidstnævnte gård for 33.000 rdl.; i hans tid oprettedes Hillerslev hospital med en kapital på 2.000 rdl., 4 fattige af Gelskov gods skulle have bolig i et hus ved kirken og nyde renterne 57 rdl. samt have 24 læs tørv fra godset. Erik Skeel v. Holsten døde 1772, og hans enke, Berthe Kirstine Juel Reedtz, ægtede gehejmeråd *Albrecht Christopher Schaffalitzky de Muckadell* til Brobygaard. Af denne gård, Arreskov, Gelskov og Ølstedgaard, ca. 1.350 tdr. htk., oprettedes i 1784 grevskabet Muckadell, Arreskov blev hovedbesiddelsen, og Gelskov fik en mere tilbagetrukken tilværelse.

SVENDBORG AMT

Gelskovs jordebog fra 1783 angiver hovedgården med mølle til 42 tdr. htk., tienderne af Nørrebroby, Hillerslev og Vantinge kirker til 65 tdr. og bøndergodset til 325 tdr. htk., heraf lå 215 tdr. htk. i Hillerslev, resten i Vantinge sogn.

1925 overgik grevskabet til fri ejendom, fra Gelskov blev der ikke afgivet jord. 1939 døde lensgreve *Albrecht Christopher Carl Ludvig Schaffalitzky de Muckadell*, og 1941 overtog sønnen, lensgreve Erik Schaffalitzky de Muckadell, Gelskov, Arreskov og Brobygaard. 1963 overdroges Gelskov til brodersønnen dr. agro., baron *Michael Schaffalitzky de Muckadell*, der samtidig overtog Brobygaard og størstedelen af det tidligere grevskabs skove. Til Gelskov hører nu 453 tdr. ld. ager og eng, og ca. 60 tdr. ld. tørvemose m. m.

Både borggård og ladegård har været omgivet af grave, der nu er opfyldt. Den nuværende hovedbygning og avlsgård fra henholdsvis 1917 og 1913 er opført af arkitekt Viggo Dahl. Til den nye hovedfløj slutter sig to fritliggende, lange sidefløje i ét stokværk, hvoraf den vestlige, der er af bindingsværk, vistnok er opført i slutningen af 16. århundrede. Gelskov er stadig en smuk og anselig ejendom og udgør sammen med Brobygaard et af Fyns mange velholdte godsområder; i snart 200 år har disse gårde tilhørt slægten Schaffalitzky de Muckadell, der med energi, dygtighed og pietetsfølelse har værnet om dem og bevaret dem for slægten.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1440'erne Johan Rantzau
ca. 1480 Anders Flemming
ca. 1517 Emmike Emmiksen
ca. 1550 Erik Kaas m. flere
1619 - 67 Forskellige ejere
1667 Adolph Hans v. Holsten
1773 Albrecht Christopher
Schaffalitzky de Muckadell
1905 A. Ch. C. L. Schaffalitzky de
Muckadell

1963 M. Schaffalitzky de Muckadell

BYGNINGER

Voldsted

Vestre sidefløj i bindingsværk

Ladegård opført

1913 Ladegården opført ved V. Dahl
efter brand

1917 Hovedbygningen opført ved
V. Dahl

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Søbo

Jordløse sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

I det bakkede terræn imellem Vester Hæsinge og Jordløse ligger Søbo nede ved den sø, hvorefter gården har sit navn. Om søen hedder det i 1743, at den var rig på gedder, aborrer, brasen, skaller og ål. På den vestre side — hvor Søbo ligger — er der høje banker, på den østre er landet fladt. Søen havde tidligere fire arme, hvoraf de to omfavnede borggården, de to andre ladegården; men disse sidste var allerede i 1743 tilgroede. Det siges også, at søen på en vis tid af året antager en grøn farve; sagnet fortæller, at det skyldes en lindorm, der bor under Søbo; én gang om året vandrer den ud i søen og vasker sig.

Søbo er Reventlowernes gamle sæde. Den første Reventlow af slægtens danske gren, Henrik Jensen Reventlow, havde sønnen *Joa-chim Henriksen Reventlow*, der skrev sig til Søbo og Bramstrup. Han nævnes 1429 som udsteder af en kvittering til Ratlof Friis for gods,

og 1446 beseglede han Lollands vilkår; i 1460 var han død. Med Alhed Evertsdatter Moltke havde han sønnen Knud Joachimsen Reventlow, der ligeledes skrev sig til Søbo, og som 1459 og 1489 nævnes som landsdommer over Fyn. Han var gift med Margrethe Jørgensdatter Urne, med hvem han arvede Brolykke i Bjerger herred. Også deres søn Jacob Knudsen Reventlow var ejer af Søbo. Han havde fra 1486 til 1501 været hofsinde og levede endnu 1503. Hans søn med Anne Andersdatter Flemming, Anders Jacobsen Reventlow, arvede Søbo. Han nævnes 1518 som medudsteder af et vidne af Båg herredssting, og 1520 forlenedes han med Salling herred. 1523 blev han lensmand på Næsbyhoved og 1527 - 30 var han Roskildebispens lensmand på Dragsholm; men i Grevefejden faldt han 1535 ved Assens. Han ligger begravet i Jordløse kirke, medens hans enke Sidsel Nielsdatter Lange overlevede ham til 1553, da hun døde på Søbo. Deres søn Jacob Reventlow var den sidste mandlige Reventlow, der var ejer af Søbo. Han havde studeret i Leipzig og Wittenberg netop i de år, hvor reformationsrøret brød igennem, og 1561 blev han kannik i Roskilde, men allerede 1564 døde han formentlig i en ret ung alder og ugift. Gården gik over til hans to søstre Magdalene og Margrethe. Magdalene Reventlow var gift med Henrik Holck til Rønhave, der døde 1579, medens hun overlevede ham i hvert fald til 1602. Margrethe, der var født 1525, var gift med den i 1564 afdøde rigsråd Erik Krabbe til Bustrup, der ligesom svogeren var en litterært interesseret mand; bl. a. foranstaltede han udgaven af Saxo 1534, og i kraft af sine juridiske kundskaber indlagde han sig store fortjenester af lovgivningen. *Margrethe Reventlows* tilknytning til Søbo fremgår også af indskriften på en porthammer på ladegården, hvorpå hun lod skære: »1593 Tend 2 Iunius hafver ieg Mergret salig Her Erick Krabes ladet oprese tene Hus — Erick Krabbe Ridder Mergret Reventlow I H S«. Hun døde 1606 og blev ligesom sine søskende begravet i Jordløse kirke, og dermed var Søbos rolle som Reventlowernes sæde udspillet. Af de sparsomme oplysninger, der foreligger, kan man skønne, at gården havde været sæde for en slægt, der havde betydelige kulturelle interesser, og det kan i denne forbindelse nævnes, at Peder Skram efter sin moder Anne Knudsdatter Reventlows død i 1507 her fandt et hjem i nogle år af sin opvækst, således som hans datter be-

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

retter: »Det salig Hr. Peder Skram var 4 Aar gl., kaldte Gud allermægtigste hans kjære Moder, Fru Anne Reventlow, fra ham. Blev han forskikket til sin kjære Mormoder, Fru Margrethe Urne af Søbo, der at opfødes udi Guds frygt, hos hvilken han var udi 4 Aar«.

Erik Krabbe havde en datter Karine, der arvede Søbo ; hun døde 1613, og der følger nu nogle år, hvor tråden i gårdens ejerhistorie brister. Den knyttes først med Edele Jacobsdatter Rosenkrantz til Totterupholm, som også skrev sig til Søbo, og som 1640 blev gift med *Gabriel Laxmand* til Frøslev, den sidste af sin slægt. Han solgte 1642 Søbo til sin svoger *Anders Bille*, der i 1648 - 56 ombyggede hovedbygningen, og da rigsmarsken døde 1657, gik gården i arv til hans datter Karen, der var gift med Steen Bille til Tirsbæk. Da deres eneste søn Henrik blev henrettet i Paris 1686, fordi han i en duel havde dræbt sin modstander, måtte gården overgå til datteren Sophie, der var gift med fætterten *Anders Rosenkrantz* til Glimminge, Demmestrup og Kjærgaardsholm. Ved auktion 1722 blev Søbo, der da havde en hovedgårdstakst på 27 tdr. htk., solgt til kommerceråd *Johan*

Eskild de Falsen. Han giftede sig 1730 med Johanne Tommerup, med hvem han fik »skjønne Midler«. Derved var han blevet i stand til at forbedre sin gård; således kunne han i 1743 oplyse, at der i løbet af de sidste tyve år var blevet opført nye bygninger på Søbo af tømmer med murede fag både i borge- og ladegården. Dog var en længde hus i borgegården grundmuret. Yderligere havde han ved Søbo et lille stutteri med fire hopper og en hingst. Om korndyrkningen oplyser han, at der dyrkedes rug, byg, havre, ærter og boghvede, hvoraf der hvert år solgtes noget, når der da ikke var misvækst; men dette indtraf ofte på de høje sandbanker, så bonden måtte blande sit mel til brød med ærter og boghvedemel. Af tamme kreaturer lagde bonden vind på bæster, køer, stude, får, svin, gæs, høns, ænder, men mere på bæster end køer og mere på køer end på stude, således også mere på får end svin. I denne forbindelse påstår Falsen også, at den stærke agerdyrkning var årsag til, at bonden lagde så megen vægt på heste; det skulle også bevirke, at der om vinteren var mangel på foder, så mange kreaturer om vinteren døde af sult. Det vidner imidlertid om Falsens fremsyn, når han finder en væsentlig årsag til fodertrangen i fællesskabet. Falsen havde en datter Margrethe Marie, der var født 1738, og som arvede Søbo efter faderens død 1758. Hun giftede sig samme år med den tysk-russiske kaptajn *Carl Leopold v. Scherewien*; hans fader var russisk officer; men selv kom han i 1737 ind i den danske hær og avancerede, indtil han 1760 fik afsked som major. Samme år gjorde han springet fra militærvæsenet til dommerstanden, idet han blev landsdommer på Fyn, og forøvrigt fik han af Suhm det skudsmål, at han var en god, omgængelig og gudfrygtig mand, som kunne stille sin boglyst, efter at han havde fået midler ved giftermålet med frk. Falsen.

Scherewien, der imidlertid var blevet konferensråd, afgik ved døden 1779, og 1781 giftede den nu godt fyrré år gamle enke sig med prokansler *Johan Andreas Cramer*, og dermed fik Søbo en herre, der i sin samtid havde et højt anset navn. Også han var udlænding, født i Erzgebirge 1723. Han havde studeret teologi i Leipzig og fik her en dyb samfølelse med den kreds af førromantikere, for hvem Klopstock var det store navn. Han blev præst i Sachsen og vandt ry som digter. Da Klopstock kom til Danmark, foranledigede han, at Cra-

Parti fra Søbo Sø (fot. Niels Elswing).

mer blev kaldet til embedet som hofprædikant 1754 i København. I 1764 blev han professor i teologi og grundlagde det første periodiske tidsskrift i Danmark »Der nordische Aufseher«. I Struensees regeringsperiode forlod han for et par år landet, og efter Struensees fald blev han professor ved universitetet i Kiel og prokansler ved universitetet. Da han i 1781 var blevet gift med Margrethe de Falsen og derefter jævnlig opholdt sig på Søbo, dyrkedes dette venskab meget og satte sig spor i familiekredsens brevvekslinger. Tidens sans for reformer prægede også Søbos ejere, og navnlig fru Cramer gjorde et stort arbejde for at forbedre sine bønders kår. Medens Cramer døde efter en smertelig sygdom i 1788, overlevede hans hustru ham til 1795. Skiftet efter hende giver et billede af Søbos indretning i hendes tid. Selve beboelsesrummene bestod af den lille visit-stue med en kanapé, et firkantet bord, et rundt bord med voksdug og ikke mindre end 54 skilderier. I den store visit-stue var der bl. a. et klaver, et chatol, en kommode, fire borde og 18 stole, og i salen et tilsvarende udstyr: et rundt bord med voksdugsbetræk, 12 lænestole, to kommoder med

Søbo set fra søens østbred. Efter ældre maleri (Nationalmuseet).

marmorplader og et porcelænsbord; endelig var der et par gæstekamre og et sovekammer. Ejendommeligt nok nævnes biblioteket, som Scherewien havde samlet, ikke. — Man kan altså skønne, at rummene har været møbleret efter tidens mode, og fru Cramers begravelse blev også i tidens smag. Hun havde bestemt, at hun ville gravsættes i en høj i en mark ved Søbo, og på gravstenen stod at læse: »Forglem ikke eders hulde Stifmoder, Grandmama, Søster, Tante, Cousine, Besiddere af Søboe Godsens Undergivne Margrethe Marie de Falsen, født den 12. Maj 1738, Enke efter sal. Conference-raad og Landsdommer von Scherewien og Johannes Andreas Cramer Cantzler og første Professor ved det kielske Universitet død den 8 May 1795. Tro indtil Enden haaber jeg at have Livsens Krone«. — Det er også et vidne om det minde, hun satte sig, at folk fra Søbo og nærmeste omegn helt op til vort århundrede samledes til sommerfest i lunden ved Søbo på hendes fødselsdag.

Medens fru Cramer ikke fik børn i sine ægteskaber, havde professor Cramer i et tidligere ægteskab en hel del børn, som imidlertid blev spredt dels til Slesvig og Holsten, dels til udlandet, og ingen af

dem overtog Søbo. Ved en auktion 1795 blev godset solgt. Det bestod da af 146 tdr. htk. Køberne var postmester Brandt i Middelfart og Rasmus Ejlersen i Svendborg, der fik det tilslået for 88.100 rdl. De frasolgte en del af bøndergodset, og da de i 1811 videresolgte gården til proprietær N. H. Haugsted, var bøndergodset fra 219 tdr. htk. reduceret til 157 tdr., og denne formindskelse fortsattes i Haugsteds tid, således at da Søbo 1829 blev stillet til auktion, var hovedgårdstaksten 20 tdr. htk., skovskylden 9 tdr. og bøndergodset 85 tdr. htk. Den nye ejer var proprietær W. Stannius fra Augustenborg, der 1855 solgte den til proprietær Sophus R. W. Paulsen fra Kyø i Aalborg stift. Købesummen var 80.000 rdl., og der blev ved denne lejlighed optaget en synsforretning, hvori det nævnes, at borggården bestod af en grundmuret bygning i én etage i én længde og med en kvist, der går helt igennem huset. Denne bygning var indrettet til beboelse og mejeri. Allerede 1862 afhændede Paulsen den til Christian v. Barner

Spisestue (fot. Niels Elswing).

SVENDBORG AMT

af Eskildstrup, som foretog en del forbedringer med hensyn til dræning og vejanlæg, og disse forbedringer blev ført videre af dr. phil., lensgreve G. Chr. Raben til Aalholm, der købte gården 1872, men allerede døde 1875, hvorefter den blev købt af proprietær L. C. Petersen. 1927 købte godsejer *H. Larsen Søbo*, der 1952 arvedes af hans søn, den nuværende ejer, *Kai Larsen*. Søbos tilliggende er nu 230 tdr. ld. ager, 55 tdr. ld. eng og 120 tdr. ld. skov.

Søbo lå oprindelig på en holm, der var gravet ind i søbredden, men de arme af søen, der omsluttede den, var allerede i 1743 tilgroede. Gården har endnu i det væsentlige det udseende, som J. E. de Falsen havde givet den, men af de tre oprindelige fløje er nu den ene sidefløj nedrevet. De tilbageværende er i et stokværk med høj kampestenskælder. Godsejer H. Larsen foretog i 1940 en gennemgribende restaurering af hovedbygningen, ligesom der i 1928 blev bygget nye staldbygninger. Ved indkørslen til gården er der opstillet en romansk gravsten, prydet med et nu meget udslidt kors.

SVEND LARSEN

EJERE

1442 Joachim Henriksen Reventlow
 1564 Margrethe Reventlow (Krabbe)
 1613 - 40 Ukendte ejere
 1640 Gabriel Laxmand
 1642 Anders Bille
 1686 Anders Rosenkrantz
 1722 Johan Eskild de Falsen

1758 C. L. v. Scherewien
 1781 J. A. Cramer
 1795 - 1927 Forskellige ejere
 1927 H. Larsen

1952 K. Larsen

BYGNINGER

1593 Ladegård opført

 1648 - 56 Hovedbygningen ombygget

 1720'erne Trefløjet hovedbygning i bindingsværk og grundmur opført

 1928 Avlsbygningerne fornyet
 1940 Hovedbygningen grundigt istandsat

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Damsbo

Jordløse sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

Damsbo ligger som den nordligste gård i det mægtige gods kompleks, der med Hvedholm som kærne engang var sammensluttet i grevskabet Brahesminde, og som dækkede hele det sydvestlige hjørne af Fyn. Derfor er dens historie for et par århundreders vedkommende uadskilleligt forbundet med dette grevskabs øvrige gårde, og det er i dette tidsrum Hvedholm, som hovedinteressen samler sig om. Men forud derfor ligger et langt tidsrum, hvor Damsbo var selvstændig, skønt den blandt sine ejere kun undtagelsesvis kan fremvise mænd, der indtager en betydende plads i den danske adels rækker.

Helt tilbage til middelalderen har den fynske adelsslægt *Brockenhuus* haft jordbesiddelser i Jordløse sogn. I 1489 fik Peder Brockenhuus lovhævd på jorder på Jordløse mark, Strandby mark og Hårby mark. I 1531 erhvervede hans søn Mikkel Brockenhuus til Bramstrup

Hovedbygningens vestfløj set fra haven (fot. Niels Elswing).

tingsvidne på nogle markskel på Jordløse mark, og 1549 udstedte Anders Emmiksen til Steensgaard mageskifteskøde på nogle jorder til samme Mikkel Brockenhuus.

Men først i 1552 blev Damsbo oprettet af Mikkel Brockenhuus' søn *Jacob Brockenhuus*, hvis foged på sin herres vegne på Sallinge herredsting fremæskede otte dannemænd til at afhjemle en forretning, hvorved de havde indstenet og indsvoret enemærker og ornummer og ejendom til Damsbo, nemlig Store Damsbo, Lille Damsbo og Fuglsang. Disse blev nu samlet til Damsbo hovedgård med 17 gårde og landbo i Jordløse sogn og en i Strandby. Det var en bryllupsgave, som Jacob Brockenhuus her havde fået af sin fader, da han i 1547 var blevet gift med Susanne Bølle. Hertil kunne han nu føje sin hustrus gård Nakkebølle, der blev hans egentlige hjem. Forøvrigt fik han en så krank skæbne, at han kun i ringe grad personlig kunne tage sig af godsadministrationen. 1548 - 52 var han stiftslensmand på Roskildegård, 1552 - 55 på Aalborghus, og siden havde han såvel

Helsingborg som Stege i forlening. Også til diplomatiske sendelser blev han benyttet, men i Syvårskrigen blev han admiral, og straks ved krigens udbrud kom han for skade at blive taget til fange af svenskerne. Som fange gjorde han en lidet tiltalende figur, idet han efter Erik XIV's tilskyndelse påtog sig at rejse til Danmark for at virke for sin slægts frafald fra Frederik II. Han opnåede intet. Erik XIV satte ham under tiltale og anklagede ham for en æreløs mand, og ved krigens afslutning ville Frederik II heller ikke have med ham at gøre, idet han nægtede at udløse ham af fangenskab. Han må dog være sluppet fri efter et års forløb, og da han kom hjem, måtte han trøste sig med det nyopførte Nakkebølle, som hans hustru havde bygget i hans fraværelse. Hun døde kort efter; han blev boende på Nakkebølle, men flyttede senere til Damsbo, hvor han døde 1577.

En lidet lykkelig skæbne fik også Jacobs søn Eiler Brockenhuus, der var født på Nakkebølle, og som foretog sine udenlandsrejser til Tyskland, medens faderen sad som fange i Sverige. Senere fulgte han lejlighedsvis kongen på mindre rejser; men han fik aldrig noget større hverv — ønskede det måske heller ikke; thi hans tilværelse formørkedes af huslige sorger. Første gang havde han været gift med Berte Friis, der var en datter af Henrik Friis på Ørbækklunde; men hun døde 1582, og så giftede han sig med Anne Bille, med hvem han fik 17 børn, som imidlertid enten var dødfødte eller døde som små. Disse ulykker måtte skyldes trolddom, og samtiden udpegede jomfru Christence Kruckow som den skyldige. Hun havde været i huset hos fru Berte Friis, og da hun døde, håbede jomfru Kruckow at blive hendes efterfølger i ægteskabet. Tilsidesættelsen harmede hende, så hun øvede alskens trolddom mod fru Anne i tiden omkring hendes bryllup. To piger havde været medvirkende, og de tilstod 1596-97 deres slemme adfærd og blev brændt, medens jomfru Kruckow slap fri, indtil hun en snes år senere indlod sig i nye sorte kunster, som hun måtte sone med sit liv.

Fik Eiler Brockenhuus ingen arvinger, satte han sig dog et minde i den danske adels historie, der har bevaret hans navn for eftertiden. Fra 1584 førte han en omhyggelig kalender med notater om begivenheder i adelens kreds, der er en meget værdifuld historisk kilde. Hans hustru overlevede ham i mange år og oplevede at se Christence

Kruckows forsmædelige død; selv døde han 1602, og derefter gik Damsbo over til hans fætterdatter Karen Brockenhuus. Hun blev 1606 gift med *Hans Pogwisch*, som efter at have studeret i Tyskland 1600 - 1605 var blevet hofjunker og 1611 tjente ved Corfitz Ruds fane. Han fik siden nogle forleneringer, bl. a. Hindsgavl, men havde åbenbart vanskeligheder ved at klare sine økonomiske forpligtelser. Damsbo gled ham af hænde, og det var Henning Valkendorf og Jacob Ulfeldt, der 1624 solgte Damsbo til *Anders Bille*.

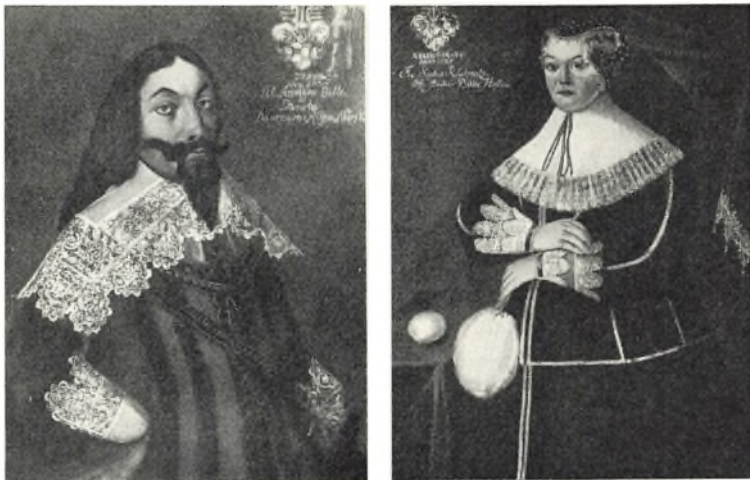
Således holdt den mægtige Billeslægt sit indtog på Damsbo og tilmed repræsenteret ved en af dens betydeligste skikkelser, den senere rigsmarsk. Han var født 1600 som søn af Erik Jensen Bille til Rønnowsholm i Vendsyssel og Mette Andersdatter Banner. Anders Bille valgte tidligt krigstjenesten og stod allerede 1619 i kurfyrst Friedrich af Pfalz' hær. I 1626, altså to år efter at han havde købt Damsbo, var han i hertug Bernhard af Weimars rytterregiment i Christian IV's hær i Tyskland, og således kom han i den danske konges tjeneste. Efter at Christian IV i 1629 havde afsluttet sin uheldige deltagelse i Trediveårskrigen, blev Anders Bille 1531 lensmand på Rugaard, og 1634 - 42 havde han den vigtige lensmandspost på Øsel. Derefter blev han forfremmet til rigsmarsk, og dermed havde Danmark fået en fremragende leder af sit militærvæsen. Da Torstensson i 1643 rykkede ind i Holsten, traf Anders Bille foranstaltninger til forsvarsanlæg ved Lille Bælt og fra den fynske kyst foretog han en række togter mod fjenden på den anden side Bæltet. I 1646 stillede han forslag om en omordning af rigets forsvar, i hvilket han bl. a. forlangte et fast krigsråd af indfødte danske mænd; men hans håndfaste politik og hans stejle krav om, at hærledelsen skulle samles i hans hånd, skaffede ham mange uvenner både blandt adelen og ved hoffet. I det udvalg, som 1650 blev nedsat for at overveje landets forsvar, krævede Anders Bille, der var dets formand, at grundstammen skulle være en del udskrevne regimente, som var omhyggeligt uddannede. Hans forslag blev ikke fulgt i sin fulde udstrækning, og da krigen med Sverige påny udbrød 1657, var landet ikke tilstrækkeligt forberedt. Da Karl Gustav nærmede sig Danmarks sydgrænse, ville Anders Bille gå til angreb, men efter krigsrådets ordre måtte han trække tropperne tilbage. I Frederiksodde tog han ophold; han var på det tidspunkt

syg, og da fæstningen blev stormet, blev han hårdt såret og døde et par uger efter.

Skønt Anders Billes liv i den grad var fyldt af hans militære pligter, fik han dog også tid til at samle sig meget betydelige godser, dels på Fyn og dels i Jylland; men det beskedne Damsbo var hans egentlige hjem. Hvorledes det ældste Damsbo har set ud, har vi ingen oplysning om. Det ejendommelige parallelanlæg, som nu står her, er Anders Billes værk. Det består af to parallelle fløje, der ligger på hver sin side af vejen, som fører over graven til det lille voldsted, der ligger ca. 600 m sydøst for det voldsted, hvor Jacob Brockenhuus opførte det ældste Damsbo. De to parallelle huse, der er i ét stokværk, har svungne renaissancegavle i nord og syd, og vestfløjen har mod haven et nyere korshus, og mod gården en kvist, ligeledes med svungne gavle. Under husene er der høje kampestenssatte kældre, der delvis er hvælvede. Mod nord forbindes de to fløje af en spærremur, der lukker for gården. Muren har skydehuller, der vidner om, at den har været beregnet til værn. På kvistgavlene står i jern: H(r) A(nders) B(ille) S(ofie)

Hovedbygningens østlige fløj (fot. Niels Elswing).

Rigmarsk, rigsråd Anders Bille (1600 - 1657) til Damsbo, Løgismose, Sandholt og Søbo og Sophie Jacobsdatter Rosenkrantz (1605 - 1667). Gift 1628 med Anders Bille. Malet 1637 (Frederiksborg).

R(osen) K(rantz) og 1656. Det trefløjede ladegårdsanlæg blev også opført af Anders Bille. Dette fremgår af den tavle tilhøjre for porten, som Sophie Bille indsatte ; den oplyser, at 1654 lod Anders Bille ladegården »fundere« og »H(ans) D(atter) F: Sophia Bille, Mons Rosenkrantz's der h(un) Damsboe arfvid (lod) dene Steen indsette Postretten til Efterretning Barth. Dag Ao. 1667«.

Det var Anders Billes hensigt, at Damsbo skulle overgå til sønnen Henrik ; men han døde allerede 1658, og moderen solgte derefter 1660 gården til datteren Sophie Bille (født 1634), der var gift med *Mogens Rosenkrantz* til Glimminge. Hun var forfatter til en vidt udbredt bønnebog og døde 1693 på Damsbo, medens hendes mand fulgte hende i graven 1695. Gården gik i arv til sønnen Christian Corfitz Rosenkrantz, der døde i Sønderborg 1717. Selve godset bestod da af 33 tdr. htk. hovedgårdstakst, hvortil kom skovskyld, ansat efter 400 svins olden til 11 tdr. 2 skpr. Yderligere hørte til Damsbo et ikke ubetydeligt bøndergods, som for størstedelen lå i Nyborg amt (ca. 243 tdr.), medens der i Assens amt lå ca. 43 tdr. og i Odense amt ca. 3 tdr. htk. Af skiftet efter Corfitz Rosenkrantz fremgår, at hovedbygningen ikke

havde undergået ændringer siden Anders Billes tid ; men det bidrager for øvrigt til yderligere at uddybe billedet af gården og dens omgivelser. Således hørte der til Damsbo et haveanlæg med et drivhus, et »Gevæxthus«, i hvilket der fandtes laurbærtræer, figentræer, jasmin, rosmarin, cypres, violer, levkøjer og nelliker, alle de vækster, som tiden sværmede for, og som den anvendte dekorativt i broderimønstre og i håndværk. Besætningen på gården var ikke overvældende. Der var 29 heste, 13 stude og køer og — betegnende nok — ikke mindre end 96 væddere, får og beder. Som det så tit var tilfældet, gælder det også her, at kun få af rummene til stadighed synes at have været beboede. Der tales om junkerens stue, den dragne stue, køkken, spisekammer, fadetur, magasin og bogkammer — det er det væsentligste. Alt det andet var pulterkamre.

Corfitz Rosenkrantz havde to brødre: Anders Rosenkrantz til Glimminge og Axel Rosenkrantz til Spøttrup, men han havde oprettet testamente til fordel for Axel, som skulle arve Damsbo, imod at han til søsteren Pernille betalte 1.000 rdl. og tog deres søskendebarn Lene til sig. For øvrigt blev det allermeste af indboet solgt på auktion. Kun biblioteket, der væsentlig bestod af udenlandske bøger, kunne ikke finde nogen køber. For Axel Rosenkrantz var Damsbo dog et ubelejligt beliggende gods, og 1724 solgte han det derfor til etatsråd *Hans Nobel* til Sandholt. Godset bestod af 383 tdr. htk. ; men allerede 1730 videresolgte den nye ejer Damsbo til Fåborgkøbmanden *Henrik Larsen Lund*, som det følgende år skødede den til sin søn Søren Lund, der opnåede at få titel af kancelliråd, men over hvem der for øvrigt jævnlig førtes klager for hans letsindige godsadministration. Til sidst blev disse klager så graverende, at hans slægtninge kancelliråd Fogh og Knud Fogh måtte ansøge om, at det måtte blive befalet ham at skifte med sin søn, da der ellers ikke ville blive nogen af hans midler tilbage. »Thi enhver«, skrev amtmand Adeler 1748 til stiftamtmanden, »der baade kiender ham og har hørt af hans Adfærd at sige, kan ikke andet, end aflægge det Vidnesbyrd om Ham, at Hans Conduite er heel utilstrækkelig til at dirigere eet Jorde Gods Vel, og meget mindre 3de saa vidt adspredt, som Hand nu er Eyere af, og desuden er det lidet Begreb, som Han er begavet med, ganske og aldeles fordærvet, især ved Hans høye Indbildninger om sin egen Fuldkommen-

Stentavle med Mogens Rosenkrantz († 1695) og fru Sophie Billes († 1693) våbner og initialer og årstallet 1670. (foto. Th. Andresen).

hed og Capacitet, som ikke tillade Ham at tage imod noget fornuftigt og velmænt Raad«. Søren Lund måtte skifte; men trods det hårde skudsmål var dog ikke alt sat over styr, da han døde 1754.

Efter dødsfaldet blev der optaget en synsforretning over Damsbo, som sammenholdt med booptegnelsen og sammenlignet med skiftet efter Corfitz Rosenkrantz giver et godt billede af de omgivelser, hvori Søren Lund havde levet. Det oplyses, at ejeren beboede den vestre fløj, og her fandtes imod syd den store stue, der under loftet var bebrudt med lærred, medens væggene var beklædt med flamsk betræk; »den flamske stue« kaldes den også. Møblementet bestod her af et par lænestole og 6 andre stole, alle med flamsk betræk, et indlagt skænkeskab, et indlagt bord og et tebord. Og det opvarmedes ved kakkellovn. Ved siden af lå et lille kabinet, ligeledes med malet lærred under loftet. Væggene var her bebrudt med gyldenlæder, og møblerne harmonerede hermed, idet de seks stole ligeledes var med gyldenlæders

betræk. Yderligere var der et engelsk spejl, og rummet kunne benyttes til soveværelse, idet der var opstillet et sengested med hollandsk damaskes omhæng. For vinduerne var der sribede gardiner af netteldug. Derpå fulgte dagligstuen, »den røde stue«, med omtrent samme arter bohøve som den foregående: seks ryslædersstole og en lænestol, et stort rundt bord, et spejl med brun ramme og et sengested med omhæng. På den anden side af den flisebelagte gang, der vel stod i forbindelse med hovedindgangen, lå sovekammeret, hvor der pudsigt nok ikke nævnes nogen seng, men alskens ragelse: et flaskefoer, et jernskrin, brætspil, nogle få bøger af opbyggelig art, et brunt spejl og et stueur, foruden vindovnen med tromle. Ammekammeret ved siden af indeholdt en gammel slagbænk og en kuffert og har nok ikke været i brug på den tid. Resten af bygningen afgav plads til køkken, spisekammer og pigernes værelse samt bryggerset, der havde kampestensgulv og en forfalden ovn og esse. Urtehaven var nu øde og tilgroet med græs. Derimod var besætningen blevet meget betydeligt forøget, idet der var 115 køer og 3 tyre. Nogle af disse var imidlertid af ærværdig alder. En af dem var tyve år og vurderedes derfor kun til 1 rdl. 4 mk. ; to var 18 år, to 16 år, tre 17 ; men størsteparten var dog 6 - 9 år og vurderedes til 6 - 8 rdl. stykket. For øvrigt var det udelukkende sortbroget kvæg, der stod i Damsbos stalde.

I 1754 blev Damsbo solgt ved auktion til etatsrådinde *Susanne Hein*, født Brahe, enke efter Fr. Hein til Steensgaard, og af hende og hendes broder oberstløjtnant Preben Brahe blev gården lagt ind under stamhuset Hvedholm, der blev oprettet 1751 af Hvedholm, Steensgaard og Østrupgaard. Efter Preben Brahes død 1786 gik stamhuset over til opretterens morbroders sønnesøn *Axel Frederik Bille*, der fik navnet *Bille Brahe*. Han døde allerede året efter, og stamhuset gik i arv til hans fader gehejmekonferensråd Henrik Bille Brahe (død 1789) og hans anden søn gehejmekonferensråd Preben Bille Brahe (død 1857), som 1798 fik stamhuset ophøjet til grevskab. De følgende ejere var grev Prebens søn Henrik Bille Brahe (død 1875) og dennes søn grev *Preben Charles Bille-Brahe-Selby*, der døde 1918 og efterfulgtes af sønnen grev Hendrik Bille-Brahe-Selby, der døde 1938. Indtil grevskabet Brahesminde efter loven om lens og stamhuses overgang til fri ejendom blev afløst, var Damsbo således under fælles administration

SVENDBORG AMT

med godsets øvrige gårde. I 1920 havde det et tilliggende på 1.282 tdr. htk. Grev Hendrik Bille-Brahe-Selby solgte 1922 Damsbo til sin broder baron Preben C. Bille-Brahe-Selby, efter hvem den i 1935 ved arv overgik til godsejer *Preben Skou*, der døde 1954 og hvis enke, fru *Rita Lizzi Skou*, født Thrane, er den nuværende ejer af godset. 1934 blev Damsbo skov med 400 tdr. ld. udskilt som en selvstændig ejendom, der erhvervedes af Ivar Sporon-Fiedler til Nordskov; Damsbo hovedgård har nu et tilliggende på 540 tdr. ld. ager og 100 tdr. ld. skov.

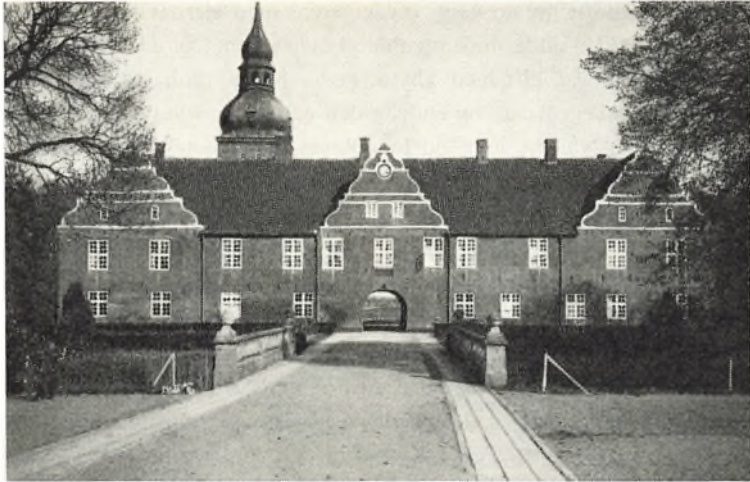
SVEND LARSEN

EJERE

1552 Jacob Brockenhuus
1606 Hans Pogwisch

1624 Anders Bille

1693 Mogens Rosenkrantz
1724 Hans Nobel
1730 H. L. Lund
1754 Susanne Hein
1786 A. Fr. Bille (Brahe)
1875 P. C. Bille-Brahe-Selby
1935 P. Skou
1954 Rita Lizzi Skou

BYGNINGER

Hovedgården oprettet

1654 Tofløjet hovedbygning i ét
stokværk samt trefløjet lade-
gård opført

1951 - 56 Ladegården moderniseret

Hovedbygningen set fra avlsgården (fot. Harry Petersen).

Løgismose

Hårby sogn, Båg herred, Odense amt

Der er næppe mange danske hovedgårde, der gennem århundreder har været så splittet og delt ved sameje af søskende og af forskellige slægters repræsentanter som Løgismose, og at den ikke ved disse mange delinger i parter og lodder, der kunne strække sig over generationer, er gået fuldkommen til grunde og blevet opdelt i almindelige bøndergårde, må nærmest kaldes et mirakel. Men når nøden var størst, var hjælpen altid nærmest, og gang på gang er det sket, at en energisk mand, målbevidst og med held, har reddet gårdens fortsatte eksistens ved at samle dens parter på én hånd. De skiftende partsejere i 14. århundrede har en særlig interesse ved at vise, i hvor udstrakt en grad sønderjyske og holstenske adelsslægter har fået indpas på denne vestfynske gård. Løgismoses historie bekræfter på sin måde den kulturelle, økonomiske og politiske tilknytning af Fyn til hertugdømmerne — øens orientering mod vest og sydvest i dette bevægede århundrede.

Da Løgismose første gang træder frem med ejernavn ca. 1330 er der hele tre, der sidder inde med den i fællesskab. Det er *Jens Ingjaldsøn*, kaldet *Revel*, gift med *Thyra*. *Peder Rytze*, mulig af den gamle sønderjyske slægt *Rutze* og endelig den på daværende tidspunkt nylig afdøde *Vogn Nielsen*, hvis lod *Jens Revel* 1333 solgte til *Peder Rytze*. De kaldes alle »brødre«, uden at det er klart, hvorledes dette skal forstås. *Jens Revels* del af gården arvedes af hans datter *Sophie*, der synes at have været gift to gange, først med rigsråd *Peder Basse* (død ca. 1385) til *Tybjerggaard*, med hvem hun havde en søn *Jens*, og anden gang med *Jep Abildgaard* af den velkendte sønderjyske slægt. Det var imidlertid langt fra, at *Sophie Jensdatter* og hendes børn i midten af århundredet sad alene inde med gård og gods, men meget muligt var hun den eneste partsejer, der boede på Løgismose; alle de andre hørte til hinsides *Lille Bælt*. *Peder Rytzes* to dele af Løgismose må senere være gået over til *Krummedigernes* slægt, deriblandt de to brødre: *Segebod* til *Rundtoft* og *Erik*, begge velforfarne i pante- og pengesager. Senere hen deltes *Krummedigernes* part yderligere, idet *Segebods* datter *Mette Krummedige* ægtede en mand af den sønderjyske slægt *Juel*, og deres børn, sønnerne *Ivar*, *Trugils* og *Thomas* samt desuden hendes svogre, *Dietmar Blaa* og *Henrik Friis* og den *Flensborg* borgmester *Sigvard Krog* vides at have fået arveparter udlagt i den ulykkelige gård. De tre sidstnævnte tilskødede dog 1401 *Ivar Juel* deres rettigheder i gård og gods. Men der var flere endnu, der i århundredets midte kunne skrive sig til Løgismose: *Elisabeth Krummediges* mand, *Henrik Splid* eller *Fasti*, der 1392 overdrog sin hustrus part til hendes broder *Erik* og *Hartvig Sehested*, hvis sønner *Poppe* og *Reimer* og datteren *Gisel* fik hver sin del af den *Sehestedske* part af gården, der dog til slut, i begyndelsen af næste århundrede, samledes på *Gisels* hånd alene.

Da dukker den rige og ansete *Jens Pedersen Panter* pludselig frem i egnen, og han samler endelig den splittede og så stærkt opdeltede gård. Han kaldes også til »Høgedorp«, formodentlig identisk med *Højrup* i det nærliggende *Køng* sogn, men skriver sig allerede 1390 til Løgismose, hvor han allerede da har taget ophold med sin »husfrue« *Marine*, tidligere gift med *Johan Torbernsen* (*Skiernov*). Han synes pludselig at have samlet al sin interesse om denne ejendom; tid efter

*Trappetårnet i
vinklen mellem
nordvest- og
nordøstfløjen
(fot. Türck).*

anden, når lejlighed tilbød sig, har han erhvervet dens forskellige dele på sin hånd ; men han måtte rigtignok se at komme til rette med de mindst en halv snes parthavere, gården må have haft op mod år 1400. Begyndelsen gjordes 1387, da Jep Abildgaard, der sad dårligt i det og trods sit berømte navn var en ringe mand, pantsatte ham al sin del af Løgismose og tillige Brendegaard. Men foreløbig fik han heller ikke mere ud af det. Først 1401 udkøbtes Juellerne for deres part i Løgismose og tilhørende mølle ; 1404 fik han af den sikkert da højt bedagede Sophie Jensdatter Revel og hendes søn Jens Basse skøde på alt deres gods i Båg herred, deriblandt også Brendegaard, byen Sarup og

møllen dér, og endelig 1408 fik han pantebrev på Sehestedernes part. Det ser ud til, at han virkelig inden sin død 1417 har fået hele gården samlet, uden at det dog kan ses, hvorledes han fik pantebrevet af 1408 ombyttet med skøde, eller hvorledes han erhvervede Krummediger-nes part. Man får gennem alle disse transaktioner visse antydninger af, hvad Løgismose omfattede i 14. århundrede, og hvad der lå til den, da Jens Pedersen blev dens ejer. Først selve hovedgården, hvortil hørte den obligate vandmølle. Dernæst landsbyen Sarup, hvor der ligeledes var en vandmølle, samt en gård, Bremme, der må have været en værdifuld skovejendom; 1589 kunne der her fødes 300 svin. Men dertil kom en del mere gods; alt i alt får man indtryk af en adelsgård af gennemsnitstypen, med et passende, men ikke overdrevet stort fæstegods. Jens Pedersen nåede heller aldrig op i ridderstanden; han levede og døde som væbner.

Efter hans død deltes Løgismose mellem hans enke af andet ægteskab, Grethe Henriksdatter og sønnen Peder Jensen, der fik en trediedel af gården, medens de to trediedele tilfaldt sønnesønnen Laurids Lauridsen, der døde som barn, hvorfor hans moder, Mette Pedersdatter Present arvede ham. Dette medførte stadig nye skiftedeling, men til slut, da Panterlægtens mandlige medlemmer på Løgismose alle var gået til deres fædre, sad to kvinder, den aldrende Grethe Henriksdatter og hendes endnu ungdommelige svigerdatter, Mette Pedersdatter, alene tilbage med ansvar for gård og gods. Fru Mette trøstede sig dog snart i et nyt ægteskab, og det blev i en lang årrække fru Grethe, der sad hjemme på Løgismose og styrede den. Det har øjensynlig ikke altid været let for hende at klare sig igennem. Hun måtte gøre gæld både hos gejstlige, hos borgerfolk og hos adelige standsfæller og sætte gods i pant både her og der. Men det gik fremad, og triumferende kunne fru Grethe en skønne dag skrive udenpå en bunke pantebreve: »disse breve løste jeg alle ind«. Der er noget rørende over den gamle kvindes kamp for at holde ejendommen oppe, stadig med tanken om de bortgængne. Da det begyndte at se lysere ud for hende, besluttede hun sig til en i datidens øjne stor og smuk handling. Allerede to år efter sin mands død havde hun skænket gods til sortebrødrenes kirke i Odense for messer for hans sjæl. Sammen med svigerdatteren ville hun nu 1441 stifte en evig messe i samme kirke for Jens Pedersen; men det

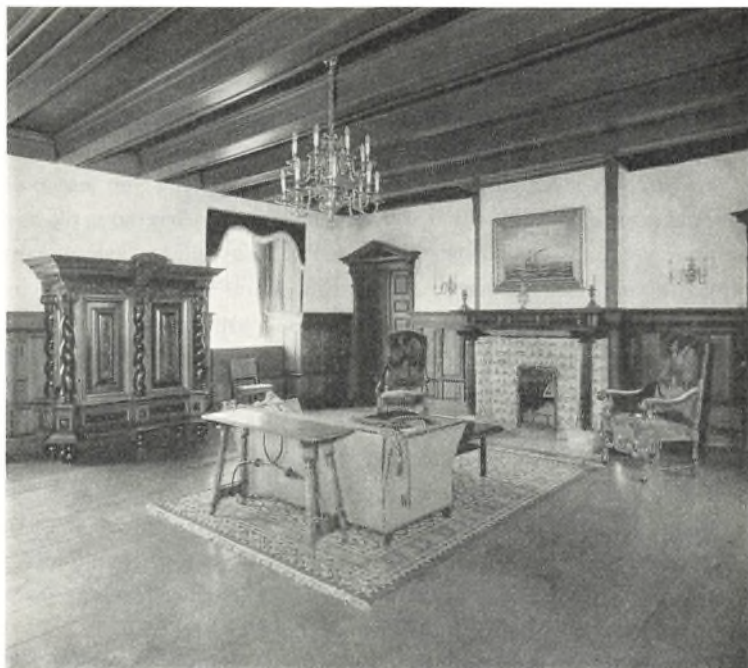
Hovedbygningen med kirkefløjen set fra parken (fot. Niels Elswing).

ville koste 150 mark. »End fordi at vi ej nu har rede Penge og dog vil, at Messen skal blive stadfæstet« pantsatte de 5 gårde til klosteret. Bag på dette brev har den energiske fru Grethe senere skrevet: »Dette er Breve, som jeg løste af Sortebrødre i Odense«. Endnu levede den gamle dame nogle år, men 1450 var hun død. Imidlertid havde fru Mette, der nu var blevet eneejer, allerede 1432 ægtet *Eiler Hardenberg*, der nu kunne skrive sig til Løgismose, foruden til Keldkær og Hvedholm, og med hvem hun fik en søn. Og endelig efter hans tidlige død indgik hun for tredje gang ægteskab med rigsråd *Engelbrecht Albrechtsen Bydelsbak* til Torbenfeldt, hvem hun fødte flere børn. Efter hendes død begyndte atter en opløsningens tid for Løgismose. Gården deltes mellem børnene af Eiler Hardenbergs nylig afdøde søn, Joachim Hardenberg til Hvedholm og fru Mettes børn af tredje ægteskab, Albrecht og Grethe Bydelsbak. Til Løgismose regnedes nu bl. a. også landsbyen Nældemose, der dog må formodes allerede at have hørt dertil i 14. århundrede.

ODENSE AMT

Claus Bryske til Flintholm, gift med *Grethe Bydelsbak*, *Hardenbergerne* på *Hvedholm* og *Albrecht Engelbrechtsen Bydelsbak* havde da nogen tid *Løgismose* i sameje, men dog vistnok med den første som hovedejer, da han hyppigt skriver sig også til denne gård, hvor han vides at have boet. Ved skiftet 1475 efter *Mette Pedersdatter* udlægges dog »al fornævnte gårds og bys tillæggelse og *Sarup mølle*« hendes søn af andet ægteskab, *Albrecht Bydelsbak*. Datteren *Mette*, der var et af datidens bedste partier og i 1490'erne ægtede *Danmarks riges senere hofmester*, datidens mest drevne politiker, *Mogens Gjõe*, bragte denne *Løgismose*, der for ham kun var en besiddelse blandt mange. »Hans Lige paa *Jordegods* haver ikke været her eller i *Tyskland* udi nogle *Hundrede Aar*«, siger *Huitfeldt* om ham. Til *Løgismose* følte han sig næppe særlig knyttet; men helt har han ikke glemt den, og i alt fald fik den en kort, rolig periode. At den nu styredes af fogeder, er en selvfølge. *Mogens Gjõe*, der rundtom på sine talrige gårde opførte nye bygninger, uden at vige tilbage for bekostelige grundmurede borggårdshuse, har også opført et grundmuret hus på denne sin fynske gård. Dette stenhus står endnu den dag i dag som nordøstre fløj af den nuværende hovedbygning. *Mette Bydelsbak* døde 1513 efter at have skænket rigshofmesteren 8 børn, af hvilke datteren *Mette* fik *Løgismose* udlagt, omend *Mogens Gjõe* vedblev at have nogen ejendom i gården, i det mindste til 1536.

Atter begyndte delinger i stor stil. I midten af århundredet ejes den væsentligste del af *Løgismose* af hr. *Mogens'* døtre: *Elline*, gift med *Mouris Olufsen Krognos*, *Mette*, gift med *Johan Oxe*, og *Pernille*, gift med *Børge Trolle*, vistnok med *Mette Johan Oxes* som hovedejer til *Løgismose* med *Sarup mølle* og dens daværende ca. 50 bøndergårde. Men snart træder hendes to sønner, rentemesteren *Eskild* og rigshofmesteren *Peder Oxe*, frem på særlig måde: ved den ugifte *Eskilds* død 1569 arvedes hans part af broderen, der dog allerede 1567 havde skænket sin del af *Løgismose* til sin tilkommende hustru, fru *Mette Rosenkrantz*. Hun og hendes mand tilbød 1571 *Birgitte Gjõe*, hvis hun måtte ønske det, at tilbringe sin enkestand på *Løgismose* eller *Holmegaard*, thi — som fru *Mette* skrev til sin gamle veninde — »Det er begge to smukke, lystige steder«. Fru *Birgitte* tog dog ikke mod tilbudet. *Peder Oxe* tog sig en del af går-

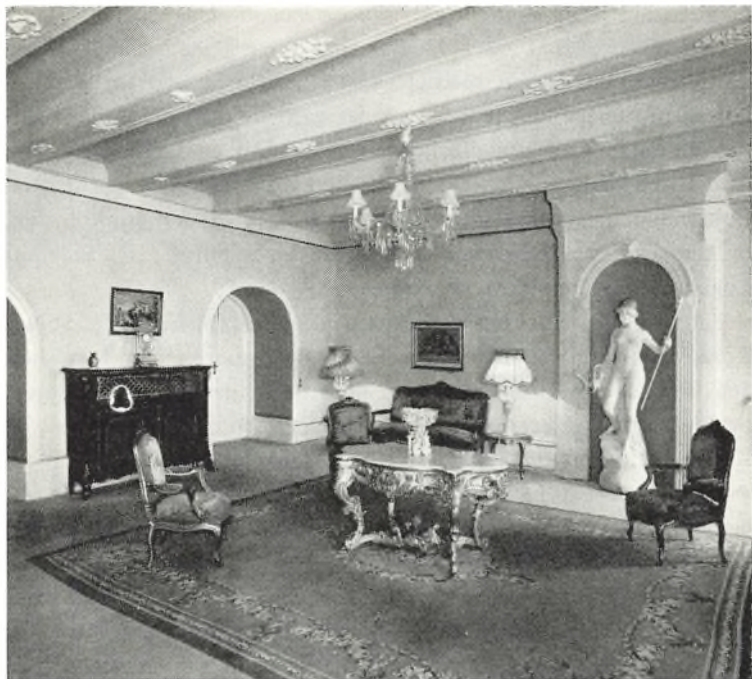

Herreværelse (fot. Niels Elswing).

den og foretog vigtige byggearbejder, idet han opførte den nordvestre fløj, portfløjen, i to stokværk. Han fortæller selv på en indskriftstavle, der er anbragt over porten: »Anno 1575 lod erlig velbyrdig Mand, Peder Oxe til Gisselfeld. K.M. oc Danmarcks Rigis Hofmester, Her Johan Oxis Søn til Nielstrup oc hans Hustru, Frue Mette Rosenkrantz, Her Olluf Rosenkrantzis Daatter til Vallø bygge dette Hus her paa Løgismosse. Gud unde dem saa at bygge oc boe, at de maa faa den evige Ro«. Men også hans to søstre Inger og Sidsel havde deres part af Løgismose; Sidsel havde dog 1590 købt søsterens, så der da kun kan have været to hovedparthavere. At udrede samejeforholdene for Løgismose for den nærmest følgende tids vedkommende er mere end vidtløftigt, da der stadig foruden hovedejerne er andre, der må opfattes som medejere og må have haft part i gården, selv om hver enkelt part må have været minimal.

Fru Sidsel Oxes søstersøn *Johan Rud* til Møgelkjær arvede 1593 hendes part, der efter købet 1590 må formodes at have været hovedparten; senere deles den mellem hans arvinger. Ved datterdatteren Mette Andersdatter Banners ægteskab med Erik Jensen Bille til Rønnoholm kom en del af Løgismose til ægteparrets søn, rigsmarsken *Anders Bille*, og ved sit giftermål med Sophie, datter af en anden af gårdens mange parthavere, Jakob Rosenkrantz til Arreskov, fik han nogen mere interesse i Løgismose, og han begyndte nu energisk at samle sammen på gården, ja, udvidede endog dens tilliggende og fæstegods. Han synes virkelig til slut så godt som helt og holdent at have fået Løgismose samlet på sin hånd; men nogle år før sin død overdrog han den til sønnen Erik Bille, der dog døde før faderen, 1656. Og med ham er de mange delingers tid i alt væsentligt forbi. Anders Bille (født 1600) holdt mest til på det nærliggende Damsbo, hvor den nærmere redegørelse for hans levnedsløb naturligt hører hjemme. Efter at være taget til fange i Frederiksodde døde han 1657, medtaget af sår og sorg, og i januar 1658 førtes hans lig under store æresbevisninger fra svensk side til Fyn, hvor det foreløbig henstattes i Løgismoses kapel, indtil han begravedes i Odense.

Anders Bille havde altid haft meget tilovers for Løgismose, til hvilken gård han også hyppigt skriver sig. Ikke blot nogle gårde i Stærup blev lagt under hovedgården, men Højsgaard, en lille hovedgård i Hårby sogn, blev købt 1639 og ligeledes lagt ind under dennes drift; og endelig blev hovedgården Flenstofte i Dreslette sogn tilligemed 7 gårde købt 1652. To år i forvejen havde han af kronen erhvervet Hårby sogns konge- og kirketiende. Hans omsorg viste sig ikke mindst ved de ombygninger, han satte i værk, og dette hænger åbenbart atter sammen med, at han til tider virkelig har boet på Løgismose. Siden Claus Bryskes dage har næppe nogen af gårdens parthavere haft fast ophold her; alle holdt de dug og disk på andre besiddelser, der mere ubeskåret var deres egne, og både Mogens Gjões og Peder Oxes huse på det store rummelige voldsted har sikkert kun været beboet af fogeder og i ny og næ af en af de mange ejere på flygtigt besøg. De to huse, der dannede en vinkelbygning, med portfløjen ligeoverfor ladegården, har sikkert også kun været beskedne af ydre; fragmenter af en våbentavle med Oxer-

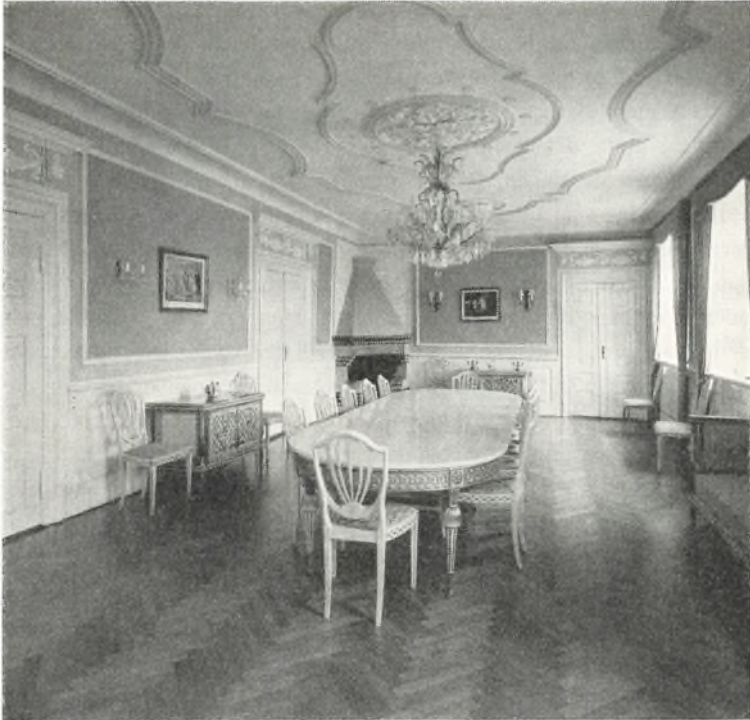
Dagligstue, i nichen Dianafigur (fot. Niels Elswing).

nes og Rosenkrantzernes våben, fundet i en af ejendommens marker, stammer dog sikkert fra en prydelig indgang fra Peder Oxes ejertid. Men Anders Bille har taget ivrigt fat på at udvide og forskønne borggården. Han tilbyggede en sydøstfløj og opførte et spirdækt tårn i vinkelen mellem denne og den nordøstre fløj; den nye fløj fik gavle med svungne afdækninger på renæssancevis, og lignende anbragtes på de to gamle huse — ja efter de gamle dørstykker i en af gårdens stuer fra ca. 1750, der nu er ene om at give os en forestilling om, hvorledes bygningerne så ud i Anders Billes tid, havde den da trefløjede borggård ikke mindre end 7 sådanne gavle. Livlig og ejendommelig har den set ud, og portfløjen med sine tre gavle mod adgangssiden er ikke blot et typisk stykke renæssancearkitektur, men tillige den dag i dag betegnende for Anders Billes Løgismose.

ODENSE AMT

Gavlene her bærer i jern bygherrens og hans hustrus navnebogstaver samt årstallene 1631 og 1644. Som adskillige af sine standsfæller i de tider indrettede han 1640 et kapel i portfløjen, vest for gennemkørselen. Anders Bille havde udvidet gårdens driftsareal meget betydeligt og efter fynske forhold gjort den til en virkelig storgård med en betydelig indavl. Det var sikkert også ham, der lod den trefløjede bindingsværksladegård opføre, der ses på det gamle maleri, og som i alt væsentligt stod helt op mod vor tid. Anders Bille var Løgismoses tredje virksomme bygherre.

Endnu et par slægtled skulle gården være i Billernes eje. Sophie Rosenkrantz bosatte sig som enke på Løgismose, hvor hun døde 1667, og det blev Erik Billes søn Anders Bille, der arvede Løgismose og Flenstofte. Anders Bille den Yngre (født 1655), der først ca. 1670 som myndig kunne overtage styrelsen af gård og gods, havde store vanskeligheder at kæmpe imod. Landbrugets kår var elendige, og bøndergodset var i svenskekrigen blevet slemt medtaget, bygningerne forfaldne, og adskillige gårde lå også her øde. Først i slutningen af hans ejertid synes krigens spor dog så nogenlunde at være udslettede. Human og rettænkende som han var, søgte han, hvor han kunne, at råde bod på misligheder, og det taler til hans ære, at han havde øje for den vankundighed, der rådede mellem bønderne, og opførte en skole i Hårby; 1676 stiftede han desuden et legat til underhold af læreren. Anders Bille gik bort 1694, kun 39 år gammel. Først i Billernes tid får man også for Løgismose helt sikker underretning om selve hovedgården og dens tilliggenders omfang, som man kun netop kunne skimte i 14. århundrede. Allerede i Elline Gjões jordebog af 1552 gives en fortegnelse over fru Mette Bydelsbaks fædrene gods og den oplysning, at der til selve hovedgården Løgismose dengang lå 12 gårde i Nellemose, 4 gårde i Sarup, samt møllen og 7 gårde i Strandby, alt i Hårby sogn, foruden en hel del spredt gods rundt om på Fyn, der ikke kan opgives nøjagtigt, ialt vistnok ca. 50 fæstegårde. Men fra 1680'erne foreligger de store matrikelarbejder, og 1688 angives Løgismose at være på godt 66 tdr. htk. ager og eng og 3 tdr. htk. skovskyld. Bøndergodset var ca. 530 tdr. htk., fordelt på de omliggende sogne. Anders Bille den Yngre havde kort før sin død solgt Løgismose og Flenstofte til repræsen-

Spisestue (fot. Niels Elswing).

tanten for en slægt, der fra nu af i en lang årrække skulle være knyttet til den gamle gård. Som så mange andre ejendomme, den gamle danske adel ikke mere var i stand til at hævde for sig alene, gik også Løgismose over til en fremmed officer, der gennem ægteskab med en dansk adelsdame slog rod i landet og erhvervede jordegods. Den nye ejer var grev *Adam Frederik Trampe* (født 1650), en pommerisk adelsmand, der allerede som ung var gået i dansk krigstjeneste, hvor han i Den skånske Krig avancerede til oberstløjtnant. Han blev yndet ved hove og fik vigtige hverv i hoffets og rigets tjeneste. Som generalløjtnant førte han bl. a. 1702 danske hjælpetropper i kejser Leopold I's tjeneste og kæmpede her tappert og dygtigt i Ungarn. Men under disse besværlige togter blev han syg og døde 1704 i Press-

ODENSE AMT

burg, kort efter at være udnævnt til tysk rigsgreve. Hans lig førtes til København og bisattes under stor højtidelighed i Frue Kirke; sørgefanerne anbragtes senere i Hårby kirke. 1683 havde han ægtet Cort Adelters datter Sophie Amalie, og det blev hende, der efter mandens død i det fremmede foreløbig overtog Løgismose, som hun styrede med dygtighed. Hendes gemal havde næppe kunnet ofre sig synderligt for sine fynske ejendomme, som hun forøvrigt havde suppleret med Flemløse sogns konge- og kirketiender. Idelig havde han været på farten inden- og udenlands, og man fejler næppe ved at gå ud fra, at hans dygtige og kloge hustru igennem lange perioder var den, der egentlig styrede de to godser. Efter gemalens død beholdt hun dem begge indtil sin død 1734, hvorefter sønnen oberstløjtnant, kammerjunker Conrad Trampe (født 1694) overtog godserne. Han døde imidlertid året efter, og da han var ugift og intet testamente havde efterladt sig, arvede hans 5 søstre Løgismose og Flenstofte. De enedes imidlertid snart om, at det hele skulle overlades de to ugifte: Sophie Hedvig og Frederikke Louise, der følgelig 1736 blev eneejere, og ifølge en tidligere truffen ordning blev Sophie Hedvig efter søsterens død 1743 enebesidder. Da hun døde 1780 gik Løgismose og Flenstofte over til en sønnesøn af hendes fætter, grev Adam Frederik Trampe til Krabbesholm (født 1750), 1773 gift med Gertrud Hofman de Poulson. Med hans salg af de to godser 1800 var familien Trampes over 100-årige tilknytning til egnen afsluttet, en periode, der på mange måder danner en helhed, og hvor Løgismoses skæbne og historie sikkert er typisk for de vilkår, et lille vestfynsk gods i 18. århundrede var undergivet, når besidderne som her var intelligente og rettænkende og forøvrigt i besiddelse af en dannelse, der ikke kan siges at have været helt almindelig.

Hvad godsdriften angår havde det 18. århundrede en dårlig arv at overtage efter det foregående; det kneb for godsejer som for fæster at stå den ringe avl og de små priser igennem. Efter den strenge vinter 1709 var bønderne på de to godser særlig ilde stedt; mange fik kun lige udsæden ind igen, andre kun en fjerdedel. Men man klarede dog også det, og efterhånden bedredes forholdene noget. Der var kun få skatte-, landgilde- og tienderestancer at inddrive, hvad der også i nogen grad skyldtes herskabets hele humane færd.

Man var overbærende og ikke uvillig til, når der var gode grunde, der talte derfor, at eftergive afgifterne helt eller delvis, og det var sjældent, en fæster uden videre blev sat fra gården. Med de to hovedgårdes tilliggende af bøndergods foregik fra den ældre Anders Billes død 1657 og til 1800 ingen synderlige forandringer, ejheller med hovedgårdstaksten. Dog voksede bøndergodset i løbet af århundredet fra ca. 530 til 570 tdr. htk. Hoveripligten var indskrænket til henimod et halvt hundrede af samtlige 87 fæstegårde. De ca. 30 fæstere, der boede for langt borte, betalte som erstatning en rdl. pr. td. htk.; husmænd med jord i hovedgårdens nærhed gjorde ugedagstjeneste; fjernereboende betalte i penge eller naturalier. De jordløse husmænd betalte en pengeafgift. Landgildeydelseerne holdt sig uforandret i al fald til 1771 og var meget moderate. Det samme var vistnok også tilfældet med indfæstningerne. Men mange år efter svenskekrigen og helt op imod ca. 1700 kneb det svært for bønderne at yde ordentlig fæste. Først op igennem 18. århundrede lykkedes det ejerne af Løgismose at få større indtægter i form af indfæstning af fæstegods.

Alt i alt synes tilstanden på fæstegodset i komtesse Sophie Hedvigs tid at være blevet god. Kun såre sjældent hører man i hendes tid om en udpantning, og ved skiftesamlinger viste det sig, at gårdene i reglen var forsynede med det nødvendige, ja undertiden med rigeligt indbo og med gode besætninger. Hun talte heller ikke, at hendes undergivne brugte deres revselsesret over for bønderne, og at disse i det store og hele har befundet sig vel, fremgår også af, at i stavnsbåndets dage vides kun én person at være undvejet fra Løgismose stavns, medens rømning ikke sjældent fandt sted fra adskillige andre godser på egnen. Men på visse punkter forlangte komtesse meget af sine fæstere. Foruden det sædvanlige hoveriarbejde måtte bønderne opsætte hundreder og atter hundreder af favne dobbelte stengærder om gårdens løkker og tit langvejs fra køre sten til arbejdsstedet. Specielt klagede Flenstoftes hovbønder over, at de ved opførelsen af en ny hovedbygning her måtte forrette alskens ekstraarbejde. Tilmed blev i komtesseens tid al afgrøde fra Flenstofte ført til Løgismose, hvilket var højst besværligt for hovbønderne, der måtte køre $\frac{3}{4}$ mil med den indhøstede avl. Først hendes efterfølger gav 1790 Flenstofte nye ladebygninger, der stod til branden 1903.

ODENSE AMT

Igennem første halvdel af 18. århundrede blev der pyntet en hel del op på Løgismose både indvendig og udvendig. Sålidt som så mange andre gamle borggårdsbygninger fra 16. - 17. århundrede kunne Løgismose, hvad det indre angår, helt ud stå mål med 18. århundredes mere forfinede boligideal. Man krævede mere hygge og komfort, og rester af vægpaneler med malede rokokkoornamenter og adskillige døre, hvoraf nogle med dørstykker, viser, at der er arbejdet på hjemmets forskønnelse. Bohavet skal i familien Trampes tid have været kostbart og smukt, hvad enkelte tiloversblevne stykker noksom bekræfter. Allerede grev Trampe havde ved hver side af broen mellem lade- og borggården anbragt fontæner, og hans enke grevinde Sophie Amalie havde 1726 markeret hovedindgangen til lej-

*Sophie Amalie
Trampes portal
fra 1726
på tårnet
(fot. Türck).*

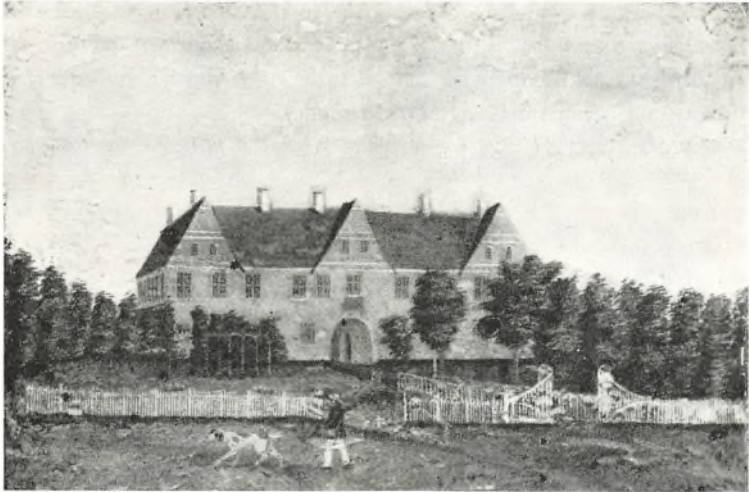
ligheden i portfløjens gårdside ved en pragtportal i sandsten, holdt i korintisk stil, med Trampernes og Adelerens våben og en nu desværre ulæselig indskrift. Men ellers forblev bygningen uforandret i det ydre.

I 18. århundrede, havekunstens glanstid herhjemme, måtte også Løgismose have en have i datidens franske stil. Udenom hovedbygningen anlagdes på selve voldstedet sirlige blomsterkvarterer, og herfra førte en lang bro over graven mod vest til urtehaven, der vistnok skyldes komtessen; den var efter en præsteindberetning fra 1755 »besat med rare Frugttræer i adskillige gerade Linier med smaa Hækker af Berberis og Ligustrum mellem Træerne. Den vestre Del af Frugthaven havde en smuk Plantage af høje Alleer af Bøg. Der var et ottekantet Lysthus midt i, med Vinduer og to Glasdøre mod hinanden, bedækket med et rundt, grønt anstrøget Tag og en stærkt forgyldt Drue ovenpaa. Omkring Lysthuset var Grave med to smaa Broer og herunder var adskillige triangulariske Afdelinger af Hessel og Bøg«. Som det trefløjede byggeanlæg dengang var, åbnende sig mod vest, var det naturligt at anbringe haveanlægget her. Og med det 18. århundredes sans for lange perspektiver udnyttede man udsigten fra den daværende midtfløj (nordøstfløjen) og havde her »fra Vinduerne paa første Sal en smuk Prospekt ind i Frugt- og Urtehaven ud til en Kornvang, bag hvilken ligger Skoven, og formedelst en Igennemhugning har man Stranden i Øjnene. In Summa« — slutter præsten af — »Gaarden er smuk og ligger plaisant«. Men komtessen har omgåedes med langt mere vidtgående planer om et virkeligt magnifike haveanlæg og har ladet den kendte holstenske arkitekt G. D. Tschierscke udarbejde et forslag, der dog ikke er fulgt.

Da grev Adam Frederik Trampe den Yngre overtog Løgismose og Flenstofte, var godserne åbenbart i god forfatning og Løgismoses bygninger og have velholdte, alt i alt et herligt herresæde. Med den nye mand rykkede den mest interessante ejer af slægten Trampe ind på gården, et lyst og livligt hoved, også med kunstneriske interesser (støttede ivrigt det 1795 oprettede teater i Odense, som han ledede 1798 - 1801), en elskværdig, men lunefuld karakter, ivrig optaget af alt nyt i tiden — og i 18. århundredes sidste decennier var der jo adskilligt fremme, der nok kunne tage en begavet og interesseret ånd

fangen. Kun skade, at det excentriske i hans natur efterhånden tog mere og mere overhånd, til skade for ham selv, hans hjemliv og gård og gods. For landboreformer var han fyr og flamme. Han begyndte tidligt at udskifte fæstegårde, men resultatet forringedes noget, fordi nabogodsejerne ikke helt forstod betydningen af en udflytning og modsatte sig de nødvendige magelæg. Han indgik 1792 en hoveriforening med de Løgismose bønder (1795 med Flenstofes), der dog kun stod ved magt til salget af gården 1800. Også skolevæsenet tog han sig af, gav jord til skolen i Sarup og beskikkede den en duelig lærer. Lidet udholdende, som han var, blev han til slut ked af en godsejers mange fortrædeligheder og ville gøre alle sine ejendomme i rede penge og derved skaffe sine bønder ejendomsretten til deres gårde. »For at kunne medvirke til Folkemængdens Formerelse og det almenyttige Bedste« ville han udparcellere sin hovedgård med tiliggende gods. Men ingen af fæsterne meldte sig med rimelige tilbud, og hans skuffelse var stor. 1798 gik sagen dog i orden, og i dette og de følgende år overgik det meste af det til Løgismose hørende bøndergods til selvejendom for 300 à 450 rdl. pr. td. htk. Desuden solgte han godt 26 tdr. htk. af hovedgårdens takst, udstykket til 33 købere; gårdens fri ager og engs htk., der 1774 havde været 66 tdr., blev nu kun 39 tdr., og skovskylden sank fra 3 til godt 1 td. htk. Flenstofte solgte han til Frederiksgave, og endelig afhændede han 1800 Løgismose hovedgård til kaptajn *Hans Frederik Uldall*. I stedet købte han Juulskov og senere Nørager på Sjælland. Rastløs og urolig, efterhånden mere og mere tungsindig var han til sin død 1807 i København. Hans fraskilte hustru døde 1815.

Et helt nyt afsnit af gårdens historie begynder fra år 1800. Berøvet sit fæstegods og dermed faste, stadig flydende indtægter samt megen og billig arbejdskraft måtte ejendommen nu klare sig med hovedgårdens jorder alene. Vilkårene for ejendommens trivsel var ringere end før. Bestandig har Løgismose skiftet ejer helt op i 20. århundrede, og dette har ikke altid været til gavn for ejendommen som sådan, ej heller for bygninger og nærmeste omgivelser. Uldall beholdt kun gården i 9 år og solgte derefter til *Johs. Smith*, hvis to sønner, *R.* og *F. L. Smith* nedrev Anders Billes fløj med tårnet og nedlagde kapellet. Fra 1825 til 1923 skiftede gården ejer ikke mindre end 11 gange,

Gammelt maleri af Løgismose set fra nordvest (Nationalmuseet).

nemlig 1825, 1831, 1851, 1856, 1880, 1883, 1886, 1887, 1895, 1915 og 1923. I 1883 opførte *V. J. N. Sønnichsen* en ny kirkefløj i sydvest, og samtidig opførtes i borggårdens nordøstre hjørne et trappetårn, der senere forsynedes med højt etage-spir ved professor *H. C. Amberg*.

I de mange år siden 1800 havde ejendommen på mange måder stået i stampe, og i visse henseender var den blevet forringet. Med fabrikant *Hans Slott Steensen* fra Vejle og hans enke (ejere 1915 - 23) skete en betydelig forandring, og Løgismose blev en både veldrevet og velholdt ejendom. Ved inddæmning blev engene betydeligt forbedrede. En stor fordel har roesporets udlægning været; derved er dyrkning af sukkerroer i større stil blevet muliggjort. Til Løgismose hører nu 270 tdr. ld. ager, 70 tdr. ld. eng og 60 tdr. ld. skov, hvoraf ca. 40 tdr. ld. fredskov. Siden 1923 har Løgismose skiftet ejer 6 gange, 1944 - 47 ejedes den af forstander *Niels Bukh*, Ollerup Gymnastikhøjskole, for endelig 1953 at blive solgt til bygmester i U.S.A. *Simon P. Kornshøj* og godsejer *Ejnar Ørnsholt*. 1965 overlod *E. Ørnsholt* sin part til *S. P. Kornshøj*, der derefter er enejer.

Herligt beliggende, med fri udsigt over Lille Bælt over mod det høje Horne Land, med sine røde mure og det knejsende spir, synligt lang-

ODENSE AMT

vejs fra over havens træer, er Løgismose et såre stemningsfuldt sted. Og kender man gårdens historie, glæder man sig dobbelt over, at den er sluppet frelst gennem så mange farer og trængsler, og håber, at den nu må gå en roligere fremtid i møde.

VILH. LORENZEN

EJERE

1333 Jens Ingjaldsen Revel ($\frac{1}{3}$)
og Peder Rytze ($\frac{2}{3}$)
ca. 1390 Mange parthavere
ca. 1410 Jens Pedersen Panter
1432 Eiler Hardenberg ($\frac{2}{3}$)
Engelbrecht Albrechtsen
Bydelsbak
ca. 1470 Claus Bryske med flere
ca. 1495 Mogens Gjøe

1569 Peder Oxø (parthaver)

1593 Johan Rud (en part)
1609 Erik Bille med flere
1614 Anders Bille (en part)

1694 Adam Fr. Trampe

1800 H. Fr. Uldall
1809 Johs. Smith
1824 R. og F. L. Smith

1831 - 83 Forskellige ejere
1883 V. J. N. Sønnichsen

1886 - 1915 Forskellige ejere
1915 H. S. Steensen
1923 - 53 Forskellige ejere
1953 S. P. Korshøj og E. Ørnsholt
1965 S. P. Korshøj

BYGNINGER

Nordøstfløjen opført i
grundmur

1575 Nordvestfløjen (portfløjen)
opført i to stokværk

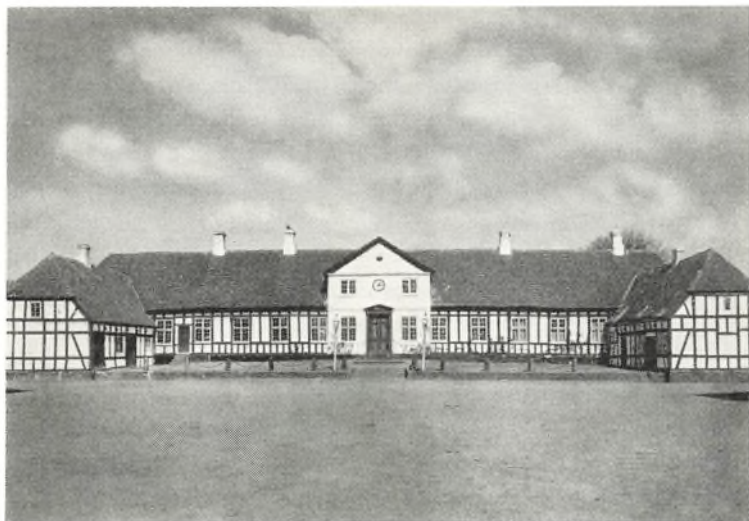
1631 - 44 Sydøstfløjen, hjørnetårn og
bindingsværksladegård opført
1640 Kapel indrettet i portfløjen

1726 Sandstensportal opsat på port-
fløjen

1826 Anders Billes fløj med tårn
nedrevet og kapellet nedlagt

1883 Sydvestfløjen (kirkefløjen) og
trappetårn opført

Spir opsat ved H. C. Amberg

Hovedbygningen set fra syd (fot. Holt & Madsen).

Flenstofte

Dreslette sogn, Båg herred, Odense amt

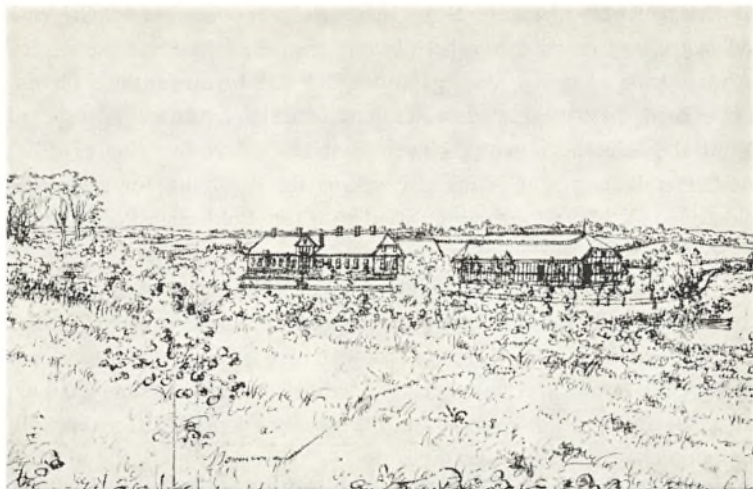
I de bevarede kilder nævnes Flenstofte første gang i 1295, i det af *Niels Hamundsen Litle* til Husbygaard (nu Wedellsborg) udstedte testamente. Det hedder her (oversat fra den latinske grundtekst): »Fremdeles (skænker jeg) til Peder Lavrensen ... en brun hest i Flenstofte«. Det må vel være berettiget at antage, at Flenstofte allerede her er en gård, og at Niels Hamundsen var dens ejer. I en gammel arkivregistratur (over breve, som fandtes i kronens arkiv på Kalundborg Slot 1551) hedder det: »Item de Grever af Holsten deres Brev paa Flenstoufft i Fyen«. Dette må forstås således, at Flenstofte hørte til de fynske besiddelser, som *de holstenske grever* i midten af det 14. århundrede havde i pant, men som de i 1357 mistede til Valdemar Atterdag. Flenstofte må derefter antages at være kommet i *kronens* besiddelse. Så hører man ikke mere noget til gården før i slutningen af 1400'erne, da den ejedes af *Johan Wittekop* til Sandholt

(af slægten *Krummedige*). Han solgte den sammen med Sandholt og andet gods til den mægtige rigshofmester *Poul Laxmand*, efter hvis bratte død i 1502 Flenstofte sammen med hans øvrige besiddelser blev inddraget under *kronen*, der således for anden eller snarere tredie gang blev ejer af Flenstofte. I den følgende tid var Flenstofte sammen med Poul Laxmands øvrige gods i Båg herred bortforlenet, 1502(?) - 1521 til lensmanden på Hindsgavl Slot, Gjord Nielsen Dre-feld (gift med Poul Laxmands enke), og efter hans død til Johan Bjørnsen 1521 - 27. I 1527 nævnes udtrykkelig mellem det gods, som »Hr. Johan Bjørnsen haver af Kronen i Baag Herred«: »Dreslette Sogn. Per Hansen i Flenstofte, (skylder) 1 Pund Rug, 3 Ørtug Byg, 25 Sk. »gyffte pennyng«, 1 Mark Gæsteri«.

Samme år (1527) blev en del af Poul Laxmands gods, deri ind-befattet Flenstofte, efter forlig og dom tilbagegivet til hans børn, *Peder Laxmand*, der kort efter døde, og *Else Laxmand*, gift med *Abraham Eriksen* (Gyldenstjerne) til Dømmestrup i Skåne, og efter hendes død i 1546 gik det i arv til Peder Laxmands enke Beate eller Birgitte Pors og to sønner Poul og Erik Laxmand. Poul Laxmand den Yngre døde 1557. Han var gift med *Thale Holgersdatter Ulfst-and*, der overlevede sin mand i mange år, og hun synes at have ejet Flenstofte lige til sin død i 1604.

Flenstofte var i 1527 åbenbart kun en almindelig bondegård. Men fru Thale Ulfstand opførte en større gård. I et sognevidne fra 1572 angående Dreslette præstekalds indtægter hedder det: »In summa 70 Tiendeydere og en Gaard, som nu nylig er begyndt at bygges, en Her-regaard«. Dette stemmer med, at der i en præsteindberetning fra Dre-slette 1690 tales om »en Herregaard kaldet Fleens Tofte, som udi Hr. Simons Tid begyndte at bygges« (Simon Hansen Hass var sognepræst i Dreslette 1558 - 1606). I biskop Jacob Madsens visitatsbog nævnes 1589 som eneste herregaard i Dreslette sogn: »Flemstoffte, Fru Tale Ulfstand, Poul Laxmands Efterleverske«. Og bispren fortæller, at der i sognet er to søer: »Flemstoffte Sø. Nøre Sø, Halvparten (tilhørende) Hagenskoff, Halvparten Fru Tale«. At der til Flenstofte allerede den-gang har hørt fæstegods, er jo på forhånd sandsynligt og fremgår af, at Jacob Madsen i 1592 omtaler en rømningsmand fra sognet som fru Thales »tjener« (fæstebonde). Endnu i Dreslette kirkes regnskabs-

Flenstofte ca. 1840. Tegning af Niels Ringe (Nationalmuseet).

bog, der begynder 1643, hedder det om kirkens ejendomme: »Frakommen et Degnebolig, som Fru Thale haver.« Men da var fru Thale altså forlængst død uden at efterlade sig hverken børn eller børnebørn.

Flenstofte var derefter i en årrække en almindelig bondegård. Den ejedes i 1648 af den unge *Corfitz Rosenkrantz*, som dette år på ny gjorde Flenstofte til hovedgård. I 1652 solgte han den med 6 underliggende bøndergårde og nogle huse samt en andel i Akkerupgaard (som han havde i pant af kronen) til *Anders Bille* til Damsbo, rigsmarsken, der faldt 1657 ved Frederiksodde. Anders Bille ejede også Løgismose i Hårby sogn, og Flenstofte havde fra nu af i næsten halvandet hundrede år ejere fælles med denne større gård. Anders Billes enke *Sophie Rosenkrantz* boede efter sin mands død på Løgismose, hvor hun døde 1667. I matriklen af 1664 står hun som ejer af Flenstofte hovedgård, »med Ager, Eng, Fiskevand og med Laxmands Enemærker udi Hartkorn beregnet for 30 Tdr., Skovene til 60 Svins Olden, 2½ Td.; hvortil saas aarlig Rug 10 Tdr., Byg 4 Tdr., Blandkorn 12 Tdr., Havre 6 Tdr., Boghvede 1½ Td., Engbund til 30 Læs Hø«. Sønnen *Erik Bille* var død allerede 1656, og det blev således sønnesønnen *Anders Bille*, født 1655, der arvede Løgismose og Flenstofte, de første

år under formynderskab. Begge godserne var efter svenskekrigenes ødelæggelser i en ret miserabel tilstand, men det lykkedes efterhånden Anders Bille at bringe dem på fode. Det står formodentlig i forbindelse med disse bestræbelser, at han i 1681 pantsatte godserne til admiral Niels Juel; pantet blev indløst 1693, året før Anders Billes død. Det lader til, at Flenstofte i hans tid var bolig for godsernes ridefoged; i hvert fald var en af dem, Gert Pohl eller Pohlmann, i 1676 - 79 »sitzhaftig paa Flenstofte«.

I 1694, kort før sin død, solgte Anders Bille Løgismose og Flensstofte med underliggende gods til brigadér *Adam Frederik Trampe*, senere general og tysk rigsgreve; skødet blev udstedt 1695 af Anders Billes enke Beate Margrete Bielke. Flenstofte var nu (efter matriklen af 1688) ansat til lidt over 18 tdr. htk. og skovskyld 1 tdr. 3 skpr. (30 svins olden). Efter grev Trampes død (1704) ejedes godserne af hans enke Sophie Amalie Adeler (Cort Adeleres datter) og gik efter hendes død 1734 i arv til sønnen Conrad Trampe, der imidlertid allerede døde 1735, ugift, hvorefter godserne arvedes af hans 5 søstre. De enedes om, at de to, der var ugifte, Sophie Hedvig og Frederikke Louise, skulle overtage godserne for 45.000 rdl., og efter Frederikke Louises død i 1743 blev Sophie Hedvig enejer i henhold til et mellem dem i 1739 oprettet gensidigt testamente. *Sophie Hedvig Trampe* styrede godserne med stor dygtighed. Det gamle stuehus på Flenstofte, der var meget uanseligt, lod hun nedrive, og i stedet lod hun 1746 opføre den nuværende smukke hovedbygning, en lang én-etages bindingsværksbygning, med kvist til begge sider og med korte sidefløje. Også ladebygningerne lod hun nedrive, men de blev ikke fornyet, og hovbønderne måtte fra nu af køre avlen fra Flenstofte den lange vej til Løgismosc. Naturligvis var de misfornøjede hermed og med alt det ekstraarbejde, byggeriet gav dem.

Ved komtesens død i 1780 gik Løgismose og Flenstofte i henhold til et i 1770 udstedt gavebrev i arv til en slægtning, grev *Adam Frederik Trampe*. Også han var en dygtig og initiativrig godsejer. I hans tid foregik udskiftningen af Dreslette sogns jorder, tilendebragt 1790, og i forbindelse dermed søgte han, om end uden held, at samle Flensstoftes ret ubekvemt beliggende jorder bedre omkring hovedgården. Med fæstebønderne indgik han i 1795 en hoveriforening, og i 1790 lod

*Etatsråd Johan
Christian
Ryberg
(† 1832).
Maleri af Jens
Juel (Frede-
riksborg).*

han opføre den trefløjede ladegård, der stod til branden i 1903, og som sammen med hovedbygningen dannede en smuk og harmonisk helhed. Han købte Flemløse kirke og lagde den ind under Flenstofte.

I slutningen af 1790'erne afhændede grev Trampe sine godser. Flenstofte blev med omtrent 80 tdr. htk. bøndergods (men uden Flemløse kirke) i 1797 solgt til forpagteren på Hvidkilde *Rasmus Rasmussen* for 54.950 rdl., deraf 25.800 for hovedgården og 29.150 for de 13 fæstegårde, som grev Trampe endnu ikke havde fået solgt til selveje, og som han forbeholdt sig ret til at sælge til fæsterne inden 1. maj 1800, en ret han dog fraskrev sig allerede 1799. Med i købet fulgte hollænderibesætningen på gården, 58 køer og 2 tyre. I 1799 solgte Rasmussen, nu forpagter på Moltkenborg, Flenstofte med bøndergods til agent *Johan Christian Ryberg* for 55.000 rdl., altså med en minimal

Dagligstue (fot. John Jørgensen).

fortjeneste. Begge skøder udstedtes og tinglæstes først i juni 1800. Agent Ryberg var søn af storkøbmanden Niels Ryberg, der ejede Frederiksgave, og efter faderens død i 1804 arvede han også dette store gods.

Som godsejer var agent (senere etatsråd) Ryberg meget virksom. Han forøgede det til Flenstofte hørende bøndergods fra 80 til 240 tdr. htk. og gjorde således gården til en »komplet« hovedgård, hvad den aldrig tidligere havde været. Avernæs, der hidtil i lange tider havde hørt under Frederiksgave, lagde han ind under selve Flenstofte hovedgård, hvis hartkorn således næsten fordobledes (fra 18 - 19 til 36 tdr.). Flemløse kirke købte han tilbage og lagde den atter ind under Flenstofte. Og den afrunding af hovedgårdsjorden, som grev Trampe forgæves havde tilstræbt, gennemførte Ryberg ved at flytte to gårde, hvis marker grænsede op til Flenstoftes marker, ud på hovedgårdens fjerneste jorder i Enemærket. Med godsets hoveripltige bønder indgik han i 1800 en ny, mere hensigtsmæssig hoveriforening. Herved og

Havestue (fot. John Jørgensen).

ved forbedrede dyrkningsmetoder fik han gårdens drift i udmærket stand. Måske har Ryberg, før han i 1804 overtog Frederiksgave, en tid boet på Flenstofte. Det må i hvert fald have været ham, der (vistnok lige efter 1800) ombyggede hovedbygningen og gav den sin nuværende skikkelse. Gavlkvisten mod gården blev erstattet af et grundmuret fremspringende midtparti med trekantgavl og med dørindfatning i Louis Seize stil. Mellem sidelængernes gavle blev udspændt kæder, bårne af stenpiller, og to lygtepæle kom til at flankere indgangen. »Flenstofte har faaet en lille »cour d'honneur« og dermed en herskabelig air, Gaardens Karakter er blevet forandret, — men det er sket med en let, en lykkelig Haand. Et Værk af sjælden Ynde er blevet til« (Christian Elling). — Men så kom krigen mod England, der lammede al handelsvirksomhed, pengekrisen satte ind, og Ryberg kom dybere og dybere i gæld til staten og måtte til sidst finde sig i, at *statskassen* i 1820 overtog Flenstofte og i 1824 Frederiksgave.

I den tid, godserne hørte under staten, administreredes de af amts-

ODENSE AMT

forvalteren over Assens amtstuedistrikt, der fik embedsbolig på Flens-
tofte. I øvrigt blev der lagt stor vægt på fåreavl, navnlig var der på
Avernæsgaarden et stort schæferi. Fæstegodset blev solgt til selveje,
og i 1853 solgtes både Frederiksgave og Flenstoft på auktion. Flens-
tofte hovedgård, uden bøndergods og uden Avernæsgaarden, blev
købt for 44.150 rbdl. af en praktisk landmand, *Poul Frederik Jensen*,
der tidligere bl. a. havde været forpagter på Østrupgaard i Håstrup
sogn. I 1858 solgte han gården for 66.000 rbdl. til *Peder Nielsen*
Damsboe, en gårdmandssøn fra Mullerød i Dreslette sogn, efter hvis
død i 1889 den ejedes af hans enke Mette Eriksdatter, indtil hun i
1901 overdrog den til sønnen *Adolph Pedersen Damsboe*. Efter den-
nes død i 1916 solgte enken Elisabeth Cathrine Damsboe i 1917 går-
den for 200.000 kr. til *Kay Beck*, der atter i 1923 solgte den til den
nuværende ejer *Carl C. Brandt* for 276.000 kr. Gården har nu 19 tdr.
htk. og et areal på 160 tdr. ld. ager og eng og 10 tdr. ld. skov. De nu-
værende avlsbygninger er opført efter branden i 1903.

HARALD HATT

EJERE

1290'erne Niels Hamundsen Litle
1330 De holstenske grever
1357 Kronen
Johan Wittekop (Krummedige)
ca. 1493 Poul Laxmand
1502 Kronen
1527 Peder Laxmand

1557 Thale Holgersdatter Ulfstand
(Laxmand)
1604 - 48 Ukendt ejer
1648 Corfitz Rosenkrantz
1652 Anders Bille
1694 Adam Frederik Trampe
1735 Sophie Hedvig Trampe

1780 A. Fr. Trampe
1797 Rasmus Rasmussen
1799 J. Chr. Ryberg
1820 Staten
1853 P. Fr. Jensen
1858 P. Nielsen Damsboe
1901 A. Pedersen Damsboe
1917 K. Beck
1923 C. C. Brandt

BYGNINGER

1572 Herregården opført

1746 Hovedbygningen opført i
bindingsværk
1790 Trefløjet ladegård opført

ca. 1800 Hovedbygningen ombygget
med frontispice

1903 Ladegården genopført efter
brand

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Hagenskov (Frederiksgave)

Sønderby sogn, Båg herred, Odense amt

Når man ad landevejen har passeret et af de to porthuse — Kobbetuset og Spinderhuset — der fører ind til Hagenskov, føler man sig lukket ude fra omverdenen. Dejligt er her, når skovene grønnes om den gamle gård. Man føler søluften ude fra Lille Bælt blande sig med den krydrede duft fra skovbunden, og fra gammel tid har egnen været yndet som bosted. Oppe på bankerne ved Ebberup og Flemløse har ligget den ene bronzealderhøj ved siden af den anden, og oldtidsgravene har strakt sig helt ned til Hagenskov i en ubrudt kæde.

Fra 1667 hed ejendommen gennem knapt 300 år Frederiksgave, men gårdens gamle navn er *Hagenskov*. Så snart det møder os i de historiske kilder, er det midtpunkt i dramatiske begivenheder. Hagenskov nævnes første gang i et kongebrev, som kong *Abel* udstedte herfra 13. juli 1251, ved hvilket han gav borgerne i Fåborg frihed for

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

alle indenrigske toldafgifter. Hagenskov var altså i kongens besiddelse, og dette bekræftes af, at slottet få år senere blev benyttet til fængsel for selve rigets ærkebiskop. Den strid, der i årevis havde været imellem kongen og ærkebispens Jacob Erlandsen, var blevet tilspidset, da kirke-mødet i Vejle 1256 havde besluttet, at riget skulle være hjemfalden til interdikt, hvis en bisp blev fængslet. Kongen fratog derefter ærkebispestolen alle privilegier. Da man havde formodning om, at Jacob Erlandsen havde oprørske planer, lod Christoffer I ham fængsle ved hans egen broder Niels Erlandsen. Det skete 5. februar 1259 på bispens gård Gisleberge. Et pavebrev udmaler »hvordan den nævnte Konges Svende satte en Hætte af Rævehaler paa hans hellige Hoved, iførte ham Lægmands Dragt, bandt hans Fødder og førte ham bort til et trangt Fængsel«. Fængslet var Hagenskov. Til lykke for ærkebispens døde kong Christoffer 29. maj samme år, og i løbet af sommeren blev Jacob Erlandsen frigivet. Hvor dette Hagenskops bygninger stod, vides ikke. Muligvis har de ligget på det gamle voldsted, der ligger 600 meter sydøst for Hagenskops nuværende hovedbygning.

For den unge kong Erik Klipping, Christoffers søn, blev hans moder Margrethe Sprænghest formynder. Hun måtte fortsætte kampen mod rigets ydre og indre fjender, og derfor søgte hun forbund med hertug Albrecht af Brunsvig. Til ham blev Hagenskov pantsat 1263 for 4.000 mark. Hvor længe han havde det, kan ikke ses. I et brev, som Erik Klipping udstedte i Lüneburg 1278, kundgjorde han, at hertug Albrecht ville opgive alle krav på kongen og riget, med undtagelse af borgen Hagenskov, idet kongen dog forbeholdt sig ret til at købe den tilbage for pantesummen. Til gengæld skulle hertugens datter ægte kongens søn. I begyndelsen af 14. århundrede var borgen kommet i de holstenske grevers besiddelse, og i holstensk eje forblev den i næsten hundrede år. Grev *Gert* solgte den 1336 til *Ditlev af Wensin*, en mand, der flere gange optrådte på grevens vegne i forholdet til den danske kongemagt. Hans sønner *Otto* og *Ditlev* skødede 1360 Hagenskov til en anden holstensk adelsmand *Benedict v. Ahlefeldt* for 3.000 mk. kølnsk vægt.

Benedict v. Ahlefeldt var en typisk repræsentant for de holstenske politikere i denne ulykkelige tid. Da Hansestæderne 1367 i Køln sluttede det store angrebsforbund mod *Valdemar Atterdag*, forenede tolv jyske og holstenske adelsmænd sig med dem, og blandt dem var Hagenskavs herre. Men han var også med til at slutte forlig med kongen 1373. Umiddelbart efter kongens død 1375 var han igen blandt modstanderne af den danske kongemagt. Han sluttede sig til Mecklenborgerne og anerkendte hertug *Albrechts* sønnesøn *Albrecht IV* som Danmarks konge og bekrigede dronning *Margrethe* indtil forliget i 1392. Ikke desto mindre havde han foruden Hagenskov adskillige andre store godser i Danmark. Han ejede *Næsbyhoved Slot*, og store dele af *Lolland-Falster* havde han i pant. Imidlertid blev han ramt af adskillige økonomiske vanskeligheder, så hans formue reduceredes, og 1396 solgte han Hagenskov til *dronning Margrethe*.

Fra nu af var borgen i århundreder i kongens hånd. Som kærnen i et kongeligt len, der omfattede det meste af *Båg herred*, blev det administreret af en række lensmænd, der tæller nogle af vor histories betydeligste personligheder. For de første århundreders vedkommende kendes rækken ikke fuldstændigt. 1389 nævnes *Henning Berg*, 1425 *Ricman v. d. Lancken* og 1436 hertug *Bugislav af Pommern*. 1495 var

Hans Valkendorf lensmand. Han afløstes 1497 af Jørgen Urne, og 1505 - 07 havde Ebbe Strangesen lenet, han, der i 1502 havde indlagt sig herostratisk berømmelse ved at deltage i mordet på rigshovmesteren Poul Laxmand til Sandholt. Forøvrigt synes det, som dronning Christine på denne tid har haft en vis myndighed over Hagenskov len, uden at denne dog nærmere kan bestemmes.

Fra nu af bliver listen over lensmændene fuldstændig, og ved at gennemgå den ser man, hvorledes de politiske brydninger indvirker på besættelsen af lensmandsstillingen. Ebbe Strangesen blev 1508 - 11 efterfulgt af Christian Sommer og denne igen af Peder Lykke, men han var modstander af Christiern II's politik, og 1514 måtte han afstå det til *Eske Bille* (ca. 1480 - 1552), en af de lensmænd, der havde en stærk personlig tilknytning til Hagenskov. Han var 1510 blevet lensmand i København og vandt som sådan både kong Hans's og Christiern II's tillid. I afgift til kongen skulle han svare 700 mark dansk i penge årlig, yde to nætters gæsteri og gøre regnskab for oldengæld og sagefald. Så indbringende var det, at han 1516 kunne se sin fordel ved at få forleningen forlænget på yderligere ti år, skønt han nu skulle svare 800 mark årlig, yde 4 heste i borgeleje og forpligte sig til at opbygge et stenhus. 1516 eller 1517 blev han gift med Sophie Krummedige, med hvem han fik store ejendomme i det søndenfjeldske Norge, Skåne og Halland. Både 1516 og 1517 aflagde Christiern II ham besøg på Hagenskov; men det gode forhold imellem dem blev brat afbrudt.

Som lensmand hævdede han med stor kraft kronens rettigheder, og han tålte ingen sløseri fra bøndernes side, når det gjaldt de kongelige afgifter. Særlig graverende blev hans fremfærd mod herredsfogden i Båg herred Hans Andersen i Bukkerup, hvem han beskyldte for svig. Eske Bille fik ham dømt og henrettet efter en hårdhændet rettergang. Christiern II, hvis fjendskab mod rigets store lensmænd voksede, underkendte dommen, der ikke var blevet indanket for kongens retterting, og afsatte Eske Bille 1521. Jacob Hardenberg, der i forvejen havde Nyborg len, overtog administrationen. Efter at Christiern II var forjaget, fik Eske Bille Hagenskov tilbage, ømend i meget ødelagt tilstand. Der manglede både fødevarer, sæd og kreaturer. Sengeklæder og køkkentøj var meget mangelfulde, og selv efter et års for-

Kobbelhuset, det ene af de to porthuse (fot. Harry Petersen).

løb var besætningen kun på 16 svin, 6 grise, 14 køer, 4 kvier, 2 »studlinger« og 3 »dyre«. Eske Bille fortsatte sine stridigheder med bønderne, men fik lenet på fode, og 1529 fik han den betydningsfulde lensmandspost på Bergenshus.

Derefter fik Sophie Gyldenstjerne Hagenskov len i pant for 2.000 lybske mark. Hun var datter af Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Rerstrup og Iversnæs og enke efter Bendix v. Ahlefeldt til Haseldorf, Gelting og Bukshave. Da hendes datter Anne fik lov til at nyde lenet på samme vilkår, og hun 1531 giftede sig med Reinwald Heidersdorf, blev han lensmand på Hagenskov, og han repræsenterede en ny, fremmedartet type blandt danske lensmænd, en mand, der var kommet frem på grund af rigets indre kamp. Han var født i Mainz og tjente Christiern II 1520 som landsknægtoberst på toget i Sverige. 1522 - 23 var han øverstbefalende over fodfolket ved Stockholms forsvar, men gik 1525 over i Frederik I's tjeneste og blev det følgende år rigets »øverste«. I 1534 blev Hagenskov erobret af grev Christoffers tropper; Heidersdorf blev afsat og lenet givet til Mogens Gyldenstjerne. Det varede dog kun et år. Efter Christian III's sejr blev Heidersdorf genindsat og havde derefter lenet uforstyrret til sin død 1544. Men

Havesalen (fot. Niels Elswing).

også derefter fulgte lenet Anne v. Ahlefeldt, der nu førte det med til sin anden mand Jens Nielsen Rotfeld, der havde det til 1551.

I de følgende år skiftede lensmændene hyppigt, og deres tilknytning til Hagenskov var så kortvarig, at de kun undtagelsesvis kunne gøre deres indflydelse gældende. Det vil derfor ikke være rimeligt at gøre dem til genstand for mere indgående omtale. Frands Brockenhuus til Egeskov (1518 - 69) bestyrede lenet 1551 - 53 samtidig med, at han havde Nyborg og Kærstrup; tre fjerdedele af Fyn var således under hans befaling. Også den anden store fynske lensmand, Ejler Rønnow til Hvidkilde (død 1565) var lensmand på Hagenskov (1553 - 64). Han efterfulgtes af Joakim Brockdorff 1564 - 66 og han igen af Josva v. Qualen 1566 - 72.

Med *Erik Hardenberg* til Skovsbo var det anderledes. Han fik Hagenskov i pant for 12.936 dl. og havde det fra 1572 til 1604, altså i 32 år, og nåede at sætte sig betydelige spor; selv om han vel nok foretrak Skovsbo som bolig, opholdt han sig dog jævnligt på Hagenskov og tog sig af gårdens drift. Han var født ca. 1534 og havde i sin

ungdom studeret i Tyskland. Livet igennem foretrak han boglige sysler for politiske opgaver. Hans største lyst var, som han sagde, »at blive hjemme og leve på sine gårde og at tilbringe tiden med bøger og studier«. Af den ældste synsforretning, der stammer fra Jakob Ulfeldts overtagelse af lenet 1605 efter Erik Hardenbergs død, får man for første gang nogle oplysninger om, hvorledes gården har set ud, og som bliver forståelige, når de sammenholdes med Resens tegning fra 1667. Af tegningen ser man, at der har været en firefløjet hovedbygning, hver fløj i et par stokværk. Tæt op til hovedbygningen lå i sydvest en stald. En bro førte i sydøst over graven. Mod sydøst lå slotsmøllen, mod vest ladegården. I den nævnte synsforretning fra 1605 tales der om porthuset med fruerstuen. Den søndre fløj havde to kamre forneden og et sengekammer foroven. I vestfløjen lå borgestuen, bryggers og mælkestue. Nord op hertil stod et hus med et tårn. I nordfløjen lå køkkenet. Ved det østre og nordre hus var der svaler, som Erik Hardenberg havde bygget. Der var to staldgårde, af hvilke den øverste næst op til slottet til 14 rideheste var bygget i Erik Hardenbergs tid. Ladegården var ligeledes nyopbygget af Hardenberg. Voldstedet er senere af konferensråd Ryberg omdannet til en cirkelrund terrasse.

Erik Hardenberg døde 1604 som den sidste af sin slægt, og hans hustru Anne Rønnow var den sidste af sin slægt. Efterfølgeren i lenet Jakob Ulfeldt (1567 - 1630) havde indlagt sig berømmelse ved sine mange udenlandsrejser. Da han i 1597 slog sig til ro herhjemme og giftede sig med Birgitte Brockenhuus, kom han hurtigt ind i rigets styrelse. 1607 blev han rigsråd og 1609 rigskansler. Hagenskov havde han kun fra 1605 - 10, men benyttede dog lejlighedsvis slottet som bolig; hans senere så bekendte søn Corfitz Ulfeldt fødtes her 1606.

Efter at Jørgen Rosenkrantz til Arreskov og Kærstrup (1567 - 1616) havde været lensmand 1610 - 16, fik *Jørgen Brahe* til Hvedholm Hagenskov, og han havde det lige til sin død 1661. Også han var en af den fynske adels førende skikkelser. Han var født 1585, havde i sin ungdom været i udlandet, blev derefter hofjunker og deltog i Kalmarkrigen. Efter at have været lensmand på Rugaard og Sæbygaard fik han 1617 Hagenskov i forlening. Samtidig erhvervede han sig så omfattende private godsbesiddelser, at han 1638 havde 3.200

tdr. htk., hvoraf størstedelen lå på Fyn. Inden for den fynske adel indtog han en førende stilling, først som ritmester ved den fynske rostjeneste, siden som landkommissær, og fra 1645 anvendtes han jævnligt i diplomatiske sendelser. Trods Erik Hardenbergs byggearbejder erklærede Christian IV, at slottet var så brøstfældigt, at der 1618 »ikke var nogetsteds i Stuer eller Kamre, man kunde sidde tørt«. Jørgen Brahe måtte da også lade udføre en del store byggearbejder. 1620 - 21 opførte han et nyt fruerhus, gæstestald m. m., 1625 et nyt ladehus og 1651 - 53 et nyt køkkenhus. Det var vel også i sin egen skab af lensmand, at han 1618 opførte kapellet på Helnæs for at give beboerne lettere adgang til gudstjeneste. Men alle disse byggearbejder blev dog delvis omsonst, da svenskerne 30. januar 1658 på deres hærtog nåede Hagenskov. De plyndrede slottet, skød nogle af folkene, bortførte andre og borttog lensmandens mobilier. Al slags korn, smør og andet blev af de svenske kommissærer og af landgreven af Hessen-Homburgs regiment borttaget »ja, Lensmanden den salige Herre Hr. Jørgen Brahe tilforhandlede sig end 150 Tdr. af Kornet og det betalte« — men svenskerne bortførte også dette.

I 1661 døde Jørgen Brahe fra al elendigheden. Da befandtes husene brøstfældige for skælning, tagsten, lægter og andet. Alle vinduer, paneler og døre, undtagen i skriverstuen og et kammer i tårnet, var slået i stykker. I staldgården var husene meget brøstfældige, og nogle af husene stod ved støtter »og er fornøden at forbedres«. Jørgen Brahe havde haft lenet frit det sidste år. Efter regeringsforandringen 1660 blev lensmandsstillingerne omdannede til amtmandsposter og disse besat med mænd, om hvem Frederik III vidste, at de ville være lydige mod den nye enevælde. En sådan mand var *Niels Banner*, der var født 1622, og som må have stået i en betydelig yndest hos Frederik III, thi ikke blot skænkede han ham Rygaard, men også Hagenskov len kvit og frit for hans og hans hustrus levetid, samt en årlig pengesum på 2.000 rdl. Niels Banner blev amtmand i Assens, og 1667 udvidede kongen sin gave, således at Banner fik Hagenskov Slot til ejendom, og den glade undersåt opnåede kongens samtykke til at kalde det *Frederiksgave*.

Dermed var det gamle Hagenskogs saga som kongelig ejendom forbi, men trods alle begunstigelser levede Niels Banner i store van-

Hagenskov set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Dagligstue
(fot.
Niels Elswing).

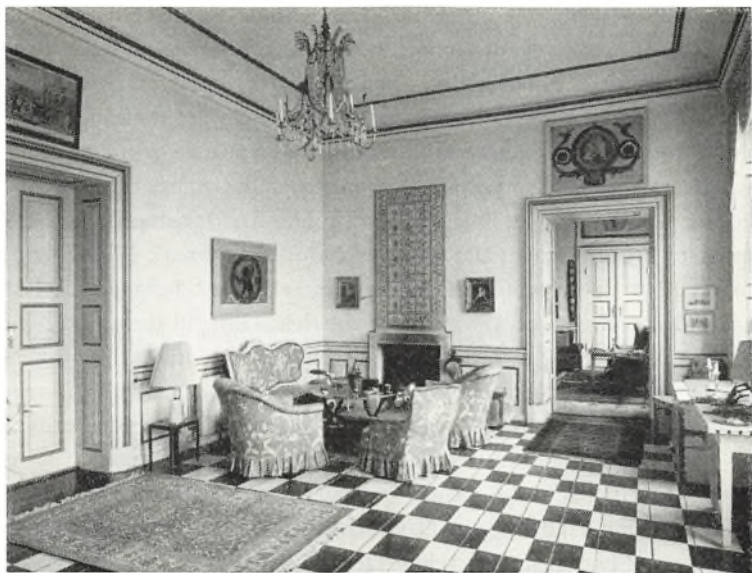
skeligheder ; han måtte sælge flere af sine godser. Det økonomiske grundlag for den gamle danske adel blev jo skudt bort med enevældens indførelse. Dog kunne han beholde Frederiksgave og efter sin død 1670 lade det gå i arv til sønnen Chr. Banner, som i økonomisk henseende var endnu vanskeligere stillet end faderen. En opgørelse over godsmængden fra 1665 sammenlignet med en opgørelse fra 1688 viser, at hovedgårdstaksten i dette tidsrum voksede fra $58\frac{1}{2}$ tdr. til $93\frac{1}{2}$ tdr., men bøndergodset var aftaget fra 217 gårde til 144 og fra 1588 tdr. htk. til 755 tdr. Chr. Banner døde 1693, men hans enke Mette von der Kuhla levede til 1709.

Allerede 1707 solgte hun imidlertid Frederiksgave til general *Frantz Joachim v. Dewitz*, der repræsenterede den nye tyske militæradel, som efter 1660 kom til at spille en fremtrædende rolle i Danmark. Slægten Dewitz stammede fra Mecklenburg og var allerede i midten af 1660'erne begyndt at opnå betydende poster i Danmark, selv om

den aldrig blev særlig talstærk. Frantz Joachim v. Dewitz var født 1666 som søn af Henning v. Dewitz til Gross Daberkow i Mecklenburg, men efter at være kommet i dansk militærtjeneste kæmpede han i de danske hjælpetroppers rækker i Irland og Flandern. 1709 kaldtes han hjem og deltog i Den store nordiske Krig som generalmajor. Snart førte han tropper i Skåne, snart i Nordtyskland, og han deltog i de diplomatiske forhandlinger med de allierede. Samtidig havde han fået tid til at erhverve sig godser i Danmark. 1701 købte han Hindsgavl og som nævnt Frederiksgave i 1707, og han havde yderligere midler til at stifte et hospital i Sønderby.

Før sin død havde v. Dewitz truffet nøje aftale med sin hustru Margrethe Levetzau, med hvem han var blevet gift i 1698, om hvordan der skulle forholdes med hans jordiske ejendele. Deres to børn var døde som små. Derfor opsatte de 1717 et testamente, der navnlig gik ud på at sikre fru Dewitz et solidt udkomme. For at hun ikke skulle besværes med administration af jordegodset, skulle hans arvinger straks efter hans død tiltræde godset; men de skulle betale hende 5.000 rdl. årlig, og hun skulle have frit husly på Hindsgavl eller Frederiksgave og ildebrændsel, jagt og fiskeri samt stald til 6 heste og foder til 6 køer. Fruens arvinger skulle derimod have udbetalt 60.000 rdl. Ikke underligt, at der på egnen længe gik frasagn om de rigdomme, han rådede over, og de flotte jagter, der holdtes på Frederiksgave, når den gamle kriger hvilede ud imellem slagene. Testamentet bestemte også, at fruen skulle beholde sit »kabinet« (skuffeskab), sit sølvnatbord og sine juveler. Dog skulle »dend Eene Store Deamants Steen fra Kongen af Preussen« komme til lige deling mellem arvingerne. I en tilføjelse til testamentet kort tid senere bestemtes det, at fru Dewitz skulle bo på Frederiksgave borgegård, og den, der antog godset efter Dewitz, måtte nøjes med Hollænderhuset ved ladegården og de værelser, der fandtes dér. Det må allerede dengang have været overvejet at bygge en ny hovedbygning, thi testamentet oplyser, at hvis det skulle ske, skulle fruen bo dér. Og da al denne Guds velsignelse »icke er noget arfvegods, men altdsammen forhvervet og samlet ved Min og Kiere Frues Vinskibelighed og mest udenlands« så bestemte v. Dewitz tre uger før sin død i 1719, at hele jordegodset skulle forblive samlet. Derfor testamenterede han

Hall (fot. Niels Elswing).

det til sin broder Joachim Diderich v. Dewitz til Schönhagen og Løitmark. Efter hans død skulle det atter gå i arv til dennes ældste søn Frantz Joachim v. Dewitz. Og hans sidste vilje skete fyldest.

Joachim Diderich v. Dewitz — der var født 1669 og ligesom broderen havde deltaget i felttogene i Irland og Flandern — overtog godset, men allerede 1723 døde han, og såvel han som hustruen Ida Clarella Reventlow, der døde 1729, blev bisat i to sandstenskister i Sønderby kirke, hvor de nu står i samme rum som de to marmorkister, i hvilke Frantz Joachim v. Dewitz den Ældre og hans hustru hviler. Den nye arving til de store godser *Frantz Joachim v. Dewitz* var kun 9 år ved faderens død. Han blev derfor sat under landråd Frederik Reventlows formynderskab. Margrethe Levetzau, som skulle have boet på Frederiksgave, købte 1725 Lundsgaard og Jerstave, affandt sig med mandens arvinger og boede dels på sine gårde, dels på Sankt Knuds Kloster i Odense, hvor hun døde 1744, efterladende sig en betydelig formue.

Den unge stamherre gik ligesom sine slægtninge militærvejen, men

ODENSE AMT

blev 1735 afskediget som major. Han giftede sig 1742 med Anna Johanne Rumohr, og den noget herrnhutisk prægede godsejer dannede med hende et hjem, der — navnlig efter at de var flyttet over til hans fædrengods Løitmark ved Slien — blev et af samlingsstederne for den tysk-danske kulturkreds, hvis ypperste repræsentanter var den Reventlowske familie. Nogen stærk tilknytning til de fynske godser fik han næppe. Allerede 1745 solgte han Hindsgavl, og 1748 brændte Frederiksgave. Derom skrev byfoged Mølmark i Fåborg 15. marts 1748 i et brev til stiftamtmanden: »Det har behaged Gud at spare den gode Major Devitz paa Friderichs Gave til denne Dag for den Landeplage [Kvægsygen], men derimod er den goede Mand nu i denne forgangne Nat hiemsøgt med Ildebrand, saa at hans Borgegaard plat skal være lagt i Aske, idag Klochen 10 brendte den endnu, og hans Frue af hendes tryggeste Søvn efter Sigelse blot skal have ræddet Lived. I dette Moment reiste hand hiem til dette Sørgested fra Taasing, hvor hand i nogen Dage hafde været, efter at en Expreste havde gived ham denne sørgelige Tiende tilkiende«. Til erstatning for den nedbrændte gård opførtes en bindingsværksbygning i nærheden af ladegården; 1765 siges den at bestå af 28 fag til herskabets beboelse og 16 fag til forvalterbolig. I et inventar fra 1774 nævnes herskabets sal, det øverste kammer, det forreste kammer, stuen fra salen og herrens sovekammer, hvorefter følger skænkestue, hovmesterens kammer, husholderskens kammer, køkken og fadebur, samt folkenes spisestue — altså ikke stort andet end en jævn, stor bondegård.

Under Dewitz'erne var jordegodset imidlertid blevet betydeligt forøget. Hovedgårdstaksten var uforandret, men bøndergodset, der i 1707 var på 602 tdr. 7 skpr., var i 1730 vokset til 1.043 tdr. 3 skpr. Siden blev en ubetydelighed bortsolgt, men da Frantz Joachim v. Dewitz 1765 solgte Frederiksgave, var det endnu på 1.034 tdr. og både Sønderby, Helnæs og Dreslette kirker hørte til Frederiksgave.

Køberen af Frederiksgave var kancelliråd *Friderich Wilhelm Otte* fra Eckernførde, der betalte 170.000 rdl. for godset. Han døde dog kort efter, og i 1767 solgte hans syv umyndige børn Frederiksgave til F. W. Ottes svigersøn *Niels Ryberg*. Det var en mand af en helt anden støbning, der nu blev ejer af det gamle gods, en bondesøn, der var blevet storkøbmand, en af disse borgerligfødte, men velbegavede

Spisestue (fot. Niels Elswing).

og dygtige mænd, der i slutningen af 1700'erne fik mulighed for at bryde sig en bane inden for det danske samfund. Han var født 1725 i Salling, lærte købmandshandel i Aalborg, rejste 1750 til København, hvor han 1753 fik grossererborgerskab, og hans kontor blev et af de betydeligste assurancekontorer. 1765 blev han gift med F. W. Ottes og Dorothea Reventlows datter Margrethe Dorothea, som dog døde allerede 1767, og i de følgende år blev han den førende skikkelse inden for dansk handel. Men samtidig var han en socialt interesseret mand. På sine godser fremmede han udskiftning, byggede skoler, anlagde de af tiden så stærkt yndede spindeskoler til afhjælpning af arbejdsløshed, lønnede læger og jordemoder og bidrog til, at bønderne fik opbygget nye, solide gårde. En landøkonomisk forfatter udtalte en menneskealder senere, at Frederiksgave var det bedst udskiftede gods, og de udflyttede gårde havde alle fire længer af brændte sten og egetømmer. Stuehusene var på 20 - 22 fag med skorstene, tvende gæstekamre, dagligstue, fadetur, sovekammer m. v. Udhusene var på 48 fag med to porte og to kasteloer. Til disse bygninger havde Ryberg

oprettet et teglværk, og han gav dem tømmer fra sine egne skove. Men også hans egen beboelse undergik en betydningsfuld forandring. Indtil 1775 boede han i den bindingsværksgård, som Dewitz havde bygget, og som Ryberg monterede ret spartansk. I herskabets sal stod en kanapé, 6 stole, spejl og 2 teborde; de andre rum var nærmest udstyret som soveværelser, og den hele bolig havde således mere karakter af at være sommerbeboelse end et fast opholdssted. Dette forandredes, da Ryberg 1775 lod opføre den nye, smukke hovedbygning, der endnu står. Gården blev opført efter tegning af G. E. Rosenberg og slutter sig til den række af klassicistiske gårde, der i disse år blev rejst. Glorup, Krengerup, Langesø, Juelsberg, Hindsgavl o. fl. Huset er i to stokværk med glatte facader, der kun brydes af indfatningerne om døre og vinduer. »Husets Skønhed bestaar alene i udsøgt rene Proportioner, klar Linieføring, sart Profilering. Der findes kun faa Delinger. Et trefags Midterparti paa hver Front, ingen Sidebetoning; det brede, glatte Gesimsbaand tværdeler Façaderne og giver dem Ro. Ingen Bevægelse spores i Kompositionerne, stille føjes Flade til Flade. Form som Stof er enstydigt. Vor Louis-Seize kender intet bedre Hus end Frederiksgave« (Chr. Elling). Selve planen er fast og klar. Bag midtrisalitten er der et trefags værelse både mod gård- og haveside, til hver side derfor to mindre værelser. For yderligere at pryde rummet lod Ryberg male 12 dørstykker med motiver fra gården, udført af Elias Meyer, og Jens Juel malede et stort billede forestillende Ryberg siddende i samtale med sin søn og sønnekone; i baggrunden ser man Frederiksgave. Billedet er nu på Statens Museum for Kunst i København. Som en særlig mærkværdighed havde han indrettet et kinesisk værelse, hvori såvel seng som borde og stole, ja selv tøflerne var kinesiske.

Haven blev anlagt i fransk stil med hække og alleer, hvis stivhed blev brudt af tyrkiske telte, grotter med mineraler og konkylier. Og som det tidens barn, han var, satte han i haven sin tidligt afdøde hustru et minde, som Wiedewelt havde tegnet: en marmorstøtte, der bærer en urne med indskriften »hisset«, som kunne minde den stille vandringsmand i haven om den henfarne. Også hans tidligt afdøde sønnekone fik sin støtte, forfærdiget af Dajon og prydet med sindbilleder og indskriften Angelique. Begge er nu fjernede. Wiedewelts står

Konferensråd Niels Ryberg († 1804) med sønnen Johan Christian Ryberg († 1831) og dennes anden hustru Engelke Charlotte Falbe. I baggrunden Frederiksgave. Malet af Jens Juel 1796 - 97. (Statens Museum for Kunst).

på Dreslette kirkegård. Det var også i pagt med tidsånden, når han 1787 lod Dreslette kirkes tårn indrette til et observatorium, hvorfra han ikke blot kunne beskue det omliggende land, men også følge stjernernes vandring. I selve kirken indrettede han et gravkapel for sig og sin slægt, og her blev han selv stedt til hvile 1804.

Frederiksgave overgik derefter til sønnen agent Johan Christian Ryberg, der i 1800 havde købt Flenstofte. Krigen med England og den dermed følgende pengekrise ødelagde hans rigdomme, og 1824 måtte han afstå Frederiksgave til *statskassen*. Gården havde dog ikke lidt nogen væsentlig forringelse. Endnu i 1830 havde den 79 tdr. htk. hovedgårdstakst og 1.022 tdr. ld. bøndergods. Selv efter gårdens overgang til staten blev Ryberg boende der til sin død 1831, og hans enke Engelke Charlotte Falbe beboede den derefter til 1841, da den indrettedes til sommerresidens for daværende kronprins Frederik VII, der var guvernør på Fyn, og hans gemalinde Mariane af Mecklen-

ODENSE AMT

burg-Strelitz. Frederiksgave blev derved udgangspunkt for de arkæologiske undersøgelser, som kronprinsen lod foranstalte i de omliggende gravhøje. 1854 solgtes hovedgården til lensgreve *Karl Wilhelm Adam Sigismund Wedell* til grevskabet Wedellsborg, efter hvis død 1882 gården overgik til greve Karl Wedells Familienstiftelse. I 1920 havde gården et tilliggende på 991 tdr. ld., hvoraf der i 1927 blev afleveret 330 tdr. ld. til udstykning, hvorved der blev oprettet ca. 30 statshusmandsbrug. Samme år blev gården af familienstiftelsen solgt til lensgreve Julius Wedell, der i 1942 solgte den til konsul *Th. Andersen*, Odense. Den nuværende ejer *Preben Schall Holberg* købte 1954 Frederiksgave med et tilliggende på ca. 400 tdr. ld. Godsejer Holberg har ladet avlsgården modernisere og hovedbygningen istandsætte, — og har ved kgl. bevilling af 4. december 1962 fået tilladelse til atter at lade gården hedde *Hagenskov*.

SVEND LARSEN

EJERE

1251 Kronen
 1300tallets beg. Grev Gert af Holsten
 1336 Ditlev af Wensin
 1360 Benedict v. Ahlefeldt
 1396 Dronning Margrethe
 1514 Eske Bille (lensmand)
 1572 Erik Hardenberg (lensmand)
 1616 Jørgen Brahe (lensmand)
 1667 Niels Banner
 1707 Fr. J. v. Dewitz
 1729 Fr. J. v. Dewitz d. Y.
 1765 Fr. W. Otte
 1767 Niels Ryberg
 1824 Staten
 1854 K. W. A. S. Wedell
 1942 Th. Andersen
 1954 P. S. Holberg

BYGNINGER

Befæstet borg kaldt Hagenskov Slot
 ca. 1519 Nyt stenhus opført
 1500tallets slutn. Firfløjet anlæg med tårn, staldgård og ladegård
 1620 - 21 Fruerstuehuset opført
 1651 - 53 Køkkenhus opført
 Nu kaldt Frederiksgave
 1748 Hovedbygningen nedbrændt, våningshus opført i bindingsværk nordvest for borgbanken
 1775 Hovedbygningen opført ved G. E. Rosenberg
 Hovedbygningen og avlsgård grundigt istandsat og moderniseret
 1962 Atter kaldt Hagenskov

Hovedbygningen og de to i det 19. århundrede opførte sidesløje set fra nord (fot. Holt & Madsen).

Skovgaarde

Søby sogn, Båg herred, Odense amt

I den sydøstlige del af Søby sogn, i et højtliggende og stærkt bakket terræn, ikke langt fra det fra Grevens Fejde berømte Øksnebjerg, ligger hovedgården Skovgaarde, hvis historie rækker helt tilbage til middelalderen.

I det bevarede kildemateriale nævnes Skovgaarde første gang i 1466, da *Verner Pedersen* af Skovgaarde optræder på Assens byting i en sag vedrørende den fynske stormand Eggert Frille, med hvem Verner Pedersen i det hele synes at have haft adskilligt at gøre. Verner Pedersen var væbner og tilhørte en adelsslægt *Pil*. Han var søn af rådmand i Odense Peder Nielsen og sønnesøn af borgmester i Assens Niels Andersen, og hans hustru Kirsten Jensdatter var formentlig datter af den odenseanske rådmand Jens Clementsen, der ligeledes tilhørte købstad-

Hovedbygningen set fra haven (fot. Holt & Madsen).

adelen. Verner Pedersen nævnes så tidligt som 1453, og endnu i 1481 optræder han i kilderne med tilføjelsen »af Skovgaarde«, men er sandsynligvis død kort efter. Thi i 1486 skøder *Otte Skinkel* »af Skovgaarde« med sin hustru Johanne Mortensdatters samtykke en gård i Turup til Fåborg Helligaandskloster. Otte Skinkel var søn af Johan Skinkel til Egeskov og Fjellebro og skrev sig i 1481 til Egeskov; hvornår og hvorledes han er kommet i besiddelse af Skovgaarde, vides ikke.

I 1512 ejedes Skovgaarde af væbneren *Laurids Pedersen* af slægten *Norby*; han var gift med en datter af Verner Pedersen og må vel have fået gården med hende. I sin ungdom var han 1496 - 1500 hofsinde hos dronning Christine. Han levede endnu 1523, da han nævnes som vidne på Båg herredsting, men må være død før 1526, i hvilket år hans søn Oluf Lauridsen Norby var ejer af Skovgaarde. Oluf Norby levede endnu 1558 og måske så sent som 1570. Han var gift med Maren Henriksdatter Sandberg, der overlevede ham og døde på Skovgaarde 1585. Sønnen Henrik Norby, der arvede Skovgaarde, var 1575 - 77 lensmand på Nykøbing Slot og 1591 udset til at være

landsdommer i Fyn, men døde 1594 på Skovgaarde. Hans hustru Margrethe Johansdatter Brockenhuus døde 1599. Ægteskabet var barnløst, og Skovgaarde gik i arv til Henrik Norbys søskende, af hvilke Magdalene Norby, gift med Mogens Munk, solgte sin fjerdedel af Skovgaarde til Christen Vind til Endrupholm, men skødet blev ved kgl. rettertingsdom i 1606 kendt ugyldigt. Magdalene Norby døde 1601, og Henrik Norbys brodersøn Oluf Norby, søn af den i 1595 for manddrab henrettede Peder Norby til Urup, blev ejer af Skovgaarde. Oluf Norby takseredes 1625 for 73 tdr. htk., hvilket vel altså var Skovgaardens daværende samlede tilliggende. Han døde ugift i 1639 eller kort før, og Skovgaarde tilfaldt hans broder Bendix Norby, der forøvrigt allerede i 1610 skrev sig til Skovgaarde.

I 1641 solgte Bendix Norby Skovgaarde til *Jørgen Brahe* til Hvedholm, der samme år bortmageskiftede gården til de to søstre jomfruerne *Karen* og *Hilleborg Bille* mod til gengæld at få Bisbo (det nuværende Brahesborg). Søstrene tog bolig på Skovgaarde og forblev boende der, også efter at de i 1660 havde solgt gården til deres søstersøn *Jørgen Hartvigsen* til Torstedgaard. Efter hans død skødede hans broder Bendix Hartvigsen i 1670 sin arvepart af Skovgaarde til *Jørgen Hartvigsens* ganske unge enke *Kirsten Wenzelsdatter Rothkirck*, som i 1671 indgik nyt ægteskab med *Erik Steensen*. Denne havde i sin ungdom været knyttet til hoffet i København; i 1671 kom han hjem fra en udenlandsrejse. For tilgodehavender hos kongen fik han udlagt adskilligt jordegods i Båg herred og købte mere til, bl. a. Søby og Turup samt Ørsted og Søllested kirker med tilhørende tiender. Alt dette lagde han ind under Skovgaarde, der således blev en komplet sædegård med over 200 tdr. htk., hvad den ikke havde været tidligere. Selve hovedgården Skovgaarde blev i matriklen 1664 ansat til 24 tdr. htk., »hvortil kan sås rug 8 tdr., byg 10 tdr., havre 12 tdr. og avles 40 læs hø«. I 1688 blev hovedgården ansat til lidt over 21 tdr. htk. Skov var der ikke noget af. 1665 havde Erik Steensen solgt Søllestedgaard på Lolland og købte i 1690 Holsegaard i Brenderup sogn. I 1677 blev han udnævnt til amtmand over Assens og Hindsgavl amter og var indehaver af dette embede til sin død i 1701. I 1678 blev han kancelliråd, i 1690 etatsråd. *Kirsten Rothkirck* døde 1706. Af ægteparrets to døtre var *Barbara Christine* gift med baron *Mo-*

ODENSE AMT

gens Holck (fra Holckenhavn), medens Sophie, gift med baron Frederik von Winterfeldt, var død allerede 1695, efter at have født en datter Juliane Christine von Winterfeldt. Da der således var to arvinger, blev Skovgaarde hovedgård (21 tdr. htk.) med bøndergods (196 tdr. htk.) og fire kirker (Søby, Turup, Ørsted og Søllested, ialt 94 tdr. htk.) i 1708 sat til auktion, hvor Mogens Holck købte godset for 16.695 rdl.

Mogens Holck var officer og deltog som oberst i Den store nordiske Krig. Ved belejringen af Stralsund ødelagdes hans helbred, og han døde i Rostock 1712. Fru *Barbara Christine Holck* levede derefter i mange år som enke på Skovgaarde. I 1721 lod hun den gamle hovedbygning nedrive og lod opføre en ny af egebindingsværk og med kampestenssokkel. Ved Søby kirke lod fru Holck opføre et lille hospital til 4 gamle og fattige personer fra Skovgaarde gods og henlagde dertil en legatkapital på 400 slettedaler. Over for Søby kirke havde hun og hendes mand tidligere vist gavmildhed ved at skænke en alterkalk; hendes forældre havde skænket kirken en klokke i 1687. Fru Holck havde ikke selv børn, men tog sig en del af unge kvindelige slægtninge, der boede hos hende. Ved sit i 1747 udfærdigede testamente bestemte hun, at hendes lig skulle føres til familiebegravelsen i Søllested kirke på Lolland, hvor hendes mand og hendes forældre var bisat. Derhen skulle også familieportrætterne føres.

Efter fru Holcks død i 1755 blev Skovgaarde med bøndergods (33 gårde og nogle huse) samt Søby og Turup kirker, ialt 268 tdr. htk., deraf bøndergodset 198 tdr., på auktion solgt til grev *Christian Rantzau* til Brahesborg for 27.240 rdl. Og Skovgaarde ejedes derefter i henvend 200 år af familien Rantzau. Grev Christian Rantzau skildres som en begavet, åndeligt interesseret og højt kultiveret personlighed. Han var en dygtig og anset embedsmand, fra 1740 stiftamtmand i Fyn, og både på Fyn og Jylland ejede han udstrakte godser. Af sine jyske godser oprettede han i 1756 det såkaldte Rantzaus grevelige forlods. Efter hans død i 1771 arvede den ene af sønnerne, grev Frederik Siegfried Rantzau, bl. a. Skovgaarde. Han var general og fik titel af lensgreve, da han tiltrådte det Rantzauske forlods. Efter hans død i 1822 arvede den yngste søn grev Erhard Rantzau Brahesborg og Skovgaarde. Han døde ugift i 1829, og ifølge hans disposition af

Avlsgården set fra hovedbygningen (fot. Holt & Madsen).

1828 blev Skovgaarde med omtrent 30 tdr.htk. forenet med det Rantzauske forlods og hørte sammen med dette indtil dets ophævelse i 1922. Forlodsets besiddere var i denne periode: Frederik Siegfried Rantzau 1829 - 46, hans søn *August Frederik Rantzau* 1846 - 1904, hans søn Cai Rantzau 1904 - 06 og hans faders fætter Carl Frederik Rantzau 1906 - 25.

I hele den Rantzauske periode var Skovgaarde bortforpagtet, og forpagterne sad gennemgående meget længe på gården. Den første i rækken hed Mogens Muhle; han var vistnok forpagter allerede 1757 og måske før og var indehaver af stillingen til sin død i 1795. Han efterfulgtes af Jens Brasch, der ægtede Muhles enke og havde gården i forpagtning endnu i 1834, men inden 1840 efterfulgtes han af Carl Enevoldsen. Denne døde 1851, og hans enke fortsatte forpagtningen til 1853 og efterfulgtes så af Christian Langkilde, der døde 1876. Også hans enke, en datter af pastor Lassen i Østrup, fortsatte forpagtningen, i hvert fald til 1880 eller 1881. Hun efterfulgtes vistnok af Lars Pedersen, der atter i 1889 efterfulgtes af Julius L. Kjær. Dennes søn August Christian Mohr Kjær overtog forpagtningen i 1907.

ODENSE AMT

Da det Rantzauske forlods i 1922 ved lensafløsningen overgik til fri ejendom, købte forpagter *August Kjær* Skovgaarde. Af gårdens tilliggende blev imidlertid fra 1. april 1923 lidt over 256 tdr. ld. stillet til statens rådighed; heraf blev 145 tdr. ld. udstykket til 11 statshusmandsbrug, Skovgaarde Huse, medens resten, 112 tdr. ld., blev solgt til Kjær, mod at han til gengæld stillede et lignende areal til rådighed fra en gård, han ejede i Åbenrå amt (Aarupgaard). Allerede i 1924 solgte Kjær det således reducerede Skovgaard til *Niels Hansen Christoffersen*, der 1965 for 1,3 mill. kr. har solgt gården til konserverfabrikant *E. Hauch Fenger*, Hårby, der agter at tilplante arealet med frugttræer.

Skovgaardens nuværende tilliggende er omtrent 16 tdr. htk., 160 tdr. ld. Trods navnet hører der ikke og synes aldrig at have hørt synderlig skov til gården. Den enetages hovedbygning fik i 1863 påbygget en frontispice, både mod gård og have. Ligeledes blev der i det 19. århundrede tilbygget to grundmurede sidefløje. Men derudover står fru Holcks gamle bindingsværksbygning fra 1721 i det væsentlige uforandret. Avlsbygningerne udgør et trefløjet anlæg, der sammen med hovedbygningen omgiver den store gårdsplads.

HARALD HATT

EJERE

1466 Verner Pedersen Pil
ca. 1482 Otte Skinkel
1512 Laurids Pedersen Norby
1641 Jørgen Brahe
1641 Karen og Hilleborg Bille
1660 Jørgen Hartvigsen
1671 Erik Steensen
1708 Mogens Holck
1712 Barbara Christine Holck

1755 Chr. Rantzau
1846 Aug. Fr. Rantzau

1922 Aug. Kjær
1924 N. Hansen Christoffersen
1965 E. Hauch Fenger

BYGNINGER

1721 Hovedbygningen fornyet i bindingsværk

1863 Hovedbygningen ombygget
To grundmurede fløje opført

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Brahesborg

Gamtofte sogn, Båg herred, Odense amt

I slutningen af middelalderen havde den ene af Odense stifts regnskabsprovster sin bolig i Assens, hvor provstegården siden i århundreder har mindet om denne embedsmand, men han benævnes også ofte provsten i Tofte, fordi tienden af det nærliggende Gamtofte sogn var ham tillagt til underhold, og dette sogn synes således at have været knyttet til kirken. Her lå nu også en hovedgård, som kaldtes *Bisbo* eller *Bispebogaard* og formodentlig må have tilhørt *Odense bispestol*, som i ethvert tilfælde vides at have ejet noget gods her, men nogen sikker efterretning om gårdens ejerforhold i hine tider og dens overgang til privat eje er ikke overleveret, og vi er her overladt til gisninger, ligesom Bisbos historie langt ned i tiden er indhyllet i tåger, som det heller ikke nu er lykkedes at sprede. Først

ved 17. århundredes midte sker heri en forandring, og det en så gennemgribende, at man fristes til at henlægge Brahesborgs grundlæggelse til denne sene tid, men det er dog uomtvisteligt, at den nye gård har nøje tilknytning til det gamle Bisbo og er vokset frem af dette, om den end forvandler sig fra ringe og betydningsløs til et af Fyns prægtigste herresæder.

I Frederik I's tid træffer vi på Bisbo en mand ved navn *Verner Bertelsen Svale*, der tilhørte en gammel langelandsk adelsslægt, som havde udbredt sig til Fyn, hvor han senere blev landsdommer og forlenedes med det til dette embede henlagte gods. Oprindeligt synes han kun at have været lensmand på Bisbo, men ved sin død 1560 kaldes han i ethvert tilfælde ejer af gården, som gik i arv til hans talrige børn.

Christen Svale nævnes i en årrække til Bisbo, og da han er død 1591 og jordet i Gamtofte kirke, føres der proces om efterladenskaberne mellem enken, Sara von Deden, og hans broder Gabriel Svale, der ejede Bjællerup i Skåne. Morgengavebrevet, hvorved Christen Svale havde overdraget sin hustru gården, blev kendt ulovligt ved en herredagsdom, fordi det ikke var blevet oprettet straks efter brylluppet, hvorimod hun fik ret til forlods af boet at udtage sin brudeskat, det vil sige den medgift, hun selv havde medbragt, som manden ved særlig forskrivning havde tilsikret hende. Fru Sara beholdt dog godset i pant for den del, der tilfaldt hende, og der opnåedes en herredagsdom for, at det efter Gabriels og en yngre broder Niels Svaales død kun måtte sælges eller pantsættes til de to yngre søstre Ermegaard og Kirsten Svale. Striden fortsattes dog gennem flere år.

John Mac Alpin var født i Skotland af gammel adelig slægt, men blev i sin ungdom grebet af protestantismen og måtte flygte hjemmefra, først til England og siden til Tyskland, hvor han i Wittenberg sluttede sig nøje til reformatorerne, særlig Melanchton. Johannes Bugenhagen, der havde været i København ved Christian III's kroning og bistået ved ordningen af kirkeforholdene, foranledigede, at Mac Alpin, der sædvanlig kaldes ved sit latiniserede navn, Johannes Macchabæus, kaldtes til professor i teologi ved Københavns universitet. Da Johannes Macchabæus døde 1557, var hans unge søn Christian netop rejst til Wittenberg, men vendte nu tilbage til Danmark,

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

hvor han et par år var professor ved universitetet, siden læsemester ved Sorø kloster, forstander for Ringsted kloster og endelig 1586 forstander for den nyoprettede kgl. skole i Sorø og bestyrer af klostergodset ; i Lund besad han et præbende indtil sin død 1598. Som sin fader venlig stemt mod den Philippiske retning og Calvinismen, kom han til at stå Niels Hemmingsen nær, hvilket naturligvis gjorde ham til en noget mistænkelig person og ofte beredte ham vanskeligheder. Efter sit ægteskab med Kirstine Gagge, der var en søster til Gabriel Svales hustru, var Christian Macchabæus blevet naturaliseret som dansk adelsmand. Sønnen *Johannes Macchabæus* studerede i udlandet som sine fædre og fik efter hjemkomsten faderens kannikedomme i Lund, men der er os ellers lidet bekendt om ham ; sikkert er det, at han kom i besiddelse af Bisbo, med hvis hidtidige ejere han jo gennem sin moder Kirsten Gagge var i slægt, men de nærmere omstændigheder herved lader sig nu ikke oplyse. Heller ikke i den følgende tid kan gårdens skæbne nøje forfølges ; det er ikke klart, hvorledes og hvornår den fra Johannes Macchabæus er gået over til den næste mand, vi træffer som ejer.

En af ladegårdsbygningerne med våben, initialer og årstal fra den gamle portindkørsel (fot. Niels Elswing).

Ove Bille til Lindved er en lidet kendt mand; han var fattig og forgældet og havde tilmed i sit ægteskab med Elsebe Skram en meget talrig børneflokk. Da han var død 1618, levede enken og nogle af døtrene på Bisbo, og en snes år senere hører vi, at de to ugifte jomfruer Karen og Hilleborg Bille fik kgl. bevilling til at bortbytte Bisbo med Skovgaarde i Søby sogn, der ejedes af *Jørgen Brahe*, som således blev herre på Bisbo. »Den lille konge på Fyn«, som denne mand kaldtes på grund af sin store rigdom og anseelse, indleder en ny æra i gårdens historie; han forvandler det ringe og uanselige Bisbo til det store og prægtige *Brahesborg*.

For det første flyttede *Jørgen Brahe* bygningen fra dens tidligere plads til den nuværende, hvor en lille holm blev tildannet i firkantet form, således at gården blev helt omflydt af vand. Her rejstes den prægtige og anselige nye gård i tidens smag med gavle i nord og syd, i to stokværk foruden kældre, og foran prydet med tre små tårne, hvoraf det mellemste var det største, formodentlig et trappe-tårn. Efter en våbentavle, som nu sidder over indgangsdøren, er huset opført 1638 - 56, og yderligere har *Jørgen Brahe* anbragt sit og sin

hustrus Anne Gyldenstiernes navne i jernankre tilligemed årstallet 1656 henover facaden. Da gården senere er stærkt ombygget både udvendig og indvendig, lader der sig ikke i enkeltheder sige noget om dens karakter ; heller ikke de omtalte tårnes plads kan nøje bestemmes uden ved nærmere undersøgelser og gravninger. Naturligvis opførte Jørgen Brahe også en meget anselig og solid ladegård. Godset forøgedes stærkt ; til hovedgården lå i Jørgen Brahes sidste år omtrent 105 tdr. htk., og han havde efterhånden hertil henlagt meget betydeligt bøndergods, der ganske vist under svenskekrigen, som huserede særlig slemt i disse egne, var blevet meget hårdt medtaget. I forening med den nærliggende Barløsegaard havde Brahesborg omtrent 1.000 tdr. htk., hvoraf dog kun noget over halvdelen var vel ved magt, medens resten var afbrændt og øde.

Jørgen Brahe førte ikke helt med urette sit tilnavn. Efter i sin ungdom at have ladet sig bruge både i krig og i fred i kongens tjeneste, at have udført forskellige diplomatiske hverv, og med ære deltaget i Kalmarkrigen og siden i Christian IV's mislykkede krig i Tyskland for protestantismens sag, sad han i mange år som lensmand på Hagenskov, og på Sydfyn havde han også sine væsentligste private interesser, som navnlig samlede sig om Hvedholm og Brahesborg, hvor han samlede gods i mængde og rejste nye bygninger. En stræbsom og vindskibelig godssamler og dygtig økonom var han, som i hine vanskelige tider i modsætning til de fleste af sine standsfæller blev en rig mand ; men han var tillige en adelsmand i ordets sande betydning med levende følelser af de forpligtelser, de gyldne kæder medfører både overfor de fattige og ringere stillede og overfor samfundet i det hele ; den ledende stilling, han kom til at indtage inden for den fynske adel, og som også fik ydre bekræftelse i hans beskikkelse til landkommissær, medførte, at han stadig var optaget af tanker om, hvorledes Fyn skulle forsvares i tilfælde af krig, og når han modsatte sig forhøjelse af adelens ydelser både i penge og naturalier, er det let forståeligt ud fra de erfaringer, han havde om, hvorledes Christian IV forvaltede statens midler. Af den desperate krigspolitik imod Sverige var han en afgjort modstander og har sikkert i det hele taget i rigsrådet hørt til det parti, der søgte at dæmme op for de kongelige tendenser til enevælde, og dissers endelige sejr, som han netop

nåde at opleve, må have forbitret ham hans sidste dage. En stolt og prægtig skikkelse er han, som han står der ved sin hustrus side på maleriet, som endnu hænger på Brahesborg, fornem i holdning, rigt og pynteligt klædt, en af de sidste grandseigneurs af Danmarks gamle adel. De gyldne knapper fra hans dragt gemmes den dag i dag på gården.

Fru Anne overlevede sin mand i mange år og døde først, blind og højt bedaget, i 1677. Arvingerne til det rige bo enedes om, at sønnen Preben Brahe skulle arve Hvedholm, for at denne gård, som så længe havde været i Brahernes besiddelse, kunne forblive ved slægtens mandsstamme, medens Brahesborg skulle tilfalde den kort i forvejen afdøde søn Steen Brahes efterkommere. Han havde kun haft to døtre, Sophie Brahe, der havde været gift med Knud Thott, men allerede flere år forinden var død, og Anne Brahe, der var gift med Holger Rosenkrantz til Brusgaard og Enggaard, det nuværende Gyldesteen. Dette sidste ægtepar arvede altså halvdelen af Brahesborg, medens den anden halvdel atter skulle deles mellem Sophie Brahes og Knud Thotts tre døtre, Anne Helvig, Sophie og Jytte Dorothea. Den sidste blev 1687, i sit 20. år, gift med den 51-årige *Marcus Gjõe*.

I denne mand møder vi endnu engang en smuk repræsentant for den stand, der bragte noget af renæssancens kultur til Danmark, ledede nogle små bække fra de store europæiske strømme ind over vort land og ydede en egenartet, meget værdifuld indsats i vort åndslivs udvikling. Marcus Gjõe var født på Hvidkilde, men mest opdraget på Sorø akademi, hvor faderen, Falk Gjõe, var hovmester; lige udmærket udrustet for legemlige ridderlige idrætter og boglige studier nød han her en fortrinlig opdragelse, og som en særegenhed for ham anføres det i hans ligprædiken, at han i sin første ungdom gjorde sig bekendt med sit fædrelands mærkeligste egne. Tidlig modnet drog han ud på udenlandsrejser, som førte ham viden om, og vendte tilbage rig på kundskaber, erfaring og verdensmandsmæssig dannelse. Netop som enevælden var gennemført, kom han i tjeneste ved hove, men hans egentlige virken blev de talrige, ofte store og vanskelige diplomatiske hverv, han fik at udføre, og som atter førte ham Europa rundt til hofferne i London, Paris og Madrid. Ude fandt han også sin hustru, en dame af det engelske aristokrati, Elisabeth

Allé og voldgrav ved hovedbygningen (fot. Niels Elswing).

Mary Thompson, som han ægtede 1676, og med hvem han levede i et lykkeligt, men barnløst ægteskab. Omsider vendte han da tilbage til hjemmet, hvor han blev gehejmeråd og hvid ridder, medlem af højesteret og stiftamtmand over Lolland og Falster, ligesom han i kraft af sin slægts forbindelse med stifterne blev skoleherre for Herlufsholm, ved hvis styrelse han har indlagt sig meget store fortjenester. En tung sorg var ham tabet af hustruen og særlig ensom følte han sig som sidste mand af sin gamle berømmelige slægt; et svagt håb om endnu at se den blomstre har vel også været medvirkende til, at han såsnart efter påny indgik ægteskab med Jytte Thott.

Sit gamle slægtsgods Hvidkilde havde Marcus Gjõe mistet, da de vanskelige tider efter Svenskekrigens barbariske ødelæggelser havde bragt hans moder til armod, så hun måtte gøre opbud og kun kunne beholde en ringe andel i gods og gård, som endelig 1679 var gået over på fremmede hænder. Men ved sit nye ægteskab kom han, som ovenfor sagt, i besiddelse af en sjettedel af Brahesborg, og han besluttede nu at forsøge på at erhverve denne gård helt ved efterhånden at ud-

Havestue (fot. Niels Elswing).

købe sine medejere. I hans bevarede regnskabsbog kan man i enkeltheder forfølge, hvorledes han gik til værks. 1692 købte han af Holger Rosenkrantz hans halvpart af godset med Barløse hovedgård og jus patronatus til Barløse kirke, der ialt beløb sig til omtrent 330 tdr. htk., og allerede året efter lykkedes det ham at udkøbe sin hustrus to søstre, hvorved han samlede hele godset. Barløse gård havde 44 tdr. htk., medens der til Brahesborg hørte ikke mindre end 95 tdr. ; under denne sidste hovedgård lå 560 tdr. ld. under plov, og der høstedes årlig 270 læs hø. Tienderne af Gamtofte og Barløse sogne udgjorde 87 tdr. htk., og af hospitalsgods var der omtrent 43 tdr. Endelig var der et meget anseligt bøndergods på 736 tdr. htk., der var beliggende i mange forskellige sogne ; af Gamtofte sogns 48 gårde og 27 huse lå henholdsvis 35 og 14 under Brahesborg og 13 gårde og 23 huse i Kærum sogn, men desuden ejedes gods i Sandager, Hølevad, Søby, Turup, Søllested, Vedtofte, Sønderby, Dreslette, Flemløse, Hårby, Tanderup, Kierte og endnu flere, fjernere liggende sogne.

Marcus Gjøe lod straks, efter at han således havde samlet Brahes-

borg gods, foretage betydelige arbejder til hovedbygningens istandsættelse, som synes at have været hårdt fornøden; nye døre og vinduer blev indsat i mange af stuerne, som også udstyredes med paneler, og selv det omtalte maleri af hans forgænger, hr. Jørgen Brahe og frue, fik en reparation, som kostede ikke mindre end 12 rdl. Gårdens drift havde han bortforpagtet til den fra Brobygaards historie vel kendte amtsskriver Christian Nielsen Fogh, der beboede hovedbygningens øverste etage, medens gehejmeråden forbeholdt sig den underste for sine besøg på gården. Længere tid ad gangen har han næppe boet herovre. 1695 udnævntes han til overhofmester for det nye ridderlige akademi i København, der skulle være en genoplivelse af det hensygnede akademi i Sorø, hvor han jo selv i sin tid havde fået sin uddannelse, og såvel hans interesse for denne hans egen ungdoms skole som den iver og dygtighed, hvormed han i mange år styrede Herlufsholm, gjorde ham så at sige selvskreven til at overtage ledelsen af det nye undervisningsinstitut, der dog som bekendt også fik en sørgelig skæbne. I akademiets gård, der stod på Nytorv, på det nuværende domhus' plads, fik Marcus Gjõe embedsbolig, og her indrettede han sig på det prægtigste, et stort og fornemt rigmandshus svarende til hans høje stand og stilling, i hvis forhold hans nævnte regnskaber giver et levende og morsomt indblik. Uden tvivl har han for det meste ført hus i hovedstaden, hvortil også stillingen som assessor i højesteret knyttede ham. Med stor kærlighed omfattede han stadig Herlufsholm, og skønt han havde bisat sin første hustru i sin slægts gravhvælving i Sorø kirke, besluttede han dog at indrette det sidste hvilested for sig selv i kirken ved Herluf Trolles og Birgitte Gjøes gamle skole, og her lod han selv opføre et prægtigt gravsted, der skulle tjene som monument for hele den gamle slægt, der uddøde med ham. Hans anden hustru havde nemlig til hans store sorg ikke heller skænket ham sønner, men blot to døtre, hvoraf oven i købet den ene døde som lille, og da han selv gik bort 1698, lukkede dermed graven sig over Gjøernes berømmelige æt.

Endnu ikke 20 år gammel blev Marcus Gjøes eneste overlevende barn Charlotte Amalie Gjõe i 1708 gift med den 40-årige officer *Manderup Due*, der på dette tidspunkt var chef for Dronningens Livregiment, men kun to år efter brylluppet faldt i slaget ved Hålsingborg.

Salen med kongebilleder malet af Pilo (fot. Niels Elswing).

Han besad Krastrup, Gundested og Keldgaard i Jylland og blev ved sit ægteskab ejer af Brahesborg, men han har ingen nærmere tilknytning dertil, og enken bragte nogle få år efter godset med ind i et nyt ægteskab, da hun blev gift med baron *Christian Rantzau*.

I denne mand, der besad Brahesborg i mere end et halvt århundrede, træffer vi ikke blot atter en af de betydeligste i rækken af gårdens ejere, men også en personlighed, der ved sin høje kultur, sin fine åndsdannelse og for øvrigt også ved sin virksomhed i statens tjeneste med ære har indskrevet sit navn i landets historie og er en af de smukkeste repræsentanter for enevældens embedsstand i 18. århundrede. Efter en solid uddannelse hjemme og ude var han i en ret ung alder indtrådt i statens tjeneste som deputeret i søetatens generalkommissariat og blev snart dekoreret med det hvide bånd, men ved hofintriger, hvori admiral Gabel, en typisk repræsentant for tidens parvenuadel, skal have været særlig virksom, blev han afskediget og var i en længere årrække uden offentlig stilling. Systemskiftet i 1730 kaldte ham imidlertid atter til statstjenesten, idet han af Christian VI ud-

nævntes til præses i land- og søetatens generalkommissariat og dekoreredes med elefantordenen og allerede efter et års forløb ombyttede denne stilling med den langt mere betydningsfulde som vicesatholder i Norge. I Kristiania førte han et stort og fornemt hus og kom navnlig til at spille en fremtrædende rolle ved kongens besøg deroppe. Skønt han desuden i høj grad ved sin hele optræden forstod at vinde nordmændene for sig og hurtigt blev meget populær, var han dog ikke velanskreven på højeste sted; dette kom måske af, at Rantzau ikke hældede til den herskende pietisme, men var en mand med vid åndelig horisont og omfattende interesser. 1739 ophævedes statholderposten, og han fik dermed sin afsked, dog med al honnør og rigelig pension.

Måske er det ikke helt med urette, når han beskyldtes for at interessere sig mere for sine godser end for sit embede, og at han opholdt sig mere på Brahesborg end i Kristiania. Meget rig på gods var han i ethvert tilfælde blevet i årenes løb; efter faderen, grev Otto Rantzau, og en ældre broder, grev Frederik Rantzau, der døde ugift 1726, arvede han Rosenvold, Asdal og flere andre jyske godser, foruden grevetitlen, og samtidig giftede han sig, efter et par år forinden at have mistet sin første hustru, med Eleonore Hedeveg von Plessen, en datter af gehejmeråd Christian Ludvig von Plessen, med hvem han fik Odden og Stensbæk i Jylland. Af alle disse godser synes Brahesborg at have stået Christian Rantzaus hjerte nærmest; allerede et par år efter, at han ved sit første ægteskab var kommet i besiddelse af gården, spores hans virken, da ladegården julenat 1717 nedblæste, og han lod den opføre i ny og meget anselig skikkelse, hvorom en morsom versificeret indskrifttavle endnu minder. Siden, da han havde stadigt ophold på gården, blev også hovedbygningen underkastet en grundig ombygning. 1740 blev han nemlig Christian Sehesteds efterfølger som stiftamtmand i Fyn og fortjener at mindes for sin forvaltning af dette vigtige embede, der kendetegnedes ved punktlig orden og streng retfærdighedssans. I Odense havde han bolig på Sankt Knuds kloster, som han købte, men oftest opholdt han sig på Brahesborg, hvor Jørgen Brahes anselige hus i årene op til 1756 blev ombygget efter tidens ændrede smag. Graven mellem borg og ladegård blev tilkastet, tårne og gavle blev nedrevne og en stor frontispice opført i stedet, hvorpå bygherren og hans hustrus navne cifre blev opsat; mest gennemgribende blev

dog det indre forandret, og sikkert har det været prægtigt udstyret og prydet med mange kostbare sager ; en senere katastrofe spredte herligheden for alle vinde, så kun lidet er tilbage, således det smukke hvidlakerede skab i kabinettet, hvor også loft og døre skriver sig fra statholderens tid. De store kongebilleder, hvor iblandt Peder Als Christian VI og dronning Sophie Magdalene, samt de fire, som skyldes Pilos pensel, er malet med virtuosmæssig elegance og vidner om det 18. århundredes forfinede smag og om Brahesborgs højt kultiverede ejer. I sans for åndelig syssel ragede Christian Rantzau op over de allerfleste af sine standsfæller ; ikke blot var han kunstens beskytter, således som han lagde det for dagen overfor Ambrosius Stub og teatret i Grønnegade, han stod i et sådant personligt forhold til Holberg, at man har ment i ham at have fundet den mand, til hvem digteren skrev sine selvbiografiske: Breve til en højfornem Herre, og hans brevveksling med Christian Falster og Hans Gram viser, at det ikke var dilettantisk litterært liebhaveri, der var hans ledemotiv, men dybtgående interesse for at tilegne sig kundskaber og virkelig dannelse. I nogle år var Johan Heinrich Schlegel hovmester for grevens yngre sønner og levede i hans hus på Brahesborg og i Odense, og allerede under opholdet her begyndte han sin tyske bearbejdelse af Slanges Christian IV's historie. Intet under heller, at Rantzau også besad et anseligt bibliotek med sjældne skatte, hvoriblandt nogle af de mest værdifulde kilder til vor middelalders historie, som han skænkede til Universitetsbiblioteket, hvor de endnu findes.

Så meget sørgeligere var den skæbne, Christian Rantzau måtte friste i sine oldingear ; efter at have taget sin afsked som stiftamtmand, levede han tilbagetrukket på Brahesborg, men ikke blot hjemsogetes han af den tunge sorg at miste flere af sine voksne sønner, men han plagedes også selv af svækkelse, der udartede til ligefrem sindssygdøm, som gav sig forskellige mærkelige og uhyggelige udslag og for eksempel bragte ham til at tilintetgøre flere af de kostbare bøger og dokumenter af historisk værdi, som han i tidens løb havde samlet. At han i disse sidste år ikke længere formåede at styre sine godser, er naturligt nok ; bygningerne var brøstfældige og godset overalt i en dårlig og forfalden tilstand, da han lukkede sine øjne 1771.

Brahesborg gik i arv til sønnen, grev Carl Adolf Rantzau, der året

i forvejen var blevet gift med baronesse Christine Ernestine Frederikke Wedel-Jarlsberg, var blevet udnævnt til amtmand over Kalundborg, Holbæk med flere amter og oprindelig havde været officer ; efter en søn af sin afdøde ældre broder blev han ti år senere også besidder af det grevelige Rantzauske forlods. Han opgav nu sit embede for at kunne tage sig af godsernes bestyrelse, en opgave, der nok kunne lægge beslag på en mands fulde arbejdskraft på hint tidspunkt, da de store reformer i landbruget netop stod for døren. Det var navnlig udskiftningen, der skulle tages fat på, og denne forandring var det på Brahesborgs og Barløsegaards store og vidtløftige bøndergods både vanskeligt og langvarigt og også meget kostbart at gennemføre. Grev Rantzau nødtes da også til at optage flere anselige lån, således navnlig i 1792 ikke mindre end 36.000 rdl., som det Classenske fideikommis anbragte i gården, foruden flere mindre prioriteter og den betydelige sum, som det grevelige præcipuum havde indestående deri. Nu var jo ganske vist Brahesborg en af Fyns bedste og mest importante gårde, med gode jorder, et hollænderi på 200 køer og dertil et meget stort tilliggende af bøndergods, ikke mindre end 92 hoveriydende bøndergårde, og tilmed regnedes bønderne i denne egn af Fyn for at være ganske særligt velstillede, og de allerfleste gårde var både store, og vel ved magt ; men udskiftningens byrde kom til at hvile tungt på godsejerne, og de vanskeligheder, der var forbundne med dens gennemførelse for Brahesborgs vedkommende, hvis gods lå meget spredt, førte til, at reformen ikke blev godt og heldigt udført ; mange bøndergårde og navnlig huse fik deres jorder liggende på forskellige steder. Grev Rantzau havde jo desuden også haft meget at gøre med reparationer af hovedgården med avlsgård, møller og andre bygninger, som i hans faders sidste år var blevet stærkt forfaldne, og det er derfor i det hele ikke underligt, at hans økonomiske stilling efterhånden blev mere og mere ugunstig. Han havde dog forøget godset ved 1775 at tilkøbe den lille hovedgård Orelund, der var på 20 tdr. htk., og da han døde 1814 i sit 72. år, forskånedes han for at opleve de onde tider.

Kort forinden havde han, der ikke efterlod sig nogen børn, ved testamente indsat sin brodersøn, grev Christian Adolf Rantzau til Brahesborgs arving, en søn af den fra Krengerups og Fjellebros historie velkendte general grev Frederik Siegfried Rantzau, der fulgte i

*Entré med
portræt af
Jørgen Brahe
(† 1661) og
Anne
Gyldenstjerne
(† 1677)
(fot. Niels
Elswing).*

besiddelsen af det grevelig Rantzauske forlods. Netop på dette tidspunkt, da den europæiske krig endte, og fredens indtræden fremkaldte forandringer i alle økonomiske tilstande med enorme fald på kornprisen, brød ulykken ind over det danske landbrug, og det var i første række godsejerne, som blev ramt, fordi de havde at stå inde for alle skatter og afgifter af godserne, som de måtte udrede, selv om bønderne, på grund af de usle priser, de fik for produkterne, var ude af stand til at betale og derfor simpelthen også lod være. På Brahesborg blev tilstanden i løbet af få år fortvivlet; den nye ejer besad nu ganske vist ikke meget af den dygtighed, der skulle til for at klare så store vanskeligheder, men han var jo ikke den eneste godsejer, der bukkede under, og han savnede det faste rygstød, som alle de standsfæller havde, hvis godser var len, hvor staten gennem administration kunne ride stormen af, og han blev desuden slet betjent af sine egne folk og hjælpere, til dels ligefrem snydt og bedraget. Skatterestancerne voksede med rivende hast, prioritetsgælden forøgedes med ubetalte ren-

ter, hvortil føjede sig megen uundgåelig løs gæld, og skønt greven i 1819 fik bevilget ikke mindre end 60.000 rdl. af den ekstraordinære lånefond, rullede lavinen videre. 1822 blev der gjort eksekution for de store skattebeløb, og der blev nu nedsat en kommission, der skulle administrere godset og forsøge at skaffe balance tilveje; det lykkedes dog ikke at nå så vidt, at gælden kunne forrentes, hvorfor hele boet blev overtaget af *statskassen* som største kreditor. Grev Rantzau måtte forlade sin gård, som næsten heller ikke mere var beboelig; avlsgårdens bygninger var faldefærdige, og det store kornmagasin helt ubrugeligt, så kornet måtte magasineres i hovedbygningen, hvor kun et par stuer var til at bo i, og hvor taget var så medtaget, at det regnede ned i huset. Over alt indbo og løsøre holdtes auktion, så alle de smukke ting, som navnlig grev Christian Rantzau havde samlet, spredtes for alle vinde; kun enkelte ting, som en del af malerierne, det ovenfor nævnte hjørneskab i kabinettet og et forgyldt spejl med to lampetter, findes endnu på gården som synlige minder om den Rantzauske tid, og Carl Adolf Rantzaus morsomme jagtbøger, der i senere tid er opsporet og købt tilbage. Til sidst morede ungdommen fra Assens sig med at kaste med sten efter de få tilbageblevne ruder og skyde med flitsbue ind på kongebillederne i den store sal. Efter statens overtagelse blev der foretaget den mest nødtørftige istandsættelse, så huset kunne anvendes til beboelse, men det var naturligvis meningen at få godset afhændet; de afholdte auktioner fremkaldte ikke noget tilfredsstillende bud, og først 1828 lykkedes det at finde en køber. Grev Rantzau havde flere gange forgæves bønfalet kongen om at forsøge at afvente bedre tider, hvorved måske situationen kunne forandre sig, kreditorerne få deres penge og godset reddes for ham. At hans skæbne var mere ublid, end han selv havde forskyldt, var i hvert tilfælde senere den almindelige opfattelse, som fik udtryk i nekrologer, da han tyve år senere døde. Sørgelige tidsomstændigheder, hedder det da, tvang ham til at forlade sine godser for en gæld, der nu ville være en ubetydelighed i forhold til ejendommens værdi. På hans fordums godser nævnes hans navn overalt med kærlighed og taknemmelighed, og hans fæstere vil med smerte erfare hans død; hans godhed, milde og jævne væsen og trofaste danske og ærlige færd rejser ham et minde langt varigere end det, som guldets glans og magt formår.

Brahesborg med tilhørende gods solgtes til generalfiskal, justitsråd *Willum Frederik* (kaldet Frederik Wilhelm) *Treschow* og ejeren af Skjoldemose proprietær Berg, men den sidste blev snart efter udkøbt af fællesskabet, således at Treschow var ene-ejer. Godset omfattede foruden Brahesborg de to andre hovedgårde *Barløsegaard* og *Orelund* med ialt noget over 150 tdr. htk. hovedgårdstakst, tiender til et beløb af 185 tdr. htk. og noget over 800 tdr. htk. bøndergods, og købesummen var 228.000 rdl. Imidlertid solgte Treschow få år efter to små hovedgårde, først *Orelund*, der kom ind under grevskabet *Wedellsborg*, og siden *Barløsegaard*, der mistede sin hovedgårdstakst, da der intet bøndergods medfulgte; til gengæld opførtes avlsgården *Wilhelmsborg*, hvortil noget af Brahesborgs jord henlagdes. Treschow var, da han blev fynsk godsejer, forlængst en kendt og anset mand; som sagfører havde han vundet så stort ry, at han var blevet udnævnt til generalfiskal, og han havde en væsentlig andel i ordningen af Nationalbankens forhold til staten og var i det hele meget virksom ved styrelse af forskellige bank- og forsikringsinstitutter, da han besad stor finansiell indsigt og dygtighed. Han hørte til de oplyste mænd, Frederik VI kaldte til rådslagning om ordning af provinsialstænderne, og hans deltagelse i det politiske liv i den følgende menneskealder er kendt nok. For landbrugsspørgsmål nærrede han megen virksom interesse; han indtog et udpræget konservativt standpunkt og arbejdede for gennemførelsen af forskellige gavnlige reformer af hoveri og fæstevæsen. På sine ældre dage blev han storkorsridder og gehejmekonferensråd, udmærkelser, der ikke blot var en naturlig følge af hans offentlige virksomhed, men navnlig må opfattes som en velfortjent anerkendelse af hans storslåede godgørenhed som legatstifter og hans administration af velgørende institutioner.

Sit eget prægtige gods styrede Treschow fortrinligt i den menneskealder, han var dets ejer, og hvori han oplevede den rige opblomstring af vort landbrugs kår. Det hele blev sat i udmærket stand, hoveriet fik han afløst, hovedbygningen blev grundigt og solidt restaureret, og der anlagdes en stor og smuk park. Dog boede gehejmeråden meget lidt på Brahesborg, da han, stærkt knyttet til hovedstaden, her havde sit sjældent stilfulde hjem, hygget ved smagfulde ensembler af gamle og nye møbler og prydet med gode og fine kunstværker, en række af

Gang på første sal med skulpturer af blandt andre Thorvaldsen og en kopi af Rafaels Madonna de Foligno. Originalen hænger i Vatikanet (fot. Niels Elswing).

Thorvaldsens bedste arbejder, til dels i eksemplarer hugget af Herman Bissen, og ypperlige kopier af ældre italiensk malerkunst, udført af Kùchler og Constantin Hansen ; endelig også mange værdifulde malerier af nyere kunstnere, navnlig nogle landskabsbilleder af den norske maler Hans Dahl, som nu er store sjældenheder. Først mange år senere førtes disse skatte til Brahesborg. 1812 havde Treschow ægtet Jensine Palemona Aagaard, som var enke efter løjtnant Jens Jacob Rosenkilde, med hvem hun havde en søn, som Treschow adopterede med navnet Frederik Wilhelm Rosenkilde Treschow. Til denne søn, der 1836 tog bolig på Brahesborg som forpagter, overdrog han i året 1854 godset, men døde først 1869.

Samme år døde også sønnen, der var blevet adlet 1867 med ret til at føre det Treschowske våben og var gift med Andrea Bjørn Rothe. Brahesborg overdroges året efter til deres søn Carl Adolf Rothe Treschow, der havde taget juridisk embedseksamen og 1864 ægtede komtesse Henriette Sophie Margrethe Elisabeth Rantzau. Med megen

ODENSE AMT

dygtighed førte han godsets styrelse videre, og i fyrretyve år var kammerherre Treschow en ledende mand på sin egn, som medlem af amtsrådet og i udførelsen af forskellige andre tillidshverv; med største interesse og pietet har han opsporet og tilbagekøbt, hvad der var at finde af det, som i sin tid var blevet solgt på den Rantzauske auktion, og han har i årenes løb samlet en mængde værdifulde prætiosa, som i forbindelse med det i slægten nedarvede smukke sølvtøj og kostbare porcelæn udgør en sjælden fin samling. Da hans hustru var død, overdrog han 1911 godset til sin søn *Frederik Wilhelm Treschow* til Falkenstein ved Slagelse, gift med Louise Thora Bencard. Selv døde den gamle kammerherre 1924. Efter en brand 1925 genopførtes avlsgården ved arkitekt Th. Nielsen, der også foretog nogle mindre ændringer ved hovedbygningen, bl. a. i dennes interiører. Brahesborg gods arvedes 1951 af kammerherre Fr. W. Treschows søstersøn, læge *Bror Carl Adolf Cederfeld de Simonsen*, der 1963 overdrog det til sin søn, den nuværende ejer, *Ivar Cederfeld de Simonsen*. Det samlede gods omfatter nu 2.014 tdr. ld., hvoraf 845 tdr. ld. er skov og 682 tdr. ld. drives under Brahesborg hovedgård.

WILLIAM NORVIN

EJERE

Odense bispestol
 ca. 1530 Verner Bertelsen Svale
 ca. 1600 Johannes Macchabæus
 ca. 1615 Ove Bille
 1638 Jørgen Brahe

 1687 Marcus Gjøe
 1708 Manderup Due
 1716 Chr. Rantzau

 1822 Staten
 1828 W. Fr. Treschow

 1911 Fr. W. Treschow

 1951 B. C. A. Cederfeld de Simonsen

 1963 I. Cederfeld de Simonsen

BYGNINGER

Kaldt Bisbo

 1638 - 56 Hovedbygning med tre tårne samt ladegård opført på nyt voldsted og kaldt Brahesborg Hovedbygningen istandsat

 1718 Ladegården genopført
 1756 Hovedbygningen ombygget, tårne og gavle nedrevet og gravene opfyldt

 ca. 1840 Avlsgården Wilhelmsborg opført
 1925 Ladegården genopført efter brand ved Th. Nielsen
 1950 - 51 Ladegården ombygget ved Th. Nielsen

Krengerup set fra parken (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. F. Jerk).

Krengerup

Ørsted sogn, Båg herred, Odense amt

I Ørsted kirke, der er sognekirke for Krengerup, hænger et epitafium over Gabriel Knudsen af slægten Akeleye og hans hustru, fru Helvad Jacobsdatter Sparre, og dets indskrift siger, at Gabriel Knudsen lod Krengerup opbygge.

Herefter skulle gården i dens daværende skikkelse altså være opført af dette ægtepar ; men dermed er naturligvis ikke sagt, at Gabriel Knudsens bygninger er de første, der stod på dette sted ; men derimod nok, at det skulle være ham, der oprettede eller samlede det gods, der var forudsætningen for opførelsen af hovedgården. Allerede i 1514 forekommer navnet Krengerup i Ørsted sogn ; men der siges intet om, hvorvidt det bæres af en by eller en gård ; efter sin endelse er navnet i hvert fald langt ældre end det anførte årstal. Dersom det da er så-

Trappeparti med portal på hovedbygningens gårdside (fot. Harry Petersen).

ledes, at det er Gabriel Knudsen Akeleye, hvem gården skylder sin tilværelse, må man efter forholdet mellem dennes og sognebyens navn tænke sig, at han har oprettet gården af en landsby, der i sin tid som torp har skilt sig ud fra adelbyen.

Gabriel Knudsen Akeleye tilhørte en gammel, fynsk adelslægt. Hans farfader var gennem sit første ægteskab kommet i besiddelse af Nordskov i Gestelev sogn, Salling herred, og Nedergaard på Langeland, og til den førstnævnte gård samt til Krengerup og Hjulerød i Halland skrev Gabriel Knudsen sig. Han var i 1591 blevet beskikket til landsdommer i Fyn og havde fået forleningsbrev på øen Lyø samt 43 gårde i Odense, Lunde, Skovby og Båg herreder, af hvilke han vel skulle have sin løn som kongens embedsmand, og i 1605 fik han ydermere stadfæstelsesbrev på kronens og kirkens parter af korntienden af Køng sogn og på kirkens part af korntienden af Ørsted sogn. Ved

sin død i 1608 efterlod han sig ikke mindre end 16 børn, og når fem af sønnerne alle skrev sig til Krengerup, må det forstås således, at de efter tidens arveskik havde gården i sameje, idet først en senere tid indførte den førstefødte søns eneret til familiegodset. En af Gabriel Knudsens sønner, Sigvard, der var skibshøvedsmand, synes kort efter 1614 at have bosat sig i Norge, hvor han blev tolder og sisemester på Moss; fra hans ældste søn af 2. ægteskab nedstammer den talrige slægt af de norske Akeleyer, der uddøde på mandssiden i 1822. En anden søn var den fra retssagen mod troldkvinden Lamme Heine bekendte landsdommer i Fyn Torben Gabrielsen, der synes at have været den egentlige ejer, og hvis enke Elisabeth von Korff boede på Krengerup til sin død i 1665. To andre sønner, Knud og Ejler, levede endnu 1660 og 1662. Men allerede nogle år forinden, nemlig i 1658, ejedes Krengerup sammen med Vedtoftegaard i Vedtofte sogn af Christence Brahe, der var gift med *Jacob Lindenov*, og efter hendes død tilfaldt de to gårde søstersønnen *Claus Daa*, der i 1673 erhvervede kgl. bevilling på at kalde Vedtoftegaard Brahesholm.

Claus Daa, der var en svag karakter, blev i 1674 gift med den for sin ryggesløshed og gerrighed berygtede Sophie Amalie Lindenov, datter af Hans Lindenov til Iversnæs og Christian IV's datter Elisabeth Augusta. Hendes rygte var så slet, at hun foruden andre misgerninger også har fået skyld for direkte at have voldt sin mands død, idet hun skal have ladet ham nedskyde af en af sine elskere, da ægteparret i december 1678 kom kørende til Lindenberg, det tidligere Næs, som Claus Daa havde tilkøbt sig i 1671 og fået bevilling til at omdøbe med hentydning til sin frues navn.

Efter på denne voldelige vis at være blevet enke solgte Sophie Amalie Lindenov i 1679 sine fynske besiddelser for helt at hellige sig bestyrelsen af Lindenberg, der to år efter ophøjedes til et friherreskab. Køberen af Krengerup og Brahesholm var assessor *Hans Knudsen*, som dog 1686 solgte godserne til gehejmeråd *Morten Skinkel* til Søholm, hvis slægt i flere generationer havde haft denne gård. Herved oprettedes altså den første forening af de tre, indtil 1954 sammenhørende godser. Morten Skinkel, der døde i 1690, efterlod dem til sin enke, Anna Carisius, der ejede dem til sin død i 1705, hvorefter Krengerup deltes mellem hendes to broderdøtre. Den ene af disse,

Anna Barbara Carisius, var enke efter oberst Augustus v. Kaphengst og døde i 1745; den anden, *Maria Dorothea Charlotte Carisius*, var gift med kaptajn Vilhelm Christian Stockfleth og fik tillige Brahesholm. Sønnen af dette sidste ægteskab, stiftamtmand *Christian Stockfleth*, samlede atter Krengerup og fornedede det med de to andre godser, dog formentlig først efter hans mosters død i 1745, idet en højesteretsdom af 1747 tilkendte ham Søholm, om hvilken der altså har været arvetvist. Hans eneste datter, Christiane, blev 1768 gift med Christian VII's bekendte yndling, hofmarskal, greve *Frederik Vilhelm Conrad Holck*, men døde tre uger senere af småkopper. Fra denne fuldendt elegante og yderst lette hofkavalers side har giftermålet utvivlsomt udelukkende været et fornuftparti, indgået for at ophjælpe hans trods rige gaver fra kongen ganske derangede pengesager. En formue på 80.000 rdl., som Christiane Stockfleth bragte ham, forødede han snart, og i samme år 1770, som han fik sin afsked af Christian VII, der nu foretrak Struensees selskab, solgte han også godserne, for hvilke han sikkert ikke har følt nogen som helst interesse ud over, hvad de i økonomisk henseende kunne indbringe ham. Krengerup købtes af greve *Christian Rantzau*, besidder af det i 1756 oprettede Rantzauske grevelige forlods og tidligere vicesatholder i Norge, medens Brahesholm erhvervedes af Frants Trolle, og Søholm af generalmajor Christian Schöller.

I konditionerne for salget, der skulle foregå ved auktion i Odense, er optaget en jordebog for de tre godser, hvori hartkornet for Krengerup angives således: fri hovedgårds takst 14 tdr. 4 skp. 2 fdk. ager og eng og 2 tdr. 2 skp. 1 alb. skov- og mølleskyld, bøndergodset 203 tdr. 3 skp. 1¼ alb. ager og eng og 1 td. 3 fdk. 2 alb. skov- og mølleskyld. Bøndergodset lå i Ørsted, Nyrup, Turup, Blangstrup, Myllerup, Holte, Køng og Højrup byer. Desuden fulgte med Krengerup og dens bøndergods Ørsted kirke, hvis tiende-hartkorn var 32 tdr. 4 skp., og til hvilken ejeren havde kaldsretten. Hovedgårdens marker var ind delt i 8 løkker, hvoraf de to alene bestod af ege- og bøgeskov, de seks andre både af pløjeland og skov, og af disse pløjedes og tilsåedes tre løkker, medens tre brugtes til græsning. Der kunne årligt sås 40 à 50 tdr. korn af alle slags og avles 80 à 90 læs hø, fodres 20 køer, 10 får, 4 à 5 heste og græsses 30 à 36 køer, 20 får og 4 à 5 heste.

Hovedbygningen set fra parken (fot. Harry Petersen).

Ca. 1765 nævner Hofmans Foundationer, at bygningerne på Krengerup 100 år i forvejen havde været anselige, og at jorderne fra den tidligere herregård Skanørshave — om hvilken navnet Skanneshave endnu minder — var henlagte under den, men tillige, at Krengerup nu var ganske uden bygninger, og at jorden blev drevet under Brahesholm. I de foran nævnte auktionskonditioner nævnes dog bygninger på Krengerup, nemlig et våningshus af mur og bindingsværk i én etage samt to længer stalde og en tærskelade; men når det om denne sidste siges, at den er »nyere opbyggt«, ligger det deri, at de andre bygninger har været regnet for gamle og formodentlig har været alt andet end velholdte. Til beboelse »for en honet familie«, således som det sammesteds siges om Brahesholms to etagers hovedbygning af mur og bindingsværk, har Krengerup i alt fald ikke været anset for egnet.

De da forløbne 100 år synes altså ikke at have været gunstige for gården, og årsagerne hertil må vel dels have været landets almindelige, økonomiske tilstand, hvis virkninger ikke mindst sporedes på landejendommene, dels vel også de hyppige ejerskifter, der var en

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. N. Albrechtsen).

hindring for, at en virkelig interesse for gårdens drift og fremgang under uforstyrrede forhold kunne udvikles hos ejeren. I så henseende var dens overgang til den nye ejer og hans slægt af afgørende betydning for den. I grev Christian Rantzaus ejertid skete der dog intet, der kunne bidrage til at bringe Krengerup på fode. Købet af gården fandt, som nævnt, sted i 1770; men allerede året efter døde grev Christian, og hertil kom, at hans sidste år beherskedes af en til sindsyge grænsende tilstand, der fik ham til at foretage sådanne besynderligheder som tilintetgørelse af kostbare håndskrifter o. lign. — handlinger, der stod i den stærkeste modstrid med den levende interesse for kunst og videnskab, han i sine tidligere år havde lagt for dagen gennem skabelsen af sit store og udmærkede bibliotek og sin livlige brevveksling med tidens lærde mænd, blandt hvilke kan nævnes Hans Gram og Christian Falster. Og det kan ikke undre, at ejerens interesse for de omfattende besiddelser, han rådede over, også måtte påvirkes af en sådan sindstilstand, og at de fremragende administrationsevner, han havde udvist i sine forskellige embeder, først som sendemand til England, Polen og Preussen, derefter i stillingen som

vicestatholder og endelig som amtmand i 20 år over Odense, Dalum, Sankt Knuds og Rugårds amter, glippede, således at enken efter hans i 1765 afdøde søn, Christian Rantzau, fru Frederikke Louise Raben, under sit formynderskab for deres umyndige børn havde nok at gøre med at forsøge at råde bod på det forfald, der i svigerfaderens sidste leveår var kommet over godserne.

Medens forlodset ved grev Christian Rantzaus død i 1771 overgik til hans ældste søn, tilfaldt Krengerup den tredje søn, baron *Fredrik Siegfried Rantzau*, der var født i 1744. Med ham oprettedes atter forbindelsen mellem Krengerup, Brahesholm og Søholm, idet han i 1775 købte Brahesholm, der var blevet forøget med Verninge kirke, og i 1776 Søholm, hvis kirker og bøndergods var blevet frasolgt, og hvis bygninger han nu nedrev, medens jorderne blev drevne under Krengerup. Året efter sin overtagelse af Krengerup skred *Fredrik Siegfried Rantzau* til opførelsen af en ny hovedbygning. Bygningerne på gården var som nævnt gamle og lidet egnede til at være hovedbygning på et større gods, og i deres sted rejstes 1772 det hus, der står endnu, således som den i sandsten indhuggede indskrift over hovedindgangsdøren vidner: »Af Friderich Siegfried Baron af Rantzau Ridder Kammerherre og Oberst og Frue Sophie Magdalena født Baronesse af Juell-Wind er dette Huus opbygget Aar 1772«.

Det nye Krengerup er et overordentligt stateligt hus, opført i tidlig ny-klassicistisk stil, der er sikkert fastholdt i sin gennemførelse. Forholdet mellem bygningens tre stokværk er velafvejet og angiver klart deres bestemmelse, henholdsvis som økonomi- og opholdsrum. Ved et fremspring, afsluttet foroven af en profilliste og ved sin rustica fremtræder kælderetagen som sokkel for hele bygningen. Stuetagen er ved sin højde betegnet som hovedstokværk til herskabets personlige benyttelse og afsluttes foroven af et helt omløbende gesimsbånd, og over dette ligger det øverste, lavere stokværk med sove- og gæsteværelser. Samtidigt med denne klare, af rummenes bestemmelse fremgående leddeling af stokværkerne sammenholdes disse til en helhed af en kraftigt trukket, profileret gesims, hvorover en arkitrav med profilbånd og tandsnittrække under det afvalmede tag, hvis højde står i et vel afvejet forhold til murenes. En lignende samling til en helhed i horisontal retning er gennemført for facadernes ved-

kommende, taget hver for sig. På de to langsider er dette opnået ved en stærkere fremspringende tre fags midtrisalit og svagere fremtrædende hjørnerisalitter, på de korte sider ved disse sidste alene. De to midtrisalitter er fremhævede hver på sin måde. På hovedfacaden, mod vest, er dette sket først ved den brede trappe med to svungne løb, der samler sig op mod indgangsdøren, der har profileret karm og afsluttes af en gesims med indskriftfeltet, dernæst ved fire pilastre med korintiske kapitæler og øverst, over tandsnittrækken, en platform med bygherrens og hans hustru, Sophie Magdalene Krag-Juel-Vinds våbenskjolde på midten, og vaser på hjørnerne. Dette midtparti afbalanceres ved den rige udsmykning — udformet på lignende måde som indgangsdøren — der er anvendt på hjørnerisalitternes vinduer i stueetagen fremfor dennes øvrige vinduer. Havefacaden er betydeligt betegnet som sekundær i forhold til hovedfacaden. Vel har midtrisalitten også her det samme fremspring og den øverste platform som på hovedfacaden, men i stedet for udsmykningen med pilastre, våbenskjolde og vaser er partiet kun fremhævet ved rustik. Døren, foran hvilken der ifølge et gammelt rids oprindeligt kun var en jordvold, og den oven over døren anbragte altan gør sig mindre gældende, og svarende hertil er stueetagens vinduer i hjørnerisalitterne ikke fremhævede på særlig måde. Alt i alt er de to langsider trods husets længde hver for sig komponerede fast sammen til en harmonisk helhed, hvis rolige holdning yderligere støttes ved vinduernes regelmæssige fordeling over murfladerne. Det samme indtryk af sluttethed og ro præger husets korte sider, hvor hjørnerisalitternes funktion som indrammende og samlende er fremhævet ved anvendelsen af rustik. Hvadenten huset betragtes fra hovedfacaden eller fra havesiden, falder dets symmetriske anlæg om en midt-akse straks i øjnene, understreget som det er af midtrisalitternes hele opbygning og udsmykning. Og ikke nok hermed, også efter bygningens længde kan man lægge en akse gennem den, og finder da, at også efter denne grupperer bygningen sig fuldkomment symmetrisk til begge sider. Hovedbygningen på Krengerup fremtræder da som et i høj grad regulært, nøje gennemtænkt og helstøbt bygningsværk. Dets ledende princip, symmetrien, er gennemført med fast og sikker hånd, og bygningens funktioner er angivet logisk og klart. Jævnside hermed er

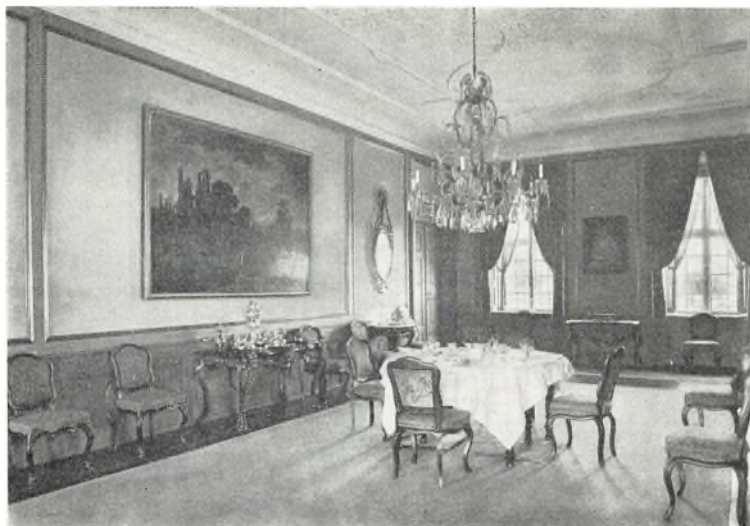

De indre ladegårdsbygninger opført 1771 (fot. Holt & Madsen).

formerne, hvori disse ideer har fundet udtryk, så enkle og simple som noget nær muligt. Det er det forstandsmæssige, der præger huset, og indtrykket heraf forstærkes nærmest ved den dekorative udsmykning, der er givet dets egentlige, arkitektoniske dele. Herved indgår Krengerup blandt de bygninger, der betegner den reaktion mod rokokoen, der indtrådte herhjemme i de sidste decennier af 18. århundrede, og med sin klare anlægsplan, sin rolige, fornemme og trods de anvendte midlers enkelhed virkningsfulde udtryksform indtager bygningen en fremtrædende plads blandt den nye stils arkitekturværker. I reglen anfører man som Krengerups bygmester arkitekten Hans Næss, en af Jardins akademielever, vistnok stammende fra byen Næs i Sandager sogn. Sandsynligheden taler dog ikke umiddelbart for, at Næss, der ellers kun kendes fra væsentligt svagere arbejder, helt på egen hånd har kunnet skabe et så storartet og helstøbt værk som Krengerup. Et par projekter, der tilskrives ham, viser et langt mere beskedent og usikkert udformet bygningsanlæg, og det forekommer rimeligt, om hovedansvaret for det endelige værk tilkommer en mester i første række; C. F. Harsdorff har således været nævnt.

Baron Fredrik Siegfried Rantzau blev i 1789 efter at have gjort

Spisesal (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

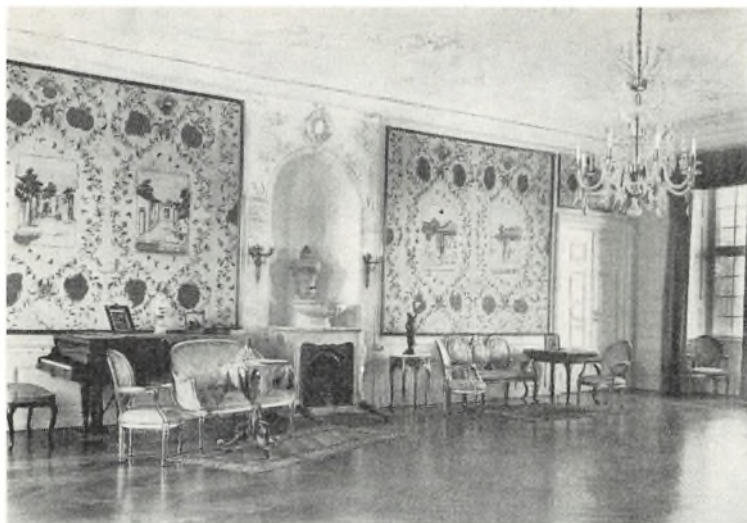
tjeneste på Sjælland chef for fynske dragonregiment, ved hvilket han oprettede en skole for soldaterbørnene. I 1801 udnævntes han til kommanderende general på Fyn og gik i 1809 efter ansøgning af som general af kavaleriet. I 1783 havde han fået kgl. bevilling på at kalde Krengerup *Frederikslund*. Dette nye navn, der utvivlsomt er valgt med en bevidst tendens, der falder i god tråd med tidens smag for det landlige, leder tanken hen på lystgården, hvortil ejeren kunne trække sig tilbage for at søge hvile i rolige og smukke naturomgivelser, og for ejeren af Frederikslund var gården da ikke blot et gods med dertil hørende landbrug, men også et sted, der under hans orlov kunne yde ham både en standsmæssig bolig og landlig fred og uforstyrretthed. At han også tog sigte på denne sidste, fremgår af, at han i 1785 for at standse betleriet på gården besluttede at underholde godsets egne fattige, men samtidigt ikke at tåle fremmede betlere på det. Tilkørslen til gården var gennem en bugtet allé »i engelsk smag«, og haven var anlagt med mange kanaler, lysthuse, høje og buegange. I øvrigt synes Fredrik Siegfried Rantzau, at dømme efter det omtalte rids, at have givet terrænet om hovedbygningen en halvt fæst-

Hall med ladegården i baggrunden (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

ningsagtig skikkelse, der i hovedsagen holdt sig i ca. et århundrede, til hele parken blev omlagt. — I 1814 blev Fredrik Siegfried Rantzau ved sin ældre, barnløse broder, Carl Adolph Rantzaus, død besidder af det Rantzauske grevelige forlods, og da han døde på Frederikslund 1822, overtog hans ældste søn, grev Christian Jens Rantzau, dette, medens den yngre søn, grev *Carl Frederik Rantzau*, fik Frederikslund, Brahesholm og Søholm, og da denne døde ugift i 1851, gik de tre gårde over til Christian Jens Rantzaus yngste søn grev *Carl Frederik Rantzau*, der døde 1897. I årenes løb var fæstegodset blevet bortsolgt, overvejende ad frivillig vej.

Denne sidste ejer opførte 1876 de ydre bygninger på avlsgården ved Frederikslund, medens de meget gamle, stråtaktede bygninger, der udgør den indre avlsgård, bevaredes og står endnu. En bjælke i den gamle bindingsværkslade bærer årstallet 1771. Grupperede, som disse sidstnævnte bygninger er, efter hovedbygningens tværakse, indgår de som et led i hele kompleksets symmetriske anlægsplan. Samme ejer opførte ligeledes bygningerne på Søholm i årene 1855 - 56 og tilkøbte i 1854 fra Frederiksgave 378 tdr. ld. skov. Carl Frederik Rantzaus

Den store balsal, vægbeklædningen er gamle kinesiske papirtapeter fra 1772 (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

søn, kammerherre, hofjægermester, lensgreve Carl Frederik Rantzaus (1846 - 1925), gift med Lily Sehested Juul (død 1899), blev i 1906 ved forlodsets daværende besidders død besiddet af dette og overdrog i 1909 Frederikslund, Brahesholm og Søholm godser til sin søn, kammerherre, hofjægermester, lensgreve *Jens Christian Rantzaus* (1873 - 1946), der var gift med Fanny Sophie Karen Margrethe Brockenhuus-Schack (død 1953), datter af ejeren af Giesegaard, grev A. L. Brockenhuus-Schack.

Frederikslund fik i 1917 atter sit oprindelige navn *Krengerup*. Efter lensgreve J. Chr. Rantzaus død i 1946 sad enkegrevinden i uskiftet bo til sin død 1953, hvorefter den ældste datter, grevinde *Lily Ingeborg Agnes Rantzaus*, gift med ambassadør, greve Eggert Adam Knuth, arvede Krengerup og Brahesholm. Godsets tilliggende udgør ialt 2.820 tdr. ld., hvoraf de 1.600 tdr. er skovdistrikt. Krengerup hovedgård er på 330 tdr. ld. og Brahesholm på 516 tdr. ld. Søholm, med et tilliggende på 345 tdr. ld. ager og eng, overtoges af en yngre søster, fru Agnes Tersling.

Brahesholm hed tidligere Vedtoftegaard og nævnes første gang

1421. Claus Daa gav den 1673 det nuværende navn. Hovedbygningen er opført i 1840'erne, men en prangende herskabsbolig, Slottet, blev bygget 1871 ved arkitekt K. Bording. Den blev nedrevet i 1917.

Kammerherre, hofjægermester, lensgreve Daniel Rantzau havde allerede tidligere overtaget Rosenvold i Jylland, og dertil overførtes nu en række slægtsklenodier, bl. a. feltherre Johan Rantzaus sølvkrus og den lille guldtepotte som Johan Rantzaus hustru Anna Walstorf skal have fået af dværgefolket, og som udgør en del af det sagnomspundne Rantzauske dværgeguld, hvoraf det øvrige (tén, sværdfæste og guldpenge) opbevares på slægtens stamborg Breitenburg i Holsten.

Under den nuværende ejer er der foretaget en grundig modernisering af hovedbygningen på Krengerup såvel som af avlsgården. Godsernes samlede skovdistrikt omfatter et areal af ca. 1.600 tdr. ld., fordelt på 11 skove, der grænser op til hinanden, og hvis største og frodigste partier ligger umiddelbart op til hovedgården. Terrænet i skovene er overalt bølgeformet, og på mange steder hæver jordbunden sig endogså til ret høje bakker. Jordens beskaffenhed er uensartet og veksler fra stivt ler til sand ; mange steder i lavningerne forekommer tørvejord. Størstedelen af bevoksningen er bøg, og desuden findes eg, gran og forskelligt løvtræ. Det ubevoksede areal optages af eng og gammel tørvemose samt tjenestejord. I flere af skovene findes gamle ege spredt mellem bøgebevoksningen. Fordelingen af træsorterne i terrænet er ret god, og tilvæksten gennemgående god ; bøgen forynges ad naturlig vej og ved plantning. Afsætningsforholdet er ret tilfredsstillende. I skovene findes en del råvildt samt fasaner i vild tilstand.

I årene 1916 - 17 blev såvel det ydre som det indre af hovedbygningen helt igennem underkastet en istandsættelse med bistand af arkitekt Jens Ingwersen, hvorved adskilligt blev ført tilbage til den oprindelige skikkelse. Hovedtrappen blev omsat i granit, og de dele af det oprindelige materiale, rød sandsten, der havde undgået forvitring, blev anvendt til en kamin i grevens værelse. Samtidigt foretoges der udhugninger i parken og andre arbejder, blandt hvilke skal nævnes, at tre smådamme blev lagt sammen til den store, i perspektivisk og landskabelig henseende så virkningsfulde vandflade foran hovedbygningens haveside. I 1942 blev spisesalen restaureret og ændret, ligeledes ved arkitekt Jens Ingwersen. Om rummene på Krengerup gælder, at

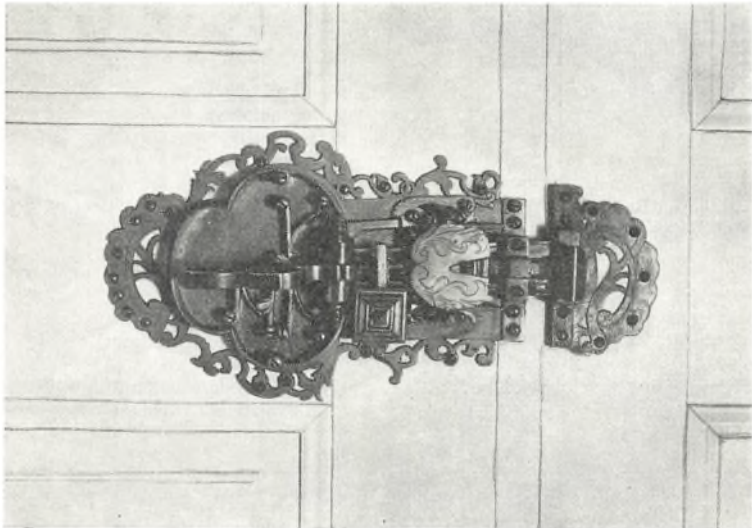
Grevindens dagligstue med Brysslergobeliner fra anden halvdel af det 16. århundrede (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

de gennemgående har bevaret det meste af deres gamle udsmykning, hvoriblandt skal nævnes de stukprydede lofter og kamin- og ovnpladser, malede dørstykker samt tapeter med kinesiske og ostindiske fremstillinger. Inventaret omfatter bl. a. talrige interessante familieportrætter samt gobeliner, porcelæner, norske jernovne, en marmor-fontæne med tilhørende kumme og konsolbord, ligeledes af marmor.

Endelig må nævnes »den Rantzauske tavle«, en på kobber malet fremstilling fra slutningen af det 16. århundrede, der viser slægtens stamtræ og på egetræsrammen afbildninger af dens daværende medlemmers borge og herresæder i kongeriget og hertugdømmerne. På baggrund af et som fugleperspektiv fremstillet kort over de dele af Danmark og Holsten med tilstødende egne af Tyskland, der udgjorde skuepladsen for slægtens bedrifter, hæver stamtræet sig, bærende ialt 141 navneskjolde samt slægtens våben. Ved træets fod ses en rytter, sandsynligvis Henrik Rantzau til Breitenburg, endvidere den af ham til ære for Frederik II rejste pyramide ved Nordø, broen over en af bifloderne til Stør, ligeledes bygget af ham, den af ham anlagte plan-

teskole og desuden forskellige indskrifter til forklaring af stamtræet. Af de 70 gårde, som da var i slægtens besiddelse, viser tavlen kun 50 ; men på rammen er der plads til de manglende, der således af en eller anden grund imod den oprindelige hensigt ikke er kommet med. Afbildningerne kan ikke betragtes som nøjagtige gengivelser af de pågældende bygninger ; men deres betydning må søges i, at de fremstiller en række af datidens bygningstyper i Danmark og Holsten. Efter sagens natur er disse bygninger kun en tilfældig repræsentation for tidsalderens verdslige arkitektur ; men til trods herfor er der så meget i dem, der er beslægtet med andre samtidige bygningsværker, at man deraf kan udlede visse for tiden karakteristiske fællestræk. Ud fra bygningerne selv kan man ganske vist ikke drage den slutning, at renæssancens bygningsstil er optrådt tidligere i Holsten og Sønderjylland end i kongeriget, og de respektive landsdeles geografiske beliggenhed og forbindelse med andre lande kan der i så henseende ikke lægges vægt på ; men på den anden side har Henrik Rantzaus begejstring for den nye stil, som han delte bl. a. med sin egen slægtning,

Gammel håndsmedet dørlås på hoveddøren (fot. Holt & Madsen).

ODENSE AMT

den byggelystne Peter Rantzau, med Frederik II selv, med hertug Adolf, Tyge Brahe og Peder Oxe, utvivlsomt været fremmende for renæssance-arkitekturens udbredelse og udvikling her i landet. Tavlen må betragtes som en kopi efter en på Henrik Rantzaus foranstaltning forfærdiget, nu forsvunden original og har sikkert stedse hørt til den danske linie af slægten, der går tilbage til Henrik Rantzaus sønner Frantz og Breide, af hvilke den sidstnævnte i 1575 fik Rantzausholm, nu Brahetrolleborg, af sin fader. Hele fremstillingen står som et typisk udtryk for Henrik Rantzaus bekendte slægtsstolthed, der lagde sig for dagen i hans kostbare byggeforetagender og hans iver for studiet af slægtens historie og udbredelse af kendskab til den, og således også i dette anskuelige monument over hans gamle, berømmelige stamme.

P. WESTERGAARD

EJERE

ca. 1600 Gabriel Knudsen Akeleye
1658 Jacob Lindenov
1672 Claus Daa
1679 Hans Knudsen
1686 Morten Skinkel
1705 Anna Barbara og Maria
Dorothea Charlotte Carisius
1722 Chr. Stockfleth (halvdelen)
1745 Chr. Stockfleth (eneejer)
1768 Fr. V. C. Holck
1770 Chr. Rantzau
1771 Fr. S. Rantzau

1851 C. Fr. Rantzau
1909 J. Chr. Rantzau

1953 Lily Ingeborg Agnes Knuth
f. Rantzau

BYGNINGER

Hovedgård opført

Bindingsværksbygning

1771 Ladegård opført af
bindingsværk
1772 Hovedbygningen opført ved
Hans Næss(?)
1783 Kaldt Frederikslund
1876 Ydre ladegårdsbygninger opført

1916 - 17 Gennemgribende
restaurering af hovedbygningen
ved Jens Ingwersen.
1917 Atter kaldt Krengerup
1942 Indvendig istandsættelse ved
Jens Ingwersen
1961 - 63 Modernisering af hoved-
bygning og ladegård

Hovedbygningen med mejerifløjen og forvalterfløjen (fot. Harry Petersen).

Lundegaard

Nørre Broby sogn, Sallinge herred, Svendborg amt

I sidste halvdel af det 16. århundrede ejedes Lundegaard af *Erik Venstermand* og hans hustru *Alhed Norby*. Senere må gården være kommet til *Ludvig Munk* til Nørlund. Ludvig Munk havde været lensmand i Norge og fra 1577 Norges statholder, men 1596 mistede han sine len og levede derefter på Nørlund og Lundegaard, og på Lundegaard døde han 1602. 1589 var han blevet gift med den kun 17-årige *Ellen Marsvin*, og det er muligvis ved hende han er kommet i besiddelse af Lundegaard. I 1607 ægtede den unge enke lensmanden på Odensegaard *Knud Rud* til Sandholt, som døde allerede 1611, og derefter varetog *Ellen Marsvin* på egen hånd administrationen af de store godsbesiddelser, som hun efterhånden samlede sig, og som var fordelt over det ganske land. Ikke desto mindre fik hun tid til at vie Lundegaard sin interesse. Her opførte hun 1636 den store ladebygning, der

endnu står som et talende vidne om hendes virke, og hendes tilknytning til dette beskedne fynske gods understreges også af, at hun i Nørre Broby kirke indrettede en gravhvelving for sine to mænd, og her blev hun også selv stedt til hvile efter sin død i 1649.

Lundegaard gik i arv til Ellen Marsvins datter Kirsten Munk, Christian IV's tidligere hustru, som siden 1629 havde ligget i stadig strid med kongen, og som end ikke efter kongens død kunne falde til ro; i spidsen for svigersønnernes parti førte hun en hidsig kamp mod Frederik III, og denne partistilling gik — sammen med Lundegaard — i arv til hendes datter Christiane, der i 1642 var blevet gift med *Hannibal Sehested*. Hun havde moderens og bedstemoderens stridbare sind. Hun lå i strid med sin slægt, og forholdet til hendes mand var alt andet end godt. Hannibal Sehesteds fald 1651 medførte, at hun mistede en stor del af sine rigdomme, og først efter udsoningen med Frederik III var hendes stjerne atter i stigen. Foruden Lundegaard havde hun efter moderen fået udlagt som arv Tybrind og Vejlevgaard, men 1664 afstod Hannibal Sehested ved mageskifte Lundegaard til *Christian Urne*, der var gift med Anna Sophie Krabbe, og hendes arvinger skødede den 1702 til *Peder Smidt*, og dermed var gården i den mands hånd, som fik afgørende indflydelse på dens videre skæbne.

Peter Smidt var født 1673 som søn af Niels Hansen Smidt, der først havde været ridefoged i Københavns og Kronborgs len og fra 1661 stiftsskriver i Bergenhus len. Moderen havde været gift med professor Rasmus Hansen Brochmann, og hendes søster var beslægtet med borgmester Hans Nansen, ligesom andre af hendes søstre var indgiftet i betydende slægter. Niels Hansen Smidt havde 1669 erhvervet Vejlevgaard, der var nabogård til Lundegaard. Inden 1677 var han død, og enken giftede sig med Peder Klingenberg. 1699 solgte hun Vejlevgaard til sine to børn Else Cathrine og Peder Smidt, men da Cathrine giftede sig med kommerceråd Lorentz Petersen, skødede Peder Smidt sin del af Vejlevgaard til søsteren, og samme år købte han Lundegaard.

De bygninger, som Peder Smidt overtog, var formentlig de samme, som Ellen Marsvin og Ludvig Munk havde opført og hvis hovedbestanddel var en grundmuret bygning. Den erstattede Peder Smidt med to bindingsværksfløje med kældre under, som endnu udgør Lundegaards hovedfløje. Da Peder Smidt forblev ugift, fik han i 1709 kon-

gens tilladelse til at oprette et testamente. Det fik et højst ejendommeligt indhold. Peder Smidt testamenterede nemlig Lundegaard med sine 412 tdr. htk. til søsteren Else Cathrine og bestemte, at det efter hendes død skulle tilfalde hendes datter Annike Petersen, men han bestemte også, at ingen af disse to damers mænd under nogen omstændigheder måtte få mindste indflydelse på godsadministrationen. Hvis de gjorde det, skulle godset og gården være hjemfalden til de fattige i landet, og når søsterens arvinger døde, skulle gården ligeledes tilfalde de fattige »saa mange deraf kand hafve deris rigelige Oppendtholdt til Nødtørft aarlig«, og en forvalter skulle forestå gård og gods tillige med biskoppen, provsten og to præster. Før der dog kunne blive noget at arve, skulle gælden afbetales; 1.000 rdl. skulle betales til hans søster Margrethe Klingenberg, 300 rdl. til søsteren Mette Rosenmeyer, et par sølvlysestager, et alterklæde af rødt fløjl og grønt fløjl til prædikestolen skulle skænkes Nørre Broby kirke. Endelig skulle 500 rdl. blive stående i gården og renten deraf årlig udbetales til otte forarmede gårdmænd i Nørre Broby sogn.

Kancelliråd Peder Smidt døde allerede 1711, og i henhold til testamentet tiltrådte søsteren Else Cathrine godset, på hvilket der hvilede en gæld på 8.075 rdl., som hun altså skulle afbetale sammen med den gæld, der var fremkaldt ved broderens begravelse, ialt 10.591 rdl. Det viste sig umuligt for hende at efterkomme testamentets krav på dette punkt. Gælden voksede tværtimod så stærkt, at den 1740 var oppe på 16.550 rdl., og samme år døde Else Cathrine Smidt. Stadig i overensstemmelse med testamentet tilfaldt Lundegaard derefter hendes datter Annike Petersen, der var gift med den senere generalløjtnant Adolph v. Neuberg, som foruden at være en dygtig officer var en human godsejer. Han døde allerede 1749 og hans hustru i 1752. Det var lykkedes dem at nedbringe gælden på Lundegaard til 4.100 rdl., og da de var barnløse, var det tidspunkt kommet, hvor Lundegaard efter testamentets bestemmelse skulle »saalenge Verden staar tilhøre de fattige i Fyn«.

Fra denne overtagelse foreligger der et syn, der giver et billede af gården. Hovedbygningen bestod nu som før af to bindingsværkslænger: stuehuset på 23 fag udgjorde den nordre længe. Den vestre længe på 20 fag var til køkken og bryggerhus. Endelig var der en søndre

SVENDBORG AMT

længe på 30 fag, der beboedes af forpagteren. Under den søndre og nordre længe var der kældre. Ladegården var også ret anselig. Den havde en nordre længe til stalde og følhus, en søndre længe til tørvehus og fårehus og en længe til øksne og kostald, samt en længe til hestestald, svinesti og kornlade. Også fæstegodset, der væsentlig lå i Nørre Broby sogn, blev synet og besætningerne optalt.

Den første uddeling fandt derefter sted 1754, hvor der til 44 ansøgere blev uddelt 810 rdl., således at hver portion var på 10 - 20 rdl. I de første år derefter klarede stiftelsen sig forholdsvis godt, men kvægsygen i 1762 bragte den i en vanskelig stilling. Forpagteren mistede hele sin kreaturbesætning og kunne derfor ikke yde fuld afgift; også fæstebønderne léd så hårdt, at man måtte opgive at uddele nye pensioner. Medens man i 1766 - 67 uddelte 962 rdl., kunne man i 1780 - 81 kun uddele 604 rdl. Fra da af kom der imidlertid stigende kornpriser; forpagtningsafgiften forhøjedes, og 1789 - 90 kunne der ydes 1.821 rdl. i pensioner. Samtidig satte landboreformerne ind, og de kom også til at berøre Lundegaard, så meget mere som stiftamtmand Buchwald, der var indtrådt i direktionen 1789, var en energisk reformven, hvis hensynsløse dygtighed heller ikke fornægtede sig her. I 1791 blev hoveriet bestemt, således at der af hver gård på 8 tdr. htk. skulle ydes gennemsnitlig 42 spanddage og 139½ gangdag, der fordeltes således, at bønderne ugentlig i pløje- og sædetid skulle yde 1 pløjedag, 1 spanddag og 1 gangdag, i hø- og kornhøst 2 spanddage og 6 gangdage og den øvrige tid 1 spanddag og 2 gangdage. Også udskiftningen blev foretaget. Den begyndte både i Nørre Broby og Vøjstrup 1789 og afsluttedes 1796. Arbejdet med udskiftningen og genopførelsen af de gårde, der skulle flyttes, kom til at koste stiftelsen 9.000 rdl.

I 1805 dukkede påny den tanke op, at man burde sælge bøndergodset til fæsterne, men da kancelliet mente, at man snarere burde erstatte hoveriet med en pengeafløsning, kom der ikke noget ud af planen. I 1809 forlangte regeringen imidlertid, at fæsteledige gårde skulle sælges ved auktion til den højstbydende. Da fæstegårdene hidtil som regel var gået i arv fra fader til søn, ansøgte Lundegaards fæstere om, at reskriptet ikke måtte få gyldighed for dem, og reskriptet blev da også kun bragt i anvendelse ganske enkelte gange.

Ellen Marsvins store lade set fra gårdspladsen (fot. Harry Petersen).

Den økonomiske krisetid 1814 og tiden derefter kom imidlertid til at berøre stiftelsen meget alvorligt. Forpagteren pådrog sig store restancer, og indtægterne af hovedgården faldt meget betydeligt. De indbragte 1817 6.370 rbdlr. men i 1821 kun 1.210 rbdlr., og efter samme målestok faldt indtægterne af fæstegodset. I 1814 var de på 3.789 rbdlr. og faldt til 845 rbdlr. i 1822. Dette medførte en stadig nedsættelse af pensionerne, der først i 1829 igen kunne udbetales med deres fulde beløb, og der fulgte nu en række økonomisk tilfredsstillende år for stiftelsen.

Den gamle tanke om at sælge fæstegodset blev igen levende i 1854. I 1855 solgte man enkelte fæstegårde til fæsterne; men først efter at justitsministeriet i 1859 havde henstillet, at der blev udarbejdet en plan for salget, blev sagen undersøgt i sin helhed. Fæstegodset blev takseret til 702.030 rbdlr. Der var dog stadig afvigende opfattelser blandt direktionen og fæsterne, så salget blev ikke gennemført før i 1862. Det viste sig imidlertid at blive meget gavnligt

SVENDBORG AMT

for stiftelsen. Kapitalen voksede fra 25.128 rbdrl. i 1856 - 57 til 161.279 rbdrl. i 1864 - 65. Det medførte samtidig, at der kom en meget betydelig opgang i de midler, der var til rådighed til uddeling blandt de fattige. Medens man i 1855 havde uddelt 2.661 rbdrl. til 190 nydere, havde man 1869 - 70 kunnet uddele 13.493 rbdrl. til 551 nydere og 1875 - 76 33.640 kr. til 713. Pensionerne var gennemsnitlig 50 kr., men fra 1875 uddeltes også pensioner på 200 kr. Også i de følgende år steg udbetalingen til de fattige.

Bestyrelsen for Lundegaard Stiftelse besluttede i efteråret 1963 at henvende sig til justitsministeren om tilladelse til at få omstødt Peder Smidts testamente. Grunden var, at det krævede for store investeringer at videreføre gårdens drift på forpagterbasis, da både hovedbygning og avlsgård trængte hårdt til en grundig istandsættelse, og driften af landbruget måtte mekaniseres for at kunne svare sig. Justitsministeriet gav den fornødne tilladelse. 1. april 1964 købte inspektør *Jørgen Christensen* hovedbygningen med et tilliggende på 320 tdr. ld. ager og eng. De 130 tdr. ld. skov forblev under stiftelsen.

Men selv om Lundegaard har skiftet ejer, fortsætter Lundegaard Stiftelse sin velgørende virksomhed. Stiftelsen har på grundlag af de 130 tdr. ld. skov, samt udbytte af obligationer for 1½ mill. kr. hvert år kunnet uddele ca. 701.000 kr. fordelt på 500 legatportioner, og man regner fremdeles med at kunne udøve denne velgørende virksomhed til værdigt trængende »sålænge verden består«.

SVEND LARSEN

EJERE

Erik Venstermand
ca. 1590 Ludvig Munk
1602 Ellen Marsvin

1658 Hannibal Sehested
1664 Christian Urne
1702 Peder Smidt

1752 Lundegaard Stiftelse

1964 J. Christensen

BYGNINGER

1602 Trefløjet borggård i to stokværk med tårn opført på firkantet voldsted
1636 Laden opført i egebindingsværk

Borggården ombygget, to bindingsværksfløje opført i ét stokværk

1801 Tårnet nedrevet

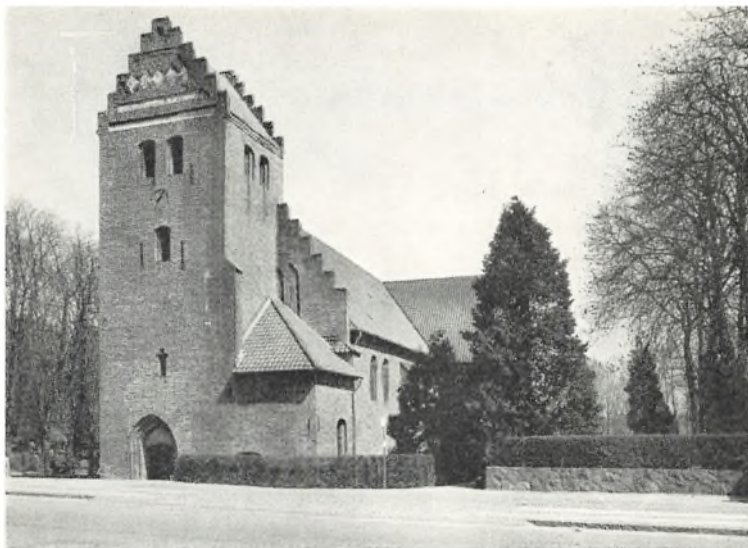

De nuværende klosterbygninger, tidligere kaldt Christiansdal.

Dalum Kloster

Dalum sogn, Odense herred, Odense amt

På Nonnebakken ved Odense lå i 12. århundrede et benediktinernonnekloster. »Nonnerne af Borgen« blev de kaldt. Umiddelbart før 1200 blev deres kloster flyttet til Dalum ved Odense Å. Der opførtes en anelig kirke, og op til kirken som den nordre fløj lå klosterbygningerne, der dannede en firfløjet gård. I kirkens sydmur ser man endnu sporene af hvælvingsfagene, hvormed klostergården var forbundet med kirken. Af selve klosterbygningerne er intet tilbage. På den modsatte side af vejen ligger det tidligere Christiansdal, et stort trefløjet bygningskompleks, som i sin nordre fløj indeholder middelalderligt bygningsværk og således må formodes at være resten af en bygning, der har været benyttet i forbindelse med klosteret. Endnu længe efter de egentlige klosterbygninger var forsvundet og længe efter reformationen, hed stedet *Dalum Kloster* og var midtpunkt i Dalum len.

Den tidligere klosterkirke, der dannede nordfløjen i det gamle klosteranlæg. Tårnet er opført i det 16. århundrede (foto. Niels Elswing).

Om klosteret i den katolske tid foreligger kun få og spredte oplysninger. I 1379 ved man, at klosteret havde 10 nonner. Det styredes af en prior, der i nogle tilfælde også varetog præstegerningen ved klosteret, men som ellers væsentligt havde administrative opgaver. Ved testamentariske gaver skænkedes der Dalum Kloster en betydelig godsmængde, som var spredt over hele Fyn og Lolland-Falster. I 1340 forsøgte prioren i Dalum sammen med provsten ved Frue kirke i Odense at bemægtige sig bispevalget, som ellers tilkom Skt. Knuds Kloster. Men dette forsøg mislykkedes, og for at sikre sig mod den slags ubehageligheder i fremtiden måtte biskoppen Erik Krabbe ved sin udvælgelse love ikke at vælge nogen prior i Dalum, som kunne skade Skt. Knuds Kloster. Af den jordebog, som Johan Friis til Hesselager optog 1533, ses det, at klosterets gods væsentligt var samlet i Odense herred, men strøgodset lå spredt over hele Fyn.

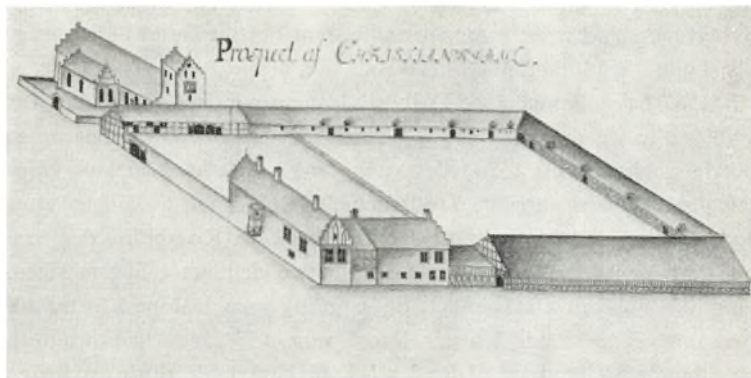
Det vides, at en del af nonnerne, i hvert fald hen imod middelalderens slutning, var af adel. Det samme var tilfældet med priorerne. Således nævnes Claus Andersen Ulfeldt 1466 - 94 og Anders Ebbesen

DALUM KLOSTER

Ulfeldt 1495 - 1502. På dette tidspunkt var Dalum Kloster, som så mange andre nonneklostre, kommet i kongens vold, således at det var ham, der udnævnte prioren. Denne, der ikke behøvede at være en gejstlig mand, fik mere og mere karakter af at være en kongelig lensmand. En beretning vil således vide, at det var kongen, der fratog Anders Ebbesen Ulfeldt klosteret og 1502 gav det til biskop Jens Andersen Beldenak, som føjede indtægten af det til de øvrige lens- og godsbesiddelser, som han havde samlet sig. Som følge af sit fald måtte han 1518 afstå det til magister Johan Valkendorf, der fik livsbrev på det; allerede 1523 gav Christiern II det imidlertid i pant til en tysker Albert v. Gock for 1.000 mark, men da Christiern II's magt blev knækket få måneder efter, fik Valkendorf det tilbage. Han afløstes 1529 af Johan Friis til Hesselager, der fik det på livstid mod at underholde nonnerne. Han døde først 1570. Han oplevede inden Grevefejden at skrædderen Henrik Skræp fra Odense i fanatisk iver kom fra Odense med en flok ligesindede og hærgede nonneklosteret. Ved Christian III's forordning af 1545 om nonneklostre blev det tilholdt de lensmænd, der var forlenede med sådanne klostre, at sørge for nonnerne, og der var givet nøje regler for, hvor meget han skulle yde hver enkelt af fødevarer: 5 tdr. brød, 25 skpr. mel, 13 tdr. øl, 2 pd. malt, 10 skpr. humle, 2 levende svin, 6 levende lam, 2 levende får, 6 levende gæs, 10 par høns, o. s. v., og der er ikke grund til at

Prospekt af Dalum Kloster 1718 (Nationalmuseet).

Dalum Kloster set fra vest (fot. Niels Elswing).

formode, at Johan Friis har forsømt denne pligt, så meget mere som han selv havde to søstre i klosteret som nonner, af hvilke den ene, Alhed, havde tilbragt 73 år i klosteret, da hun døde 1572. Den anden, Anna, døde først 1580 som den sidste i det gamle nonnekloster, således som det oplyses på en ligsten, der blev lagt over deres grav. I det hele taget er det næppe sandsynligt, at reformationen har bragt dybtgående ændringer i nonnernes liv, rent bortset fra at de naturligvis skulle høre lutheransk prædiken.

I 1567 havde kongen sat Dalum Kloster i pant til Johan Friis for 14.000 dlr., og da Friis var død 1570, lovede kongen arvingerne at betale gælden senest 1574, idet arvingerne havde lovet at lade kapitalen stå rentefri i tre år. Trods behæftelsen forlenede kongen efter Johan Friis' død klosteret til Jacob Ulfeldt til Kogsbølle, der som ung var kommet i statstjenesten og havde deltaget i Syvårskrigen. Han var medlem af rigsrådet, og samtidig med Dalum Kloster fik han også Skt. Knuds Kloster i forlening. 1578 blev han brugt til en diplomatisk sendelse til Rusland, hvor han skulle slutte en »evig«

fred med zaren, men denne ville kun slutte fred på 15 år, og da kongen modtog den besked, blev Ulfeldt udstødt af rigsrådet og mistede sine forleneringer, deriblandt Dalum. Han blev efterfulgt af Absalon Gjøre (1579 - 1602), der synes at have haft vanskeligheder med at få bønderne til at yde deres afgifter. De nævnes i 1587 som forarmede, og det er vel baggrunden for de ændringer, der blev foretaget i de betingelser, på hvilke Absalon Gjøre havde lenet. I 1586 havde han aftalt, at kongen skulle yde ham al Dalum Klosters indkomst ud over den ham tillagte genant for 1 gl. dlr. for hver tønne rug eller byg og $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ dlr. for hver tønne havre. Selve lensafgiften, der i 1588 var fastsat til 500 dlr. og 4 skp. flæsk årlig, blev 1592 ændret til 400 dlr. og $\frac{1}{2}$ af de uvisse indkomster. 1597 blev den atter ændret til 174 dlr. årlig, 5 læster rug, 6 læster byg og 2 læster havre årlig, og så blev han endda 1598 fritaget for at levere halvdelen af naturalierne. 1602 forlenedes Axel Brahe til Elvedgaard med Dalum Kloster. Han fik året efter ordre til at genopføre den nedbrændte Dalum mølle. I 1616 døde han og blev som lensmand efterfulgt af Holger Rosenkrantz den Lærde, der dog måtte afstå det allerede 1620, da han blev stiftslensmand på Odensegaard.

I stedet fik Ellen Marsvin Dalum Kloster. Da Christian IV i 1615 indgik et samvittighedsægteskab med hendes datter, Kirsten Munk, fik hun som de kongelige børns bedstemoder en overmåde stor indflydelse og mulighed for at gøre denne gældende på økonomiske områder. Hun ejede Lundegaard, Kastrup, Gelskov, Øster-Vallø, Lellinge, Ulfeldtsholm (nu Holckenhavn), som hun ombyggede, Boller og Rosenvold, Kærstrup (nu Valdemars Slot) og Vejlevgaard. Men trods disse store besiddelser var det beskedne Dalum Kloster hendes hjem, så længe hun havde det i forlening. Her på Dalum blev også de kongelige børn opdraget; Leonora Christine og hendes fire søskende tilbragte de første barndomsår i disse omgivelser, og Enevold Nielsen Randulff, der siden blev præst i Roskilde, var deres lærer. Jævnlig kom deres fader Christian IV på besøg. Navnlig i 1627 opholdt han sig her i længere tid. Her var skuepladsen for Kirsten Munks galante eventyr med den famøse Rhingreve, som i 1630 førte til brudet imellem hende og kongen, og her færdedes hendes pige Vibeke Kruse, som blev hendes efterfølger i den kongelige gunst.

ODENSE AMT

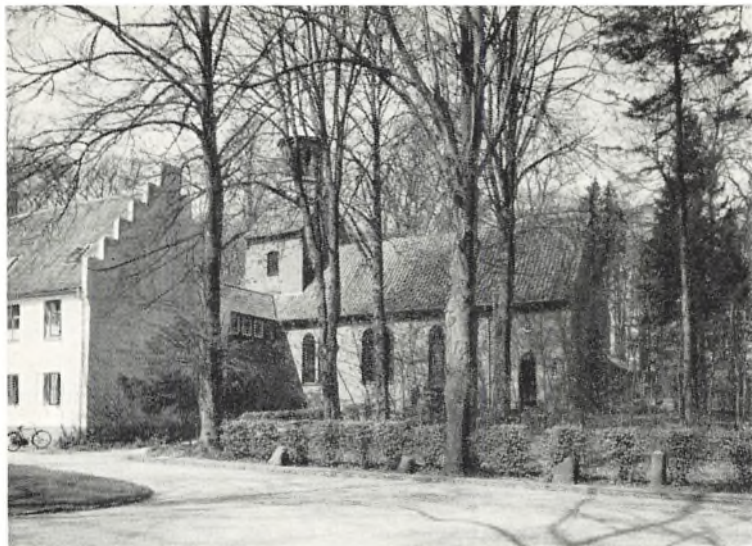
Med en enkelt afbrydelse — 1628 - 29, hvor Københavns statholder Frants Rantzau havde Dalum len som løn for den troskab og villige tjeneste, han havde bevist riget — beholdt Ellen Marsvin det helt til 1639, og hun afløstes da af kongens søn med Kirsten Munk, grev Valdemar Christian, som dog kun havde det til 1642; derefter fulgte Arent v. d. Kuhla, der er begravet i Dalum kirke, og 1645 Iver Vind, som er den mand, der har sat sig flest minder om sin lensmandstid på Dalum. På en tavle, der blev anbragt i kirkens nordre korsarm, oplyses, at da Christian IV 1646 var i Dalum, bevilgede han Iver Vind, at han måtte benytte kapellet i den nordre korsarm til begravelsessted for sig og sin hustru. Til gengæld gav han 400 speciedaler til kirkens restaurering. Yderligere lod han billedskæreren Anders Mortensen i Odense udføre den store altertavle og prædikestolen, ligesom Anders Mortensen skar en dør til Vinds kapel, som fremstiller dødens høst i menneskeheden. Sluttelig opsatte Iver Vind det pompøse epitafium, på hvilket han gjorde rede for sine bedrifter. Endnu blev Axel Urup 1658 udnævnt til lensmand; men da var klosteret og dets gods alt i svenskernes vold. Skændende og brændende lagde de store dele øde, og da krigen var forbi, blev enevælden indført og lensmandsstillingerne ophævet.

Kongen havde i 1659 pantsat Dalum Kloster til landsdommer *Jens Lassen*. Han var en jysk bondesøn, der slog sig på handel og overtog leverancerne til staten, der som pant for de summer, den skyldte ham, bl. a. gav ham Dalum len. 1661 indledtes der forhandlinger med staten om, at han skulle købe det, og der blev i den anledning foretaget en vurdering, som bl. a. fastslog, at der efter krigen var så mange øde gårde, at disses landgilde ville udgøre 935 tdr. korn, og der til deres istandsættelse ville medgå 22.361 rdl. Selve hovedbygningen var så ødelagt, at reparationen af den ansloges til 500 rdl. Efter lange forhandlinger blev købesummen fastsat til 123.723 rdl. — Jens Lassen gik videre op ad rangstigen, indtil man en skønne dag nedsatte en kommission, der fastslog, at han havde bedraget staten. Han skulle tilbagebetale 163.028 rdl., og herfor gjorde man udlæg i hans gods, bl. a. Dalum Kloster. 1682 solgte kronen det til *Diderik Schult* til Finstrup (nu Holstenshuus) for ialt 19.326 rdl. Samtidig fik Diderik Schult kongens tilladelse til at kalde gården *Christiansdal*.

Da han 1669 giftede sig med den mægtige statholder Christoffer Gabels datter Ermgaard Sophie, gik han hurtigt fremad på embedsvejen. 1688 blev han vicestiftsbefalingsmand og amtmand over Odense, Dalum og Skt. Knuds Klosters amter, 1694 blev han stiftsbefalingsmand og 1702 fik han yderligere Rugaards amt. To år efter døde han, men hans hustru fortsatte godsadministrationen, selv om det nok var et utaknemligt hverv, da Schult havde måttet pantsætte en del af det.

På denne tid var hovedbygningen et vinkelbygget kompleks med to fløje i to stokværk, og hertil sluttede sig de store avlsbygninger, således at det hele fremtrådte som en stor firefløjet gård. I den sydlige sidemur på hovedfløjen er der en fladbuet døråbning, som fører ned til et kælderrum med flade krydshvælvinger. Ermgaard Sophie Gabel døde 1719, men forinden havde hun truffet aftale med *kronen* om at sælge Dalum Kloster til ryttergods, og arvingerne tiltrådte aftalen 1722. Der skulle betales 30.000 rdl. for det, og værdien blev opgjort således: hovedgården sattes til 90 tdr. htk. ny matrikel, skoven til 6 skp. 2 fk., Dalum kirke til 22 tdr., Sanderum til 38, Bellinge og Brendekilde til hver 19, medens Sanderum kirketiende ansattes til 38 tdr. htk. Fæstegodset ansattes til 198 tdr. 3 skp. 3 fk. htk. og var fordelt i Verninge, Tommerup, Brendekilde, Ubberud, Stenløse, Rågelund, Hjadstrup, Allesø, Søndersø og Nr. Broby sogne.

Dette brud i Christiansdals historie som privatgods blev igen helet, da kronen i 1764 foretog det store bortsalg af ryttergods. Efter en auktion på Odense Slot købte kammerherre *Christian Benzon* gården for 107.372 rdl. Bøndergodsets samlede htk. var 592 tdr. i Hjaltese, Højme, Bellinge, Verninge, Sanderum, Brendekilde og Dalum. Af kirker fulgte kun Dalum og Sanderum kongetiende med. — Slægten Benzon var nu ejer af Christiansdal i mere end hundrede år og fik intim tilknytning til Odense by. Christian Benzon var født 1718 i København og blev oberstløjtnant 1761. 1763 blev han afskediget og købte umiddelbart efter Christiansdal. Efter farbroderen Jacob Benzon arvede han 1775 en betydelig formue og solgte stamhuset Cathrineberg for i stedet at oprette Christiansdal til stamhus for sin ældste søn Jacob og Tirsbæk til stamhus for sin anden søn Peter Ulrik Frederik. Da han døde 1801, skulle Jacob Benzon over-

Den katolske kirke, opført 1930 (fot. Niels Elswing).

tage Christiansdal, men han solgte den i stedet 1804 til broderen Peter Ulrik Frederik, idet denne substituerede det med en fideikomiskapital på 200.000 rdl. — *Peter Ulrik Frederik Benzon* blev gift med Juliane komtesse Wedel-Jarlsberg, der døde 1802, og derefter med Frederikke Edle Brüggemann. På Christiansdal foretog han mange forbedringer. Han opførte en stor, grundmuret fløj til hovedbygningen mod syd 1812 - 18, og da alle avlsbygningerne brændte 1832, opførte han 12 fag grundmur til den vestre fløj. Fæstegodset blev solgt til fæsterne, og 1816 blev afbyggergården Rikkesminde med 130 tdr. ld. solgt til Frederik Christian Benzon.

Efter P. U. Fr. Benzons død 1840 overgik godset til sønnen Christian Frederik Otto Benzon. Da han i 1855 havde udredet 100.000 rdl. til det Lønborggaardske fideikommis, som var trådt i stedet for det store jyske stamhus Lønborggaard og Lundenæs, der var oprettet for hans hustru Nielsine Jermiin, fik han Christiansdal som fri ejendom. Af ladegården oprettede han forpagtergården Dalumgaard, der lå få kilometer fra hovedgården, og som blev solgt 1842 til fru Mette

DALUM KLOSTER

Trolle. Hendes søn af første ægteskab, Holger Chr. Petersen, overtog den i 1844 og gav den dens nuværende navn. Hans enke solgte den til Niels Andersen, der 1863 købte Grynborg skov af kammerherre Benzons. En sønnesøn er nu ejer. 1877 købte Odense kommune Fruens Bøge, som Benzons havde gjort tilgængelig som udflugtssted for de fynske godsejere og det odenseanske borgerskabs spidser. Der var varmt venskab imellem Christiansdals besiddere og kongehuset. Både prins Christian Frederik (Christian VIII) og hans søn, den senere Frederik VII, deltog jævnlig i fester derude, og det blev om kammerherre Benzons sagt i 1850, at han hver vinter tog til København for at deltage i kongens spilleselskaber »og vendte om foråret gerne hjem med 6 - 7.000 rdl.'s gevinst«.

I 1882 blev Christiansdal solgt til baron *Frederik Herman Christian de Falsen Zytphen-Adeler* for 80.000 rdl. Han solgte 1891 hovedbyg-

*Interiør fra
den katolske
kirke i
Dalum Kloster
(fot. Nørmark).*

ODENSE AMT

ningen med 21 tdr. ld. til fru *Christine Rump*, født Lange, efter hvis død 1902 arvingerne 1906 solgte den til den katolske *Skt. Hedvigsorden*. Efter at gården har fået sit gamle navn *Dalum Kloster* igen, og der er blevet indrettet et rekreationshjem og i 1930 opført en katolsk kirke på klosterets grund, er det på en vis måde atter taget i brug efter sin oprindelige bestemmelse.

I årene 1957 - 63 er der foretaget udvidelser og istandsættelser ved arkitekterne *Jakobsen-Lunderman* og *Erichsen*. Således er der bl. a. opført en 22 m lang nybygning i tilslutning til hovedbygningen, og ud mod hovedvejen er der opført et anneks. Da hovedvejen i 1960 - 62 skulle udvides, blev der afstået en del af parken til *Dalum kommune*, hvorved mange gamle og smukke træer måtte fældes. Landbruget er siden 1941 bortforpagtet til gårdejer *Damsgaard-Knudsen*.

SVEND LARSEN

EJERE

12. århundrede Benediktiner
nonnekloster
1536 Kronen

1662 Jens Lassen

1682 Diderik Schult
1722 Kronen
1764 Chr. Benzon
1804 P. U. Fr. Benzon

1882 Fr. H. Chr. de Falsen Zytphen-
Adelcr
1891 Christine Rump
1906 Skt. Hedvigsordenen

BYGNINGER

Firefløjet klosteranlæg med
kirke opført

ca. 1658 Hovedbygningen hærget
Vinkelformet toetages hoved-
bygning med middelalderlige
bygningsdele
Kaldt Christiansdal

1812 - 18 Sydfløjen opført
1832 Avlsgården nedbrændt og
vestfløjen udvidet

Atter kaldt Dalum Kloster
1930 Katolsk kirke opført
1957 - 58 Hovedfløjen udvidet og
istandsat ved arkitekt
Jakobsen-Lunderman
1961 - 62 Anneks opført ved
arkitekt *Erichsen*
1962 - 63 Istandsættelse

Odense Slots hovedfløj set fra Kongens Have (fot. Niels Elswing).

Odense Slot

Odense købstad, Odense amt

Slottets gulkalkede, symmetrisk inndelte barokfacade, der ligger indrammet af de ærværdige træer i Kongens Have, er det første indtryk af Odense, der møder den rejsende, som fra banegården træder ud i byen. I det store, firefløjede kompleks skjuler sig væsentlige rester af det johanniterkloster, som det er udviklet af. Første gang, johannitermunkene i Odense nævnes, er i 1280, da de fik tilladelse til at lade deres kvæg græse i åløkken. I de følgende århundreder erhvervede de betydelige godser, og *Skt. Hans Kloster* udbyggedes, således at det blev det anseligste efter hovedklostret i Antvorskov. Klosteret blev et trefløjet anlæg med en midterfløj mod syd og to sidefløje henholdsvis mod vest og øst. Ved en istandsættelse 1902 - 03, hvor pudset blev hugget af murene, kunne man fastslå, at sydfløjen er den ældste; det er den eneste, der er forsynet med kælder, og den

ODENSE AMT

er sengotisk med murværk i vendisk skifte; heraf slutter man, at den er samtidig med visse dele af Skt. Hans kirke fra sidste halvdel af 15. århundrede

Østfløjen er bygget ind på sydfløjen. Den har haft en bred, rundbuet portåbning og er næppe meget yngre end sydfløjen. Yngst er vestfløjen, som dog også er muret i munkeskifte. Som et minde om klostertiden er der endnu bevaret en kaminplads i østfløjen i andet stokværk, som er omgivet af en smuk sengotisk dekoration fra ca. 1500. Imellem dette anlæg og kirken er bygget en forbindelsesfløj, som formentlig også går tilbage til klostertiden. Til klosteret hørte en ladegård, hvis avlsbygninger lå noget nord for klosteret.

Rigt og mægtigt blev dette kloster; det var begunstiget af adelen, og i rækken af priorer møder man adelige navne. Men ved reformationen blev det sekulariseret og forenet med Næsbyhoved len, hvorefter klosterbygningerne dannede kærnen i *Odensegaards* len. Lensmanden skulle af lenet svare en vis årlig afgift, der f. eks. for Christoffer Valkendorfs vedkommende var bestemt til 20 læster byg, 2 læster rug, 1 læst smør af den visse indtægt, halvdelen af gæsteriet og den uvisse indtægt, samt hele tolden, sisen og vraggodset. Han måtte drive Odensegaards avl for egen regning og tjene riget med 6 geruste heste. Lenet var et af de største i landet, derfor finder vi i rækken af lensmænd adskillige af vore betydeligste statsmænd. Det er dog sådan, at de i almindelighed kun havde Odensegaard et par år eller mindre, og de spor, de således kunne sætte sig, var derfor begrænsede. Her skal dog nævnes Eiler Rønnow (død 1565), der tidligt havde fået såvel kongelige som gejstlige forleneringer. Som hjemmehørende på Fyn, hvor han ejede Hvidkilde og Lykkesholm foruden Faarevejle på Langeland, forlenedes han med Næsbyhoved og Skt. Hans Kloster 1543 - 49 og fik yderligere Rugaards len 1546 - 49. For adskillige var Odensegaard et springbræt op ad statstjenestens lange stige. Det gælder den senere statholder i København, Eiler Hardenberg, der 1542 - 43 havde Odensegaard og derfra forflyttedes til andre større forleneringer, indtil han 1559 blev rigshofmester, og det gælder Otte Rud (1520 - 65), der efter at have været i udenlandsk krigstjeneste i 1543 vendte hjem og derefter havde det ene len efter det andet — 1559 - 61 havde han Odensegaard — indtil han som ad-

Vestfløjen (fot. Niels Elswing).

miral i Syvårskrigen indlagde sig store militære fortjenester. En mand som Christoffer Valkendorf (1525 - 1601) havde fra barnsben tilknytning til Fyn. Glorup var hans fædrenegård. Allerede 1556 - 59 havde han den betydelige stilling som lensmand på Bergenshus, siden fulgte vigtige diplomatiske hverv og stillingerne som statholder i København og rigets rentemester. Han var lensmand på Odensegaard 1595 - 97 og blev 1596 rigshofmester.

I andre tilfælde var stillingen en retrætepost. 1568 - 72 og igen 1575 var ingen ringere end Erik Ottesen Rosenkrantz stiftslensmand. Han, der var født 1519, var arving til mægtige norske godser, og da han efter Christoffer Valkendorf blev lensmand på Bergenshus i 1559, regerede han som en myndig og uafhængig lensherre over det meste af Vestnorge. Ved ægteskab med Helvig Hardenberg havde han yderligere fået Arreskov, Kærstrup (Valdemars Slot) med Tåsinge, og som stiftslensmand på Odensegaard endte han sit bevægede liv. Men ingen sinde beklædtes embedet i Odense af nogen bedre mand end Holger Rosenkrantz den Lærde. Han var født 1574 på Kalø, havde fået en

ODENSE AMT

*Odense Slot
set fra
gårdspladsen
(fot. Niels
Elswing).*

grundig boglig lærdom på studierejser i Tyskland og fortsatte disse sysler på sin gård Rosenholm. Efter at han i 1616 var blevet rigsråd, forlenedes han 1619 - 20 med Dalum len og 1618 - 28 også med Odensegaard, der i den tid var hans hovedopholdssted. Han virkede med iver for det i 1621 oprettede Odense gymnasium, hvis direktør han var. Samtidig var han virksom for Sorø Akademi og for en forbedring af det teologiske studium ved universitetet. Men videnskaben mere end statstjenestens kedsommelighed var hans lyst, og følelsen af de pligter, han havde i den Lutherske sags tjeneste, tilskyndede ham til at befri sig for lenet og helt følge sit hjertes trang. Han var vel en af de fineste og betydeligste skikkelser, der nogen sinde havde resideret på Odensegaard.

Da Frederik II 1560 ville holde herredag i Odense, tilskrev han lensmanden Otte Rud, at uanset om huset på biskopsgården, det nuværende adelige Jomfrukloster, var færdigt, ville han bo på Sankt Hans Kloster. Derfor skulle Otte Rud gøre i stand kongens kamre,

sal, kancelli, køkken, kælder og de andre værelser, og i 1575 kom han til det resultat, at klosterbygningerne var langt bedre at bo i. Han forlangte en stor ombygning, hvortil lensmanden passende kunne tage materialer fra bispegården. De klosterhaver, som en tid havde været forlenet fra klosteret, skulle tages tilbage, og et stræde bag klosteret, som borgerne havde benyttet, skulle lukkes. Hvor omfattende ombygningerne har været, kan ikke ses. Muligt er det, at de to spirprydede tårne, som senere nævnes i hjørnerne, hvor fløjene mødtes, stammer fra denne tid; men 1577 fik Jørgen Marsvin besked om alene at gøre de huse på Sankt Hans Kloster, der var under tag, færdige, og så i øvrigt afvente nærmere ordre.

Om fordelingen af slottets rum giver nogle synsforretninger fra 17. århundrede sparsomme oplysninger. Kongens og dronningens gemakker var i vestfløjen. Der tales 1660 om kongens gemak, kongens sengekammer, dronningens gemak, gangen for kongens sal, prinsens gemak og prinsens sengekammer, om hvilket det 1679 siges, at det var smukt stafferet og betrukket med lærred og havde smuk maling med blomster. Disse rum lå på 1. sal. — I den søndre fløj var i stueetagen bl. a. kongens køkken og i østfløjen lå lensmandens værelser med sengekamre, fruerstue og kancelli. Stueetagen under hele komplekset blev benyttet af slagtere, vinskænke o. s. v.

Men det fremgår også af synsforretningerne, at bygningerne ofte var i utilfredsstillende stand. De mange rum, der stod ubrugte, når kongen ikke boede der, forfaldt. Det gik så vidt, at de kongelige gemakker blev benyttede til kornmagasin, som tilfældet var i 1714, da amtsforvalter Rasmus Andersen foreslog at oplægge 5 - 600 tdr. havre i prinsens forgemak og kavalersalen. I det hele taget var de kongelige gemakker nok kun sparsomt møblerede, i hvert fald måtte man 1717 låne møbler hos gejstligheden i anledning af et forestående kongeligt besøg, selv om det havde sine vanskeligheder at få dem formedelst den skade, de forhen havde lidt derved.

Heller ikke for lensmanden var slottet fast bolig, men de lensmænd, der havde lenet for et længere åremål, benyttede jævnlig den fløj, der var reserveret dem. Hak Ulfstand, der var lensmand 1572 - 75, boede der, og i Jacob Sperlings ligprædiken over biskop Hans Mikkelsen 1652 hedder det, at da Hans Mikkelsen var skolemester i Odense, gik

han ombeden af Knud Rud, — der var lensmand 1597 - 1612 — og hans kære frue Ellen Marsvin op på Sankt Hans Kloster for at undervise »deres kære datter« jomfru Kirsten Munk i fransk og tysk, og i 1622 var Odensegaard rammen om den store fest, da Holger Rosenkrantz fejrede sin ældste datters bryllup med Chr. Sehested og havde kongen, den udvalgte prins og hele rigets råd som sine gæster.

Fra munkenes tid hørte der et anseligt jordtilliggende til klosteret, som vistnok ikke undergik væsentlige ændringer efter 1536. I 1700 hørte således Åløkke Marken (90 tdr.), Lille Åløkke Mark (1 td.), Gl. Ladegårds Mark (47 tdr.), Kræmmermarken (128 tdr.), Ladegårdsmarken (72 tdr.) og yderligere en løkke på 9 tdr. til ladegården, foruden 102 tdr. ld. eng og græsning. Hertil kom et skovtilliggende, der blev opgjort til 6 tdr. ld. Fæstegodset var beliggende så nær ved klosteret, at bøndernes arbejdskraft kunne udnyttes fuldtud, og det hændte da også, at de klager over, at de besværes med hoveri, som tilfældet var i 1578, da kongen måtte give lensmanden Jørgen Marsvin en kraftig irettesættelse og formane ham til ikke at bortlåne hovbønderne og deres vogne til sine venner, ligesom han måtte sørge for at give dem nødtørftig mad og øl.

Selve avlsbygningerne lå nu — som i munkenes tid — nord for klosteret og bestod af et stort antal huse. 1707 nævnes blandt andet en kornlade på 42 fag, et fæhus og yderligere et par staldhuse, hvortil kom et hus uden for ladegården, der før havde været smedie. Disse bygninger var i hvert fald delvis tækkede med strå.

Med hele komplekset skete der i 1720'erne en væsentlig forandring. Frederik IV ønskede at skabe sig en mere anselig og værdig bolig i Odense. 20. september 1720 sluttedes kontrakt med slotsgartner ved Rosenborg, senere overlandbygmester Johan Cornelius Krieger om ombygningen af de tre gamle fløje, men hertil kom opførelsen af en nordfløj. Som muremestre virkede 1721 - 23 Marcantonio Pelli og Leone, og en del af malerarbejdet udførtes af J. Milan, medens den italienske stukkatør Antonio Auzoni udførte en del af stuklofterne. Nordfløjen, der nu blev hovedfløjen, blev helt tilpasset efter kongens krav. Huset opførtes i to etager med en trappe i hver ende og to store trapper midt i bygningen. I stueetagen var der to ens lejligheder for kongen og dronningen, som var adskilte ved den store sal Rosen, hvor

Odense Slot set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

kavalererne og hofdamerne spiste. I begge etager var der to gennemgående værelser; det var audiensgemakker. De fire sovegemakker vendte ud imod gårdsiderne; endvidere var der fire små gemakker til haven, otte kabinetter og fire garderober. Lofterne i de kongelige gemakker blev smykket med skønne stuklofter. I forbindelse med opførelsen af hovedfløjen blev de tre gamle fløje reparerede og inddelt til kamre og logementer. Samtidig blev slotshaven anlagt på foranledning af gartner Heldt, og den fik da formentlig det udseende, som er fremstillet i Den danske Vitruvius fra århundredets midte. Midt for hovedfløjen lå en blomsterhave med en stor dam; blomsterbedenes svungne linier flankeredes af stive, klippede hække i fransk stil. Var det nye slot således en værdig bolig for Frederik IV, nåede han dog kun at få liden glæde deraf, og der kastedes et tragisk skær derover, da han mærket af sygdom i 1730 tog ind på slottet og fandt døden der den 12. oktober 1730.

Som stiftslensmændene havde benyttet Odensegaard til bolig, således blev slottet også beboet af deres efterfølgere stiftamtmandene

Audienssalen (fot. Niels Elswing).

over Fyns stift. Både Chr. Sehested og Carl Juel havde ophold der, men nogen fast regel var det ikke, og for kongelige personer var og blev møbleringen kun mangelfuld. Da hertuginde af Brunsvig og to prinsesser i 1758 ventedes at ville passere Odense, måtte magistraten i huj og hast ud at skaffe senge til deres natteleje, og det samme var tilfældet, da hertug Ferdinand af Brunsvig kom i 1780. Som regel stod det store hus delvis ubeboet, og det er vel baggrunden for den kongelige tilladelse, der i 1787 blev givet, til at benytte slottet til de fester, som den fynske adel, der fra da af i stort tal havde vinterkvarter i Odense, holdt i tiden fra november til marts.

Stiftamtmand Frederik Buchwald, der i 1789 kom til Odense, var en mand, som meget ønskede en standsmæssig bolig. Han fik derfor overladt hele slottet — altså også hovedfløjen — til beboelse, og med den byggelyst, der er så karakteristisk for denne myndige og dygtige embedsmand, gik han straks i gang med omfattende ændringer. Han forsynede vinduerne med større ruder; i alle de kongelige værelser foretoges ændringer. Kaminerne i øverste etage omdannede han til

Spisegemak (fot. Niels Elswing).

kakkelovnsnicher, og i kongens og dronningens sovegemakker opsatte han plankeskillerum, hvorved stuklofterne blev borthuggede. Trapperne blev flyttede ned i sidefløjene, og i vestibulen fjernede han den ene af de to store trapper. I spisesalen blev det gyldenlæders tapet nedtaget, og samme skæbne fik et trykt lærredstapet med guld- og sølvfigurer i Audienssalen ; i andre rum fjernede han et lærredstapet med malede landskaber og et gul- og hvidstribet moirébetræk. Endvidere drænedes han grunden og forbedrede slottets vandforsyning. Men ud af al denne ombygning kom dog et resultat, som bevirkede, at en gæst, som i 1790 besøgte Buchwald, i den grad blev blændet af Odense Slot, at han troede sig hensat til Wien, og Buchwalds søn mindedes barndomshjemmet på slottet som noget enestående, selv om det efter hans mening måske nok var for ødselt i betragtning af faderens økonomiske omstændigheder.

Buchwald fik sin afsked i 1798, men da havde han bragt slottet i en sådan stand, at både stiftamtmand og kongelige personer kunne finde sig i at bo der ; stiftamtmandene måtte endog gentagne gange vige

ODENSE AMT

pladsen for fyrsterne. Da Sveriges senere tronfølger, prinsen af Ponte Corvo, i 1808 passerede Odense, boede han på slottet, og da prins Christian af Hessen-Kassel i 1809 blev kommanderende general på Fyn, fik han bolig på slottet, og her døde han 1814 som en nedbrudt, sindssyg mand.

Kort efter oplevede Odense Slot højdepunktet i sin historie. Da prins Christian — den senere Christian VIII — havde måttet forlade Norge, blev han udnævnt til guvernør over Fyn; 1815 - 22 holdt han hof på slottet, og her blev han det strålende midtpunkt i byens og stiftets liv. 1841 blev hans søn, den senere Frederik VII, udnævnt til en tilsvarende post, og samme år giftede han sig med Marianne Charlotte af Mecklenburg-Strelitz. Slottet blev istandsat af J. Hansen Koch og fik i det væsentlige det udseende, som det har bevaret til nutiden. Det blev 1849 *statsdomæne*, men solgtes i 1907 til *Odense kommune*, hvorefter det tjente til bolig for stiftamtmanden og amtsforvalteren, der havde kontorer her. En række offentlige kontorer er senere indrettet i slottet. Efter forslag af havearkitekt Erstad Jørgensen blev Kongens Have i 1919 - 20 omlagt og dammen foran hovedfløjen opfyldt.

Trods disse ændringer har man dog fastholdt hovedlinierne i Frederik IV's anlæg, der den dag i dag fremtræder som byens smukkeste bygningsværk fra baroktiden.

SVEND LARSEN

EJERE

1280 Johanitterordenen

1536 Kronen

1849 Staten

1907 Odense kommune

BYGNINGER

Skt. Hans Kloster

15. - 16. århundrede Trefløjet klosteranlæg opført med kirke og ladegård

Kaldt Odensegaard

ca. 1575 Ombygning, to tårne med spir opført (?)

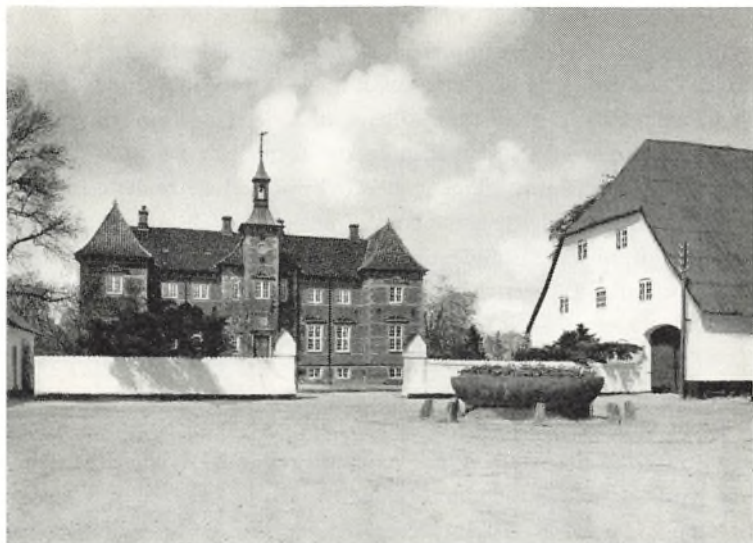
1720 - 23 Sydøst- og vestfløjen ombygget og nordfløjen opført i to stokværk ved J. C. Krieger

ca. 1790 Slottet moderniseret

1840erne Istandsættelse ved J. Hansen Koch

1902 Istandsættelse

1927 Ombygning til administrationskontorer

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Rugaard

Veflinge sogn, Skovby herred, Odense amt

Der er en egen stemning over den nordlige landevej fra Middelfart til Odense, Rugaards landevej, som man endnu kalder den. Den går ikke så direkte på, som landevejen længere mod syd, den over Vissenbjerg, som ubarmhjertigt skærer tværs igennem landskabet. Rugaardsvejen følger sig mere efter dette, smyger sig op og ned ad de utallige bakker, snor sig og svinger, snart til den ene, snart til den anden side, er kort sagt næsten så gammeldags, hvad linjeføringen angår, som den gang landets konger med deres følge ofte kom denne vej, og den gamle kongeborg Rugaard var en station på deres rejse, stedet hvor de bedede eller i hvert fald skiftede heste. Ventetornen, den store tjørnebusk, hvor vejen drejer af til Rugaard, skal endnu være et vidne fra denne tid. Sagnet vil vide, at her mødtes bønderne, når de var tilsagt i kongeægt.

Det er nu længe siden, at Rugaard, ved auktionen over det fynske ryttergods, i 1764 hørte op med at være kongelig domæne. Og det havde den forresten heller ikke været i hele den forudløbende tid, man kender noget til dens historie, tilbage til 1398. I det første hundrede år efter dette årstal var den egentlig kun formelt i *kronens* besiddelse, den var nemlig pantsat tillige med Skovby herred. Selve dette forhold, et kronlen med underliggende bøndergods i et enkelt herred, afspejler i øvrigt oprindelige tilstande, den tid, da der almindeligt var en kongelig ombudsmand i hvert herred. Berneke Skinkel, som dronning Margrethe og kong Erik i 1398 overdrog Rugaard for en panteseum på 2.000 mark, var nu tillige kongelig høvedsmand på Hindsgavl, og ejede desforuden Iversnæs, det senere Wedellsborg. Han hørte til de mange holstenere, der i de tider fik fodfæste i kongeriget, og som et pantelen gik Rugaard i arv sammen med hans private gods. Arvingen var sønnen Otte Skinkel, og med hans datter kom både Rugaard og Iversnæs til Knud Henriksen Gyldenstjerne. Gammel tradition ville vide, at Christoffer af Bayerns enke havde kastet sine øjne på ham for »hans åsyn og hans legems skønhed«, og at han selv stræbte efter kongekronen. Men det endte med, at han ægtede sin trolovede Hilleborg Skinkel. Deres søn var Henrik Knudsen, der 1492 på hele familiens vegne førte sag mod kong Hans og fik panteretten til Rugaard bekræftet. Længe før, allerede 1472 havde hr. Johan Wittekop til Sandholt imidlertid fået kronens lensbrev på Rugaard, så Gyldenstjerne måtte i alle tilfælde opgive besiddelsen. I 1490'erne nævnes Timme Grim som lensmand på Rugaard, indtil slot og len blev overdraget dronning Christine som enkesæde til erstatning for de godser, hun havde mistet i Sverige. Også en senere dronning var Rugaard tilsagt som enkegods, nemlig Christian III's gemalinde Dorothea. Men stadigvæk var gård og gods bestyret af lensmænd, der ofte fik bud om at være rede til at huse de kongelige herskaber på gennemrejse. Bevarede regnskaber og breve kaster strejfglimt over de kongelige besøg på Rugaard. Dronning Christine bad 1485 sin lensmand på Næsbyhoved om »at skikke 24 gode Vogne at flytte Vort Folk og Sølvkammer frem med til Rugaard«, og ved en anden lejlighed måtte hendes foged give øl til flyttemændene, betale hvad hans dreng og vognmanden havde fortæret i Middelfart, »der de førte hans Frues Gods til

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Rugaard«. Flere kongebreve er dateret på gården og Frederik II har med sin mærkelige retskrivning også noteret et par Besøg: »Y dach dro wye tyl Ruegar och mynt datter Gussta bleff such«, står der i hans kalender for 1587. Det kunne også ske, man måtte modtage andre gæster, som da marsken med 58 hofsinder og deres folk, ialt 155 heste i 1549 lå en nat på gården eller da der i anledning af det store bilager 1634 blev stört rykind af fyrstelige gæster fra udlandet. 5 adelsfruer fra nabolaget blev tilsagt for at drage gemakkerne og give møde for at opvarte de fremmede.

Lensmændene skiftede her som andre steder temmelig hyppigt. Det var i almindelighed fynske adelsmænd, i flere tilfælde fra den nærmeste omegn. Tjelle Eriksen Bjørn, dronning Christines lensmand, var tillige hovedsmand på Harritslevgaard. Han fulgte hendes hofsinde Busk Skænk, hvorefter den fynske landsdommer Jørgen Henningsen Qvitzow 1525 - 32 havde lenet i pant. Så indløste Johan Urne til Rygaard det. 1540 - 44 var lensmanden Anders Johansen Lindenov til Sellerup i Jylland, men gift med enken efter Hartvig Andersen på det nærliggende Orebirk. Rugaard var derefter 1544 - 58 forenet med

Hovedbygningen og en del af avlsgården set fra vest (fot. Niels Elswing).

Næsbyhoved, indtil Palle Ulfeldt 1558 blev foged på gården og 1567 virkelig lensmand, ja pantelensmand, ligesom hans efterfølger Otte Emmiksen 1571 - 79 og Axel Brahe til Elvedgaard i samme sogn 1579 - 96. Også Christen Munk fik pantebrev i 1596, men måtte aflevere lenet allerede det følgende år, til Carl Bryske til Margaard, som skulle svare en årlig afgift, og kun tjene med to »geruste« heste, hvor pantelensmændene havde skullet stille fire. Alle havde de været forpligtede til at huse kongen og dronningen, hvis deres vej faldt forbi og til at skaffe forplejning til det kgl. følge. Og lensmanden var tillige en art postmester, idet der på Rugaard skulle være heste og vogne til rådighed for dem, der færdedes med brevskaber til og fra kongen. De følgende lensmænd fik alle Rugaard på afgift, de var Ejler Qvitzow 1602 - 05, Corfitz Ulfeldt til Bavelse (og Kogsbølle) 1605 - 14, Jørgen Brahe til Hvedholm 1614 - 16, Markvard Bille til Hvidkilde 1616 - 28, Ejler Qvitzow til Lykkesholm 1628 - 31, Anders Bille til Damsbo 1631 - 34 og Sten Bille til Kærsgaard 1634 - 53.

Den sidste lensmand på Rugaard Jørgen Kaas til Gudumholm blev ikke alene efter statsomvæltningen 1660 den første amtmand, forresten

den dårligst lønnede i hele landet, men også den første kendte private ejer af gården. Rentekammeret fik i august 1665 ordre til at ekspedere skøde til *Jørgen Kaas* på gård og gods, som kongen havde lovet ham det.

Kaas residerede på Rugaard en længere årrække — 1678 fejrede han sin datters bryllup på gården — indtil han 1689 afhændede til *Wilhelm Frederik v. Wedell*, gale grev Wedell, som man kaldte ham på grund af hans forskellige meriter, især udsprunget af hans tilbøjelighed til at spille enevældig despot på sine godser. Rugaard kom nu som i middelalderen sammen med Iversnæs. Wedell, en indvandret tysker, rigsfriherre, havde nemlig giftet sig denne gård til med Hannibal Sehesteds datter Christiane Sophie (død 1694), og oprettede i 1672 grevskabet Wedellsborg. Det var for at komplettere dette, at Rugaard blev købt. Men Wedell samlede så meget gods, at han kunne efterlade et komplet grevskab foruden Rugaard og testamenterede 1699 sin yngre søn Wollmar dette sidste gods, dog kun så længe han forblev ugift. Allerede 1705 blev der efter grevens langvarige sygeleje — måske på Rugaard — truffet andre dispositioner og grevinden, Wedells anden gemalinde, Hedvig Magdalene Dankwarth, blev tilsagt hendes »grevelige subsistence« på Rugaard og Søndergaarde mod at betale gemalens gæld og bekoste hans begravelse. Den skulle dog foregå i al tarvelighed og måtte ikke koste mere end 1.000 rdl.!

Grev Wedell døde 1706, efterladende grevskabet i temmelig dårlig forfatning til sin ældste søn grev Hannibal Wedell, som døde allerede 1708, hvorefter hans enke Anne Cathrine Banner, hvem de to gårde nu var tillagt »til hendes reputeerlige subsistence«, samme år søgte om bevilling til at pantsætte Rugaard. Det endte med, at panthaveren gehejmeråd Otto Raben i 1715 gjorde udlæg i godset, og kun et lån af Holsten på Finstrup muliggjorde, at grevinden kunne indløse pantet. Men i 1718 blev Rugaard atter *krongods*. Den kommission, der skulle ordne det fynske ryttergods, fik et mageskifte i stand, ved hvilket Rugaard på ny kom i kronens besiddelse. Dermed være imidlertid ikke sagt, at den ophøjedes til sin gamle fornemme stilling, nej, den blev en af ladegårdene under rytterdistriktet, hovmarkerne blev udlagt til græskobler og gården vistnok beboet af officerer indtil bortsalget af ryttergodset i 1764.

På auktionen købte stiftamtmanden, gehejmeråd *Carl Juel* til Tåsinge, Rugaard og medfølgende bøndergods for 61.000 rdl. Skønt han genopførte gården, blev han hurtigt ked af købet og tilbød bønderne at overtage deres gårde for den pris, han selv havde givet. Men det blev byskriver Peder Bech i Svendborg og hans svigersøn prokurator Nikolaj Duus, som købte godset i 1767 for 95.000 rdl., og derefter skred det hurtigt mod opløsningen. Det siges, at Duus havde afhændet for henvend 38.000 rdl. bøndergods, da han allerede 1769 solgte Rugaard til Jørgen Juel, fra hvem han imidlertid måtte tage den tilbage året efter, og derefter solgte han i løbet af en tre år så godt som alt fæstegodset for en pris af 13 - 1400 rdl. pr. gård. I den korte tid, han havde været godsejer, havde han dog fået tid til at gøre sig herostratisk berømt. Bønderne havde klaget over, at han belastede dem med »ubeskriverligt hoveri og trældom«, og skønt han selv hævdede, at han havde behandlet dem med »en mildhed som en faders mod sine børn«, så lød amtmandens erklæring i sagen noget anderledes: »Duus og flere af hans lige synes næppe at tro, at bonden er et menneske, men kun et lastdyr, som bør lide, tåle og bære alt, hvad man vil lægge på det, om det endog skulle segne under byrden«. Ja, amtmanden foreslog, at Majestæten selv skulle tilkendegive Duus sit højeste mishag i anledning af hans behandling af bønderne, og dette blev virkelig resolveret.

1773 solgte Duus Rugaard til Henning Ulrik Neess i Odense, som udstykkede den. 4 parceller blev solgt fra i 1780, og året efter afhændedes hovedparcellen med 17½ tdr. htk., samt 3½ tdr. htk. skov til arvefæster Simon Andersen af Amager i nabosognet Vigerslev og Erik Jørgensen af Paddesø, henholdsvis svigersøn og svigerfader. Prisen var 13.000 rdl. Rugaard var nu kommet i bondeej, og samme familie besad den derefter i tre generationer. *Simon Andersen Amager*, der udkøbte svigerfaderen 1784, var en driftig mand, kendt som hesteopdrætter og ejer af adskillige gårde i nabolaget. Han ejede Rugaard til 1842, da han døde 91 år gammel. Sønnen og arvingen Bent Simonsen overlevede ham kun et år, hvorefter hans søn igen, den senere jægermester *Christian H. R. Simonsen* var ejer til sin død 1889. Året efter solgte enken til forpagter Lagoni for 365.000 kr. og siden har Rugaard hyppigt skiftet ejer. Den senere skovrider, løjtnant Otto Lindegaard på Lykkesholm, besad den 1891 - 1906, grev Ulrik Scheel 1906 - 09, L. T.

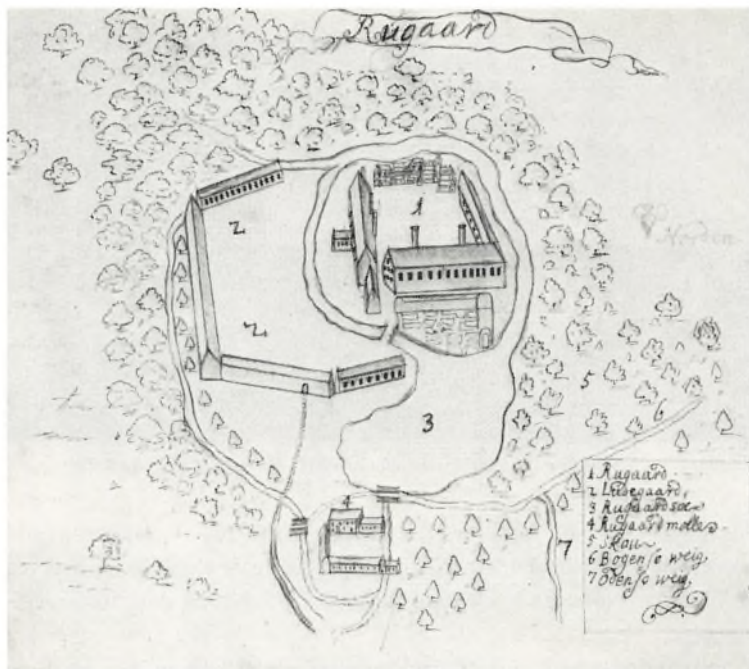
Rugaard, set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Rugaard set fra gården ca. 1840. Gouache af Niels Ringe i Nationalmuseet.

Andersen 1909 - 16, ingeniør H. E. Steenbjørn 1916 - 40, løjtnant, lensgreve Kresten Scheel 1940 - 57, i hvilket sidste år den blev erhvervet af familien Norstrands ejendomsselskab, *A/S Noria*, den nuværende besidder.

Som andre hovedlensslotte var Rugaard under kronen dels centrum i et administrationsområde, dels i et godsområde, uden at man dog helt kan sammenstille det tilliggende krongods i Skovby herred med bøndergodset til en herregård. 1624 blev det bestemt, at hoveriet til Rugaard skulle forrettes af 100 bønder i lenet og 18 gadehusmænd. Det var imidlertid langt fra så stort et antal, som fulgte med ved afhændelsen fra kronen 1665. Med hovedgården og møllen samt tilliggende huse i gårdens enemærke fik Jørgen Kaas foruden et par bondegårde i Veflinge by tillige det meste af den sydlige del af sognet med Væde, Hedebo, Skaderød, Sadserød og Fuglebjerglund, hvortil kom en del ejendomme i Hårslev og Sørslev sogne ialt ca. 40 gårde og bol, der med hovedgården havde 300 tdr. htk. Ved grevinde Wedells salg til kronen i 1718 medfulgte vel til dels de samme ejendomme, dog ialt kun 33 gårde, nogle flere i sognebyen, men færre i Hårslev sogn, hartkornet var nu 259 tdr., hvoraf hovedgårdstakst $67\frac{1}{2}$, så Rugaard således ikke mere var komplet. Gård og gods var på det tidspunkt bortforpagtet mod 1.150 rdl. årlig afgift. Egentlig var det ved bortsalget

Rugaard ca. 1670. Resens Atlas (Nationalmuseet).

fra kronen 1764 oprindelig meningen, at der skulle følge 340 tdr. htk. bøndergods med hovedgården. Det endte dog med, at stiftamtmand Juel kun købte ialt 282 tdr. htk., inklusive hovedgården. Det var stadig i hovedsagen det samme gods, som fulgte gården, nemlig alt hartkorn i Væde, Hedebo, Fuglebjerglund, Sjøldenglad, Rugaards mølle, Tørring eller Dyrbæks huse, men hertil kom størstedelen af de mere fjerntliggende Skydebjerg og Tårup byer. Det var herfra klagen over det utålelige hoveri i Duus' tid fremkom. Ganske vist havde Juel samtidig »separat« købt en del af det Rugaard tillagte gods, foruden adskilligt andet af ryttergodset, men intet af dette blev lagt under hovedgården. Og det ny Rugaards gods fik, som allerede bemærket, kun en kortvarig tilværelse. Da Simon Andersen købte Rugaard alene i 1784, var den fri hovedgårdstakst på $17\frac{1}{2}$ tdr. htk. og $3\frac{1}{2}$ tdr. htk. skovskuld, hvorimod hartkornet 1831 opgives til $22\frac{1}{2}$ tdr. Der hørte da 200 tdr. ld.

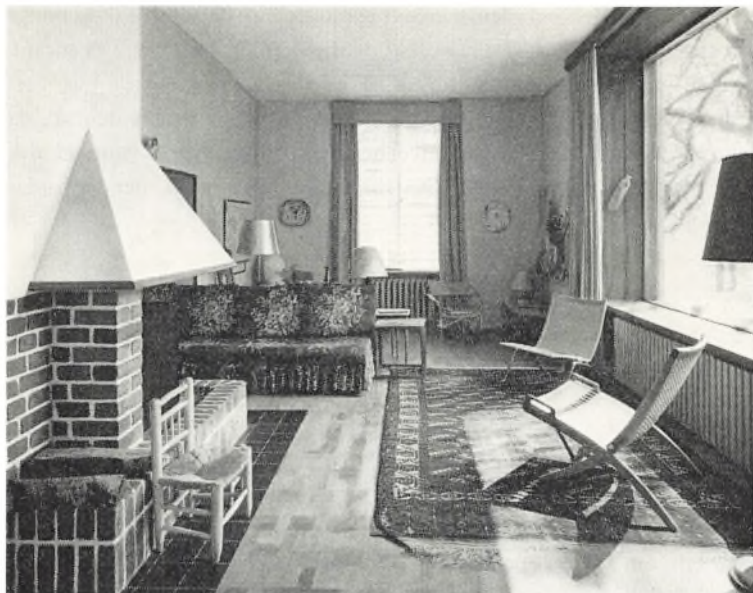
agerjord, foruden betydelige engstrækninger og 103 tdr. ld. skov under gården, tilsammen 444 tdr. ld. Nu er arealet 275 ha eller 320 tdr. ld. ager, 31 tdr. ld. eng og 150 tdr. ld. skov.

Den nuværende hovedbygning på Rugaard stammer fra den tid, da man excellerede i at opføre nye herregårdsbygninger i gammel stil, med større og mindre held. Den bærer en inskription, der begynder således:

En Kongeborg, jeg fordem var,
Margrethe, Nordens Dronning rejste
Min stærke Mur, hvis Tinder knejste
Og spejler sig i Søens Glar . . .

Det tør nok være tvivl underkastet, om disse linjer står til troende. Ingen ved, om dronning Margrethe har bygget Rugaard, og tårn og tinder har den vistnok aldrig haft. I hvert fald var den i den tid, hvorom man ved besked, et af de gængse maleriske bindingsværksanlæg, selv om beliggenheden på voldstedet, værnet af gravene og Stavis Å nok kunne svare til en befæstet borgs. Fra tegningen i Resens Atlas kender man Rugaards udseende i det 17. - 18. århundrede. Allerede i de ældste beskrivelser hed det, at husene var gamle, og der blev da også flere gange bevilget lensmændene hjælp til byggearbejder. Og selv efter at svenskerne havde huseret på Rugaard og nær givet de brøstfældige bygninger deres bekomst, synes de at have holdt stand ind i det 18. århundrede.

I det søndre hus, 23 bindinger langt, holdt lensmanden hus. Det var oprindeligt på to stokværk, men efter svenskekrigen havde lensmanden kun ladet de nederste værelser sætte i stand. Også det »store hus og vestre hus« med sine 21 bindinger var 2 lofter højt. Det kaldtes Kongens Sal og blev 1653 beskrevet som en gammel, men vel vedligeholdt bygning, 1660 derimod som ganske ruineret og brøstfældigt på både tømmer og murværk. Det ville være faldet ned, hvis man ikke havde hjulpet det med støtter. Nord i gården lå et hus med stegerset, og i en tilbygning ved det var bryggerset, mens borgestue og mælkehuset var i østlængen. I øvrigt nævnes de sædvanlige lokaliteter, fruerstue, skole, badstue, skrivestue, rustkammer, skrædderstue, samt kongelig majestæts og dronningens gemakker, disse omdraget med rødt engelst.

Kaminstue (fot. Niels Elswing).

Det er ikke helt let at jævnføre disse oplysninger med Resens tegning, og givet er denne forkert, når der vises en klynge småhuse i stedet for den ene længe. I øvrigt synes den ikke at være rigtig orienteret. Det er nu heller ikke til at bringe overensstemmelse mellem de ældre beskrivelser fra første halvdel af 1600'erne og dem, der er 100 år yngre. Måske er der i mellemtiden foretaget ombygninger. Omkring 1700 var der en trelænget borggårdsbygning, deraf hovedfløjen »af Udseende som en Landsby-Kirke, uden Taarn og Spiir, men derimod af 2 Etager foruden Kielder« og med et trappetårn til gårdsiden. Det meddeles ikke, hvordan dette hus var orienteret, men mod øst havde det en énetages tilbygning på 5 fag, mens selve østlængen var på 14 og fløjen mod vest på 24. I østfløjen var der indrettet en kirke eller kapel, der skal have været i brug endnu efter midten af det 18. århundrede. I hovedbygningens nederste stokværk var ellers fruerstuen med blyindfattede vinduer, amместuen, borgestuen samt andre gemakker. Men i 1719, efter at Rugaard var blevet ryttergods, blev det befalet at ned-

bryde samtlige gårdens bygninger på nær det store våningshus og en stald. Af hollænderhusets materialer skulle tinghuset i Ravnsbjerg bygges.

Stiftamtmand Juel måtte følgelig »opføre nogle nye Bygninger, hvori ere indrettede gibsede og betrukne Værelser, samt mange rare Kieldre«. Det blev et af de gængse anlæg, tre fløje i bindingsværk over høj kælder med urkvist på midterfløjen og en altan over hovedindgangen. Om den indre udsmykning ved man, at en herre og en dame, afmalet til hest på en bræddevæg, sagdes at være amtmanden selv og hans frue, der for resten var alt andet end tilfreds med den ny gård og mente, den snarere lignede en kro. Også ladegården blev et trefløjet anlæg, mere regelmæssigt end det ældre større kompleks, hvor der havde været ridestald og gæstestald, tærskelade og kolade, samt endnu flere bygninger. Og vindebroen, som tidligere forbandt borggård med ladegård, var forsvundet. Til Rugaard hører fra gammel tid Mørken-

*Dagligstue
(fot.
Niels Elswing).*

ODENSE AMT

borg kro ved Rugaard landevej. I sin første skikkelse som kgl. privilegeret kro stammer den fra 1771, men brændte og genopbyggedes omkring 1920, for atter at blive ombygget i 1962.

Juels hovedbygning stod, indtil jægermester Simonsen i 1874 lod den afløse af Rugaards nuværende, et bytte, som samtiden betragtede med nogle andre øjne end vore dage, der er tilbøjelig til at foretrække det ældre, mindre prunkende bygværk. Arkitekt Knud Borrings Rugaard er i såkaldet nederlandsk renæssancestil med tårn og spir. Ligesom der i 1959 er bygget nye kornsiloer, blev selve hovedbygningen moderniseret året før. Og selv om vor tid ikke helt gouterer den slags stilefterligninger, så har det nuværende Rugaard i hvert fald ét tilfælles med forgængerne, beliggenheden, gårdens maleriske placering ved den lille sø og »i en meget behagelig Egn . . . omgivet af frugtbare Marker og smaae tildeels bakkefulde, saare yndige Skovpartier« — som en gammel topograf siger.

MOGENS LEBECH

EJERE

Kronen
1665 Jørgen Kaas
1689 Wilhelm Frederik Wedell
1718 Kronen

1764 Carl Juel

1767 - 84 Forskellige ejere

1784 Simon Andersen Amager
1843 Chr. H. R. Simonsen (Amager)

1890 - 1957 Forskellige ejere
1957 A/S Noria

BYGNINGER

Voldsted

1719 Trefløjet anlæg med trappetårn og kapel i østfløjen nedrevet
1769 Trefløjet bindingsværks-hovedbygning og trefløjet ladegård opført

1771 Mørkenborg kro oprettet

1874 Nuværende hovedbygning opført ved Knud Borring
1958 - 59 Hovedbygning og avlsgård istandsat og moderniseret

Hovedbygningen set fra øst (fot. F. Jerk).

Langesø

Vigerslev sogn, Skovby herred, Odense amt

Fra den flade, nordfynske slette hæver det kuperede terræn sig i den sydlige del af Skovby herred til 68 m over havet i Vigerslev sogn. I gammel tid har dette bakkeland været skovklædt og ubeboet, og endnu er en trediedel af Vigerslev sogns areal dækket af skov. Men lidt efter lidt er nybyggerne trængt ind i skoven, der dog har vist sin modstandskraft derved, at de fleste landsbyer kun er små, og at bebyggelsen er meget spredt, endnu den dag i dag afbrudt af de mange skovpartier. Den pågældende egns mangel på oldtidsmindesmærker og de yderst sparsomme fund af oldsager peger også på den sene bebyggelse, ligesom den påfaldende mangel på gamle kirker. I en omkreds af en mil fra Veflinge er der inden for den nordlige halvcirkel ikke mindre end 8 kirker, medens der i den sydlige halvkreds ikke har været en eneste kirke, før i den nyeste tid opførelsen af Langesø kapel og Paddesø kirke afhjalp denne mangel. Der har dannet sig to godskomplekser,

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

det ene i vest omkring Rugaard og det andet i øst, hvor de mægtige Skinkeler efterlod deres arvinger Bryskerne de to gårde, Dallund og Langesø, som sammen med Margaard i mere end et århundrede gik fra hånd til hånd i denne slægt.

Hr. *Bernike Skinkel* tilhørte den gamle slesvigske slægt med tre søblade i våbenet og var en grumme mægtig mand, der ejede Iversnæs (Wedellsborg), Enggaard (Gyldensteen), Dallund og Langesø og havde Hindsgavl og Rugaard med Skovby herred i pant. Han døde 1418 og blev begravet i Sankt Hans kirke i Odense, der gemmer støvet af så mange af hans efterkommere, så at den næsten kan betragtes som et slægtsmausolæum. — Sønnen, hr. *Otte Skinkel*, der havde part i Langesø, arvede de to store ejendomme i Nord- og Vestfyn, og datteren *Cecilie Bernikesdatter* bragte Dallund og Langesø til sin mand, rigsråd hr. *Peder Hogenskild*, der ejede Margaard og endnu levede 1467, men var død i 1474, da fru *Cecilie* nævnes som enke. Hun lod i 1483 opsætte den endnu bevarede dør i Søndersø kirke, der er prydet med *Skinkel-våbenet* og en indskrift i minuskler. — Deres datter *Cecilie*

Hogenskild ægtede hr. *Iven Bryske*, der således blev ejer af de tre gårde foruden Lundsgaard. Han var lensmand på Næsbyhoved, rigsråd og landsdommer i Fyn.

Hr. Iven Bryske døde vist ca. 1469, fru Cecilie levede endnu 1496, men børnene har antagelig fordelt arven mellem sig inden moderens død, og nu oprinder der en periode, hvori gårde og gods går fra hånd til hånd mellem de syv søskende. Peder Bryske arvede Langesø, Eiler fik Dallund og Knud Margaard, men allerede i 1498 var den ugifte Peder Bryske død, og hans søskende holdt skifte efter ham, hvorved Tønne Bryske arvede Tværskov mølle i Vigerslev sogn, som han 1505 solgte til broderen Eiler. Langesø overtoges af Knud Bryske, der 1493 blev immatrikuleret ved Københavns Universitet og 1499 indværgede Margaard med lovhævd, samtidig med, at Eiler Bryske tog lovhævd på Dallund.

I 1499 fik Knud Bryske på Skovby herreds ting et tingsvidne, at han havde en eng i Tamose, som havde hørt under Langesø fra arilds tid, og samtidig fik broderen Eiler et tingsvidne, at 24 uvildige danne-mænd »aldrig havde hørt eller spurgt eller dem selv andet mindes, end at Langesø haver været og er et frit Fiskevand til Hr. Bernike Skinkels Arvinger«. Om denne sag har imidlertid disse mænd været forkert underrettede, for 78 år forud, i 1421, udstedtes et tingsvidne, at fjerdeparten af skoven Stjernebjerg (lige nord for søen) og af Langesø indtil midtstrømlinien lå til præsteembedet i Vigerslev. Måske har der været nogen usikkerhed vedrørende den førstnævnte afgørelse, for allerede 1505 begærede Knud Bryske nedsat et stokkenævn af 24 danne-mænd, der »udginge i Beraad og igen kom samme Dag inden fire Tingstokke paa Skovby Herredsting og vidnede paa deres gode Tro og rette Sandingen og Ære«, at Langesø gård og enemærke havde hr. Hogenskild og fru Cecilie og siden deres efterkommere med sin rette tilliggelse uæsket og ukært som et frit enemærke. De vidnede ligeledes, at hr. Bernike Skinkel i sin tid havde dette enemærke uæsket og ukæret.

Men dengang var Knud Bryske ikke mere virkelig ejer af gården, for den 8. januar 1505 erkender han at »have den i et kærligt Forlæn og for et venligt Laan« af sin broder Eiler, til hvem han allerede 1501 skødede gården, og onsdagen næst før fastelavn 1504 fremstod på herredstinget beskeden mand, Anders Baatsse i Vedby, og skødede

med Knud Bryskes fuldmagt til Eiler Bryske »Langesø oc Langesøss« enemærke og gård med ager og eng, skov og mark, fiskevand og fægang, vådt og tørt, og Knud Bryske erklærer at have oppebåret penninge og fuld værdi derfor. Samme år solgte han også Margaard til samme broder, der havde købt en part i Dallund og rimeligvis Margaards mølle af sin søstersøn, Claus Daa, der i 1502 havde købt møllen af Knud Bryske.

Nu havde Eiler Bryske erhvervet alle slægtens tre gårde, og han lod i 1506 sit bud møde for kong Hans med kongens »tredie Dombrev, lydende paa en Gaard, hedder Langesø, Christiern Mogensen ibor, og en Gaard, kaldes Margaard, Anders Jepsen ibor, og Margaards Mølle, Søren Møller ibor, med alle fornævnte Møllens og Gaards rette Tilliggelse«, som han for fjerde gang fik sig tildømt. Dette skete til trods for, at han endnu ikke var eneejer af Langesø, hvoraf han året efter fik tilskødet en ottendepart, der i årlig landgilde skyldte $\frac{1}{2}$ skæppe smør, af sin søster Lene Ivendatter i Skovsgaard, Timme Grims efterleverske, der havde arvet dette efter broderen Peder. Hun solgte ham også Sørudgaard, den nuværende Ruehedgaard i Vigerslev sogn.

Eiler Bryske var ikke blot en ivrig godssamler, han ofrede også sine kræfter i kongens tjeneste som lensmand forskellige steder, først på det for ham så bekvemt beliggende Næsbyhoved, senere på de langt borte liggende Lundenæs og Aalborghus, ja han blev endogså landsdommer i Nørrejylland.

Han måtte i sine sidste år pantsætte en del af sit gods og efterlod sig ved sin død 1529 en stor gæld. Hans hustru, Karen Gyldenstjerne fra Tim, har sikkert overlevet ham, thi først så sent som 1551 holdt deres tre efterlevende børn skifte efter dem. Hovedejendommen, Dallund, havde den tidligt afdøde søn, Iven, dog arvet efter sin fader, og Gert Bryske havde senere udkøbt sine søskende, Antonius og Sidsel af Dallund. Men da søsteren var blevet gift med Eskild Gjøe til Gunderslevholm, fik han hendes skøde dømt ugyldigt, idet han påberåbte sig den lovbestemmelse, at møbarn aldrig måtte sælge sin jord, uden at det skete for at opholde livet.

Ved skiftet i Odense nævnes Dallund ikke, men Gert Bryske får en del bøndergods og bl. a. en skovpart i Katshegne, der nu hører under Langesø. Fru Sidsel fik Margaard, der beboedes af Las Jude, der sva-

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

rede 3 pd. byg, 1 fjerding smør, 10 sk. foderhavre, 1 lam, 2 gæs og 4 høns; hun fik tillige noget gods og Ballens fjerding og en skovpart i Katshegne, hvortil hun kort efter føjede også broderen Antonius' part af samme skov, mod til ham at afstå Haugårds skov. *Antonius Bryske* fik Langesø hovedgård, der skyldte 1 ørte byg, 1 td. smør, 10 sk. foderhavre, endvidere bl. a. Sørud 1 gård, Amager 1 gård, Tværskov 3 gårde, Ballen 1 gård, Rue 2 gårde, Søndersø 8 gårde og 8 bol, Haugård 1 gård, Farstrup 1 gård og Kelleby 1 bol; desuden Tværskov mølle og af skov bl. a. Langesøs enemærke, Ballens løkke, Sørud løkke og endelig det enemærkes fiskevand, som kaldes Langesø.

Af forskellige i det foregående nævnte omstændigheder fremgår det, at endnu i Bryskernes tid var Margaard og Langesø kun uanselige ejendomme, der til tider endog var beboede af bønder, og man kan deraf slutte, at de vekslende ejere ikke selv har boet på gårdene, og at disses bygninger har været små og tarvelige.

Heri skete der imidlertid en ændring for Langesøs vedkommende, da ejendommen var blevet overtaget af en så mægtig mand som Antonius Bryske, der i 1545 var blevet rigens kansler, og som er den mand, der først har lagt grunden til, at Langesø senere er blevet en ejendom

ODENSE AMT

af større betydning, særlig ved at opføre en ny hovedbygning, af hvilken der nu desværre intet andet er bevaret end den usædvanlig smukke sten med bygherrens fædrene og mødrene våbener og følgende indskrift: Anno domini 1554 fieri me fecit Anthonivs Bryske eivs temporis regni danici candtzellarivs sve etatis anno 54. Stenen er nu indmuret i hovedbygningens sydmur.

Dette i 1554 opførte hus har ligget fra vest til øst langs med søen, og det hørte til den type, som kaldes herreborge, og det har åbenbart haft en del lighed med det samme år opførte Egeskov eller snarere med det lidt ældre Hesselagergaard. Ved udgravninger i 1943 fandtes mange fundamenter til denne store bygning, blandt andet til et ottekantet hjørnetårn; men hele anlægget må imidlertid have haft en meget kort levetid. Allerede midt i det 18. århundrede må der nemlig have været en helt anden hovedbygning, som nævnes i den i 1843 udkomne Rugaards Historie af Vedel Simonsen, der med sin levende interesse for egnens historie må have skaffet sig oplysninger fra folk,

Parti fra blomsterlogparken (fot. Niels Elswing).

*Kapellet
(fot. O. W.
Sørensen).*

der selv har set de i 1770'erne nedrevne bygninger, som har ligget på den nordøstlige del af den nuværende gårdsplads. Denne hovedbygning, der måske var af bindingsværk og antagelig stammer fra 1600-tallets slutning, havde som den nuværende gavlene i nord og syd. Ved nordre gavl stod et tårn, der fornedet var af grundmur og foroven bindingsværk. Spiret var tækket med skifer, og over døren var hidflyttet den omtalte sten. I syd strakte der sig en sidefløj, og på de to andre sider af borggården var der linde- og elmetræer og et stakit. Mod øst lå ladegården. Denne forklaring falder nogenlunde sammen med nogle bygninger, der med nu overordentlig utydelige streger er indtegnede på et stort godskort fra 1767, der tydeligt nok skal ansueliggøre de da projekterede store byggearbejder, der er klart angivne, og man har vel så for orienteringens skyld angivet, hvor de dengang endnu ikke nedrevne gamle bygninger lå.

ODENSE AMT

Der er hverken i overleveringen eller i terrænet nogen antydning af gamle grave, og skulle Antonius Bryske 20 år efter Grevefejdens bitre erfaringer virkelig have bygget sin bolig uden dette vigtige forsvarsmiddel, må han i sjælden grad have været forud for sin tid.

Antonius Bryske var en lærd mand, der blev magister ved Københavns Universitet og studerede i Wittenberg; han var kansler hos biskop Jørgen Friis, kannik i Viborg og sekretær i kancelliet, inden han fik den indflydelsesrige stilling som rigskansler, som han med dygtighed beklædte til sin død. Han havde nogle for ham bekvemt beliggende forleninger, nemlig Vissenbjerg birk og provstiet i Odense.

At både Christian III og Frederik II satte stor pris på deres kansler, kan utvivlsomt sluttes deraf, at de adskillige gange har holdt retterting på Langesø, også inden den nye bygnings opførelse. Der findes forskellige beviser på, at kansleren var vel anskreven inden for den videnskabelige verden, således har Fyns biskop skrevet et æresminde over

*Rigskansleren
Antonius
Bryske
(1500 - 1566).
Malet af
Jacob Binck
1554 (Frederiks-
borg).*

ham, og Henrik Smith fra Malmø har tilegnet ham sin tredje urtebog. Rigskansleren samlede på Langesø et bibliotek, der bl. a. omfattede den endnu bevarede Codex runicus, der er skrevet på dansk med runer i sidste halvdel af det 13. århundrede og bl. a. indeholder to skånske love. Den testamenteredes til søsteren Sidsel, der sikrede dens bevarelse ved at give den til dr. Peder Sørensen.

Jytte Gyldenstjerne kalder rigskansleren »en fin, agt Mand«, og han indtager en smuk plads blandt datidens ualmindelig mange fremragende adelsmænd. Hans smukke, af Jacob Binck malede portræt på Frederiksborg med det alvorlige, tænksumme blik vidner også om en fin og ædel karakter.

Han døde ugift på Langesø 11. juli 1566 og jordedes i sognekirken, hvor hans smukke ligsten, som minder en del om faderens i Sankt Hans kirke i Odense, viser den kappeklædte embedsmand med en fredelig baret på hovedet i stedet for en drabelig kriger med rustning og hjelm, som man oftest ser på datidens ligsten. Hans gård overgik til søsteren, Sidsel Bryske, der nu var enke og sikkert har bosat sig på Langesø. Her forfattede hun sit testamente, hvori hun betænker en mængde slægtninge og tjenestefolkene. Sine bønder giver hun et års landgilde og fattige folk i sognet 100 alen vadmel, 100 alen blågarn, 100 par sko og til almisse for Langesø port tre onsdage, »som hendes arvinger vil forsvare for Gud«. Hun betænker særlig sine tre broderdøtre, Karen, der var gift på Tirsbæk, jomfru Lisbeth, der ejede Amagergaard i Vigerslev sogn, og jomfru Christence, der senere blev borgfrue på Katholm, og som uden tvivl har været i huset hos den gamle tante, der døde på Langesø 7. februar 1573, hvorefter liget førtes til Clausholms sognekirke Voldum, hvor det kom til at hvile ved mandens side i den Gjøeske familiebegravelse. — Det blev broderen Gert Bryskes sønner, der fordelte slægtens tre gårde imellem sig. Den ældste, Ejler, der var fader til den bekendte slægtbogsforfatterinde Lisbeth Bryske, havde efter faderen arvet Dallund. Tønne Bryske, der blev opdraget ved det Brunsvig-Lüneborgske hof, var i 1588 ejer af Langesø og havde som kirkeværge for Vigerslev kirke bestøttet en lille himmel over prædikestolen. Kirkens store klokke blev givet af ham og den tredje broder, Carl Bryske, der ejede Margaard og desuden Katholm ved Grenå, som han arvede efter sin ovennævnte søster Chri-

ODENSE AMT

stence. Langesø har han også ejet, måske i fællesskab med broderen. Han havde en række vigtige forleninger, bl. a. Københavns Slot, Rugaard og Aarhusgaard. Med sin første hustru, Ide Ulfstand, fik han part i Gammel Estrup. Hun blev begravet i Vigerslev kirke, han i Søndersø kirke.

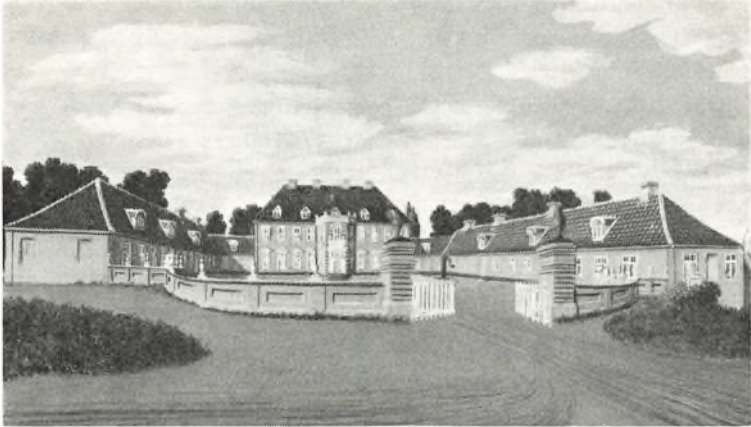
Sønnen Truid Bryske skrives til Langesø, Katholm og Gammel Estrup, og hans hustru, Karen Friis, ejede Haraldskær og 7.000 rdl. i rede penge, medens hendes jordegods havde en værdi af 20.000 rdl. Men al denne rigdom satte de over styr i løbet af ganske få år ved en mageløs ødselhed, der bragte dem i en stor gæld og voldte dem og deres kautionister mangfoldige fortrædeligheder. 1616 solgtes Katholm og Gammel Estrup, og 1619 måtte Langesø pantsættes til *Frederik Markdanner* til Rønningesøgaard, der var en af kautionisterne, og som i 1622 udregnede, at han allerede havde betalt ialt over 15.000 rdl. for Truid Bryske og hans kone, foruden de store summer, som han endnu kunne kræves for. Sagen kom for retten, og herredagen tildømte *Frederik Markdanner* ejendommen, hvis han ikke fik sine fordringer fyldestgjorte inden et halvt år, hvad der selvfølgelig var en umulighed. Til sidst mistede Truid Bryske også Haraldskær, og hans kones søster gav ham for livstid bolig på Vosnæsgaard. Han havde kun to børn, der døde som små, og selv døde han 1653 som den sidste mand af sin slægt.

Der oprandt nu en urolig tid for Langesø, der 1625 af *Frederik Markdanners* moder, fru Sophie Oldeland solgtes til Bendix Wensins enke, Anna v. d. Wisch, der atter samme år solgte den til sin svigersøn, Hans Markdanner, *Frederik Markdanners* broder, til Vejlegaard, der allerede 1631 solgte den til sin svoger Joachim Ch. Buchwald, der samme år ægtede sin anden hustru, Margrethe Wensin. Af deres fire børn solgte Detlev og Margrethe Helvig 1668 deres part af Langesø til broderen Bendix Hans Buchwald.

I 1663 var hovedgården ansat til 36 tdr. htk., Rødemølle til 10 ørter mel. Bøndergodset var Rødskovgaard, Morudgaard, Morud 1 gård, Rue 2 gårde, Farstrup 3 gårde, Ballen 1 gård, Katshegne 4 huse, Rødeled 1 bol, Søndersø 7 gårde, Væde 1 gård. I 1665 ejede Langesø godt 82 tdr. htk. af bøndergodset i Vigerslev sogn, der var delt på overordentlig mange hænder. Således havde Rugaard 97 og Odense

Langesø, forreste dagligstue (fot. Niels Elswing).

Langesø ca. 1840. Gouache i Nationalmuseet.

hospital 74 tdr. htk. 1682 var hovedgårdens tilliggende ca. 138 tdr. ld. foruden nogle mindre enge.

I 1675 købtes af fru Anna Margrethe v. Gøtzen til Finstrup jus patronatus til Vigerslev og Veflinge kirker, og en del gods blev indkøbt i Buchwald'ernes tid. Bendix Hans Buchwald døde 1683, og hans enke Øllegaard Rathlou fragik arv og gæld; hendes søster, Ide Rathlou, var gift med en af kreditorerne, *Adolph Hans Holsten* til Gelskov, der i 1684 blev ejer af Langesø, som siden da er forblevet i hans efterslægts besiddelse. Om medlemmer af familien Holsten er der i artiklen om Holstenshuus blevet givet en del meddelelser.

Langesøs nye ejer var meget berejst, blev råd og hofmester ved det fyrstelige hof på Nordborg og senere amtmænd i Tønder-Åbenrå og Løgumkloster; han blev justitsråd og døde på Langesø 1694, hvorefter gården overtoges af hans enke, der havde en mængde retssager med sine undergivne. Da hun døde år 1700, takseredes besætning og alt løsøre til 2.600 rdl., gård og gods til 8.576 rdl. 37 sk., gælden udgjorde 2.273 rdl. 17 sk. Der kastedes lod om Langesø, som tilfaldt sønnen Godske Ditlev Holsten, der var militær og endte som oberst og ejer af Finstrup, som han oprettede til stamhuset Holstenshuus, der i 1747 ifølge hans testamente forøgedes med Langesø, der af ham angives at bestå af godt 486 tdr. htk. Samtidig opnåedes birkerettilgængelighed til gården.

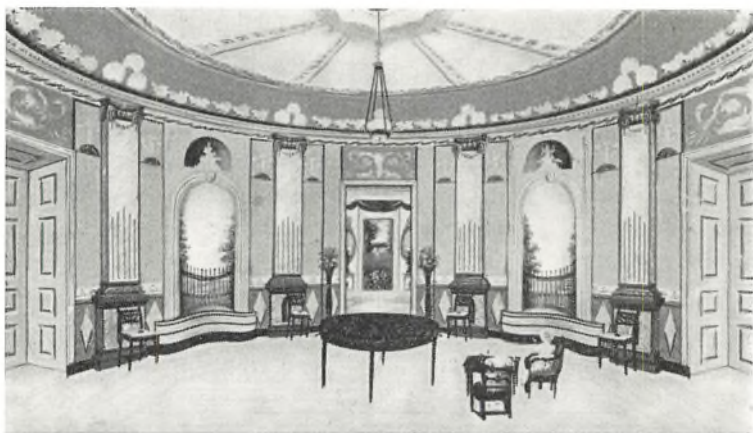
ODENSE AMT

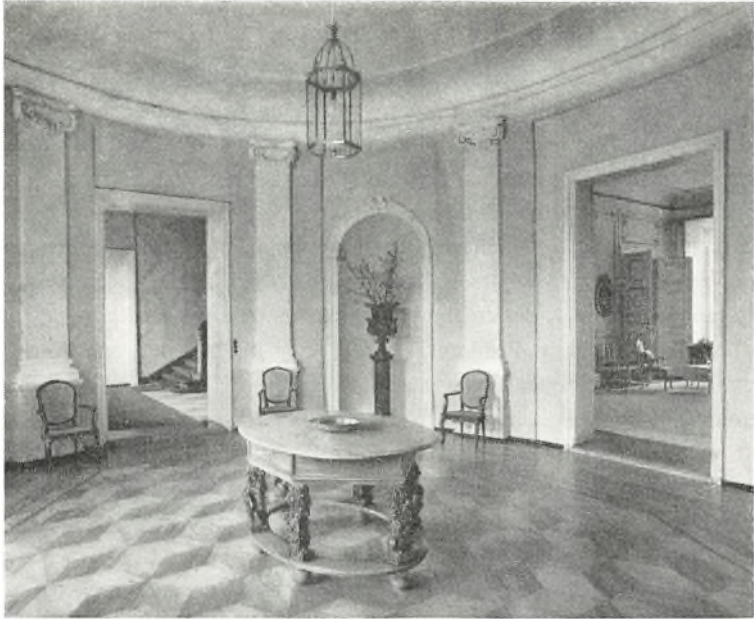
I 1701 bortforpagtedes Langesø avlsgård for 1.400 rdl. årlig; besætningen var 50 køer og kvier. Året efter takseredes skovene til 120 svins olden.

Obersten, der tilkøbte en del gods, særlig af det, der havde hørt under rytterdistriktet, døde i 1745 og efterfulgtes af sin søn *Adam Christopher Holsten*, der blev baron, gehejmeråd, ridder af det hvide bånd og amtmand over Nyborg og Tranekær amter, og som var en overordentlig dygtig og anset mand, der gik i spidsen ved gennemførelsen af landboreformerne. I 1779 opnåede han stamhusets ophøjelse til baroni, og Langesø udgjorde da: hovedgårdstakst 25 tdr. 6 skp. 3 fdk. ager og eng, godt 3 tdr. skovskyld og godt 344 tdr. bøndergods: 50 gårde, 27 bol og 47 huse, hvoraf de 43, 22 og 43 i Vigerslev sogn; desuden Vigerslev og Veflinge konge- og kirketiende. Baronen oprettede seks hospitaller, der nu alle er erstattede med legater.

Af størst betydning for ejendommen blev det dog, at A. Ch. Holsten opførte en ny og meget statelig hovedbygning, der over hoveddøren er mærket med årstallet 1775 og det uegennyttige motto: »For Efterkommerne og ikke for mig«, et princip der til de mindste enkeltheder er fulgt, da hele bygningen er ualmindelig solidt og godt bygget, og det meget svære valmtag med det dobbelte loft er særlig stærkt afbundet.

Gouache af vestibule på Langesø (Nationalmuseet).

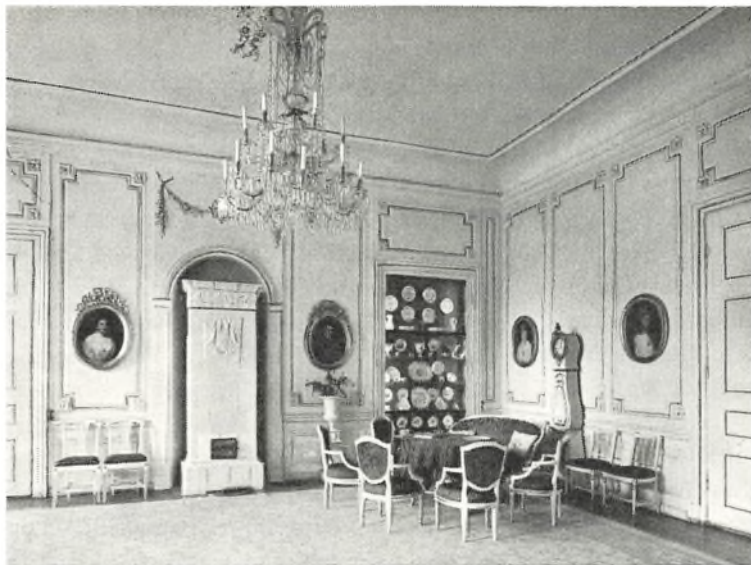
Vestibule (foto. Niels Elswing).

Gennem forskellige opbevarede tegninger til den nye bygning kan man følge udviklingen og ændringerne i planlæggelsen af denne. Først er der sket henvendelse til den tyske arkitekt Georg Didrik Tschierscke, der kom til København 1753 og samme år udgav et stik af Holstenshuus have. Han har i 1767 tegnet et godskort og endvidere signeret to grundplaner, der i et og alt slutter sig til en opstalt fra havesiden, der ikke er signeret, men uden al tvivl er af ham. Huset er her en udpræget rokokobygning med stueetage og mezzanin og med stærkt betonet fremspringende midterparti med rusticamotiver og kronet af en stor rokoko kartouche med engle. Muren afsluttes foroven af en art brystning, der er prydet med seks vaser. Hjørnepillerne er rusticamurede, og mellem etagerne er der et gesimsbånd. Til gårdsiden viser planerne et buet fremspring ganske som i den nu stående bygning, hvis smukke ellipseformede vestibule altså allerede ses på det første projekt. Værelsernes fordeling minder en del om den nuværende, og de benævnes

næsten udelukkende antichambre, cabinet eller chambre à coucher. Der er ikke antydning af økonomilejlighed, og da der ikke er angivet nogen kælder, må køkken etc. have været tænkt anbragt i andre bygninger, og sådanne er også aftegnede på kortet på begge sider af den store gårdsplads, men ca. 22 m fra den helt isolerede hovedbygning. Dette var en højst upraktisk anbringelsesmåde, men er ikke uden sidestykker i datidens arkitektur og genfindes f. eks. i Kriegers Frydenlund og i Scheels Charlottenlund Slot. Længere borte er der på hver side af tilkørselsalleen med dens fire rækker træer tegnet to lange bygninger, der formodentlig skulle være avlsgården.

Af en eller anden grund er disse projekter ikke blevet gennemførte, og, når man betragter det næste hold tegninger, der slutter sig meget nøje til det udseende, bygningen virkelig fik, bringes man til at erindre, at nu havde Jardin med sine to hovedværker, Marienlyst og Bernstorff, ændret smagsretningen herhjemme, og at arkitekturen havde nærmet sig den klassicistiske stil. Man var nu kommet bort fra mezzaninetagen, der erstattedes af et stokværk i fuld højde. Den viltre kartouche er afløst af fire adstadige vaser, som dog ikke findes på det nuværende hus, lige så lidt som havesidens rusticaornamenter. De enetages økonomifløje er trukket nærmere og er ved lavere forbindelsesfløje direkte forbundet med corps de logis, hvad der er en forbedring, der ikke kan vurderes højt nok.

Under størstedelen af den nordre fløj — køkkenfløjen — er der glatsømmede krydshvælvinger på firkantede murpiller. Huset er i Louis XVI stil med visse rokoko reminiscenser f. eks. de profilerede vinduesindfatninger og den anselige hovedtrappe. Hele anlægget er i høj grad symmetrisk lige ud for den brede lindeallé, og akserne fremhæves ved de tre mod gårdsiden ovalt fremspringende fag, der fortil har rusticamuring og på siderne prydes med bygherrens og hans hustrus, Adelheid Benedicte Rantzaus, våbener. Oventil afsluttes i en altan med balustrade. Hoveddøren er flankeret af pilastre med stærkt profileret arkitrav, og husets midte accentueres yderligere ved dekorative momenter, der omgiver 1. sals midtervindue. På de vandskurede røde murflader er der ellers ingen pilastre eller bånd, men kun nogle svage hjørnerisalitter. Til havesiden betones akserne ved en risalit, hvori vinduernes omgivelser er lidt mere fremtrædende end på den øvrige

Havesal (fot. Niels Elswing).

facade, medens havedøren er indrammet af pilastre med en fronton. Forskellige omstændigheder gør det næsten sikkert, at sidefløjene, der er ganske enkle, er opført i samme byggeperiode som hovedbygningen.

Gårdspladsen har i gammel tid været afsluttet af en halvrund mur med piller og blændinger, der desværre i 1850 er erstattet af et støbepjens gitter i nygotisk stil.

Det er beklageligt, at man ikke med sikkerhed kan nævne navnene på de fremragende arkitekter, der har skabt dette harmoniske byggeri, der i lige grad udmærker sig ved sine liniers og proportioners skønhed og ro og ved sine store, høje og lyse rum med de sjældent store vinduer. Det er sandsynligt, at gehejmeråd Holstens arkitekt har været Georg Erdmann Rosenberg, der samtidig opførte Frederiksgave. Men måske har Tschierscke, som dengang var knyttet til Odense, haft tilsyn med byggeriet og udformet nogle af de dekorative enkeltheder af ældre stilpræg, bl. a. minder den fremspringende rotunde om hans stil. Endelig har også den i nærheden af Assens fødte arkitekt Hans Næss, der opførte Krengerup, signeret nogle tegninger til gårdmuren,

så gehejmeråd Holsten har ved opførelsen af Langesø antagelig været i forbindelse med tre af datidens kendte arkitekter. Langesøs lighed med Hindsgavl og Juelsberg er meget påfaldende, og på sidstnævnte sted har da også både Tschierscke og Rosenberg været virksomme. Man kan vist gå ud fra, at arbejdet har været fuldført 1775, thi den 5. januar 1776 assureses Langesøs ny opbygte borgegårdsbygning for 5.000 rdl. Det gamle stuehus var 1750 ansat til 500 rdl., og de gamle avlsbygninger til 4.000 rdl., medens i 1782 ladegårdsbygningerne, »som nu ligeledes af ny er opførte«, ansattes til 5.000 rdl. De lå mellem alleen og søen, indtil de brændte i 1901 og kun i ringe grad er genopført. Gården er nu på 118½ tdr. ld., dels grusede og dels lerede og bakkede jorder samt 65 tdr. ld. have, eng og anden jord.

Haven har tidligere, som nu, været delt i to hovedafsnit. Sydvest for alleen synes der 1767 at have været køkkenhave, og i fortsættelse deraf har der dengang og i 1777 ud for sydfløjen været et anlæg med terrasser og snirklede gange, der atter terrasseformigt fortsatte sig op mod skoven for der at ende i en beplantet rotunde, hvorfra der udgik flere veje lige ned mod søen. Ud for den store smukke havesal har der, hvor der nu er plæner med fritstående træer, været en mindre parterrehave indesluttet af alleer med to lysthuse. Helt nede ved søen er der på gamle kort aftegnet en bygningsgruppe, der var en teglovn.

Baron A. Ch. Holsten købte noget gods, bl. a. Morud mølle. Han døde 1801 og efterfulgtes af sin barnløse søn, baron Ditlev Holsten, ved hvis død i 1825 baroniet tiltrådtes af dennes broder, baron Hans Holsten, der var søofficer og kommanderede fregatten »Elven« i slaget på Reden, hvor han gjorde sig fortjent til at modtage en guldmedalje. Under krigen gjorde han tjeneste på flere forskellige områder, og senere forfremmedes han til de højeste maritime stillinger, virkelig admiral og første deputeret i admiralitetskollegiet, foruden at han blev ridder af elefanten. Han var gift med Regitze Sophie Kaas og døde i høj alder 1849.

Da han både ved uddannelse og interesser var knyttet til søværnet og måtte bo i København for at varetage sine embeder, overdrog han administrationen af sine godser til sin søn og efterfølger, baron *Adam Christopher Holsten*, der som ung havde været legationssekretær i Stockholm og Berlin.

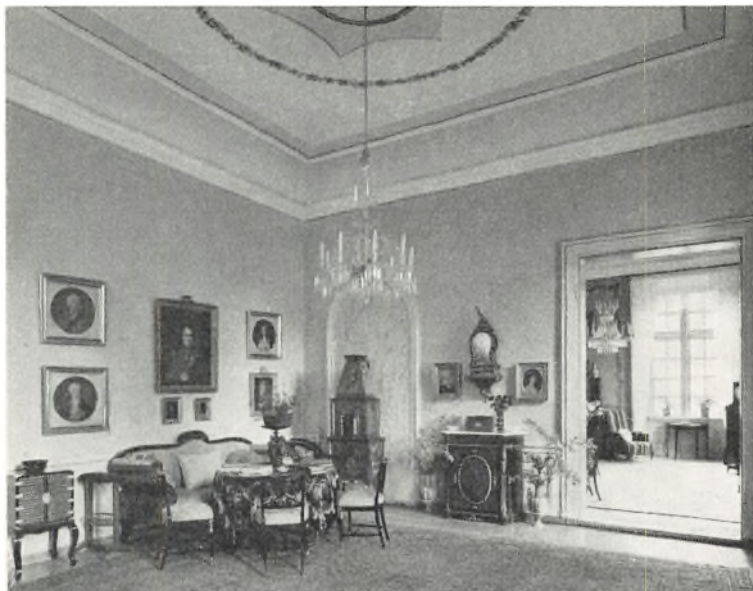

Hjørne af højre dagligstue (fot. Niels Elswing).

I 1835 opnåedes tilladelse til at frasælge den til baroniet hørende Svanninge kirke mod for købesummen at erhverve den familien Bardenfleth til Harritslevgaard tilhørende del af Morudskov. En anden del af samme skov afkøbtes senere fru Simonsen på Rugaard. Foruden de meget betydelige byggeforetagender, som sidstnævnte besidder foretog på Holstenshuus, har han på Langesø opført adskillige funktionærboliger, og — ved søens sydvestlige ende — helt omgivet af skov — opførtes der et kapel, der anvendes som annekskirke til sognekirken i Vigerslev.

Skovene, der i 1825 kun udgjorde ca. 700 tdr. ld., er siden ved det omtalte køb af 272 tdr. ld. af Morudskov og ved tilplantning dels af hovedgårdsjord og dels af indtagen bondejord vokset til 1.379 tdr. ld., der har særdeles gode bevoksninger af mellemaldrende bøg og gran med enkelte egearealer. Store strækninger af skoven er stærkt blandet, med underskov af bøg og overstandere af nåletræ. Særlig karakteristiske er de smukke fyrretræer, der findes spredte overalt på distriktet,

Parti af venstre dagligstue (fot. Niels Elswing).

og som gør en særlig malerisk virkning på et lille areal, hvor de på søbakken langs vejen fra Langesø station til gården hæver sig over en kultur af ca. 60-årige cypresser. Den hurtigt voksende douglas gran har også fundet en stor udbredelse, og i partierne nord for søen vækker allehånde sjældne og fremmede nåletræer meget ofte de forstkyn-diges interesse og beundring.

Baron A. Ch. Holsten blev senere gehejmeråd og storkors af danne-brog og antog navnet *Holsten Carisius*, da han overtog det Carisiske fideikommis. Han opholdt sig skiftevis på Holstenschuus og Langesø. Han solgte en del af bøndergodset til arvefæste, og arvefæsteafgifterne udgjorde ved deres afløsning godt 178 tdr. rug og havre og godt 194 tdr. byg. I den nyeste tid er der solgt så meget af godset til ren ejend-om, at der kun behøvede at tvangssælges 6 huse, og der hører nu kun til ejendommen 1 husmandsbrug, en del arbejderboliger og en vandmølle, foruden den som udflugtssted fra Odense meget besøgte Komigen kro.

Baronens hustru, Magdalene Schilden, døde tidligt, og ved hans død i 1879 overtoges baroniet af den ældste af hans tre døtre, *Sophie Magdalene*, der var besidderinde af Clausholm og sammen med sin mand, kammerherre, ritmester Gustav Alexander Berner antog navnet *Berner Schilden Holsten* og friherrelig titel. De flyttede fra Clausholm til Langesø, hvor baronen døde 1889, medens baronessen overlevede ham til 1906 og gjorde sig meget afholdt af alle på egnen ved sin store godgørenhed. I hendes tid var det store rummelige hus et yndet samlingssted for hendes store slægt, særlig for børn og børnebørn.

Hun efterfulgtes i besiddelsen af sin eneste søn, kammerherre, baron Adam Christopher Berner Schilden Holsten, der boede på Holstenshuus og kun midlertidig har beboet Langesø, hvor hans ældste søn, baron Hans Berner Schilden Holsten, hvis hustru er født komtesse Knuth fra Lilliendal, tog bopæl i 1911, kort forinden han overtog en del af godset i en art generalforpagtning, medens han blev ejer af hele godset fra 1922. Pr. 1. september 1962 har han overdraget godset til sin ældste søn, baron *Godske Ditlev Berner Schilden Holsten*, som bor i den tidligere godsforvalterbolig Spejlbjerg.

Ved baroniet Holstenshuus' overgang til fri ejendom blev der til staten afgivet ca. 60 tdr. ld. fra Langesø hovedgårds fjernere marker og ca. 12 tdr. ld. fra Taagerodgaarden, der senere er bortsolgt, således at godsets samlede areal nu er 1.558½ tdr. ld., der til ejendomsskyld er vurderet til ca. 4½ million kroner. I 1901 brændte ladegården og er ikke senere genopført. En del af den ca. 10 tdr. ld. store park blev i 1957 udlejet for en årrække på 25 år til løgavling. Mellem 250 og 300.000 tulipaner og narcisser kaster i forårsmånederne et farvestrålende skær over den fornemme park.

Hovedbygningens ydre er ualmindelig herskabeligt, men ikke mindre anseligt er det indre med de godt proportionerede rum, hvis enestående gode inventar bidrager til at skabe et harmonisk helhedsbillede. Af ældre møbler findes meget lidt; men så meget mere er der samlet fra tiden lige før og efter år 1800. I den ene dagligstue findes nogle fremragende gode franske møbler med rige bronzebeslag; men talrigst repræsenteret er den hjemlige danske empire og Christian VIII's stil med et utal af sofaer, med søjleborde, konsolskabe og mahognistole med og uden indlægning og beslag.

ODENSE AMT

Som gården har fået navn af dens lange sø, vil denne sø også stede være det, der nærmest præger ejendommen ; men også de vidtstrakte skove med en træbestand så forskelligartet som vel intet sted i landet sætter sit præg på stedet, der nærmest må betegnes som en skovejendom. Den har sin særlige charme ved den idylliske, skovomkransede sø og ved den statelige hovedbygning.

H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

EJERE

ca. 1415 Bernike Skinkel
ca. 1448 Peder Hogenskild
ca. 1467 Iven Bryske
1551 Antonius Bryske

1622 Frederik Markdanner
1625 - 84 Forskellige ejere
1684 Adolph Hans Holsten

1745 Adam Christopher Holsten

1849 A. Ch. Holsten Carisius

1879 Sophie Magdalene Berner
Schilden Holsten

1962 G. D. Berner Schilden Holsten

BYGNINGER

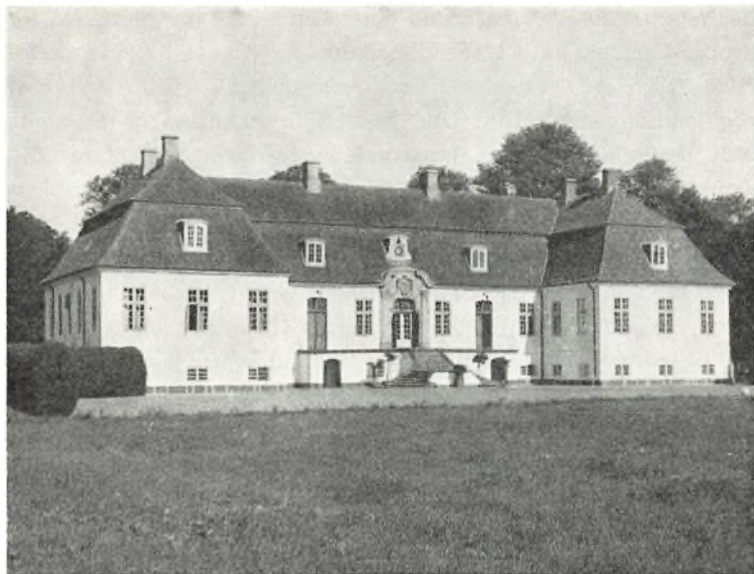
1554 Herreborg i to stokværk og med ottekantede hjørnetårne opført

Ny hovedbygning af bindingsværk (?) opført

1775 Hovedbygningen opført muligvis ved G. D. Tschierscke, G. E. Rosenberg og Hans Næss

Funktionærboliger og kapel opført

1901 Ladegården nedbrændt

Hovedbygningen set fra sydøst.

Margaard

Vigerslev sogn, Skovby herred, Odense amt

Sydvest for landevejen fra Odense til Bogense og for den såkaldte Nørre Slette, på grænsen af den bakkede skovegn ligger Margaard, der som et typisk bygningsværk hævder sin plads blandt vore herresæder. Det idylliske og fredelige sted har en gammel historie, hvortil dog ingen stor eller bemærkelsesværdig begivenhed er knyttet.

På Erik Menveds tid ejedes gården af *Timme Lauridsen Abildgaard* og hans halvbroder *Niels Jensen*. Førstnævntes datter *Cecilie* bragte den til sin ægtefælle *Peder Andersen*, af *Hvidernes* æt, 1359 dræbt i Middelfart efter en strid med byens borgere. Hans gods konfiskeredes uden lov og dom, da *Valdemar Atterdag* mistænkte ham for at have holdt med de oprørske jyder; efter års forløb blev det dog atter tilbagedømt fru *Cecilie*, for at kongens sjæl ikke for hendes skyld skulle

lide nogen kval eller pine. Man hører derpå intet om Margaard før henimod midten af det 15. århundrede, da den 1448 ejedes af hr. *Peder Hogenskild*, hvis datter Cecilie ægtede rigens råd hr. *Iven Bryske*, landsdommer i Fyn. Hun besad tillige Langesø og Dallund; disse gårdes historie var nu længe nøje sammenkædet med Margaards. Som mest betydende besiddelse blev Dallund »de onde« Bryskers hovedsæde.

Knud Bryske, hr. Ivens søn, må have udkøbt sine medarvinger, idet han 1499 indværgede Margaard og gods ved lovhævd som sin rette arv og ejendom. 1505 solgte søstersønnen Claus Daa imidlertid gården til morbroderen Eiler Bryske på Dallund, senere kendt som *Christiern II's* ivrige tilhænger; en oprindelig driftig jorddrot, der trods indbringende forleninger døde stærkt forgældet. På skiftet i 1551 efter enken, fru Karen Gyldenstjerne, blev Margaard, der tilfaldt datteren Sidsel Bryske, bortfæstet til en bonde, som svarede 3 pund byg, 1 fjerding smør, 10 skpr. foderhavre, 1 lam, 2 gæs og 4 høns. Det var kun en lille besiddelse. Hendes ægtefælle, Eskild Gjõe til Gunderslevholm, solgte gården til *Axel Urne*, den senere rigskansler. Som det synes, tog Bryskerne det barnløse ægtepar denne handel ilde op, skuffede i forhåbningerne om at kunne bevare stedet for slægten. Længe varede det dog ikke, før *Carl Bryske* til Langesø, fru Sidsels brodersøn, blev herre her. Hvornår han købte gården er ukendt, det ses kun, at han 1583 på Skovby herredsting tog en vidisse af den omtalte lovhævd. Efter lang hoftjeneste, en tid som Frederik II's mundskænk, blev han betænkt med en række forleninger, sidst med Aarhusgaard, hvor han sad til sin død i 1613, dårlig lidt af menigmand på grund af streng embedsførelse, men des mere yndet og velset ved hove. Hans og hans hustru fru Ide Ulfstands hjem var vistnok i deres ægteskabs første dage på Margaard, hvor den anden, barnløse hustru, fru Else Bille, boede ved sin død. Carl Bryske efterlod to sønner: Gert, der rimeligvis snart blev Margaards hovedejer, og Truid, slægtens sidste mand. — Den fordums hofjunker Gert Bryske var, ligesom sin broder, en slet husholder, en ødeland, der satte ikke ubetydeligt arvegods til. Hans pengeforhold blev så usle, at han endog kom under rigets forfølgning. Da den ludfattige mand 1651 afgik ved døden, måtte hans frænde Frederik Reedtz lade ham begrave, idet ingen nærmere slægt-

Hovedbygningen set fra vest (fot. Harry Petersen).

ning ville påtage sig denne ringe byrde. Bryskernes tid var da forlængst endt her på gården ; allerede i begyndelsen af 1620'erne blev nemlig en kreditor, *Henrik von der Wisch*, indført i Margaard, hvortil der da kun var »et ringe brug«.

En ny periode indleddedes, da jomfru *Ingeborg Friis*, en datter af statholder i Norge *Jørgen Friis* af den slægt, der efter sit våben kaldes de Skaktavl-Friiser, i 1626 fik skøde på gården. Under svenskekrigen synes hun at have forladt Margaard, hvorfra hendes forpagter til sidst blev jaget blot og nøgen med hustru, børn og folk. Forholdene var ved jomfruens død i 1659 lidet lyse. Først 1662 holdt biskoppen parentationen over hende i Sankt Knuds kirke i Odense ; så længe havde slægtningene tøvet med at bekoste en standsmæssig jordefærd. Året efter fredsslutningen blev der indkaldt til skiftesamling på Margaard, hvor arvingerne gav afkald til fordel for broderdatteren, jomfru *Mette Andersdatter Friis*, der vel påtog sig arv og gæld, men samtidig erklærede boet fallit. Af matrikuleringen i 1662 ses, at ho-

Margaard 1820. Gouache i Nationalmuseet.

vedgården med mølle, tilliggende skov og enemærker samt otte huse under gårdens takst ansattes til 50 tdr. htk. Med godset beløb det hele hartkorn sig til 117 tdr., hvoraf hun selv dog kun ejede 56 tdr. Tolv år senere solgte den aldrende jomfru gården og en del af godset til sit søskendebarn, fru Mette Iversdatter Friis, salig Henrik Sandbergs, men vedblev selv at bo på Margaard, først sammen med den ny ejerinde og senere i dennes efterfølgers tid.

Heller ikke fru Mette sad godt i det. I 1680 skilte hun sig atter af med Margaard, som nu kom på borgerlige hænder, idet den blev tilskødet dr. med. *Jacob Jørgensen Seemann*, der en tid havde øvet lægegerning i Viborg. Hans økonomi var imidlertid så vaklende, at han i 1690 måtte overgive sit bo til skiftebehandling, hvorefter han henlevede sine sidste dage som *medicus practicus* i Odense.

En hovedkreditor, amtsforvalter i Københavns amt, senere borgmester i hovedstaden og højesteretsassessor, *Anders Jacobsen Lindberg* blev indført i Margaard med tilliggende; skøde udfærdigedes 1691. Tre år efter — i 1694 — købte borgmester i Odense *Jens Christensen Schouboe* gård og gods. Han nedbrød den forfaldne gamle grundmurede hovedbygning, der sikkert lå på den nuværendes plads, og opførte en bindingsværksbygning, 28 fag med kvist, på strækningen

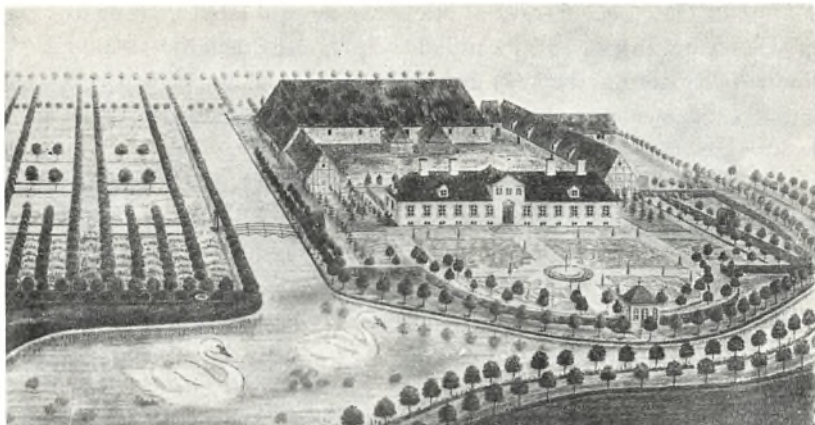
mellem den tidligere bygning og ladegården. Her havde der sandsynligvis gået en grav, som adskilte borggård og ladegård. Med borgmesteren kom velstand til huse efter mange års usseldom. En mængde bøndergods tilkøbtes, desuden erhvervede han Uggerslev, Ubberud og Bederslev kirker. I sommeren 1708 solgte han ejendommen til major *Jørgen Tyge Seefeld*, efter sigende for 18.000 rdl. kurant, 200 rdl. i kroner og 100 species dukater i diskretion til borgmesterinden samt endelig 800 rdl. for besætningen. Hollænderiet talte da 100 køer. Af en i denne anledning forfattet jordebog erfares, at hovedgårdens hartkorn beløb sig til 53 tdr., bøndergodsets til 202 tdr. og kirkegodsets til 54 tdr. Endnu samme efterår fejrede majoren sit bryllup på Hvedholm med Susanne Simon-Gertsdatter Bauditz og førte hende til sit nye hjem. Efter et kort ægteskab giftede han sig anden gang med Margrethe Jørgensdatter Due, hvis medgift var 4.000 rdl., og levede nu med hende i et barnløst ægteskab, indtil han 1723 »hastig« afgang ved døden her på gården. Hans lig førtes til Sønder sø kirke, som han havde købt året før med 33 tdr. htk. og jus patronatus.

Ifølge testamente overtog enken gård og gods, det sidstes hartkorn forøget i majorens tid med omtrent 25 tdr. foruden kirkegodset, mod at betale sin ægtefælles gæld m. m., ialt henimod 14.000 rdl. Margrethe Due sad kun enke i to år. I 1725 ægtede hun, 43 år gammel, den seks år yngre kaptajn i grenadérgarden *Carl Gustav Grüner*, en dygtig og tapper officer, som med hæder havde kæmpet på fremmede valpladser. Han var født i Sverige 1688 som søn af Danmarks daværende envoyé i Stockholm Johan Diderik Grüner, adlet 1693 af Christian V, og første hustru Ebba Christine, født baronesse Kurck. Også han havde været gift før. Hans unge hustru, Sophie Amalie Vind, var død efter at have født ham tre døtre; den yngste blev kun ét år gammel. Den første tid boede kaptajn Grüner og fru Margrethe Due til leje i København, hvorfra de 1728 rejste til Margaard, der da var bortforpagtet; afrejsen fandt sted før den store brand i staden, således at de undgik tab. Selv om hans militære tjeneste tillod ret hyppige ophold på Fyn, kunne han dog først fra 1737, som chef for det fynske nationale regiment til fods, slå sig rigtigt til ro på gården, som han nu selv drev. Året før var fru Margrethe Due død uden at have skænket sin mand noget barn.

Da han efter sit bryllup i 1725 overtog Margaard, var både borggård og ladegård meget forfaldne, hvilket også gjaldt haven. Et maleri fra 1744 viser, hvorledes han havde tænkt sig bindingsværksbygningen restaureret og omgivet af forskønnede anlæg. Da den imidlertid efter hans egne optegnelser stod på »falsk« grund — hvad der bekræfter formodningen om en tilkastet grav på dette sted — lod han den nedrive og en hel ny bygning opføre længere inde i haven, omtrent hvor den ældste tidligere havde ligget. Opførelsen blev betroet mecklenborgeren Johann Gottfried Rosenberg, skaberen af flere kendte københavnske palæer. Det ny Margaard, der ligger omtrent vindret fra nord til syd, byggedes 1745 i et stokværk med to korte sidefløje, teglhængt mansardtag og høj kælder, hvis hvælvinger hviler på tykke piller. En stentrappe fører op til en muret terrasse, hvorfra man gennem hoveddøren, omsluttet af en smuk og anelig portal med bygherrens og Margrethe Dues våbener, træder umiddelbart ind i en stor sal, som går gennem bygningen i hele dens dybde, og om hvilken de øvrige, usædvanlig vel proportionerede og regelmæssig fordelte værelser grupperer sig til begge sider. Andre døre, en på hver side af hovedportalen, er indgange til brede flisebelagte korridorer.

Ladegården, der lå på den plads, som nu indtages af de store plæner foran hovedbygningen, istandsattes af Grüner. Omtrent samtidig blev haven anlagt. De nu så smukke bøgehække med de fire hvælvede klippede lysthuse, den store rotunde af elme, kastaniealleen og den halvrunde række kastanietræer ud mod den lille sø, Damholen, plantedes i hans tid. Anlægget var da prydet med tolv træfigurer på postamenter, en solskive samt et lysthus, vistnok det, der ses på det gamle maleri. Det er yderst rimeligt, at den kanal, der omdannedes til tre karpedamme, var resten af en grav, som til beskyttelse af gården i fordums dage vel gik helt rundt om denne og i ét med det stykke grav, der nu, udgående fra Damholen, brat ender udfor hovedbygningens sydlige fløj.

Længe fik generalmajor Grüner ikke lov til at glædes over sin stavelige ny residens; de militære pligter kaldte ham først til Kronborg, hvor han 1748 overtog kommandantskabet, derefter 1759 til Kristiania som øverstkommanderende over den norske armé. Denne ærefulde post beklædte han til sin død 1763 som general og ridder af det hvide

Margaard 1744. Efter senere forsvundet maleri.

bånd. Hans lig bragtes til Danmark for at blive bisat i Søndersø kirke ved fru Margrethe Dues side.

Medens general Grüner opholdt sig i Norge, tænkte han på at sælge Margaard, der da også 1761 stillede til auktion. Indtægterne af ejendommen blev ved denne lejlighed ansat til 3.340 rdl. årlig, når hovedgården ikke var forpagtet ud. Nogen handel kom dog ikke i stand, trods et bud på 64.020 rdl. Tid efter anden havde generalen forøget godset og hovedgårdens tilliggende. Af oberstinde Finecke til Dallund købte han til sin store fornøjelse to gårde i Vedby, således at alle byens elleve gårde nu hørte under Margaard; rådmand i Fredericia Frederik Hansen solgte ham en del bøndergods, hvorunder den i længst svundne tider af jomfru Lisbet Bryske beboede Amagergaard, som Grüner fik tilladelse til at nedbryde, idet dens jorder, af hartkorn godt 17 tdr., ca. 130 tdr. ld., lagdes ind under hovedgården. Ialt forøgede han godset med 61 tdr., således at dets samlede hartkorn beløb sig til 289 tdr. Ifølge hans testamente skulle hans ældste datter, Ebba Ovidia, og hendes mand, oberst Christian Schöller, overtage Margaard med inventar, besætning og gods for en sum af 50.000 rdl. Børnene efter den nogle år i forvejen afdøde datter, Eva Margrethe, konferensråd Peder Otto Rosenørns enke, gik dog lige i arv med obersten og hans frue. Som allerede omtalt havde general Grüner ingen børn med fru

Margrethe Due. Efter fradrag af prioriteter og gæld løb hver af de to arveparter op til godt en snes tusinde rdl. Da der imidlertid på auktionen få år før var budt en betydelig højere sum for gården end anført i testamentet, måtte obersten forpligte sig til yderligere i seks år at svare 300 rdl. årlig til de Rosenørn'ske arvinger.

Den ny ejer, oberst *Christian Schöller*, var født 1706 i Kristiania som søn af generalkvartermester, oberst Caspar Schöller og hustru Isabella Elisabeth Stockfleth. I en konduiteliste hedder det om ham: »klein Statur, guter Exterieur, guter und regulierter Lebensart, kein Laster ergeben, von recht guten und hurtigen Begriff, applicirt sich mit Fleiss und ist activ«. Gård og gods var ved hans tiltrædelse i god stand, kun med kvægbestanden stod det ilde til. To år efter tog han sin afsked fra hæren med generalmajors karakter. Han drev selv sin ejendom ved hjælp af en ridefoged og en ladefoged, hollænderiet var dog vistnok, i hvert fald en tid, forpagtet bort. Som godsadministrator viste han god og fremsynet økonomi, hans endnu bevarede regnskabsbøger er førte med beundringsværdig nøjagtighed. De første år led han store tab, idet kvægpesten endnu to gange hærgede besætningen. Hvad agerbruget angår, beløb udsæden sig 1768 til 192 tdr. korn, høavlingen til 412 læs. Foldudbyttet var 1763 - 76 gennemsnitlig for rug 6½, byg 6½ og havre 5 fold. Også han forøgede godset, ialt med 25 tdr. htk. Han erhvervede bl. a. Tverskov mølle og mageskiftede bøndergods med Langesø. I nogle år ejede han hovedgården Søholm i Køng sogn med gods og kirker.

Efter få ugers svaghed afgik general Schöller 1778 ved døden på Margaard, der i hans tid nåede sit højdepunkt. Traditionen omtaler ham som en myndig og striks herre, som almuen fuldt og fast troede gik igen i den lange kastanieallé. Enken flyttede til Odense, hvor hun til sin død beboede en gård i Korsgade. Femten år senere fulgte hun sin husbond; Søndersø kirke blev begges sidste hvilested. Ægtefællerne efterlod tre sønner og en datter. Margaard tilfaldt i henhold til testamente den ældste, 24-årige søn, ritmester ved det holstenske rytterregiment Gustav Grüner Schöller, der skulle overtage prioriteter og gæld, give sine søskende pant for 14.500 rdl. kurant, sin moder 800 rdl. årlig foruden den omtalte ejendom i Odense samt endelig efter hendes død hver af sine søskende 3.000 rdl. Han drev nu selv gården,

»Kongesalen« med portrætter af etatsråd Johan Didrik Grüner († 1712) og hans tre hustruer. Det store billede forestiller den svenske rigsråd baron Gustav Kurck († 1689) (fot. Holt & Madsen).

men vedblev dog at stå i militærtjenesten, således at han ofte var borte i sine garnisoner, Kolding og Haderslev. Senere forflyttedes han som karakteriseret oberstløjtnant til fynske regiment lette dragoner i Odense. I 1790 viedes han til frøken Vibeke Charlotte Trolle, der bragte ham en god medgift.

Det var fortrinlige år for landmanden med stærkt stigende ejendomspriser. Han selv beregnede 1791 værdien af Margaard og gods til 55.800 rdl., skønt han havde solgt Uggerslev, Bederslev og Ubberud kirker for 15.000 rdl. Hele hovedgårdens areal var 600 tdr. ld.: 453 tdr. ld. ager og eng og 121 tdr. ld. skov, indhegnet og i markerne. Disse var indhegnede med grøfter, gærder eller levende hegn og inddelte i syv kobler til tre års drift og fire års hvile. En forening kom i stand med 36 hoverigørende bønder. Udskiftningen i godsets byer var endt 1801. I 1806 fik Gustav Schöller afsked som generalmajor og tog nu fast ophold på gården. Han døde 1810 af apoplexi og jordedes på Sønderø kirkegård. Trods de dårlige tider sad generalinden tilbage i

Havesalen (fot. Holt & Madsen).

gode kår ; der skyldtes intet på gård og gods. Hovedgården blev bortforpagtet. Hun flyttede til sin ejendom i Odense, sommeren tilbragtes derimod på Margaard, hvor hun, længe mindet som en højst elskværdig dame, afgik ved døden i 1821. Heller ikke stedet her gik ram forbi under de sørgelige pengeforhold efter statsbankerotten. Gælden beløb sig det nævnte år til 12.000 rdl.

De barnløse folk havde adopteret hans nevøer, oberst Caspar Schöllers to sønner Christian og Thomas Georg. Sidstnævnte døde som generaløjtnant, *Christian Schöller* blev Margaards arvtager. Også han havde fulgt slægtens militære traditioner. Han var med ved Sehested som rytterofficer og avancerede til major, men tog allerede 1842 afsked med oberstløjtnants karakter. Senere udnævntes han til kammerherre ; en tid havde han sæde i Østifternes Stænderforsamling. Størstedelen af godset blev af ham solgt til selveje, idet hovedgårdsjorderne samtidig yderligere arronderedes ; tidligere havde bønderne på sine steder pløjet lige tæt ind til Margaard. Som hans værk bør nævnes Tverskov Bakkers beplantning med skov på en nedlagt fæstegårds jord. I 1847 nedbrændte forpagterboligen og den gamle bindingsværks lade-

gård. Den førstnævnte blev genopført, smagfuldt og solidt, lidt foran indkørselen til gården, medens de ny grundmurede avlsbygninger omtrent kom til at ligge på deres tidligere plads. Efter at en brand i 1900 atter havde lagt disse i aske, blev helt tidssvarende bygninger rejst ude ved forpagtergården. Tomten udlagdes til to store græsplæner, gennemskårne af en kørevej.

Kammerherre Schöller døde 1858 under et besøg i Odense, 65 år gammel, overlevet af sin hustru Emma Juliane, født Reimers, død 1889. Den næstældste søn, hofjægmester, cand. polit. *Christian Emil August Schöller*, overtog sin fædrengård 1884. Med stor pietet værnedes han, kendt som en meget indsigtfuld personalhistorisk forfatter, om dens og slægtens minder, og her på sit fødested døde han i 1932, over 88 år gammel; hans righoldige optegnelser er med velvillig tilladelse benyttede her. Allerede i 1921 havde han overdraget Margaard til sin søn, grosserer *Kai Chr. Carl Schöller*, efter hvis død i 1951 gården gik i arv til sønnen, den nuværende ejer, oberst *Carl-Gustav Grüner Schöller* (født 1903).

I over to hundrede og halvtreds år har Margaard kun skiftet ejer ved arv. Dens hvide mure omslutter et hjem, der i fuldt mål præges af fortid og slægtskultur. Blandt seværdigheder findes en større samling familieportrætter, deriblandt billeder af Jacob Koning og Pilo, sjældne møbler og rokoko sølvtøj, bl. a. to oftere omtalte terriner med fade i Odensearbejde. Hovedbygningen blev i 1953 hærget af en voldsom brand, men restaureredes med stor omhu under den kgl. bygningsinspektør, arkitekt K. Lehn Petersens ledelse.

Hovedgårdens tilliggende er nu 500 tdr. ld. ager og eng, 33 tdr. ld. park, mose m. m. og 130 tdr. ld. skov og plantage. Markerne, til dels god hvedejord, strækker sig over et terræn uden større stigninger. Skovens hovedbestand er eg og bøg, iblandet mange ædelgraner, ikke få af meget betydelig størrelse; fredskoven omslutter maleriske engdrag, gennemløbne af Margaard Å. Vest for gården ligger en langstrakt lund på 3 - 4 tdr. ld., plantet i 1860'erne på indtaget bondejord; dens ganske tætte underskov afgiver en fortrinlig rugeplads for talrige fasaner.

Vejen til Margaard fra Vigerslev by går hen over vide marker, derefter gennem den lille lund, for til sidst at runde Damholen, hvis

ODENSE AMT

blanke vand genspejler svære, bredkronede kastanier, der halvvejs skjuler general Grüners stilfulde bygning. Den gamle, velholdte have strækker sig fra vest til øst, afgrænset af en høj bøgehæk. Længst fra gården ligger Vanddammen kranset af store trægrupper, der danner havens yderste parti.

Margaard præges af en vis stilfærdig fornemhed, der harmonerer med det omliggende landskabs rolige og jævne karakter.

POUL BREDO GRANDJEAN

EJERE

ca. 1310 Timme Lauridsen
Abildgaard og Niels Jensen

ca. 1340 Peder Andersen Hvide
Ukendte ejere

ca. 1448 Peder Hogenskild

ca. 1467 Iven Gertsen Bryske

ca. 1555 Axel Urne

ca. 1580 Carl Bryske

1623 Henrik v. d. Wisch

1626 Ingeborg Friis

1680 J. Jørgensen Seemann

1690 A. Jacobsen Lindberg

1694 J. Christensen Schouboe

1708 J. T. Seefeld

1725 C. G. Grüner

1763 Chr. Schöller

1821 Chr. Schöller d. Y.

1884 Chr. E. A. Schöller

1921 K. Chr. C. Schöller

1951 C.-G. Grüner Schöller

BYGNINGER

1694 Gården nedrevet og bindingsværkshovedbygning opført

1745 Hovedbygningen opført ved J. G. Rosenberg og ladegården istandsat

1847 Forpagterbolig og ladegård genopført efter brand

1900 Avlsgården flyttet og genopført efter brand

1953 Hovedbygningen restaureret ved K. Lehn Petersen efter brand

Hovedbygningen set fra øst (fot. Harry Petersen).

Dallund

Søndersø sogn, Skovby herred, Odense amt

I Nordfyns flade og fede jorder har Odensefjorden i fordums tider på flere steder skåret sig dybt ind, og vandet fra Lumby Kvissel har vistnok da stået helt op til Serup, gennem den sænkning, hvor nu Lunde Å langsomt glider mod sit udløb. I Serup bys nordlige udkant, hvor der nu er mose, har der ligget et lille voldsted kaldet Serupvold; men om den har noget at gøre med senere tiders Dallund, lader sig næppe afgøre; urimeligt er det ikke, da denne gård først dukker op i historien i det urolige 14. århundrede, den tid, da de små middelalderlige borge efterhånden forsvinder.

Slægten Bryske — de onde Brysker, som de siden kaldtes — var sandsynligvis af meklenborgsk oprindelse. Den skal være kommet i besiddelse af en del gods i Nordfyn, men noget sikkert herom er os ikke bekendt før Erik af Pommerns dage, da *Gert Hartvigsen Bryske*, som var medlem af det danske rigsråd og lensmand på Næsbyhoved

Hovedfløjen med spærremur set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Slot, siges at eje Dallund. Han var dog ikke eneejer, da også rigsråden og ridderen *Peder Hogenskild* skriver sig til gården, og hr. Peder har for sit vedkommende utvivlsomt fået sin part med sin hustru *Cecilie*, der var datter af *Berneke Skinkel*, som ligeledes skrev sig til Dallund, og om hvem vi for øvrigt ved, at han besad anseligt gods i Fyn, bl. a. *Iversnæs*, og at han var lensmand på *Hindsgavl* under dronning *Margrethe*, hos hvem han spillede en ikke ubetydelig rolle. Det er således det første, vi med sikkerhed kan oplyse om Dallund, at den har været ejet af *Brysker* og *Skinkeler* i fællesskab; men om oprindelsen til dette sameje fortæller historien intet. *Gert Bryske* døde 1441, og stedtes til hvile i Skt. Hans Kirke i Odense, hvor en af de smukkeste og mest karakterfulde ligsten fra den senere middelalder endnu minder om ham. Hans søn *Iven Bryske* arvede Dallund og kom ved sit ægteskab med *Peder Hogenskilds* datter *Cecilie* i fuld og udelt besiddelse af gården. Han var som sin fader en mand af ikke ringe anseelse, ridder

og rigsråd, lensmand på Næsbyhoved Slot og dertil landsdommer i Fyn, men endnu større rolle spillede dog hans søn, Eiler Bryske, der fik både anselige forleninger og flere betroede hverv af kong Hans og siden en tid stod i høj gunst hos Christiern II, der gjorde ham til hovedsmand i Fyn. Han sluttede sig vel i 1523 til Frederik I, om end han kun nødtvungent svigtede sin gamle herre. I Nørrejylland var Eiler Bryske nogle år landsdommer og erhvervede også der ikke ubetydeligt jordegods; men største delen gled ham i tidens løb atter ud af hænderne, og han blev efterhånden forarmet. Til Dallund erhvervede han Tverskovs mølle og landsbyen Ulkendrup med dens fem bøndergårde, der siden nedlagdes, og her har han sikkert i sine senere år boet med sin hustru, Karen Gyldenstjerne, en datter af Peder Gyldenstjerne til Tim. Fra denne tid stammer formodentlig de interessante kalkmalerier i det nordre kapel ved Søndersø kirke, hvor Bryske-slægten havde sit mausoleum.

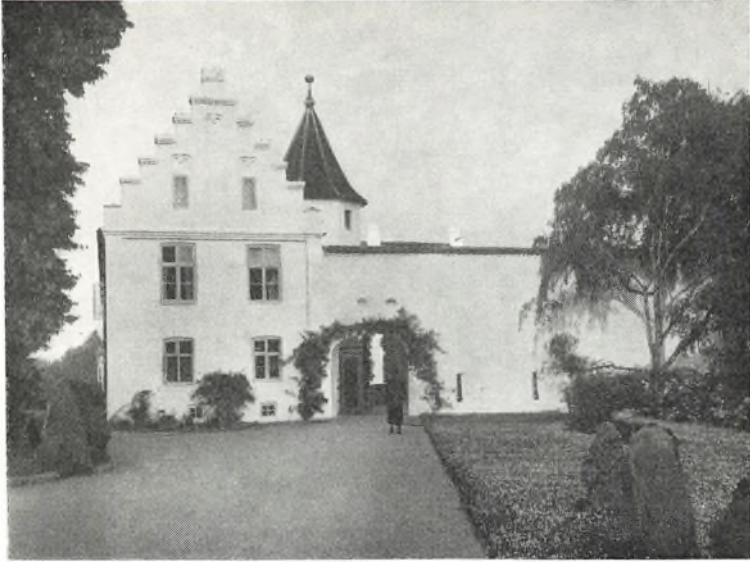
Da Eiler Bryske døde 1529, efterlod han sig en betydelig gæld, og da skiftet i mange år henstod usluttet, ejedes også Dallund i fællesskab af børnene, blandt hvilke rigskansleren Antonius Bryske er den mest bekendte, indtil *Gert Bryske* ved efterhånden at udkøbe sine søskende blev eneherre på gården. I hans tid er formodentlig den ældste kerne i den nuværende hovedbygning rejst. Omtrent ved midten af den aflange søs nordlige bred anlagdes et regelmæssigt firkantet voldsted, på de tre sider omgivet af grave; oprindelig har bygningerne stået tæt ud til gravene, og hele anlægget er således utvivlsomt nogenlunde samtidigt. Også selve borggården viser ved sin ensartede sengotiske karakter, at den er blevet til inden for en samlet, ikke altfor lang byggeperiode, selv om de forskellige partier er rejst til noget forskellige tider; da den stod færdig udgjorde den et vinkelanlæg med to fløje i nord og øst og sandsynligvis med spærremure mod begge de andre sider. Af disse sidste står nu kun den vestre, og den er endda så ombygget, at mange enkeltheder er ødelagt, ikke mindst det lille tårn mod syd, men dens type er dog klar nok med de to stokværk, det nederste med nicher til skydeskår og i det øverste en lukket vægtergang, hvorfra der har været adgang til øverste stokværk i nordfløjen. Både denne og det østlige hus er ligeledes stærkt ombygget, og murenes overhvidtning gør det yderligere vanskeligt at udrede gårdens byg-

ODENSE AMT

ningshistorie i enkeltheder. Gert Bryske døde ret tidlig i 1552 og overlevedes i en menneskealder af sin hustru Anne Tønnesdatter Viffert, der formodentlig har siddet inde med Dallund hele sin lange enkestand, indtil børnene blev voksne.

Da Anne Viffert var død 1586, arvedes Dallund af sønnen Ejler Bryske, der sin ungdom igennem havde tumlet sig på krigstog både i fremmed og hjemlig tjeneste og havde deltaget i Daniel Rantzaus berømte færd ind i Sverige. Med sin hustru Gertrud Lunge, en datter af Iver Lunge til Tirsbæk, satte han nu bo på Dallund, hvis jordegods han øgede ved mageskifte med kronen. Blandt dette ægtepars børn er vel slægtebogsforfatterinden Lisbeth Bryske den mest bekendte, medens sønnen Iver faldt i Kalmarkrigen, kun 24 år gammel; derfor bragte datteren Maren Bryske, der var gift med Jakob Høg til Trudsholm, gården over til en ny slægt. Da Eiler Bryske og hans hustru døde på samme dag, den 16. juli 1614, arvedes Dallund af deres lille dattersøn, Eiler Høg, der i det følgende halve århundrede var gårdens ejer. *Ejler Høg* synes at have været ret stærkt knyttet til stedet; han lod foretage forskellige byggearbejder, nogle udvidelser af hovedbygningen, som siden atter er forsvundne, og det store ottekantede trappeårn i gården ved nordfløjen, ligesom han også ombyggede avlsgården og navnlig lod opføre en prægtig stor lade tæt vesten for hovedbygningen, hvor ladegården dengang havde sin plads. Som så mange andre adelsmænd i 17. århundredes første halvdel blev Ejler Høg efterhånden ganske forarmet, og da svenskekrigens ødelæggelser var gået hen over hans gård og gods, tyede han ind til Odense, hvor han boede sine sidste år og døde 1660; få år forinden var hans hustru Else Tagesdatter Krabbe gået bort.

Børnene gik fra arv og gæld, og Dallund, der i det næste par menneskealdre fristede en meget omtumlet skæbne, kom nu i kreditorernes hænder. En af disse, Christian Urne til Marsvinsholm, var således nogen tid den egentlige ejer af selve hovedgården, men overdrog den snart til Ejler Høgs søn, Tage Høg, der gjorde et forgæves forsøg på at bringe ejendommen på fode igen; den overtoges 1664 af en anden panthaver, major Henrik Harloff, og Tages søster Sophie Høgs forsøg på at samle gården førte heller ikke til noget resultat, da hun snart atter måtte sælge den til en kreditor, som havde erhvervet major Har-

Nordfløjens gavl og spærremur set fra vest (fot. Türck).

loffs panteret. Denne køber var assessor *Morten Mikkelsen Hardrup* til Ørritslevgaard, ridefoged på Odensegaard og en type på hin tids godsspekulanter ; han hørte dog til dem, der tabte guldet lige så let, som det var vundet, og efter få års forløb måtte han sælge Dallund til sin heldigere fætter *Jens Erichsen*, der var amtsskriver i Odense og desuden ved sin forretningsdygtighed havde banet sig vej til den anseelige stilling som første borgmester i Fyns hovedstad, ligesom han også af regeringen anvendtes i forskellige kommissioner og til løn for sin virksomhed fik adelige rettigheder for det gods, han erhvervede. *Jens Erichsen*, hvis efterkommere førte navnet *Westengaard*, kom ved sin hensynsløshed i strid med både bønder og herremænd, men Dallunds gods blev under *Jens Erichsens* hårde hænder betydelig forøget, bl. a. med Skamby kirke. Efter hans død 1689 ægtede enken *Maren Bang*, en datter af biskop *Niels Bang* i Odense, en anden driftig godsspekulant, krigs- og landkommissær *Otto Pedersen Himmelstrup*, og Dallund blev nu et tvistens æble mellem *Jens Erichsens* børn, der arvede de tre fjerdedele, og deres stedfader, som ejede resten. Det gjorde ikke

*Den gamle
spærremur med
det
ombyggede
sydtårn
set fra vest
(fot. Holt
& Madsen).*

forholdet bedre, at Himmelstrup solgte sin del til sin broder Jørgen Pedersen, der havde været ridefoged på gården ; og da Jens Erichsens søn Erik Westengaard havde solgt sin og sine søskendes arvepart ved auktion til regimentskvartermester Bertel Hauch, købte Otto Himmelstrup 1708 atter hele Dallund og tog nu bolig på gården, hvor han dog snart efter døde. Han efterlod sit bo fallit ; Dallund var købt for lånte penge og blev nu udlagt til den største panthaver, staldmester *Jørgen Frederik Haxthausen*, som indledede en ny og mere rolig periode i gårdens historie.

Ved den nye matrikulering under Christian V var Dallund hovedgård blevet ansat til ca. 55 tdr. htk. ; bøndergodset var ved Haxthausens overtagelse ca. 250 tdr., men det havde en temmelig spredt og

tilfældig karakter og trængte stærkt til regulering. Endelig var hovedgårdens bygninger i den urolige tid kommet i sørgeligt forfald ; murene i den nordlige fløj og det store tårn var endda i nogenlunde tålelig stand ; men østfløjens søndre gavl var revnet og ganske faldefærdig, og spærremurene mod vest med det runde tårn var ligeledes meget forfaldne og brøstfældige. Der var da nok at gøre for den ny ejer ; men Haxthausen synes også at have besiddet noget af den nødvendige faste hånd ; han kom ofte i strid med egnens beboere, og det fortælles endog, at mølleren engang blev så forbitret, at han skød ind ad vinduerne på Dallund. Det lykkedes dog at bringe ejendommen på fode, skønt tiderne var alt andet end gunstige, og i den halve snes år, Haxthausen besad den, forøgedes bøndergodset med ikke mindre end 500 tdr. htk. Bygningerne nåede han derimod ikke at få restaureret, og da han var død 1719, solgte med kongelig bevilling enken Charlotte Amalie von Raben gården i 1722.

Den nye ejer, oberst *Günther Didrik von Finecke*, tilhørte en gammel meklenborgsk adelslægt og var en af de ikke få officerer af nordtysk herkomst, som Den store nordiske Krig førte her til landet ; han havde deltaget i adskillige batailler og var efter Slaget ved Gadebusch blevet draget halvdød frem af en dyngede faldne. Med sin hustru Clara Levetzau, en datter af general Theodosius von Levetzau til Bygholm, bosatte han sig nu på Dallund og tog sig med iver og interesse af gårdens styrelse. Hovedbygningens forfaldne østfløj blev til dels nedrevet og opført på ny, prydet med hans og hustruens våbener over indgangen, og de gamle grave blev fyldt. Bøndergodset blev også i denne ejers tid forøget, og om den forhenværende krigers forhold til bønderne taler sagnet, der beretter om, hvorledes Finecke blev hentet af djævelen, og de blodige spor af hans kamp for livet stadig siden sås på væggen i det værelse, hvor han endte sine dage ; kun lidt over 40 år gammel døde han 1729. I en menneskealder derefter rådede hans enke for gård og gods, som hun styrede med stor energi og fortrinlig dygtighed, indtil sønnen var blevet voksen og havde fuldført sin uddannelse ; hun tilbragte da sine sidste dage i ro og døde først 1773.

Theodosius Ernst Frederik von Finecke var en begavet mand med forskellige gode, men spredte interesser, en ejendommelig og udpræget personlighed, men hård og vanskelig at omgås, utilgængelig og mis-

tænksom. I flere år havde han opholdt sig i udlandet og brugt tiden vel til studier på flere områder; navnlig havde han udpræget sproglige interesser, som han også siden sit hele liv igennem dyrkede med iver og grundighed. Ved sin hjemkomst blev han udnævnt til assessor i hofretten, hvorfra han siden overgik til højesteret; men han tog dog snart efter ophold på Dallund, hvis styrelse nu overdroges ham af moderen, og som 1767 blev ham tilskødet, og her tilbragte han resten af sine dage ugift og i stor ensomhed, afvekslende optaget af stille studier og af de vidtløftige og bitre stridigheder, som hans umedgørlige hårdhed som godsejer og hans vanskelige sind stadig indviklede ham i. Trods langvarige processer lykkedes det ham at forøge og afrunde godset ved køb og mageskifter, og han indførte betydelige forbedringer, navnlig udskiftningen, på godset, skønt også hans forhold til bønderne var så dårligt som vel muligt. Han behandlede sine undergivne med hensynsløs strengthed og opnåede at blive så almindelig forhadet, at det måske ikke var helt uden grund, når han stadig frygtede for, at man ville ham til livs. Man fortalte, at der om natten var femten aflåsedede døre, som skulle passeres, før man nåede til hans soveværelse, og at han på en stol ved sengen havde en ladt pistol og en sabel liggende på dynen. Blandt egnens beboere ansås han nærmest for at være noget forrykt, og hans ensomme studier eller store iver for at undersøge og udgrave gamle kæmpehøje og samle oldsager styrkede denne opfattelse; for hans dannelse og kundskaber havde man ingen sans eller forståelse, og den fornemme ydre anstand, hvormed han altid optrådte, virkede kun frastødende.

Da Theodosius von Finecke ikke havde nogen livsarvinger, gjorde han testamente, hvori han bestemte, at Dallund gård og gods skulle oprettes til et stamhus for en slægtning, generalløjtnant, friherre Carl Philip von Blixen, hvis moder var en Finecke, og som ved sin tiltrædelse skulle antage navnet Blixen-Finecke. Godset var efterhånden blevet ganske anseligt; foruden hovedgårdens ca. 55 tdr. htk., hvoraf en del, den såkaldte Ulkendrupmark, der lå i Lunde sogn, var en tidligere landsby, og tienderne af Søndersø og Skamby, der udgjorde 203 tdr., var ca. 870 tdr. htk. bøndergods, noget spredt beliggende i forskellige sogne. I Skamby sogn besad Dallund ikke mindre end 315 tdr. htk. og var eneste lodsejer i byerne Ullerup, Glavendrup og

Dallund set fra syd. Gouache i Nationalmuseet.

Stensby og, når bortses fra præsten og degnen, tillige også i Skamby ; i Søndersø sogn ejedes 275 tdr. htk., og Dallund var her eneste lods-ejer i Serup by, medens noget af Søndersø by lå under Margaard, der tillige med Langesø, Sandagergaard og Harritslevgaard også var lodsejer i Ørritslev by ; i Allesø sogn ejede Dallund 134 tdr. htk., og endelig besad den foruden nogle spredte mindre jorder i andre sogne de anselige gårde Himmelstrup og Traun i Vigerslev sogn. De 90 tdr. htk. bondejord, som var beliggende i Lunde sogn, solgte von Finecke, og de kom således ikke med ind i stamhuset. Bøndergodset var efterhånden blevet udskiftet, allerede tidligt byvis, siden også mand for mand, og jorderne indhegnede, ligesom der også var udført et stort arbejde for ved afgrøftning og gennemgravning af moser at aflede vandet fra lavt liggende marker.

1801 endte Theodosius von Finecke sine dage, og Dallund gik som stamhus i arv til *Carl Philip von Blixen-Finecke*, der tilhørte en ældgammel pommersk adelsslægt, hvoraf en gren var kommet til Sverige. Faderen, der af Gustav III blev gjort til friherre, var general i den svenske hær, og sønnen fulgte dette spor ; han deltog i krigen mod

Rusland og nåede den samme høje militære stilling, som faderen havde haft. Da han var blevet stamhusbesidder i Danmark, udtrådte han af den svenske hær og blev dansk officer, ligesom han også som baron blev optaget i den danske adelsstand. Han besad stadig nogle familiegodser i Pommern og arvede desuden stamhuset Næsbyholm i Skåne, og da han skiftevis boede de forskellige steder, var han kun en del af året på Dallund; alligevel blev han snart vel kendt blandt sine fynske bønder og gjorde sig ved sin venlighed og mildhed lige så afholdt, som hans onkel havde været forhadet, skønt man godt kunne se hans svagheder og undertiden ikke kunne lade være at trække på smilebåndet ad ham, når han kom anstigende i fuld uniform, med store stridshandsker på og smykket med ordensbånd og stjerner. I sine senere år kom dog baronen kun i ny og næ til Dallund; han boede da mest med sin hustru, der var født baronesse von Essen, på et af de tyske godser, medens den ældste søn, baron Conrad Frederik Christian Blixen-Finecke efter at være blevet gift med en baronesse Gyllenkrok tog bolig på Dallund. I begyndelsen af 1829 døde den gamle baron, og kun et halvt år efter fulgte sønnen ham i graven; stamhuset gik da i arv til en 7 års dreng, baron *Carl Frederik Axel Bror Blixen-Finecke*, der oven i købet nu stod helt alene i verden, da baronesse Gyllenkrok var død nogle måneder før sin ægtefælle. Den unge baron Blixen-Finecke besad en hurtig og livlig intelligens, der ofte gav sig udslag i rapt og rammende vid, et stort personligt mod både overfor fysiske farer og til at trodses andres meninger; egenskaber, som i forening med hans smukke ydre let ville have ført ham frem til en indflydelsesrig stilling, om ikke han altfor meget havde været behersket af skiftende stemninger og sine følelsers vilkårlige magt.

I sin første ungdom færdedes han i udlandet, men allerede i tyve års alderen vendte han hjem og fæstede bo på Dallund, hvortil han snart efter hjemførte som brud en svensk adelsdame, Sophie Anckarcrona; for sin fynske gård nærrede han i disse første år levende interesse, men for hans lyst til at udfolde pragt var de gamle huse for snævre, og han påbegyndte derfor betydelige byggearbejder i tilslutning til østfløjen, som dog aldrig blev helt fuldført og siden delvis atter er forsvundne. I Treårskrigen deltog han som chef for en eskadron her-

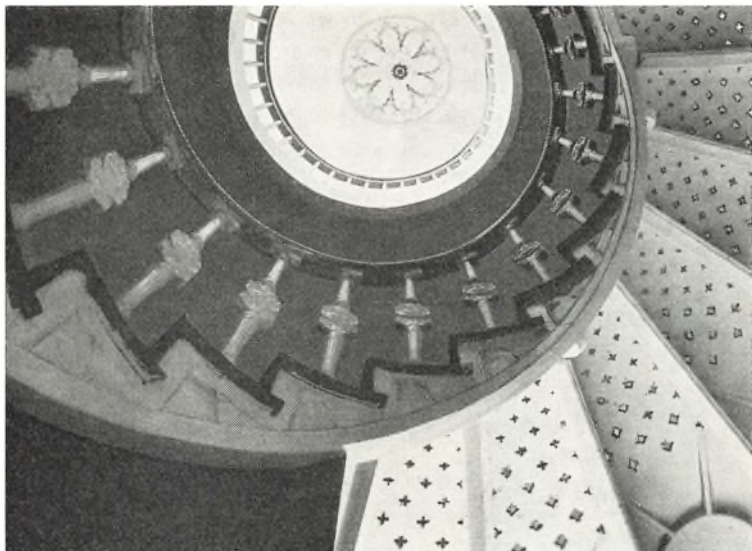
Dagligstue (fot. Niels Elswing).

regårdsskytter; efter fredsslutningen solgte han sine tyske godser, hvorfra navnet Zastrow overførtes til en forpagtergård under Dallund. I de urolige politiske forhold, der herskede i de nærmest følgende år, kastede han sig ind med temperamentsfuld virkelyst. Som formand for den såkaldte grundejerforening, der ville føre de besiddendes konservative sag mod de nationalliberale, valgtes han ind i folketinget, hvor han sluttede sig til helstatspolitikken, men i øvrigt optrådte som uafhængig løsgænger. Hurtigt tabte han dog interessen for politik og gled for en tid ud af det offentlige liv. 1852 blev han skilt fra sin hustru, der var meget afholdt af befolkningen på det fynske gods og ved sin bortrejse fulgtes af almindelig sympati; to år senere ægtede han prinsesse Augusta af Hessen-Kassel, en søster til den senere dronning Louise, og i den følgende tid førtes et meget fornemt og overdådigt hus på Dallund, der stod i så stærk modsæt-

ODENSE AMT

ning til, hvad man ellers dengang var vant til på de fynske herregårde, at en ung kunstner efter et besøg endog taler om den asiatiske luksus, han dér havde set udfolde sig. Muligvis har dette nye ægteskab og det deraf følgende nærmere forhold til tronfølgeren været medvirkende til, at der indtrådte et eklatant brud mellem baronen og kong Frederik VII, som tidligere havde tilbragt mange muntre sommerdage på Dallund. Blixen-Finecke nedlagde sine hofembeder, lod sig som svensk adelsmand introducere på Ridarhuset i Stockholm og ønskede endog at skille sig af med Dallund for at samle sine godser i Sverige og helt blive svensk undersåt. Allerede 1852 var største delen af bøndergodset blevet afhændet til fæsterne på overordentlig gunstige vilkår, og 1856 søgte baronen om at få selve stamhuset ophævet for at kunne sælge hovedgården og i stedet erhverve gods i Sverige, hvor han jo i forvejen besad Næsbyholm. Bevillingen blev givet, men stemningen skiftede atter, og planen kom aldrig til udførelse, og i folketinget, hvor han atter lod sig indvælge, sluttede han sig nu nærmest til bondevennerne med krav om de tyske landes udsondring af monarkiet. Efter at være blevet forsonet med kongen kom han en kort tid til at spille en fremtrædende rolle, idet han fik sæde i Rotwittske ministerium, men efter dettes fald indtog han atter en ret passiv holdning, og efter ulykkesåret 1864 tilhørte han helt privatlivet. På Dallund boede han nu ikke mere, og da indboet og det anseelige bibliotek var bortført, stod gården i en årrække tom; hjem søgt af en hårdnakket sygdom tilbragte baronen sine sidste år ved et tysk badested, hvor han døde 1873. Hans tidligere fæstere havde nogle år forinden givet deres taknemlighed udtryk ved at rejse et smukt mindesmærke for ham på godset.

Den nye besidder, baron *Frederik Th. H. A. C. W. Blixen-Finecke*, der ægtede komtesse Clara Frijs fra Frijsenborg, tog bolig på Dallund, som nu atter blev smukt istandsat og indrettet. Det følgende år nedbrændte ladegården og blev genopført et stykke længere borte fra hovedbygningen, medens dens tidligere grund inddroges i parken. I en årrække boede nu besidderen på Dallund, på hvis forbedring og forskønnelse han ofrede meget; men senere levede familien oftest på Næsbyholm. Da derfor baronen på sine gamle dage ønskede at realisere noget af sit gods, besluttede han at afhænde Dallund, og i 1915

Tårntrappe (fot. Holt & Madsen).

fik han bevilling til stamhusets ophævelse, hvorefter hovedgårdene Dallund og Zastrow, gården Ulkendrup og det tilhørende skovareal, ialt ca. 1.350 tdr. Id. blev solgt til Foreningen til Opkøb og Udstykning af Landejendomme i Sjællands og Fyns Stifter, der efter udstykning atter solgte selve Dallund — hovedbygningen og den tilhørende avlsgård — til gårdejer *Jørgen Hansen* i Tostrup og hans to brødre; alt indboet solgtes ved auktion, og atter stod den gamle gård øde og forladt. Men få år efter vendte baronesse *Clara Blixen-Finecke*, den sidste besidders enke, atter tilbage til sin ungdoms hjem, idet hun af *Jørgen Hansen*, der var blevet eneejer, købte Dallund hovedbygning med tilhørende park og nærmeste omgivelser, efter at sønnen havde overtaget de svenske besiddelser.

Avlsgården blev overtaget af *Jørgen Hansens* søn *P. Lund Hansen*, der i 1923 solgte den til *Vilh. Hansen*, som året efter afhændede gården til proprietær *Hans M. Andersen*, den nuværende ejer. Hovedbygningen er efter baronesse *Clara Blixen-Fineckes* død i 1925 købt af arkæologen, apoteker *Poul Helweg Mikkelsen*, der skænkede den til

ODENSE AMT

Centralforeningen af Sygekasser i Odense Amt som et hvilehjem, der blev indviet i 1927. Avlsgården har nu et areal på 194 tdr. ld., hvoraf 150 tdr. ld. ager.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- ca. 1400 Bernike Skinkel
ca. 1420 Peder Hogenskild (en part)
    Gert Hartvigsen Bryske (en part)
ca. 1470 Iven Bryske
1537 Gert Bryske
- 1614 Ejler Høg
- 1660 - 72 Ejler Høgs arvinger og kreditorer
1672 Morten Mikkelsen Hardrup
1683 Jens Erichsen (Westengaard)
1689 - 1710 Forskellige ejere
1710 J. Fr. Haxthausen
1722 G. D. v. Finecke
- 1801 G. Ph. Blixen-Finecke
1829 C. Fr. A. B. Blixen-Finecke
- 1873 Fr. Th. H. A. C. W. Blixen-Finecke
- 1915 J., J. og H. Hansen
1920 Clara A. B. Blixen-Finecke (hovedbygningen)
1925 P. Helweg Mikkelsen
1927 Centralforeningen af Sygekasser i Odense Amt

BYGNINGER

- ca. 1540 Tofløjet hovedbygning med spærrumme i vest og syd opført på voldsted
- 1634 Hovedbygningen udvidet med bl. a. trappetårn
Avlsgård opført
- Hovedbygningen istandsat, østfløjen fornyet og gravene fyldt
- 1849 Udvidelse af hovedbygningen i øst
Hovedbygningen istandsat
- 1874 Avlsgården udflyttet efter brand

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Holt & Madsen).

Østruplund

Østrup sogn, Lunde herred, Odense amt

Landet mellem Bogense, Odense og Odense Fjord kaldes fra gammel tid Sletten, hvad der betyder et fladt, skovbart land, og den dag i dag er denne strækning fattig på skov, men følger man landevejen fra Otterup ud til den gamle handelsplads Klintebjerg, kommer man forbi en af Slettens få skove og får samtidig øje på Østruplunds (tidligere Østrupgaard) knejsende spir.

Østrupgaard, der var hovedsædet i det tidligere stamhus, nævnes første gang i 1456 og ejedes da af væbneren *Henrik Andersen*, kaldet Gummesen. Hverken om ham eller den følgende ejer, *Jens Hansen* (Skinkel), der var rådmand i Odense, ved vi noget nærmere, og først med *Jørgen Friis* ca. 1500 begynder gårdens fuldstændige ejerliste. Han hørte til den gamle adelsslægt, der allerede i 14. århundrede havde hjemme på Fyn, og som førte 3 sorte eger i våbnet; Østrup-

gaard-Friisernes samhörighed med linien på Hesselagergaard kan dog endnu ikke sikkert påvises. Det er ikke meget, vi ved om Jørgen Friis, det skal dog anføres, at han var nærværende i bispestuen i Odense 1503, nogen større rolle har han aldrig spillet, og også hans dødsår er ukendt for os; han efterlod sig 3 døtre; Sidsel blev gift med Henning Valkendorf til Glorup og er således moder til den berømte Christoffer Valkendorf, den yngste Karen kom i Maribo Kloster, hvor hun i 1569 »yppede klammeri, udrægtighed og oprør«. Den ældste Anne arvede Østrupgaard og ægtede *Hans Stigsen Ulfeldt* til Vejrup, hun døde 1536, og både hun og manden ligger begravet i Marslev kirke, hvor ligstenen over begge ægtefæller stadig ses. Atter arvedes gården på spindesiden; thi af fru Annes to døtre arvede den yngste Anne Ulfeldt Østrupgaard. Hun blev så langt fra nogen pryd for slægten, hendes rethaveriskhed og havesyge drev hende til at forholde svigerinden fru Sophie Daa Enggaard, det nuværende Gyldensteen, ja, ifølge traditionen skal hun have tilføjet fru Sophie korporlig overlaster og med magt sat sig i besiddelse af gården; hendes voldsomme fremfærd førte til en række ganske uværdige tvistemål, og til sidst gav kongen ordre til at fængsle den godsgriske dame og indsætte hende på Nyborg Slot. Hun var gift med *Jørgen Daa* af Daarnes fynske linie, der synes at have været en fredeligere natur, og det er da også først efter hans død i 1558, at fru Anne optræder som »en rænkefuld kvinde«. Endnu 1591 nævnes hun til Østrupgaard, men hun boede ikke på gården, som heller ingen af hendes børn fik tilknytning til. 1596 boede hun i Særslev i Skovby herred, hvor hun døde 1601 og ligger begravet i kirken.

Fru Anne Ulfeldt og Jørgen Daa kan nu ikke have været eneejere af gården, men må have haft den i fællesskab med slægten Skinkel, der stadig havde part i Østrupgaard og til sidst blev eneejer. Slægten førte en blå lilje i et sølvfelt, formodentlig Odense-liljen, og slægten havde da også fra gammel tid tilknytning til Odense, medens den på mødrene side udledte sin herkomst fra søblade- og Tinhuus-Skinklerne. Den fik det ikke smigrende tilnavn »de enfoldige Skinkeler«, og den første mand af slægten, der skriver sig til Østrupgaard, er *Poul Skinkel*, der var født på det nærliggende Gerskov. Han ejede også Egeskov, som han dog allerede skilte sig af med i 1518. Nogle

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

år efter blev han lensmand på det gamle Hagenskov Slot, og under Grevefejden blev han fanget af grev Christoffers folk. Om hans arbejde og virken på Østrupgaard ved vi ikke meget, det fortjener derfor at nævnes, at han forøgede bøndergodset med 4 gårde i Daugstrup, 1 gård i Østrup og 1 gård i Bro i Vends herred mod gods på Sjælland. Endnu på sine ældre dage fik Poul Skinkel et officielt hverv, idet han ved Syvårskrigens udbrud blev proviantmester på Fyn, og skønt han da måtte være en mand op i årene, tog han del i krigen og faldt 1565 ved Svartå under Mourids Podebusk's fane. Han overlevedes af sin hustru fru Ide Dresselberg, der døde i Odense 1587; begge ligger begravet i sognekirken i Østrup, hvor deres gravsten med portrætfigurer stadig er at se. I ægteskabet var 2 sønner og 6 døtre, den yngste søn Niels blev dræbt i 1570, og gården gik i arv til den ældste søn Morten Skinkel; de 5 ældste døtre forblev ugifte og tog 1601 ophold i Odense.

Morten Skinkel var født på Østrupgaard i 1547; i 1570'erne var han hofjunker; i anledning af lenshyldningen i Odense 1580 anmodede kgl. majestæt ham om at lade sine bønder hjælpe kronens

ODENSE AMT

bønder med at bringe fetalje og havre fra Kerteminde til Odense og gøre ægt til Odensegaard. Nogle år efter blev han skibshøvedsmand med en årlig betaling af 200 dlr. og sædvanlig hofklædning til sig samt frit underhold på Københavns Slot, når han var forskrevet til København. En septemberdag i 1590 stod Morten Skinkels bryllup på Østrupgaard. Biskop Jacob Madsen viede ham og Sidsel von Mehlen fra Lundsgaard, og kongen glædede sin skibshøvedsmand ved at skænke ham 3 stykker dåvildt fra Hagenskov len. Ægteskabet blev kortvarigt; 2 år efter begravede Jacob Madsen fru Sidsel i Østrup kirke. En majdag i 1595 var der atter bryllup på gården. Morten Skinkel ægtede Magdalene Hartvigsen; året efter lod han Østrup kirke forlænge mod øst med 2 hvælvingsfag »sig og sine til en statelig begravelse og stolestand«, forinden havde han erhvervet kronens og kirkens part af tienden til Østrup kirke. I 2. ægteskab havde han 7 børn, 1 søn døde som barn; Morten Skinkel søgte at få 3 sønner anbragt i Sorø skole, når der blev en plads ledig. Hvordan gården har set ud i hans tid, ved vi ikke, men Jacob Madsen fortæller os dog, at den var »met Tegel«. Da Morten Skinkel døde 1614, overtog den ældste søn Poul Skinkel gården, medens Jørgen døde ugift i Holland, efterladende sig gæld, Niels skrev sig til Søholm og den ugifte datter Ide skrev sig til Jerstrup.

Poul Skinkel var født 1596 og havde gået på Sorø Akademi, derefter var han på den sædvanlige udenlandsrejse og blev 1613 immatrikuleret i Tübingen. Han havde en part i Løgismose, som han dog mistede ved indførsel. 1625 takseredes han til 128½ tdr. htk. Det gik stadig tilbage for ham, 1628 angives han at bo i Assens, og han regnedes da ikke for at være »vederhæftig«.

Holstensk kapital blev i det 16. og 17. århundrede ofte anbragt i fynsk jordegods, og dette synes også at være tilfældet med Østrupgaard. 1627 nævnes den holstenske adelsmand *Godske Rathlou* som ejer, han har dog ikke været eneejer, en anden holstener *Claus Buchwald* synes ligeledes at have part i gården, og det er muligvis dennes part *Godske Rathlous* søn *Jørgen Rathlou* fik indførsel i den 20. december 1628; dette er dog kun gisninger, sikkert er det imidlertid, at *Jørgen Rathlou* blev eneejer og døde på gården 1648. Han var gift med *Barbara von Ahlefeldt*, der døde 5 år efter. Østrupgaard arvedes

Udsigt over parken ca. 1944 (fot. Holt & Madsen).

af hendes ugifte søstre *Margrethe, Øllegaard, Hedvig og Mette von Ahlefeldt*; sidstnævnte udkøbte 1657 sine søstre og fik skøde på deres part af gård og gods, nemlig 6 gårde og 2 bol i Østrup, 4 gårde og 2 bol i Daugstrup, 2 gårde i Hjorslev, ialt 65 tdr. htk. samt deres del af bygningen og vejr møllen med tilbehør. Nogle år efter ægtede Mette v. Ahlefeldt en tysk adelsmand *Christopher Ernst v. Korff*, og efter hans død solgte hun 1682 gården; hun levede til 1694 og blev begravet i Østrup kirke.

Den nye ejer var *Johan Didrik v. Wettberg*, der var født på Øsel 1645 som søn af oberst Johan Wettberg og Catharina Vittinghof; hendes broder tog sig af sønnerne, da obersten faldt ved Båhus. Johan Didrik Wettberg blev officer og afsluttede sin løbebane som oberst og kommandant på Kronborg og Nyborg, og til sidst blev han amtmand og kommandant på Bornholm. Østrupgaard med vejr mølle og kohave ansattes 1682 til 46 tdr. htk. Bøndergodset bestod af 20 gårde og 5 bol i Østrup, Otterup og Skeby sogne, det forøgedes i hans tid med godt 50 tdr. htk. Af enken efter stiftamtmand Cornelius Lerche, fru Sidsel Grubbe, købte han Østrup og Hjadstrup kirker, og

*Indgangsportal
i tårnet
(fot.
Niels Elswing).*

samme år ægtede han hende. 1695 døde han på Østrupgaard og blev begravet i Østrup kirke; endnu opbevares en sørgefane over ham i Nationalmuseet, og på Det kgl. Bibliotek findes hans tyske autobiografi. Fru Sidsel Grubbe boede på gården til sin død i 1716, men 10 år efter mandens død skødede hun sin andel i Østrupgaard med vejrmølle og skov, jus patr. til Østrup og Hjadstrup kirker og sin andel i bøndergodset til døtrene Sidsel Catharina og Hilleborg v. Wettberg for 6.000 rdl.; den førstnævnte skødede to år efter det halve Østrupgaard og gods til sin søster for 6.000 rdl., ægtede oberstløjtnant Nicolai Chr. v. Bülow og levede 1746 som en fattig enke i Saks-købing. Hilleborg v. Wettberg ægtede *Johan Frederik Frølich*, der nævnes med hæder i beretningerne om slagene ved Helsingborg og Gadebusch og 1740 blev kommanderende general i det nordenfjeldske Norge, hvor han døde 1757 »efter en langvarig udstanden sygdom«. Man spandt ikke guld og grønne skove som godsejer på

Østrupgaard; thi i hans tid var den årlige indtægt af gård og gods 900 rdl., hvoraf »administratørerne« af godset fik 100 rdl. 1754 solgte generalen gården til *Laurids Schebye* for 18.000 rdl. Hovedgårdens takst var 37 tdr. htk., tienderne af Østrup og Hjadstrup kirker 63 tdr. htk. og bøndergodset 219 tdr. htk., ialt 319 tdr. htk. Godsets landgildeindtægter var årlig i rede penge 116 rdl., 106 tdr. byg, 42 tdr. havre, 2 tdr. smør, 12 tdr. mel, 42 lam, 50 gæs, 96 høns og 6½ ol æg.

Den nye ejer kendte Østrupgaard fra sin barndom, da han var født i den nærliggende Skeby præstegård 1711 som søn af den daværende sognepræst. Han havde været foged på Margaard, senere på Raschenberg, nu Juelsberg, hos kancelliråd Dreyer, hvis datter han ægtede. Ved køb og mageskifter, bl. a. med Dallund, forøgedes bøndergodset, der 1783 var 245 tdr. htk., bestående af 33 gårde og 8 huse. Ved *Laurids Schebyes* død i 1787 vurderedes hans formue til 68.300 rdl. Østrupgaard med 2 kirker ansattes til 32.000 rdl., besætning, indbo, løsøre takseredes til 2.500 rdl. En af døtrene blev moder til den bekendte historiker *L. S. Vedel Simonsen*, der i sin barndom ofte besøgte morbroderen *Jens Dreyer Schebye* på Østrupgaard. *Vedel Simonsen* fortæller, at gårdens »malede betræk, især dens bibelhistoriske og mytologiske billeder i høj grad fængslede min interesse«. *Jens Dreyer Schebye*, der allerede døde 1796, arbejdede ivrigt på at få godset ud-

Hovedbygningen ca. 1840. Gouache af Niels Ringe i Nationalmuseet.

skiftet og bad amtmanden sende ham en landmåler, da Østrupgaard var den eneste hovedgård på Fyn, der ikke engang havde en fjerdedel af sine jorder indhegnet for sig selv. Udskiftningen begyndte sent i Lunde herred, og da Jens Dreyer Schebye døde, lå gårdens hovedmarker endnu i fællesskab med bøndernes. Hans enke Anna Elisabeth Ramus, en datter af Fyns biskop, ægtede året efter sin godsforvalter *Elias Jørgensen Møller*, Østrupgaards dygtigste og betydeligste ejer.

Elias Møller tilhørte fra sin fødsel bondestanden og var søn af en husmand i Diernæs under Holstenshuus. Den kloge og opvakte bondedreng blev tjener hos baronen og fulgte med en søn til udlandet ; da stavnsbåndet blev ophævet og bønderne fri, fik han en stilling som skriver på Kjørup, og 1790 blev han forvalter på Østrupgaard. Vedel Simonsen omtaler, at hans tante giftede sig med Elias Møller, »som havde været tjener hos gehejmeråd Holsten, der desårsag stedsede kaldte ham kancelliråd Elias, fordi han nu i anledning af sit giftermål var blevet kancelliråd, ligesom han også havde anskaffet sig wienerovogn med 4 heste, hvis hestetøj han med massive sølvplader lod beslå«. Kancelliråd var Elias Møller blevet efter ansøgning og ved tilbud om at bygge et hospital ved sognekirken til 4 à 5 fattige mennesker, hvis underholdning til evig tid skulle blive besørget fra Østrupgaard, men han var ikke en mand, hvem godsejerværdigheden steg til hovedet. Med iver kastede han sig over gårdens og godsets udskiftning af fællesskabet og udvidede sine besiddelser ved køb af skov fra Gyldensteen. Hovedbygningen, der formodentlig var opført af Poul Skinkel og nu var meget brøstfældig, lod han 1812 afløse af en ny bygning af egebindingsværk. Elias Møllers største indsats er dog hans store inddæmningsarbejder, af hvilke bør nævnes inddæmningen af 1.100 tdr. ld. af Egense Fjord ; for denne bedrift hædredes han med Landhusholdningsselskabets guldmedalje. Det lå ham stærkt på sinde at bevare gård og gods for sin slægt, og derfor fik han i 1828 oprettet et stamhus af sine besiddelser. Hovedgårdens takst var 37 tdr. htk., tienderne 63 tdr. og bøndergodset 335 tdr. htk., hvoraf de 183 tdr. var hoveripligtige, men hoveriet var »accorderet«. Desuden kom hertil det inddæmmede areal, af hvis 1.100 tdr. ld. de 200 tdr. ld. var tillagt avlsgården Eliasminde, 200 tdr. ld. var indsø, og resten blev bortlejet til forårsgræs og til slæt af groft hø. Agerjorden var delt i 9 skifter, og driften

Hall ca. 1944 (fot. Holt & Madsen).

af gården var almindelig kobbeldrift med raps. Hovedgårdens besætning bestod af 20 heste, 76 malkekøer og 24 stk. ungvæg. Inden sin død i 1846 lod den gamle stamhusbesidder rejse en marmorstøtte i haven for Jens Schebye Dreyer og hans hustru.

Stamhuset overtoges af brodersønnen Jørgen Jensen Møller, der døde 1870. Hans søn, stamhusbesidder *Elias Møller*, grundforbedrede det inddæmmede areal ved at opføre en stor vindmølle, forstærke dæmningerne og regulere kanalerne og sluserne. Den nuværende statelige hovedbygning skyldes ham; den blev opført 1881 - 82 i nederlandsk renæssancestil af arkitekt C. Lendorf. Bygningen er i 2 stokværk med et ottekantet tårn, opført på en $1\frac{1}{2}$ m høj granitsokkel, den har skifertag, og tårnet og karnapperne prydes af kobbertag. Ved stamhusbesidderens død 1895 trådte sønnen, civilingeniør, hofjægmester Holger Møller til. Stamhusets samlede areal var i hans tid 1.616 tdr. ld., hertil kom 156 tdr. ld. skov, de 95 tdr. tæt ved gården, de øvrige i Morud skov i Vigerslev. 1909 solgtes Daugstrupgaard og 1913 ca. 1.086 tdr. ld. inddæmning til Udstykningsforeningen. Hofjægmesteren, der var meget musikalsk og blev kgl. kapelmusikus 1889,

ODENSE AMT

samlede ofte om sommeren sine venner blandt kunstnerne på gården, og årlig afholdtes til glæde for hele Nordfyn en koncert af landets fineste musikere. Da stamhusbesidderen døde i 1917, overtoges stamhuset af sønnen, cand. jur., senere direktør Thorolf Elias Møller. 1921 overgik det til fri ejendom. Af fideikommiskapitalens 1,2 mill. kr. fik staten 325.000 kr. og successorfonden 520.000 kr., 45 tdr. ld. blev afgivet. Ejeren solgte 1924 gården for 689.000 kr. til John L. Lundsted, fra hvem den 1927 overgik til H. Chr. Allenbæk, der frasolgte skovene. 1928 skiltes avlsgården og slot. Avlsgården, med et areal på 215 tdr. ld., købtes i 1928 af proprietær *Claus J. Nielsen* og overtoges 1963 af *P. Chr. Olesen*. Slottet, der nu hedder *Østruplund*, overtoges af *staten* og benyttedes under krigen til statsungdomslejr, men er nu overgået til Mødrehjælpen.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1456 Henrik Andersen (Gummesen)
1459 Jens Hansen (Skinkel)
ca. 1500 Jørgen Friis
1529 Hans Stigsen Ulfeldt
ca. 1544 Jørgen Daa og Poul Skinkel
1627 Godske Rathlou og
Claus Buchwald
1628 Jørgen Rathlou (eneejer)
1653 Søstrene v. Ahlefeldt
1657 Mette v. Ahlefeldt (eneejer)
1660 Ch. E. v. Korff
1682 Johan D. v. Wettberg
ca. 1710 Johan Fr. Frølich
1754 Laurids Schebye
1797 Elias Jørgensen Møller

1870 Elias Møller

1924 - 28 Forskellige ejere
1928 Staten (hovedbygningen)
1928 Claus J. Nielsen (avlsgården)
1963 P. Chr. Olsen

BYGNINGER

Kaldt Østrupgaard

Hovedbygning opført (?)

1812 Bindingsværkshovedbygning
opført

1881 - 82 Hovedbygningen opført ved
C. Lendorf

Nu kaldt Østruplund

Hovedbygningen med voldgraven set fra syd (fot. Holt & Madsen).

Ørritslevgaard

Otterup sogn, Lunde herred, Odense amt

Ørritslevgaard ligger tæt op til den by, der har givet den navn, i det flade land, der fra Otterup strækker sig ud til Odense Fjord. Den hvidkalkede trefløjede hovedbygning, der blev opført af den borgerligfødte Alexander Schebye i 1789, har klassicismens linieføring, uden dog at nå den ædle form som andre fynske gårde fra samme stilperiode. Gårdens historie er præget af, at den sjældent blev benyttet som sædegård og aldrig var ramme om et kulturelt liv, der hævede sig over det vanlige.

Den nævnes i 1580 som tilhørende Claus og Christoffer Mormand, og 1590 var deres broder Morten Mogensen ejer. Gården er sikkert oprettet som hovedgård af brødrenes fader, *Mogens Eriksen Mormand* til Bramsløkke, der 1564 fik en jordeggen (selvejer-) gård i Ørritslev i mageskifte med kronen. Biskop Jacob Madsen giver den 1590 det

skudsmål, at laden var god, men adelhuset lille og af ringe værd. På dette sidste blev der rådet bod af *Johan Friis* i 1620. Han var født på Hesselagergaard 1585 som søn af Niels Friis og Vibeke Gyldenstjerne, og i sin ungdom havde han tjent hos kurfyrstinden af Sachsen; 1611 - 13 var han hofjunker og deltog i Kalmarkrigen med det resultat, at han faldt i svensk fangenskab. Han giftede sig 1614 med Karen Tagesdatter Krabbe, og ikke længe efter er han vel kommet i besiddelse af Ørritslevgaard, der vistnok atter var sunket ned til at blive en almindelig bondegård, og er gået i gang med at skaffe sig en mere passende bolig. Den nye hovedbygning opførtes af grundmur med et spirprydet tårn midt på huset, i hvilket hovedindgangen var. Huset var i to stokværk. I stueetagen lå i den østlige del af huset Vinterstuen og nogle mindre værelser, i den vestlige Fruerstuen. I det øvre stokværk var der en stor dansesal og fem mindre kamre. Endvidere sluttede der sig til hovedhuset et bryggerhus og et borgstuehus.

Efter Johan Friis' død blev gården splittet imellem arvingerne. Broderen Tønne fik en part, og Tønnes datter Anne, der 1650 blev gift med *Axel Valkendorf* til Tiselholt, fik ved faderens død 1642 udlagt 9 tdr. htk. af Ørritslevgaard. Også Tønnes søstre Margrethe og Else skrev sig til Ørritslevgaard. Selv om disse arvinger styrede godset ved fogeder, har i hvert fald Axel Valkendorf og hans hustru lejlighedsvis boet på gården. En sag fra 1653 giver et ganske levende billede af de scener, der kunne finde sted på en sådan lille fynsk herregård. To købmandskarle fra Odense, Jesper Mathiesen og Herman Valmand, havde taget afsked med julen hos Axel Valkendorf og spillet med Valkendorf og frue. Det kom imidlertid til strid, og Jesper Mathiesen fjernede sig i forbitrelse, fulgt af junkeren. Herman sagde til fru, at han dyrt nok havde betalt den vin, han havde drukket, og han tvang fru Anne til at drikke. Jesper Mathiesen havde imidlertid sat sig på sin hest og red op for lækchunden med en pistol i hånden og udfordrede Valkendorf. Tilmed huggede han med sin kårde i borgstuedøren og trævinduet i borgstuen, og da han var kommet uden for porten, sigtede han med sin pistol efter Valkendorf, der stod i borgstuevinduet — og først derefter slap værten af med de brutale gæster.

En samling på den splittede gård kom der først, da Axel Valkendorf 1663 solgte sin hustrus part i Ørritslevgaard til rådmænd i Køben-

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Holt & Madsen).

havn *Morten Mikkelsen*. Han havde som proviantskriver tjent en formue, der yderligere satte ham i stand til at udkøbe de andre medejere ; men allerede 1665 døde han. Enken solgte i september det følgende år gård og gods til Morten Mikkelsen Hardrup for 6.600 rdl. Den var da på 21 tdr. htk. hovedgårdstakst og havde et tilliggende bøndergods med 21 gårde og nogle huse. Han tilkøbte yderligere nogle gårde i Ørritslev, men hans pengeforhold var ikke gode, og da han døde ca. 1681, efterlod han gården til sin enke Bodil Sørensdatter i en yderst slet tilstand. Vinduerne var delvis slået ud, flere døre manglede, og låsene var brækkede fra. Denne ruin solgte hun da 1691 til den tidligere ridefoged på Ørritslevgaard Otto Pedersen Himmelstrup, der samme år var blevet landkommissær på Fyn og yderligere styrkede sin stilling ved at gifte sig med enken efter borgmester Jens Eriksen Westengaard i Odense, Maren Bang. Også han tilkøbte nogle tønder hartkorn, og da han i 1702 satte den på auktion, havde den 24½ tdr. htk. hovedgårdstakst, og bøndergodset var vokset til 84 tdr. 3 skpr. Selv om det vel stadig ikke var noget betydeligt godstilliggende, var det dog særdeles velbeliggende. I Ørritslev lå 8 gårde og 9 huse, i

ODENSE AMT

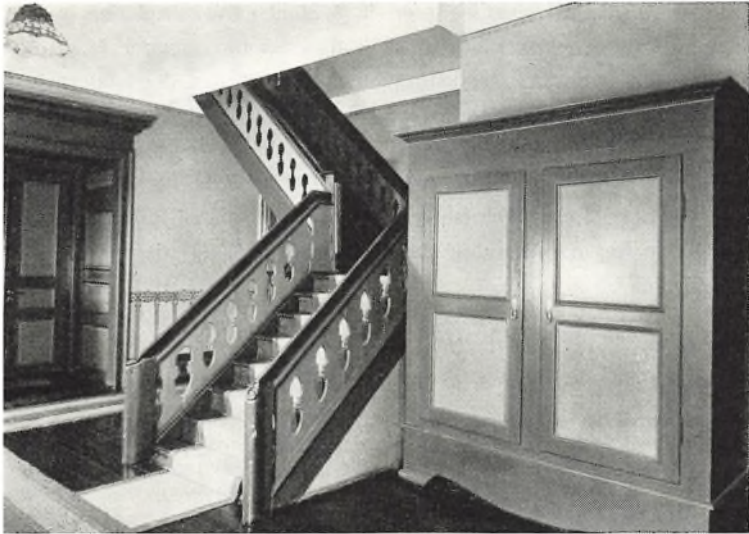
Otterup 2 gårde, i Egense 1 gård og 1 hus, i Skeby by 1 gård. Således kunne bøndernes hoveriforpligtelser udnyttes fuldt ud. På auktionen blev den tilslået Borchard Rud, greve af Holck, for 8.470 rdl., og der var således udsigt til, at den igen skulle komme i adelig besiddelse, men greven døde året efter uden at have udbetalt købesummen, så den tilfaldt atter Himmelstrup. Han havde imidlertid ikke råd til at beholde den; 1704 gjorde gjethusskriver Jens Ibsen Trøstrup indførsel i gården, så han blev dens ejer indtil sin død 1713, og ved store gods-køb kom Ørritslevgaard 1716 op på 215¼ tdr. htk.

Selv om gården altså var vokset til et ret betydeligt gods, og selv om også ejerforholdene i den følgende tid gled ind i et roligere leje, led den dog den vanskæbne ikke at være bolig for ejeren. Trøstrups enke Margrethe Rosenvinge giftede sig nemlig med Iver Andersen, der foruden flere andre gårde også ejede Hollufgaard, som blev hans egentlige hjem. Iver Andersen døde 1726, men enken beholdt fremdeles Ørritslevgaard. Hendes datter Friderica Sophia Ivers blev gift med Niels Bang Himmelstrup — en søn af Otto Pedersen Himmelstrup — og formelt var datteren og svigersønnen Ørritslevgaards ejer, men først efter Himmelstrups død 1754 fik hans enke skøde på gården, hvis bøndergods nu var vokset til 235 tdr. htk. Himmelstrups enke giftede sig anden gang 1757 med stiftamtmand i Viborg C. H. v. Heinen, og 1769 solgte hun gården til Niels Krag Lange, som dog allerede efter halvandet års forløb afstod den til krigsråd *Laurids Schebye* for 32.000 rdl.

Hadve Ørritslevgaard således i en menneskealder stået i skygge af Hollufgaard, kom den nu i afhængighedsforhold til det nærliggende

Alexander Schebyes mindetavle (fot. Holt & Madsen).

Trappegang (fot. Holt & Madsen).

Østrupgaard, og det blev af afgørende betydning for dens fremtidige skæbne. Laurids Schebye havde — som adskillige af de mange samtidige godsejere — oprindeligt været ridefoged, først på Margaard og siden på Raschenberg (nu Juelsberg). Han, der havde været gift med Valborg Dreyer, havde 1754 købt Østrupgaard, og her vedblev han at bo, også efter at han havde købt Ørritslevgaard. Han døde 1787. I sit testamente havde han bestemt, at sønnen *Alexander Schebye* skulle arve Ørritslevgaard, og han agtede at benytte den som bolig. I 1789 lod han den gamle hovedbygning nedrive og genopførte den, som han udtrykte det på en mindetavle »næsten fra grunden af«, så den fik den skikkelse, som den i det væsentlige siden har beholdt. Allerede 1798 solgte han den imidlertid til birkedommer *Hans Jørgen Hansen*, som 1804 videresolgte den til *Elias Møller*. Han, der havde været tjener på Holstenshuus, blev efter stavnsbåndsløsningen skriver på Kjørup og derefter forvalter på Østrupgaard hos Jens Dreyer Schebye, med hvis enke han giftede sig, og således blev han Østrupgaards ejer. Da han nu også havde erhvervet Ørritslevgaard, flyttede han denne gårds jordegods over til Østrupgaard og solgte 1809 den afpillede Ørritslev-

ODENSE AMT

gaard til sin broder Niels Jørgensen Møller, i hvis slægt den nu forblev en lang årrække, idet den 1838 gik over til sønnen J. V. Møller (død 1847) og dernæst til dennes søn N. W. Møller, der ejede den til 1903. Den solgtes derefter til *H. E. Pontoppidan*, der 1907 afhændede den til godsejer *Chr. Darél* (død 1938), hvorefter den overgik til dennes søn Preben Darél. Siden sommeren 1957 er *Landbrugets Rationaliseringsfond* ejer af Ørritslevgaard. Trods de omskiftelser, den har været ude for, har den dog stadig et tilliggende på 36½ tdr. htk. og 327 tdr. ld.

SVEND LARSEN

EJERE

1564 Mogens Eriksen Mormand
ca. 1615 Johan Friis

1650 Axel Valkendorf (en part)
1663 Morten Mikkelsen
1666 - 1771 Forskellige ejere
1771 Laurids Schebye
1787 A. Schebye

1798 H. J. Hansen
1804 E. Møller
1903 H. E. Pontoppidan
1907 Chr. Darél
1957 Landbrugets Rationaliserings-
fond

BYGNINGER

ca. 1620 Hovedbygning opført i to
stokværk med tårn og to
sidefløje

1789 Nuværende trefløjede hoved-
bygning opført på den gamle
grund

Hovedbygningen og gavlen af en af de gamle ladegårdsbygninger set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Hofmangsgave

Norup sogn, Lunde herred, Odense amt

Navnet Hofmangsgave er af forholdsvis ny dato. Det blev givet til gården, da konferensråd Niels de Hofman af godset Bøttigersholm i året 1784 oprettede stamhuset Hofmangsgave. Er navnet nyt, kan gården dog følges ret langt tilbage i tiden. I slutningen af det 15. århundrede lå på en af de mange øer, som den gang skilte Odense Fjord fra Kattegat, en gård ved navn *Knyle*. Pontoppidan omtaler den som ældgammel uden dog at nævne noget om, hvor gammel den var. Gården tilhørte en mand ved navn *Anders Drage*, og ifølge traditionen lå den i den vestligste af Hofmangsgaves marker. Denne bærer endnu navnet *Knyleløkken*. I midten af det 16. århundrede gik *Knyle* over i *Qvitzow*ernes eje. En af disse, *Frederik Qvitzow* siges i 1588 at have givet *Knyle* en ny bebyggelse, idet han flyttede gården ca. 2.000 alen længere mod øst og derefter kaldte den *Qvitzowsholm*. Da der ikke vides

*Hovedbygningen
set fra haven
(fot. Niels
Elswing).*

noget om større byggeforetagender i de næste 200 år, må det væsentligst være de af Frederik Qvitzow opførte bygninger, som fandtes på gården, da konferensråd Niels de Hofman købte den i 1783. Dog tyder fund af store grundsten på, at der i alt fald for avlsbygningernes vedkommende må være foretaget ændringer mellem 1588 og 1783.

Frederik Qvitzows bygninger blev for største delen nedrevet og erstattet med nye, efter at Niels de Hofman havde købt gården, men Frederik Qvitzow og hans hustru Pernille Rud har efterladt sig endnu synlige minder, idet de til sognekirken i Norup skænkede kirkeklokke, altertavle og prædikestol, forsynet med deres navnetræk og våben, samt kalk og disk. I 1591 erhvervede Frederik Qvitzow den på en nabø beliggende Hasmarkgaard og lagde dens jorder og de til den hørende andre øer ind under Qvitzowsholm. Efter sammenlægningen med Hasmarkgaard bestod Qvitzowsholms jordtilliggende af ialt 228 tdr. 5 skp. 3 fdk. 2 alb. htk., hvoraf godt 198 tdr. htk. var bøndergods. Bondegårdene sattes hver til 6 tdr. 2 skp. 3 fdk. htk., og den år-

lige afgift af en sådan gård var omkring 4 tdr. byg, 12 skp. havre, 2 lam, 2 gæs, 4 høns og $\frac{1}{2}$ otting smør samt fuldt hoveri. Frederik Qvitzow blev efterfulgt af flere af sin slægt, men efter at slægten var uddød 1678, skødedes gården i 1683 til *Jens Rosenkrantz*, som gav den navnet *Roseneje*.

Jens Rosenkrantz var som yngre mand i diplomatisk tjeneste, blev derefter kammerherre hos dronning Charlotte Amalie, så landsdommer i Fyn, amtmand over Nyborg amt og endelig medlem af kammerkollegiet. Han var en lærd mand og samlede på Roseneje et stort bibliotek, som dog blev splittet ved hans død 1695. Hans enke Beate, født Sehested, overlevede ham kun i 2 år, men opnåede dog tilladelse til, at godsets bønder måtte udskibe korn fra Roseneje, dog kun på betingelse af, at hun skulle bøde 200 rdl., såfremt der skete nogen besvigelser mod toldvæsnet. Hendes søn Jørgen Rosenkrantz sluttede med generalbygmester v. Platen kontrakt om i København 1714-19 at levere $2\frac{1}{2}$ million brændte mursten. Hvorvidt den stipulerede mængde er leveret, vides ikke, men ret store mængder stumper af brændte mursten, fundet i en af gårdens marker, tyder på, at en temmelig stor murstensbrænding har fundet sted.

Som en ret forarmet mand måtte Jørgen Rosenkrantz 1718 stille Roseneje til offentlig auktion, og den købtes af russisk ministerresident i Hamborg *Joh. Fr. Böttiger* for 16.500 rdl. Böttiger kaldte gården *Böttigersholm* og lod den bestyre af mere eller mindre heldige administratorer. Efter at Böttigers datter Constance havde ejet godset i 15 år, skiftede det ejer et par gange for endelig ved auktion i 1754 at blive købt for 27.400 rdl. af Mikkel Lange på Krumstrup. I 26 år var Böttigersholm på flere medlemmer af slægten Langes hænder for derefter ved auktion i 1780 at blive købt af oberstløjtnant Johan Frederik v. Bardenfleth til Harritslevgaard. I modsætning til Langerne gjorde v. Bardenfleth meget for at hjælpe godsets bønder, og disses tilstand blev da også meget forbedret i løbet af de knap 4 år, han ejede godset.

Den 17. november 1783 købte konferensråd *Niels de Hofman* Böttigersholm. Niels de Hofman var søn af Søren de Hofman til Skerildgaard og broder til amtmanden Hans de Hofman og personl-historikeren Tycho de Hofman. Han havde studeret teologi, og efter at have rejst og studeret i udlandet i 3 år blev han kommitteret i ren-

tekammeret og derefter amtmand over Nordborg og Sønderborg amter. Efter at have ejet og solgt forskellige godser købte han Bøttigersholm og betalte det med 63.350 rdl. Straks efter overtagelsen begyndte han forskellige byggeforetagender. Den gamle hovedbygning, som var i ret ringe forfatning, blev revet ned, og omtrent på samme sted opførtes ved bygmester J. C. Seyffert 1784 - 87 en ny, grundmuret bygning, 56 alen lang og 17 alen bred, bestående af en nogenlunde høj kælder og stueetage. Til selve hovedbygningen, der er forsynet med 2 høje stentrappes, en i hver side, og som er opført i meget enkel stil, blev der føjet 2 fløje i bindingsværk. En del år senere blev der bygget endnu en fløj til i bindingsværk. Tillige opførte Niels de Hofman en ny bindingsværkslænge, hvori der blev indrettet mejeri og beboelse for nogle af avlsgårdens folk. Fra 1784 stammer også en af ladegårdens to bindingsværkslænges omkring den stemningsfulde »Nørregade«.

Niels de Hofman havde i 1746 ægtet Anna Christine Wellejus, enke efter skibskirurg Claus Bang, men da hans ægteskab blev barnløst, oprettede han af Bøttigersholm ved erectionsbrev af 24. februar 1784 et »Stamme- og Fidei Commisgods« til fordel for Niels Hofman Bang, der foruden at være søn af kaptajn Claus Bang, hans hustrus søn af første ægteskab, tillige var hans egen søsterdattersøn. Niels de Hofman døde 8. juni 1785 og blev begravet i Norup. Erectionsbrevet bestemte, at stamhusets navn skulle være *Hofmansgave*, og at besidderen skulle bære de Hofman'ers navn og våben. Ved sin oprettelse omfattede stamhuset følgende: hovedgården med 53 tdr. 6 skp. htk. og skovskyld 1 fdk. 1 alb., omliggende bøndergods med 200 tdr. 0 skp. 3 fdk. htk., strøgods med 143 tdr. 0 skp. 2 fdk. htk. og Norup kirke med jus patronatus og kirketiensten 41 tdr. Bøndergodset omfattede 50 gårde og 51 huse. Stamhuset skulle hvert år udrede 400 rdl., som skulle uddeles dels til fattige, dels til skolelærerne i Hasmark og Norup for at holde aftenskoler, dels til sådanne fæstere på godset, som opfører og beplanter hegn om deres gårde.

Da *Niels Hofman Bang* endnu var mindreårig dengang, Niels de Hofman døde, blev gård og gods styret i en række år af hans fader, kaptajn Claus Bang. Han var en praktisk, dygtig mand, der arbejdede godt med ejendommene. Der blev bygget og plantet, og han fortsatte trofast det af v. Bardenfleth begyndte og af Niels de Hofman fortsatte

»Nørregade« mellem to af de gamle avlsbygninger (fot. Niels Elswing).

arbejde for at forbedre fæstebøndernes kår. I 1801 overtog Niels Hofman Bang stamhuset Hofmansgave og kaldte sig i overensstemmelse med erectionsbrevets krav Niels Hofman. I 1835 genoptog han imidlertid sit slægtsnavn Bang, dog med dette i parentes. Senere medlemmer af familien skrev dog Hofman-Bang, og ved loven om navneforandring i 1904 blev navnet i denne form sikret for slægten.

Niels Hofman Bang, således som han altså hed, før han overtog stamhuset, var født 1776 og hørte til en anset borgerslægt, hvis tidligste sikkert kendte mand var Claus Madsen, borgmester i Middelfart, født 1583. Niels blev student i Nyborg og kastede sig hurtigt over studiet af naturvidenskaberne, særlig botanikken. Sine videnskabelige interesser bevarede han hele sit liv. Han skrev enkelte botaniske afhandlinger, særlig om algerne, og gennem sine gode forbindelser hjemme og ude skaffede han sig righoldige samlinger af planter, konkylier, mineraler og forsteneringer. Plantesamlingerne findes nu i Botanisk Museum i København. I 1802 ægtede han Charlotte Malling, en datter af gehejmestatsminister Ove Malling, og sammen med denne

sin indtagende hustru gjorde han Hofmangsgave til samlingsstedet for en stor kreds af naturvidenskabsmænd, særligt botanikere. — Det var dog ikke alene videnskabelige sysler, der optog hans tid. Han var tværtimod travlt beskæftiget med arbejder på landbrugets og havebrugets område. Ret moderne indstillet, som han var, anså han hoveriet for forkasteligt, set både fra herremandens og fra bondens standpunkt. For at bidrage sit til at fremme hoveriets afskaffelse ville han drive en gård uden hoveriarbejde og købte til det formål den store gård Bistrup ved Roskilde, hvortil der så at sige ikke hørte noget hoveripligtigt bøndergods. Da imidlertid krigen med englænderne lagde beslag på alt disponibelt mandskab, måtte han opgive sine planer og sælge Bistrup igen. På Hofmangsgave selv udfoldede han en livlig virksomhed. Der blev bygget både på hovedgården og bøndergodset. Hovedgårdens marker blev merglet, engarealerne blev udvidet med 60 - 70 tdr. ld. ved inddæmninger fra Odense Fjord, og endelig blev påbegyndt dræningen af gårdens jorder og beplantningen af den udyrkede, $\frac{3}{4}$ mil lange landtunge Hals, som skiller Odense Fjord fra Kattegat. Haven på Hofmangsgave blev lagt om, udvidet og forsynet med mange sjældne træer og buske, samtidigt med, at dele af den måtte drives således, at de gav pekuniært udbytte, hvad der var af stor betydning i de pengeknappe tider, der fulgte efter pengekrisen. De for landmanden så vanskelige tider i første halvdel af forrige århundrede søgte han på forskellig måde at råde bod på både for sig selv og for andre. Han agiterede således stærkt for en udvidelse af kartoffelavlens, forbedring af hørtilberedningen, forbedring af græsmarkerne ved dyrkning af rajgræs m. m., og som flerårig formand for Fyns Stifts Patriotiske Selskab vidste han at vinde gehør for disse sine meninger. Endelig må anføres, at han, som den liberale mand han var, påbegyndte det salg af fæstegodset på meget billige vilkår, som er fortsat siden da. Vilkårene var ca. 1.500 rdl. pr. td. htk., og $\frac{3}{4}$ af købesummen kunne endda blive indestående til en rente af 2 pct. Denne dygtige og aktive mand døde 1855 som etatsråd og medlem af Videnskabernes Selskab.

Stamhuset gik da over til hans ældste søn, *Niels Erik Hofman-Bang*, født 1803 på Hofmangsgave. Han blev student fra Herlufsholm og studerede derefter matematik og mekanik i København. I årene 1827 - 30 studerede han landvæsen på Möglin i Pommern hos Thaer

*Biblioteket
(fot. Niels
Elswing).*

den Ældre og Yngre og lagde sig især efter fåreavl og konstruktion af landbrugets maskiner og redskaber. I 1831 blev han kaldt til Sverige som direktør for de kongelige schæferier og fåreavlskonsulent. Der blev han i 10 år og fik for sit arbejde tildelt fortjenstmedaljen i guld. I 1841 vendte han tilbage, overtog forpagtningen af Hofmangave og begyndte dermed sit store arbejde på fædrenegodset. Han foretog omfattende ombygninger på hovedgården, opførte nye arbejderboliger, byggede afbyggergården Martinegaard ude på Hals Odde, drønedede sammen med sin broder, Jacob Aall Hofman-Bang, der i en årrække havde overtaget forpagtningen af Hofmangave, hovedgårdens marker, ligesom han byggede en vandpumpemølle og gravede ca. 6.000 alen kanaler. Derved forbedrede han i høj grad de ret omfangsrige enges afvanding. Han drev efterhånden landbruget frem til et mønsterbrug.

I 1843 grundlagde han på Hofmangave et landvæsensinstitut for 12

Havestue med familieportrætter (fot. Niels Elswing).

elever ad gangen. Han fuldendte skovavlægget på Hals Odde, af de lyngklædte flader derude er nu ca. 80 tdr. ld. dækket af fyrreskov, og delte fuldt ud sin faders interesse for havebruget, forbedrede og forskønnede Hofmangsgave have i høj grad, og det skyldtes ham, at de franske dværgfrugttræer blev indført her i landet. Selv lod han i sin have plante 1.200 af disse træer. Han fortsatte salget af fæstegodset på overmåde billige vilkår. Han fik husmændene i Norup sogn til at danne den første husmandsforening her i landet, og han oprettede Norup sogns sygekasse. Han var ivrigt medlem af og flere år formand for Fyns Stifts Patriotiske Selskab, og ved talrige artikler i blade og tidsskrifter deltog han i diskussionen om spørgsmål af interesse for landbruget. Det skyldtes ham, at bl. a. svenskharven og alsikkekløveren blev indført her i landet. Han døde i 1886 som etatsråd.

Ved hans død overtoges stamhuset af hans søn, Niels Erik Hofman-Bang, som var født 1844. Han blev student fra Odense katedralskole, statsvidenskabelig kandidat og tog så ophold i udlandet, særlig Schweiz, for at studere bankvæsen. Efter sin tilbagekomst blev han

ansat i Landmandsbanken i København og avancerede til kontorchef. I 1871 ægtede han Charlotte Louise Müller, datter af etatsråd, dr. phil., museumsdirektør Carl Ludvig Müller og Eleonora Frederikke Vilhelmine (Minna) Levetzau. Skønt ikke landmand af uddannelse påtog han sig administrationen af stamhuset med megen energi og han gennemførte store forbedringer af besætningerne og i avlingen. I sin interesse for bønderne organiserede han og startede for dem et fælleskøb af sådanne varer som f. eks. kunstgødning, kul og foderstoffer, der kunne købes i store mængder og derfor billigere. Dette fælleskøb blev grundlaget for den senere brugsforening i Hasmark. På hans initiativ og med hans rundelige støtte blev der i 1892 opført en kirke i Hasmark som anneks til sognekirken i Norup. Kirkens fremtidige vedligeholdelse blev overtaget af stamhuset. Bøjende sig for loven om lens og stamhuses overgang til frit eje ophævede han i 1927 til sin store beklagelse de fideikommissariske bånd, der hvilede på Hofmangave, og måtte for at beholde denne af hans forfædre erhvervede og i højeste grad forbedrede ejendom udbetale ca. 200.000 kr. til staten. I slutningen af forrige århundrede tog han ivrigt del i det politiske liv og blev nogle gange opstillet som Højre-kandidat i Sønderøkredsen uden dog at blive valgt. Med sin hustru og sine 9 børn levede han et lykkeligt familieliv, fuldt af litterære og kunstneriske interesser, stærkt præget af religiøse og patriotiske anskuelser og båret af gamle traditioner. Han døde i 1929 som hofjærgemester.

Den nu frie ejendom blev i 1934 overtaget af sønnen, hofjærgemester Niels Oluf Hofman-Bang, der foruden at være uddannet som landmand havde taget statsvidenskabelig eksamen og studeret bakteriologi i Schweiz. Gennem mange år var han derefter forstander for Landbohøjskolens forsøgslaboratorium i København. På Hofmangave ophævede han bortforpagtningen og fortsatte moderniseringen.

Da han i 1951 døde ugift, overgik ejendommen til en selvejende stiftelse som planteforædlingsinstitut og dyre- og plantereservat. Det videnskabelige forskningsarbejde på stiftelsen, hvis fundats fik kgl. konfirmation den 31. oktober 1958, ledes af Landbohøjskolen, men Hofman-Bangs ugifte søstre bebor hovedbygningen i deres levetid. *Stiftelsen »Hofmangave«* ledes af en bestyrelse på 5 medlemmer, hvoraf staten vælger 1. Det resterende bøndergods er solgt, fortrinsvis

ODENSE AMT

til de tidligere brugere. Bygningerne er forbedrede og moderniseret. Desuden er store landvindings- og grundforbedringer udført, nye sommerhusudlejningsgrunde gjort byggemodne samt en del hedejord beplantet. Alt, for at stiftelsen kunne hvile i sig selv, et formål, der menes helt at være i overensstemmelse med stifterens ønske. Hofmangaves tilliggende udgør nu, efter at ca. 110 tdr. ld. bøndergods er bortsolgt, ialt 1.054 tdr. ld., heraf 550 tdr. ld. ager, 100 tdr. ld. skov og 345 tdr. ld. strandenge og hede.

N. O. HOFMAN-BANG

EJERE

1483 Anders Drage
ca. 1588 Fr. Qvitzow

1683 Jens Rosenkrantz
1718 Joh. Fr. Bøttiger
1742 - 83 Forskellige ejere

1783 Niels de Hofman
1776 Niels Hofman Bang

1855 Niels Erik Hofman-Bang

1951 Stiftelsen Hofmangave

BYGNINGER

Kaldt Knyle
1588 Hovedbygning og avlsgård opført. Kaldt Qvitzowsholm
Kaldt Roseneje
Kaldt Bøttigersholm

1785 Kaldt Hofmangave
1784 - 87 Grundmuret hovedbygning i et stokværk med to bindingsværkssidefløje opført ved J. C. Seyffert. Ladegården udvidet med to bindingsværkslænger
Omfattende ombygninger og forbedringer

Egebjerggaard set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Egebjerggaard (Einsidelsborg) og Kjørerup

Krogsbølle sogn, Skam herred, Odense amt

Den fynske nordkyst, som skyder sig ud i Kattegat, havde i længst forsvundne tider ikke den regelmæssige strandlinie, som den i vore dage ved kunstig tildannelse har fået. Dybt ind i landet skar sig grundede fjorde, der nu for en stor del er frarøvet havet og forvandlet til saftige enge eller godt agerland. Næra strand trængte helt op til Krogsbølle, så Agernæs strakte sig som en lang, smal landtange ud i havet, så afsondret fra omverdenen, at der her allerede vistnok fra meget tidlig tid dannede sig en særlig retskreds på øer og halvøer, hvis beboere havde for lang og besværlig vej til herredets tingsted. Naturligvis var Agernæs da også et særligt sogn med sin egen kirke.

Egebjerggaard ca. 1830. Gouache i Nationalmuseet.

På det faste land syd for fjorden lige overfor Agernæs lå i middelalderen en landsby med navnet Kjørup, der tillige var kirkeby, og hvori der muligvis har ligget en hovedgård af samme navn. Til disse steder var gennem århundreder knyttet en slægt, som hører til de mærkeligste af de fremmede adelsætter, som fæstede bo i Danmark. Gennem en lang række slægtled virkede og vel også følte den sig som dansk, men tabte dog aldrig helt sin oprindelige hjemstavn af syne og vendte tilsidst tilbage dertil. Slægten Putbus eller Podebusk, som den kaldte sig i Danmark, var en yngre linie af det gamle vendiske fyrstehus på Rygen; i 14. århundrede kom den til Danmark, men allerede i det følgende århundrede, da linien på Rygen var uddød, vendte en linie fra Danmark tilbage for at overtage stamgodserne, og da også denne i 1702 var uddød, drog atter den her levende linie tilbage til det fædrene hjem.

Henning Podebusk havde i Tyskland truffet sammen med Valdemar Atterdag og var trådt i hans tjeneste; han blev kongen en trofast hjælper i vanskelige forhold, styrede riget under Valdemars landflygtighed og forstod med klogskab at afvende den truende opløsning af riget. Også for dronning Margrethe var han en trofast og kyndig støtte i hendes første vanskelige år, og han har en stor del

Egebjerggaard set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

af æren for, at tronen sikredes for hendes umyndige søn Oluf. En af hans sønner *Predbjørn Podebusk* stod også dronning Margrethe nær og var tilstede ved det berømte møde i Kalmar 1397; med sin anden hustru Ingeborg Vendelbo kom han i besiddelse af herregården Vosborg, og 1409 købte han af Erik Nielsen Rotfeld til Bratkov hovedgården Holmegaard i Nørre Næså sogn, Kjørups nabo-sogn. Ganske vist vedbliver denne Holmegaard at bestå til slutningen af 17. århundrede og nævnes altid senere i nær tilknytning til Kjørup, men i hvert tilfælde i den senere tid kun som en avlsgård, og allerede tidlig træder den i baggrunden for det nærliggende Kjørup, hvor Podebusk'erne har rejst en befæstet gård. Kjørup har på det tidspunkt enten været en landsbyhovedgård, der har hørt sammen med Holmegaard, eller blot været en landsby, som var lettere at befæste end den gamle gård.

Predbjørn Podebusks søn, Claus Podebusk, hvis hustru hed Jytte Moltke, levede omkring midten af 15. århundrede og døde et af de sidste år af Christiern I's regeringstid; han skriver sig almindelig til Vosborg, men må også have ejet Kjørup, som tilhørte både hans fader og en af hans sønner. Den ældste af disse, Valdemar Podebusk, vendte tilbage til stamgodserne på Rygen og blev stamfader til den nyere rygiske linie, som blomstrede der til 1702; den yngre, Predbjørn Podebusk, forblev i Danmark. I udpræget grad besad han de egenskaber, som kendetegner de fleste af Podebuskerne, hensynsløs voldsomhed og brutal egen nytte, og skønt han ofte trodsigt satte sig op imod kongen, måtte han ved sin rigdom og hele stilling ganske naturligt komme til at spille en betydelig rolle. I mere end en menneskealder sad han som lensmand på Riberhus, hvor han engang i slutningen af Christiern II's regering samlede sine misfornøjede standsfæller til forhandling. Han var en af hovedførerne for oprøret, som drev kongen i landflygtighed og indkaldte Frederik I, og stod også siden som leder af rigsrådets katolske parti. Han hyldede Christian III og fik Tranekær i stedet for Riberhus, men hans ret store forstrækninger til kronen blev anset som forbrudt, og hans rolle var i det hele nu udspillet. Meget gods havde han også erhvervet ved sine hustruer; han havde først været gift med Vibeke Rosenkrantz, en datter af rigshovmesteren Erik Ottesen Rosenkrantz, og fik med hende Bidstrup i Jylland, og anden gang med

Hovedbygningen set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Anne Gyldenstjerne, der bragte ham Aagaard i Vendsyssel og Bregtved foruden Karsholm i Skåne. Sønnen Claus Podebusk, der døde kort før faderen, skriver sig allerede flere år forinden til Kjørup; også han var ridder og blev i Frederik I's sidste regeringsår medlem af rigsrådet, hvor han ligeledes tilhørte det katolske parti; men hans standpunkt var ikke så yderliggående som faderens, og efter 1536 beholdt han sine forleninger; han var gift med sin stedmoders datter Anne Olufsdatter Krognos.

Dette ægtepars søn *Mourids Podebusk* arvede efter faderen og farfaderen Kjørup, hvor han regerede og huserede i mere end et halvt århundrede. Efter i sin ungdom at have været hofsinde hos Christian III, var han i mange år lensmand på Tranekær og siden på Jungshoved og deltog som fører for den fynske fane i Syvårskrigen, hvor han blev såret i slaget ved Svartå. Hvor han færdedes, hedder det, fulgte klager og processer i hans spor, og mange er vidnesbyrdene om den brutalitet og rovbegærlighed, hvormed han overalt optrådte. Han anklagedes for på sine len at have forurettet kronens bønder, at

have ødelagt jagten og forhugget skovene, ikke blot for at skaffe sig selv bygningstømmer, men til udførsel og salg, ligesom han også udførte øksne uden at betale told. Så mange processer indviklede han sig ustandselig i, og så hårde klager førtes imod ham, ikke blot af bønder og borgere, men også af hans standsfæller og endog af hans egen familie, at han af kongen fik meget skarpe tilrettevisninger for sin voldsomme og hensynsløse fremfærd.

For store forstrækninger, han ydede kronen under krigen, fik han i pant en betydelig mængde fynsk bøndergods, som kun for en mindre del atter blev indløst, og endelig erhvervede han Æbelø og tienden med jus patronatus til Agernæs kirke, ligesom der også tillagdes hans godser birkeret.

At han ville rejse en ny bygning på Kjørup gamle voldsted, var da naturligt nok, så meget mere som det synes, at gårdens bygninger har været stærkt ødelagte og måske har lidt overlast i Grevens Fejde. Selve voldstedet med de brede grave, hvorover der førte en bro af egetræ, er ved denne lejlighed blevet udvidet og tildannet, og her rejstes et anseligt grundmuret hus med endnu velbevarede højt opmurede gavle med den for den fynske renæssance så karakteristiske vandrette inddeling ved murbånd og med svungne afdækninger. Men Mourids Podebusk blev ikke stående herved; han opførte tillige en helt ny, stor og anselig kirke i nøje tilknytning til sin gård. Dette bygningsværk var så anseligt, at det blev en af de største kirker på Fyn og endog sammenlignes med Sankt Knud i Odense. Arbejdet trak længe ud og stod først færdig flere år efter Mourids Podebusks død, hvorfor traditionen senere berettede, at han havde sluttet pagt med fanden om de manglende midler til fuldendelsen, hvorfor han blev afhentet af den Onde umiddelbart før indvielsen. Da kirken blev færdig, opnåedes kgl. tilladelse til, at Agernæs kirke blev nedlagt, og sognet henlagt til den nye kirke ved Kjørup — en ordning, der skulle blive kilden til mange vanskeligheder, da den var meget besværlig både for præsten, som stadig boede i Agernæs og for beboerne, der skulle over vandet eller den lange vej uden om vigen for at komme i kirke. Med sin hustru Magdalene Clausdatter Schested til Spandet forøgede Mourids Podebusk sit gods blandt andet med Korsbrødregaarden i Ribe, hvor han ofte boede og naturligvis lå i stadig strid

med borgerskabet. I Ribe boede hans enke efter hans død 1593, indtil hun højt bedaget og blind endte sine dage 1611.

Sønnen Claus Podebusk, som på grund af de store mængder af gods, der samledes på hans hænder, fik tilnavnet den Rige, færdedes i mange år på rejser i udlandet, gjorde tjeneste ved Frederik II's Hof og fik siden den uanselige Kullegaard i forlening. Nogen rolle spillede han ikke, og ret tidlig døde han i året 1616, efterladende rigdommene til sin hustru Sophie Nielsdatter Ulfstand, der holdt slet hus med det store gods. Af dette ægtepars børn synes den ældste søn Mourids Podebusk endog i særlig grad at have været udrustet med sin slægts slette egenskaber; den hensynsløse brutalitet gav sig hos ham ganske primitive udslag, han begik både overfald, voldtægt og drab og endte med at blive landsforvist, hvorefter han som kejserlig officer i Trediveårskrigen fik en mere passende tumleplads for sine tilbøjeligheder. Da han døde i udlandet omtrent 40 år gammel, fragik broderen, *Henrik Podebusk*, arv og gæld efter ham; selv var han ikke stort bedre og havde ligeledes tilbragt noget af sin tid i Tyskland som slagsbroder og var for eksempel engang tiltalt for ved nattetide at have trængt ind i huset til en borger i Odense for at overfalde ham. Med sin sachsiske hustru friherreinde Sidonia Maria von Einsiedel af Brandstein boede han i sine senere år på Kjørup, men spillede ingen rolle under Christian IV, da han skal have udtalt sig fornærmeligt om kongens forhold til Kirsten Munk. Efter tronskiftet blev han landkommissær på Fyn, men døde allerede 1657. I hans tid opnåedes kgl. tilladelse til at lægge nogle bøndergårde i Kjørup by ind under hovedgården, hvorved denne by endelig helt er forsvundet. Med ham begynder slægtens løsrivelse fra Danmark, som også lægger sig for dagen derved, at den danske form for navnet nu erstattes med det oprindelige Putbusch eller Putbus.

Et par år efter Henrik Podebusks død holdt enken skifte med de fire børn, tre sønner og en datter Ursula Sophie, der var gift med Erdman Ernst Ludvig, friherre af Putbus, der tilhørte den rygiske linie af slægten. Den ældste søn Claus, der var sindssyg, fik ingen særlig arv, blot frit ophold på Kjørup, *Rudolph Abraham* fik Kjørup og *Mourids Egebjerg* på Agernæs, der oprindelig var en ladegård, men Henrik Podebusk havde fået en hel del bøndergårde nedlagt og

*Henrik
Podebusk
(1598 - 1657)
(Frede-
riksborg).*

lagt ind under den og opnåede, at den fik hovedgårdsfrihed og efter friherreinden kaldtes *Einsidelsborg*. Den havde tidligere været takseret til 42 tdr. htk., men havde ved skiftet fået tillagt halvdelen af hele Kjørups tilliggende, ialt omtrent 50 tdr. htk. hovedgårdstakst og ca. 450 tdr. bøndergods, som var beliggende i Agernæs, Tørresø,

Krogsbølle, Bårdesø og Højrup ; imidlertid var det meste i en sørgelig forfatning, da det under svenskekrigen var blevet ganske lagt øde, bygningerne afbrændt og skovene forhuggede. Også Kjørup, hvis gods altså var af tilsvarende størrelse som Einsidelsborg, men langt mere spredt beliggende, havde lidt meget ved krigens ødelæggelser.

I året 1672 blev de to brødre Podebusk ophøjet til friherrer Putbus, og fire år senere blev der af Kjørup og Einsidelsborg oprettet to baronier for de respektive ejere, for Kjørups vedkommende alene med arveret i mandslinien, medens Einsidelsborg kunne gå i arv såvel i mands- som i kvindelinien ; hvis den ene af linierne uddøde, skulle vedkommende baroni gå over til den anden linie. Dette tilfælde lod ikke længe vente på sig. Rudolph Abraham Putbus til Kjørup døde i året 1716, og da han ikke i sit ægteskab med Anna Cathrine Krag havde nogen livsarving, tilfaldt besiddelsen linien på Einsidelsborg ; allerede år 1700 var imidlertid broderen Mourids, der var gift med Margrethe Maltesdatter Juel, gået bort og var blevet efterfulgt af sønnen Malte Putbus, på hvis hænder baronierne følgelig nu atter forenedes.

Malte Putbus kom desuden ved en slægtning død i året 1702 i besiddelse af det rygiske stamgods Putbus, hvorefter han 1727 af den tyske kejser ophøjedes i rigsgrevelig stand, og som herre til Putbus var han lensbesidder under den svenske krone. Han overlod dog dette len til sin søn, åbenbart fordi det en tid var hans plan at konsolidere de danske besiddelser i slægten ; nogen forøgelse af disse godser fandt også sted i det 18. århundredes første decennier, skønt de økonomiske tilstande i det hele ikke var glimrende ; der var foretaget et mageskifte med kronen, hvorved syv nærliggende bøndergårde erhvervedes i stedet for noget fjernere strøgods, og enkelte gårde kom ligeledes ved mageskifter med Jerstrup og Dallund ind under Kjørup. 1729 ansøgte Malte Putbus om af de to baronier at få oprettet et grevskab, som han ville kalde Putbusborg, men hartkornet var langt fra tilstrækkeligt til et grevskab, og det løfte han afgav om at købe gods, indtil det kunne blive komplet, var uden betydning, da han selv indrømmede, at han havde så megen gæld, at der foreløbig ikke kunne blive tale om køb. Der blev derfor intet af sagen. Siden tog han også en ganske anden bestemmelse og søgte kgl. stadfæstelse på en anden ordning af

*Dagligstue
på Ege-
bjerggaard
(foto.
Niels Elswing).*

sine forhold. Hans eneste søn Moritz Ulrich Putbus var som besidder af de rygiske godser så stærkt knyttet til Pommern og Sverige, at han var blevet fremmed for Danmark, og såvel han som hans ældste søn, der skulle være hans efterfølger, mente derfor at burde give afkald på de danske baronier til fordel for en yngre søn. Den gamle baron og rigsgreve søgte altså om tilladelse til at overdrage disse til en yngre sønnesøn, greve Anshelm Wilhelm Carl Putbus, som var dansk officer, og da også tiltrådte besiddelsen efter bedstefaderen ; men heller ikke han følte sig hjemme i de danske omgivelser, og da desuden hans økonomi blev stedse slettere, fik han efter nogle års forløb lov til at afstå besiddelsen til sin ældre broder, grev Malte Friedrich Putbus, der jo imidlertid var så stærkt knyttet til Pommern, hvor han blev præsident for regeringen i Stralsund og for hofretten i Greifswald, at han så at sige aldrig kunne opholde sig her i landet. Efter mange

klager over den slette tilstand, baronierne befandt sig i, opnåede han endelig kgl. tilladelse til at sælge, hvorefter slægten for stedse forsvandt fra Danmark.

Putbus'ernes sidste tid faldt sammen med begyndelsen af den store reformperiode, og udskiftningen blev der da også taget fat på, endnu inden godserne skiftede ejer; forskellige mageskifter blev således foretaget med reformens gennemførelse for øje; men hvad der således udrettedes betød dog kun lidet i forhold til den slette og forsumte tilstand, hvori det hele befandt sig, da den gamle slægt opgav sit århundreder gamle hjem.

1781 købtes baronierne af grev *Joachim Godske Moltke*, en søn af grev A. G. Moltke til Bregentved; i sin ansøgning om kgl. stadfæstelse på handelen fremhæver han, at den slægt, der hidtil har besiddet gårdene, mest opholder sig i udlandet, medens de, hvis købet fuldbyrdes, vil gå over på danske hænder og bedre vil kunne tilses på forsvarlig måde, hvad den nuværende yderst forfaldne tilstand noksom viser, at de højlig trænger til. Over 9.000 rdl.'s gæld hvilede på de 850 tdr. htk.; selve hovedgårdene var ganske forfaldne, navnlig Einsidelsborgs gamle bygning, hvorom det i en synsforretning hedder, at den bestod af 28 fag i en etage med en sidefløj på 17 fag, som var en meget slet og faldefærdig bygning, ligesom også ladegården var meget brøstfældig. Ved Kjørup var navnlig den forudså stolte kirke nu så medtaget, at den truede med at styrte sammen og ikke mere kunne benyttes til gudstjeneste. Den havde alle dage været slet vedligeholdt, og allerede 100 år tilbage i tiden havde der været klaget over dens brøstfældighed. Kort efter overtagelsen af baronierne fik Moltke tilladelse til helt at nedbryde den, medens Hundstrup, nu kaldet Krogsbølle kirke, udvidedes så meget at den kunne rumme hele pastoratets beboere, og et af Henrik Podebusk indrettet bedehus i Agernæs omdannedes til hospital. Gravhvelvingen under Kjørup kirke blev imidlertid stående, forsømt og ødelagt, og først mange år senere optoges kisterne, der gemte støvet af Podebuskslægten medlemmer, hvorefter de overførtes til stamgodset på Rygen.

Den overordentlig spredte beliggenhed, som bøndergodset havde, beredte store vanskeligheder for udskiftningen, som Moltke straks

*Herreværelse
på Ege-
bjerggaard
(foto.
Niels Elswing).*

tog fat på med kraft; han måtte da først ved køb og mageskifter søge at arrondere og udkøbe de andre lodsejere i de pågældende byer, og med stor ihærdighed gennemførte han i sin besiddertid dette arbejde. Han købte straks fire gårde i Krogsbølle sogn og foretog et par år senere et omfattende mageskifte med grevskabet Gyldensteen, hvorved han erhvervede ikke mindre end 235 tdr. htk. i Bederslev og Nørre Næra og således opnåede at blive eneste lodsejer i disse sogne; endelig erhvervede han også selvejergården Pugholmgaard. Ved opmålingen begyndte han med Agernæs og Tørresø byer, men beboerne gjorde her så mange vanskeligheder og bryderi, at disse byer først blev udskiftet, efter at Moltke havde solgt godserne, medens iøvrigt reformen blev fremmet med så megen kraft, at hele godset var udskiftet i løbet af femten år. Til Kjørerup hørte 45 hoverigørende bønder, og jorden, som var inddelt i syv marker, dyrkedes med tre års drift og fire års hvile; til Einsidelsborg gjorde 48 bønder hoveri, og

ODENSE AMT

gårdens ti marker dyrkedes med fire års drift og seks års hvile. For bøndernes vel drog Moltke meget virksom omsorg; han satte deres yderst forfaldne gårde og huse i stand og fik ved stadige opmuntringer også sat en ikke ubetydelig væveindustri i gang på godset; også kløveravlens indførelse på denne egn har han æren for. Navnlig tog han sig dog varmt af skolevæsenets forbedring, i erkendelse af, at den eneste vej til bondestandens udvikling var en fornyelse af undervisningen. Også en anden forøgelse af godset fra Moltkes tid fortjener at nævnes; han købte 1782 af kammerherre von Heinen den lille ø Æbelø, som engang tidligere havde hørt til Kjørup, men atter siden var frasolgt af Henrik Podebusk; den var nu ansat til 10 tdr. htk. Et andet stort arbejde, som vidner om vidtskuende fremsyn, optog også Moltke stærkt. Han så, at den vig, som skød sig ind mellem de to hovedgårde, måtte kunne tørlægges, og med de små holme i munden som støttepunkter fik han anlagt en dæmning, som forsynedes med en sluse og et mølleværk, hvorved han indvandt omtrent 800 tdr. ld., som efterhånden er forvandlet til enge. Dette areal, hvoraf de 500 tdr. lagdes til Einsidelsborg, resten til Kjørup, fik hovedgårdsfrihed, men holdtes udenfor hartkornsberegningen.

Da grev Moltke efter sin fader havde overtaget grevskabet Bregentved, solgte han 1795 de to fynske baronier. Køberen var *Ulrik Wilhelm de Roepstorff* af en holstensk slægt, der 1701 var blevet optaget i den danske adelsstand. Han havde været søofficer, kommandant og tilsidst generalguvernør på De vestindiske Øer, men slog sig nu til ro i hjemmet for at nyde de indhøstede frugter af sit arbejde. 1810 blev han optaget i grevestanden og fik af sine fynske baronier oprettet grevskabet Roepstorff. Godserne udgjorde ialt 1.320 tdr. htk., hvoraf Kjørups hovedgårdstakst på 69 tdr. og Einsidelsborgs på 70 tdr. foruden 50 tdr. htk. tiender; da dette jo ikke var stort mere end halvdelen af det i privilegierne krævede hartkorn til oprettelse af et grevskab, føjede Roepstorff hertil Sukkerhuset i Odense, som han ejede, og 200.000 rdl. konsignable bankfonds, en sum der var så betydelig, at den næsten udgjorde det dobbelte af, hvad de til et grevskab manglende 1.200 tdr. htk. efter tidens pris ville være værd. Hvis den første besidders afkom såvel på mands- som på kvindesiden skulle uddø, skulle grevskabet overgå til slægten Roepstorff.

Hallen på Egebjerggaard efter ombygningen 1964 (fot. Niels Elswing).

Denne første besidder, for hvem grevskabet blev oprettet, var Roepstorffs søstersøn *Christian Alexander von Petersdorff*, der naturligvis samtidig optoges i grevestanden; han var født 1762 som søn af major Ulrich Christian von Petersdorff og hans søskendebarn Hedvig Christiane Sophie Roepstorff, havde været kaptajn ved det fynske landeværnsregiment og var 1800 blevet kammerherre; ved ham kommer Kjørerup ejendommeligt nok atter til at tilhøre en gammel pommersk adelsslægt. Grev Petersdorff var gift med Berthe Cathrine Juel, en datter af Gregers Christian Juel og Amalie Christiane Raben, som oprettede stamhuset Juelsberg, men allerede 1810 gik hun bort. Imidlertid var det endnu stadig den gamle onkel, der havde styret, og Petersdorffs besiddertid blev ikke lang; 1813 døde han på Einsidelsborg, og grevskabet tilfaldt hans søn, grev *Gregers Christian Fredrik Petersdorff*, der endnu var umyndig og kom under formynderskab af gamle Roepstorff, der først døde 1821 over 90 år gammel. Den

*Kjørup set fra
vest (fot.
Niels Elswing).*

unge grev Petersdorff blev officer i rytteriet og ægtede 1822 Louise Nicoline Schouboe. Den nye besidderslægt foretrak gerne Einsidelsborg som residens, men bygningen her var gammel og dårlig og så brøstfældig, at den efter sagkyndigt syn erklæredes for så faldefærdig, at al reparation derpå ville være spildt. Den unge greve besluttede derfor at opføre en ny, hvortil de fornødne midler bevilgedes af bankfondet. Denne rejstes 1830 og følgende år, efter tegning af en arkitekt J. P. Jacobsen, i tidens herskende klassicisme, nærmest den noget tørre retning, hvis hovedrepræsentant er Hetsch; men bygningen, der minder en del om den omtrent samtidig opførte gamle latinske i Odense, er ikke uden store linier og virker desuden ved sin ypperlige beliggenhed i terrænet, fornemt og meget herskabelig. Den indre rumfordeling er både praktisk og smuk, og dertil anskaffedes et nyt indbo, som karakteriseres af samtidige som fortrinligt og smagfuldt. Også Kjørup hovedgård blev forøvrigt sat i god stand,

EGEBJERGGAARD OG KJØRUP

og på godsets forbedring anvendte grev Petersdorff ikke ubetydelige summer, både for i almindelighed at forbedre driften af jorden og på videre udvikling af de i grev Moltkes tid inddæmmede arealer. Imidlertid var jo disse år overmåde vanskelige for landbruget; allerede erektor havde efterladt nogen gæld, og de familielegater, han havde bebyrdet grevskabet med, hvilede temmelig tungt på økonomien; naturligvis voksede gælden ved de store byggearbejder, der foretoges, og sukkerraffinaderiet i Odense, som hørte til grevskabet, svarede kun dårlig regning. Det besluttedes derfor at søge bevilling til at afhænde Sukkergaarden, mod at købesummen indlemmedes under den til grevskabet hørende kapital, og da dette var opnået 1839, solgtes gården ved auktion. De vanskelige økonomiske forhold førte til, at greven androg om, at der måtte blive nedsat en administration, og dette hverv blev da overdraget til stiftamtmand Bardenfleth, men samme år døde den unge grev Petersdorff og efterlod grevskabet til sin ældste søn, som endnu var et umyndigt barn. Enken vidste nu ingen anden udvej end at søge nedsat en administra-

Kjørup set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

ODENSE AMT

tionskommission, som også bevilgedes og havde styrelsen i nogle år.

Grev Ulrik Wilhelm Petersdorff fik ikke megen glæde af sin besiddelse, da han døde 1846, et par år efter at han var blevet myndig, kun 21 år gammel, hvorefter formynderstyrelsen atter overtog ledelsen for den nye besidder, hans yngre broder grev *Christian Alexander Petersdorff*, der var født 1832 og i næsten to menneskealdre skulle blive grevskabets besidder. At grevskabet i denne lange årrække gennemgik en storslået udvikling, behøver ikke at siges; ladegårdene blev nyopført med moderne og tidssvarende bygninger, godset i alle henseender forbedret og store summer anvendt til videre udvikling af inddæmningsarbejderne. 1873 og følgende år solgtes største delen af fæstegodset til fri ejendom. I 1887 ægtede grev Petersdorff komtesse Jeromia Caroline Bille-Brahe-Selby, født på Søholm 1866, men da ægteskabet forblev barnløst, gik grevskabet ved hans død i 1915 over til hans broder, grev Paul Ludvig Petersdorff til Sødal ved Viborg, der dengang var 81 år gammel og var den sidste endnu levende officer ved den bekendte hestgarde. Hans besiddetid blev naturligvis ikke af lang varighed, og på grund af sin høje alder flyttede han aldrig til Einsidelsborg.

1919 døde han, og grevskabet tilfaldt en søn af hans tidligere afdøde søster, komtesse Bertha Catharina Petersdorff i ægteskab med gehejmekonferensråd, kammerherre, hofchef Julius Christian Fredrik Wedel-Heinen til Elvedgaard. *Theodor Sigismund Wedel-Heinen* (født 1856), tog 1881 juridisk embedseksamen og var ved sin tiltrædelse af besiddelsen kontorchef i finansministeriet; han var gift med Karen Middelboe, datter af admiral, marineminister Chr. Middelboe.

1921 overgik grevskabet til fri ejendom for Wedel-Heinen, og af den afgivne jord oprettedes 47 selvstændige brug og 19 tillægsparceller. Efter hans død 1926 overtog hans enke de to gårde; men i 1929 solgte hun Kjørup med Agernæs og Agernæs møllegård til gods-ejer *V. Jørgensen* og Einsidelsborg til *H. Chr. Middelboe*; 1931 overdrog han for 1.253.000 kr. Einsidelsborg til forstkandidat *Søfren E. Ingemann* og hustru, der gav gården dens gamle navn tilbage: *Egebjerggaard*. Kjørup solgtes 1937 til *P. C. Olsen*, som 1940 overdrog gården til A/S Ulu ved godsejer *S. E. Ingemann*. Denne havde allerede tidligere erhvervet Agernæs, således at det store grevskabs ejen-

Dagligstue på Kjørup (fot. Niels Elswing).

domme på ny var samlet på én hånd. Men allerede 1953 splittedes den ca. 3.100 tdr.ld. store besiddelse, og ved jordlovsudvalgets mellemkomst blev meget væsentlige arealer udstykket. Kjørup blev med 330 tdr.ld. solgt til den nuværende ejer, *I. S. Jørgensen*, der 1954 - 56 udlejede den smukke renæssancehovedbygning til Torben Brix' kostskole, og Egebjerggaard blev med 1.834 tdr.ld. hvoraf ca. 900 er skov, overdraget *Chr. Christensen*. 1963 solgte denne ejendommen til grev *E. Oberbech-Clausen* til Voergaard, hvis hensigt det var at indlemme godset i Det grevelige Oberbech-Clausen-Péanske Familielegat, men da ministeriets tilladelse til dette ikke blev opnået, videresolgte Egebjerggaard samme år til fabrikant, folketingsmand *Mads Eg Damgaard*, Herning, der har underkastet hovedbygningen en gennemgribende modernisering og istandsættelse ved maleren og arkitekten Aagaard Andersen.

Der er en sælsom historisk duft over det gamle Kjørup med de stille grave og de mosgroede mure, stille og hengemt som i en afkrog af verden, et minde om længst forsvundne tider og et liv, som

ODENSE AMT

for os står i et uvirkeligt skær, og i den stærkeste modsætning her-til i stil og stemning står det herskabelige prægtige Egebjerggaard. Få danske herresæder har en mere fri og fornem beliggenhed, omgivet af en park, hvis alleer fører lige ud til den åbne strand, det store vidunderlige hav, der i sin evige hvileløse bevægelse stemmer sindet til den store fred og stilhed.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- ca. 1410 Predbjørn Podebusk
1540 Mourids Podebusk

1637 Henrik Podebusk

1657 Rud. Abraham og
Mourids Podebusk
1781 J. G. Moltke
1795 U. W. de Roepstorff
1810 Chr. Alex. Petersdorff
1813 G. Chr. Fr. Petersdorff

1846 Chr. Alex. Petersdorff
1919 Th. S. Wedel-Heinen
1929 Kjørup og Einsidelsborg delt

Kjørup

- 1929 V. Jørgensen
1937 P. C. Olsen
1940 S. E. Ingemann
1953 I. S. Jørgensen

Einsidelsborg

- 1929 H. Chr. Middelboe
1931 S. E. Ingemann
1953 Chr. Christensen
1963 E. Oberbech-Clausen
1963 M. E. Damgaard

BYGNINGER

- ca. 1582 Kjørups hovedfløj og kirke
opført på stort dobbeltvoldsted
ca. 1650 Egebjerggaard oprettet som
hovedgård og kaldt Einsidels-
borg. Hovedbygningen af bin-
dingsværk

1784 Kjørup kirke nedrevet

1830 Einsidelsborgs hovedbygning
opført ved J. P. Jacobsen og
Kjørups hovedbygning istandsat

Einsidelsborgs ladegård fornyet

Nu kaldt Egebjerggaard

- 1964 - 65 Gennemgribende ombyg-
ning ved Aagaard Andersen

Kjørup set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Jerstrup

Grindløse sogn, Skam herred, Odense amt

Mellem 1328 - 53 ejedes Jerstrup af *Niels Eriksen Banner*, der skrev sig til »Jærpælstorp« og formentlig blev dræbt af Valdemar Atterdags mænd; han er den første ejer af gården, så vidt vi ved, og i den følgende tid forsvinder Jerstrup atter ud af historien for at dukke op igen i det 16. århundrede; da er en ny slægt knyttet til gården og ejeren er *Jørgen Henningsen Qvitzow*. Slægten var i det 14. århundrede kommet fra Tyskland til Danmark, hvor den snart knyttedes til Fyn. Det tyder også på velstand og gode dage, når han kunne tage Rugaard len i pant af kongen for 2.500 mark danske, lenet beholdt han til 1534; under Grevefejden blev han taget til fange af grev Christoffers folk, og senere sagsøgte han de gode Odenseborgere for den skade, de under krigen havde forvoldt hans gårde. Han må have nydt almindelig an-

seelse, siden han allerede før Grevefejden var øens landsdommer, og i Christian III's tid blev han rigsråd og rigskansler, i sidstnævnte egenkab blev han forlenet med Odense provsti. Jørgen Qvitzow døde 1544, og han og hans hustru ligger begravet i Nr. Sandager kirke. Datteren Hilleborg Qvitzow arvede Jerstrup; hun var gift med *Mourids Emmiksen* til Refsø i Sønderjylland. Mourids Emmiksen var død 1561, og Jerstrup tilfaldt sønnen Anders Emmiksen, der i 1580'erne var hofjunker; der må endnu have været velstand på gården; thi Anders Emmiksen kunne for 1.000 gode joachimsdalere tilpante sig af kronen 4 gårde i Grindløse sogn, 2 gårde i Skamby sogn, 2 gårde i Nr. Nørå sogn og 2 gårde i Åsum sogn og herred. Anders Emmiksen arbejdede ufortrødent på at samle gods om sin hovedgård, og han opnåede senere at få afgiftsfri forlening på 4 gårde i Skamby sogn, 2 gårde i Klinte sogn og 1 gård i Melby sogn. Officielle hverv havde han ingen af, gårdens drift optog ham helt og fuldt, derfor har vel også den indbydelse, kgl. majestæt sendte ham og hans hustru Margrethe Ahlefeldt til nogle adelsbryllupper, som kongen ville holde på Københavns Slot, været en kærkommen adspredelse i dagliglivets ensformighed. Dyrt var det ganske vist; Anders Emmiksen måtte anskaffe sig en sort »fløjelspaltrock« til at ride i, når han skulle følge kongen ud, og han skulle have 4 smukke rideheste med sig, 2 karle og en smådreng. Der skulle være fløjlstøj på hestene, karlene skulle have sorte kjortler, »således som det nu er skik«, og hvide og violbrune hoser. Da Anders Emmiksen døde i 1576, blev han begravet i sin sognekirke, og da hans hustru også var død, og ægteskabet var barnløst, arvede hans søster Tale Emmiksen Jerstrup.

Tale Emmiksen var gift med den berygtede *Eiler Brockenhuus* til Søndergaard, og ægteparret havde ikke noget godt lov på sig; han var da allerede i folkemunde på grund af sine mange løse forbindelser, og om fru Tale hed det, at hun havde skicket sig ilde, »før hun blev gift«. Endnu hurtigere fløj rygterne og sladder, da det udspreddes, at der var et kærlighedsforhold mellem Eiler Brockenhuus og hans afdøde svoger Otte Emmiksens hustru; et sådant forhold betragtedes af samtiden som blodskam, og den skyldige var hjemfalden til dødsstraf. Snakken nåede langt om længe Frederik II's øre; under kongens ophold på Odense Slot blev der en dag fundet et anklageskrift på

slotporten, hvori Eiler Brockenhuus beskyldtes for at have fået et barn med svogerens enke. Kongen beordrede en undersøgelse, og de blev stævnedes for herredagen, men flygtede. Ved familiens mellemkomst reddede Eiler Brockenhuus hovedet mod at forlade landet ; men nogle måneder efter havde han den dristighed at vise sig på Søndergaard, og da det rygtedes, forespurgte kongen fru Tale, om det var rigtigt, og om Eiler Brockenhuus havde behandlet hende tyrannisk og slået hende, så hun havde ligget til sengs deraf. Eiler Brockenhuus førtes senere til København, og da der fremkom så mange vidnesbyrd om hans og hans søsters levned, opgav man den offentlige retsforfølgelse og lod ham i 1584 indsætte på Dragsholm Slot, hvor han døde i 1608. Fru Tale overlod 1598 sønnen Søndergaard og datteren Jerstrup. Maren Brockenhuus, der nu arvede Jerstrup, havde i 1594 ægtet en mecklenburgsk adelsmand *Jørgen v. Aschersleben* til Nordskov, og da han døde 1625, udbrød der straks strid om arven mellem fru Maren og børnene, den skulle strække sig over mange år. På sine gamle dage levede fru Maren Brockenhuus på en øde gård i Højrup i Gudme sogn, og her boede hun endnu 1649, og da var Jerstrup forlængst overtaget af sønnen Mourids v. Aschersleben. Han havde fået en omhyggelig opdragelse, der havde ført ham ud på lange udenlandsrejser, ikke blot til Tyskland og Holland, men også til England, Frankrig og Italien, og dog medførte det ikke, at han kom til at spille nogen rolle ; mere end til kornet ved adelens rusttjeneste drev han det ikke, han synes at have været tilfreds med livet på sin fødegård, én gang kaldtes han dog frem af ubemærketheden, men ikke for det godes skyld. I 1625 havde han ægtet Ellen Gjøre, og samme år havde hendes søster Sibylle Gjøre fundet et hjem på Jerstrup. Under Christian IV's ophold i Odense i 1635 rygtedes det, at Sibylle Gjøre skulle have født et barn på Jerstrup » i en Il og uden nogen Medicin og Raad«, og snakken udpegede Mourids v. Aschersleben som barnets fader. Kongen lod begge hente til Odense, hvor han dog snart blev løsladt ; Sibylle Gjøre tilstod at have født et barn, men at det var ufuldbåret, og at hun havde kastet det i graven på Jerstrup, men senere ændrede hun forklaringen og tilstod, at hun havde lagt det i et skrin og ført det med sig til Hvidkilde, her havde hun anbragt skrinet i et hul i væggen i sit sengekammer, sat en kuffert udenfor og lagt nøglen på bordet, og da det viste

sig at være rigtigt og ligeså, at hun havde ombragt sit levendefødte barn, blev den unge adelsfrøken henrettet i den indre gård på Odense Slot. Begivenheden har sikkert kastet skygger over ægteparret på Jerstrup, men intet tyder på, at de ondsindede rygter om Mourids v. Aschersleben har været sande. 1641 døde han, og mens hans bisættelse fandt sted i Odense, og fru Ellen Gjøe var borte fra Jerstrup, døde deres eneste datter på gården. Livet på Jerstrup faldt fru Ellen tungt, 1647 tog hun ophold i Odense, hvor hun døde 1656. Den eneste søn Jørgen v. Aschersleben forlod inden moderens død landet, giftede sig i udlandet, og siden hørte ingen noget til ham.

Samme år, som fru Ellen flyttede til Odense, solgte hun Jerstrup til jomfru *Ide Skinkel*, en datter af Morten Skinkel til Østrupgaard. Hun blev snart ked af at være godsejer under de nedadgående konjunkturer og solgte 1655 Jerstrup med 2 møller, 6 gårde og 10 huse i Grindløse sogn og 1 gård i Skamby sogn til den »mållose« jomfru *Mette Krabbe*. Selv tog hun ophold i sin gård i Odense, hvor hun endnu levede 1673. Mette Krabbe døde 1658, og hendes stedmoder fru Dorte Daa, enke efter Norges statholder Gregers Krabbe, overtog Jerstrup. Ved hendes død 1675 tilfaldt gården sønnerne Niels og Claus Krabbe. Niels Krabbe, der også ejede Hverringe, solgte nogle år efter sin halvpart af Jerstrup med underliggende skov og møller, ialt 45 tdr. htk. og halvdelen af bøndergodset, ialt 125 tdr. htk. til Claus Krabbes enke fru Marie Sophie Bielke, der kort efter solgte Jerstrup med gods til stiftamtmand friherre *Helmuth Otto v. Winterfeldt*.

Den nye ejer havde tilbragt sin ungdom ved Christian IV's hof og var senere trådt i Frederik III's tjeneste, da denne var fyrstbiskop af Bremen; mest kendt er han som grundlægger af det berømte stutteri på Frederiksborg. 1694 døde han, og datteren Hedevig Sophie friherreinde Winterfeldt, der var gift med oberstløjtnant *Hans Joachim v. Warnstedt*, blev gårdens næste ejer. 1719 søgte hun og fik bevilling til at sælge Jerstrup ved auktion.

Jerstrup gik nu over i borgerlig eje, idet kaptajn *Frederik Lassen* ved auktionen blev den højstbydende med 23.000 rdl. Kaptajnen var søn af den kendte landsdommer Jens Lassen til Dalum. Han døde 1737 i sin gård i Odense, og hans lig »blev nedsat i Begravelsen mellem Generalinde Dewitz' Stol og Choret i St. Knuds Kirke«. Hans

Gårdinteriør (fot. Niels Elswing).

arvinger var to broderbørn, der fragik arv og gæld, skønt de erklærede, de mente, der var dækning og endda arv. Det endte med, at familien overlod boet til kaptajnens søsterdatter og en ugift søster Anne Margrethe Lassen, forfatter af »Den beklædte Sandhed«, den første danske roman. Hendes og kaptajnens pengeaffærer var meget indviklede, og 1739 skøder admiral Seneca Hagedorn til Hindemæ og Krumstrup gård og gods til Knud Fogh.

Den nye ejer var en godsejersøn fra Brobygaard ; da han døde 1757, blev han begravet i den åbne begravelse, han havde ladet indrette i Grindløse kirkes kor. Jerstrup arvedes af broderen Markus Fogh til Brobygaard, der straks solgte den til Laurids Switzer, som året efter solgte den til fru Eva Margrethe Grüner, der døde 1760. Ved auktionen blev Jerstrup med bøndergods og tiender, ialt 316 tdr. htk. solgt til kommerceråd Hans Lindholm i St. Petersborg, der snart fik skøde på gården og i 1779 solgte den til Laurids Lindegaard for 58.500 rdl., da var hartkornet ialt 373 tdr. Lindegaard, der var en godsejersøn fra Hellerup, blev senere justitsråd og vicelandsdommer og ejer af Juulskov. 1788 solgte han Jerstrup til Jacob Østrup på Tarupgaard for

ODENSE AMT

68.000 rdl., bøndergodset var da 215 tdr. htk. med 31 huse. Østrup døde 1803 på Jerstrup, han var da enkemand, og året i forvejen var hans eneste datter »mit Haabs og Glædes Yndling«, død. På gården fandtes følgende tyende: forvalter, avlsbestyrer, ladefoged, 2 stalddarke, røgter, mejerske, 3 malkepiger, bryggerspige og kokkepige. På auktionen 1804 købtes Jerstrup for 145.200 rdl. af grevinde *Constance Frederikke Henriette Bernstorff*, der indlemmede gården i grevskabet Gyldensteen, hvortil den siden har hørt. 1944 blev Jerstrup overdraget greve *Carl-Johan Bernstorff*, og arealet er nu, efter at 55 tdr. ld. i 1954 blev afgivet til udstykning, 381 tdr. ld. ager og eng.

Den stemningsfulde trefløjede hovedbygning, der ligger på det store renæssancevoldsted, er opført engang i det 18. århundrede af egebindingsværk. Ved den nuværende ejers overtagelse blev vestfløjen delvis nedtaget og gennemrestaureret ved arkitekt H. G. Skovgaard, og 1952 - 53 blev hovedfløjen istandsat ved samme arkitekt. Efter at grev Bernstorff siden 1944 havde haft sit hjem på Jerstrup, flyttede han 1961 op på Gyldensteen, og hovedbygningen har derefter en tid været overladt til den danske Tibetanerkomité.

AAGE FASMER BLOMBERG

EJERE

1328 Niels Eriksen Banner
15. århundrede Ukendte ejere
Beg. af 1500'erne Jørgen Henningsen
Qvitzow
1544 Mourids Emmiksen
1576 Eiler Brockenhuus
ca. 1598 Jørgen v. Aschersleben
1647 Ide Skinkel
1655 Mette Krabbe
ca. 1682 Helmuth Otto v. Winterfeldt
1694 Hans Joachim v. Warnstedt
1719 Fr. Lassen

1737 - 1804 Forskellige ejere
1804 Constance Frederikke Henriette
Bernstorff
1944 C.-J. Bernstorff

BYGNINGER

Den trefløjede bindingsværks-
hovedbygning opført i det
18. århundrede

1944 - 45 Vestfløjen ombygget ved
H. G. Skovgaard
1952 - 53 Hovedfløjen gennemrestaureret ved H. G. Skovgaard

Hovedbygningen set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Sandagergaard

Nørre Sandager sogn, Skovby herred, Odense amt

Sandagergaard nævnes første gang 1385, da *Fin Nielsen*, kaldet *Skriver* havde den. 1394 ejedes den af *Niels Thomesen*, der havde sønnen *Henrik Nielsen* og denne igen sønnerne *Niels* og magister *Jesper Henriksen*. Det var den sidstnævnte, der i 1478 som dekan for Vor Frue kapitel i København udstedte det brev, ved hvilket det kommende universitet i København fik overladt lokaler i kapitlets skole sønden for Frue Kirke, og det var ham, der i 1479 blev valgt til universitetets første rektor. Han førte Frillernes våben og var kannik både i Lund, Roskilde og Odense, en velstående mand, der døde ca. 1483, men som allerede i 1480 havde skødet Sandagergaard til sin svoger *Henning Jensen Qvitzow* og hustru *Mette Clausdatter Bølle*, og i Qvitzowernes slægt forblev den, så længe slægten bestod. *Henning Jensen Qvitzow*, der skrev sig til Engestofte og Rørbæk, nævnes 1480

og 1502 ; han havde sønnen Jørgen Henningsen Qvitzow, der var født ca. 1480. Han skaffede sig et helt gods kompleks i Nordfyn, idet både Jerstrup og den nu forsvundne gård Kile tilhørte ham. Det er et bevis på hans velstand, at Frederik I 1525 gav ham Rugaard len i pant for 2.500 mark danske, som han havde forstrakt kongen med, og 1532 fik han brev på at måtte indløse alt det gods i Fyn, som tilhørte Clemens Hogenskild, der havde forbrudt det til kronen i kong Hans' tid. Senest 1527 blev han landsdommer i Fyn ; det er muligt, at han en kort tid under Grevefejden har sluttet sig til grev Christoffer, men i 1536 søgte han borgerne i Odense for de ødelæggelser, de havde forvoldt på hans gods, og det følgende år blev han rigskansler, en stilling, som han beholdt til sin død i 1544. Han blev begravet i Sandager kirke. Med sin hustru Ellen Andersdatter Gjõe havde han sønnen Henning Jørgensen Qvitzow, der var født 1513 og ligesom sin fader blev taget til fange 1535 af hertug Christian. Bortset fra, at han i Syvårskrigen var proviantmester i Fyn, gjorde han sig ikke gældende i statstjenesten. Han fik 1569 tilladelse til at indløse Kirkeby len, men samme år døde han og blev begravet i Sandager. Gården gik nu i arv til hans fem børn med Birgitte Eilersdatter Rønnow til Magelund (Lykkesholm): Jørgen, Christian, Frederik, Eiler og Anne.

Efter disse søskende, af hvilke Eiler som den sidste døde 1640, tilfaldt Sandagergaard Frederik Qvitzows søn Erik, som var født 1616 på Qvitzowsholm. Han havde studeret i Leiden, været hofjunker og var derefter gået i dansk krigstjeneste, hvor han vandt sig et betydeligt navn som fæstningsingeniør. I april 1658 fik han bestalling som guvernør over Fyn, men blev i august uventet overfaldet af svenskerne, hvorefter han blev holdt i arrest på Sandagergaard til udgangen af 1659, og han oplevede at se sine ejendomme fuldstændig udplyndret og ødelagt. Efter 1660 blev han kommandant i Nyborg ; men erstatning for de tab, han havde lidt, fik han ikke. Efter 1670 blev han amtmand over Lundenæs Bøvling amter og beholdt dem til 1678, da han døde som den sidste mand af slægten. Erik Qvitzow var gift med Susanne Juel, datter af Jens Juel til Aabjerg. Hun nød i samtiden ry for sin store boglige lærdom, og hendes interesser gik i arv til datteren Anne Margrethe, som nu efter faderens død var arving til Sandagergaard. Hun var født 1652 og fik en usædvanlig uddannelse. Allerede

Hovedbygningens vestfløj med gavl fra ca. 1600 set fra syd (fot. Niels Elswing).

som fireårig kunne hun læse, og tidligt fik hun store sprogkundskaber. Det hed om hende, at hun kunne både latin, fransk, hollandsk og tysk, foruden at hun var vel forfaren i filosofi og moral, historie, aritmetik og astronomi, ligesom hun havde kendskab til hebraisk og græsk. Hun fik da også tilnavnet Den Lærde og skrev adskillige latinske breve til samtidens lærde mænd. I 1675 var hun blevet gift med *Christian von Pappenheim*, som imidlertid ganske fordunkledes af hustruen, og som førte et liv i hård kamp med økonomiske vanskeligheder. Sandagergaard med de tilliggende ejendomme beholdt Susanne Juel, og først efter hendes død 1685 fik von Pappenheim rådighed derover. Allerede 1688 skødede han Qvitzowsholm til sin hustrus fætter Jens Rosenkrantz; 1690 måtte han afstå det stærkt forgældede Søholt. I 1687 havde han måttet andrage om eftergivelse af nogle skatterestancer, da han med kone og børn ikke havde stort at leve af. Og Sandagergaard skulle ikke bidrage til at stive ham af i økonomisk henseende. Endnu i 1664 var hovedgårdstaksten på 54 tdr. htk. og bøndergodset på ca. 263 tdr.; men samme år pantsatte Erik Qvitzow

Bindingsværkssladen fra 1725 (fot. Niels Elswing).

gården til Ide Skinkel for 2.000 rdl. Ved bortsalg formindskede han bøndergodset til ca. 216 tdr., og 1688 var hovedgårdstaksten svunden ind til 40 tdr. htk. og bøndergodset til ca. 126 tdr.

Omkring denne tid — tidspunktet kan ikke nøje oplyses — har Pappenheim da solgt Sandagergaard til gehejmeråd *Morten Skinkel* til Søholm, der formentlig har fået den som dækning for tilgodehavender hos den forgældede ejer, men nogen nærmere tilknytning mellem ham og Sandagergaard opstod ikke. Skinkel døde 1690, og hans enke *Anna Cathrine Pedersdatter Carisius* skødede 1695 »til min salig mands gælds afbetaling« Sandagergaard, der nu med hovedgårdstaksten og bøndergodset kun omfattede ca. 89 tdr. efter den nye matrikel, til assessor *Hans Knudsen*.

Kan man sige, at Sandagergaard og dens ejeres skæbne efter 1660 er typisk for hele denne periode, hvor den gamle danske adel både politisk og økonomisk var svækket, så var denne ny ejer også et tidens tegn. Han var en bondesøn, der var blevet skriverdreng på *Nøragergaard* i Durup sogn, og siden avancerede han til ridefoged hos Han-

nibal Sehested. Selv efter dennes død vedblev han at administrere hans gods og gjorde det med så stor dygtighed, at han kunne købe både Vedtoftegaard og Krengerup til sig selv. I de følgende år købte han en mængde jordegods uden hensyn til, om dette gods var spredt over store områder. For øvrigt var han en ridedogednatur, en hård og stridbar herre. En gang var han blevet vred på præsten i Kjerte, der på samme tid skyldte en afgift, der var forfalden. Præsten turde ikke selv rejse til Sandagergaard og betale, men sendte sin kone, som for en sikkerheds skyld tog et par vidner med. Assessoren modtog præstekonen i køkkenet, hvor hun ville tælle pengene op, men tingbogen oplyser, at assessoren for imod hende og spurgte, hvad satan hun ville her; hun kunne lade sin mand selv komme. Hun bad da den nådige herre have ham undskyldt, da han ikke befandt sig vel; men han råbte »Havde jeg ham her, skulde han ske en Ulykke, og jeg skulde saa lappe hans Kæber, at han aldrig før havde faaet dem lappede«. Præsten ville så stævne Hans Knudsen for herredstinget, men da stævningmændene kom til Sandagergaard, fandt de dørene lukkede, og ingen vovede at modtage stævnemålet. For øvrigt søgte han at sone sine skrøbeligheder ved på sit dødsleje 1696 at stifte et legat på 500 rdl. til Bogense skole, der skulle indestå i Sandager hovedgård og forrentes med 5 %, hvilken rente skulle nydes af vicerektor eller rektor, mod at han den dag, uddelingen fandt sted, skulle holde en liden prædiken om forfædrenes gavmildhed. Han døde i december samme år og en måned senere blev han bisat i Qvitzowernes gamle kapel, som han havde købt 1693 af v. Pappenheim. Biskop Kingo holdt ligitalen; mindre kunne ikke gøre det. I hvilket omfang han havde øget Sandagergaard fremgår af, at hovedgårdstaksten nu var på 50 tdr. htk. og bøndergodset på ca. 256 tdr. Såvel gården som adskillige andre herligheder arvede sønnen *Nicolai Windz*, men da han kun var 19 år, blev assessor Broder Landorph hans formynder, og først da Windz i 1700 giftede sig med Margrethe Catharine v. Hoppe, en datter af viceadmiral Iver Hansen Hoppe, fik han rådighed over godset, og Landorph, der indtil da havde boet på Sandagergaard, flyttede til sin gård Billesbølle. Windz fik skyld for at administrere ødselt; men allerede 1704 afgik han ved en pludselig død. Der blev sagt, at nogle håndværkere havde anbragt en planke på et stillads, således at den dan-

nede en vippe, for at Windz ved at træde på den kunne styrte ned. Den unge enke sad tilbage med tre små børn, indtil hun fik indkvartering af major *Hans Henrik v. Grambow* (født 1677), der eksercerede med de nationale regimenter på egnen. Resultatet blev, at hun 1713 giftede sig med majoren, der i 1725 blev oberst og chef for fynske nationale regiment; 1734 blev han generalmajor og 1738 kommandant i Nyborg.

Den Sandagergaard, som major v. Grambow tog i besiddelse, var ikke nogen anselig bygning. På det store voldsted, som vistnok Eiler Qvitzow i årene omkring 1600 havde anlagt lige syd for Sandager kirke, var hovedbygningen opført i flere fløje, hvoraf dog kun den vestre med sin smukt svungne renæssancegavl af samme type som den på det nærliggende Kjørup er bevaret til vore dage. 1730 fornyede v. Grambow de øvrige bygninger og opførte (vistnok med anvendelse af de gamle kældre) nord- og østfløjen, der udformedes i en ganske enkel stil og ligesom den ældre fløj var i et stokværk over høj kælderetage. Byggearbejderne skal have kostet 13.000 rdl., og samtidig førtes en bro, forsynet med stenstøtter, forestillende konger og helte, over voldgraven. Værelserne var fåtallige og indboet sparsomt. Der var en fruerstue, hvis væsentligste møblement var et forgyldt bord, en dragkiste af valnøddetræ og 12 stole. Majorens kammer indeholdt en — ganske vist særdeles vel udstyret — himmelseng og et bord. Så var der et værelse til børnenes præceptor, en dagligstue med et skrivebord, et rundt fyrebord og 8 stole, mademoisellens kammer, fruens sengekammer, samt den blå sal og i øvrigt kun et par gæsteværelser. Heller ikke besætningen var fremragende. Der var nok 56 køer og 2 tyre, men gårdens 37 får betegnes som gamle. Bøndergodset lå i en stribe fra Sandagergaard mod vest.

Ladegården, der var opført af Qvitzowerne samtidig med hovedbygningen, nød også godt af v. Grambows energi, og den store bindingsværkslade blev fornyet 1725. Også selve godsmængden forøgede han, idet han 1718 købte 134 tdr. htk. af ryttergodset. Sønnen, oberstløjtnant Carl v. Grambow, der var født 1715, overtog efter faderens død 1758 gården. Han var gift med Frederikke Amalie v. Holten (født 1737), og de havde en datter Henriette Margrethe (født 1736), der i 1774 blev gift med oberst *Conrad v. d. Brincken* (1726 - 93), og

Dagligstue (fot. Marie Louise Holstein).

samtidig solgte Carl v. Grambow Sandagergaard til sin svigersøn. I skødet oplyses, at godset nu var på ialt ca. 381 tdr. htk., og det ses, at bøndergodset yderligere var blevet trukket sammen om hovedgården. Som betaling skulle v. d. Brincken yde svigerforældrene 200 rdl. årlig og frit ophold og kost på gården. Allerede 1779 døde Carl v. Grambow, og hans hustru døde 1784 i en lille, meget beskedent møbleret lejlighed i Odense.

Oberst v. d. Brinckens militære hverv hindrede ham vel i nogen grad i personligt at drive Sandagergaard, som han i tidens stil i 1786 fik kgl. bevilling til at kalde Brinckenslyst. Han lod den drive ved forpagter, og meget snart blev det sidste århundredes arbejde på at skabe et vel afrundet gods med et passende jordtilliggende ødelagt. I 1792 fik han bevilling til at sælge godset og udparcellere gården. Han døde imidlertid 1793; men det følgende år blev der bortsolgt ca. 295 tdr. htk. bøndergods til beboerne for 85.425 rdl., samt af hovedgårdstaksten godt 15 tdr. til forskellige beboere. Derimod blev hovedparcellen på ca. 25 tdr. og skov- og mølleskyld godt 9 tdr. solgt

ODENSE AMT

til gårdens forvalter, justitsråd *Ivar Pedersen Hviid*. Han nedbrød 1795 størstedelen af hovedbygningens østfløj, så kun et enkelt fag bevaredes. I 1834 blev Sandagergaard købt af kammerherre, greve *Andreas Erich Heinrich Ernst Bernstorff-Gyldensteen* for 38.000 rdl. og har siden hørt under grevskabet Gyldensteen. Arealet er nu på 216 tdr. I 1954 solgte lensgreve E. A. E. Bernstorff-Gyldensteen Sandagergaard til sin søn hofjærgermester *Carl-Johan greve Bernstorff*.

Sandagergaard var i en længere periode bortforpagtet. Da lensgreven overtog driften af gården i 1930'erne, blev hovedbygningen udlejet til private. Ved krigens slutning blev den stillet til rådighed for børn fra Duborgskolen i Flensborg.

I 1960 flyttede lensgreve og lensgrevinde Erik Bernstorff-Gyldensteen til Sandagergaard, der gennemgik en indvendig restaurering ved arkitekt Ebbe Berner, efter at have overdraget beboelsen på Gyldensteen til deres søn.

SVEND LARSEN

EJERE

1385 Fin Nielsen (Skriver)
1394 Niels Thomesen
1480 Henning Jensen Qvitzow
1569 Eiler Qvitzow med søskende

1685 Chr. v. Pappenheim
ca. 1690 Morten Skinkel
1695 Hans Knudsen
1696 Nicolai Windz
1713 H. H. v. Grambow

1774 C. v. d. Brincken
1795 I. Hviid
1834 A. E. H. E. Bernstorff-
Gyldensteen
1954 C.-J. Bernstorff

BYGNINGER

ca. 1600 - 10 grundmuret hovedbygning på voldsted og trefløjet bindingsværksladegård opført

1725 Den store lade fornyet
1730 Hovedbygningens nord- og østfløj fornyet

1795 Østfløjen nedrevet

1960 Istandsættelse ved Ebbe Berner

Hovedbygningen set fra syd med voldgraven i forgrunden (fot. Niels Elswing).

Gyldensteen

Nørre Sandager sogn, Skovby herred, Odense amt

Op af det flade sletteland, som strækker sig viden om ved Kattegatskysten østen for Bogense, rejser Gyldensteen sine stærke mure, omgivet af de gamle voldgrave. Om oprindelsen til denne gård tier traditionen; først ret sent træder den frem i de historiske kilder. Efter sin død nævnes 1409 en *Niels Thomesen* (Lunge?) til *Enggaard*, — således var gårdens gamle navn, — og snart efter hans enke *Marina* og sønnen *Henrik*. Derefter tilhørte den slægten *Skinkel* med søbladene i våbenet, som med de holstenske grever kom ind i Danmark i det 14. århundrede og i den følgende tid ejede meget jordegods på Fyn. Otte *Skinkel* nævnes, 1387 som landsdommer i Fyn, da han var med til at besegle den fynske adels hyldningsbrev til dronning *Margrethe*, men tilknytning til nogen fynsk gård kan for hans ved-

kommende ikke påvises. Dette er derimod i høj grad tilfældet med hans søn.

Berneke Skinkel ejede både Iversnæs, det nuværende Wedellsborg, Langesø, Dallund og Enggaard, han havde Rugaard med Skovby herred og Bogense købstad i pant af kronen og var høvedsmand på Hindsgavl. Hans segl sidder ligesom faderens under den fynske adels hyldningsbrev fra 1387, og han var tilstede ved mødet i Kalmar (1397). Også navnene på hans to hustruer er os bekendt; det var Hilleborg Christiernsdatter Frille og Karen Jensdatter Kiste. Ved hans død 1418 synes Enggaard at være gået i arv til hans to sønner i fællesskab, Herman og Otte.

Sidstnævnte havde i sit ægteskab med Cecilie Ludvigsdatter Barsebek datteren Hilleborg, der arvede Enggaard, som hun bragte til sin mand rigsråd *Knud Henriksen Gyldenstjerne*. Allerede i en tidlig alder døde han, og Hilleborg Skinkel overlevede sin mand i mangfoldige år, indtil 1494. Atter gik Enggaard i arv på spindesiden, idet den tilfaldt datteren Karen Gyldenstjerne, der omkring 1490 havde ægtet *Jørgen Daa*, som allerede da var en ældre mand, og hvis tredje hustru hun blev. I sine senere år skriver han sig til Enggaard og har formodentlig da i det hele været stærkest knyttet til Fyn, i hvis hovedstad han også fandt sit sidste hvilested i Sankt Hans kirke, da han døde 1503. Fru Karen overlevede sin mand i 20 år og synes at have været en meget virksom og vindskibelig dame, der vel forstod at forøge og forvalte sit jordiske gods.

Mellem Jørgen Daas og Karen Gyldenstiernes børn blev Enggaard en kilde til mange og bitre stridigheder, et typisk eksempel på den endeløse procederen om gods, der i hine tider så ofte optog de adelige familier. Jesper Daa havde en række forskellige vigtige forleninger, Eskebjerg på Hindsholmen, Vor Frue kloster i Aalborg og Kærstrup, men sit gods besad han væsentlig på Fyn, og 1550 er han med til at besegle den såkaldte Fyns Vedtægt. I sin ungdom havde han været trolovet med Mogens Gjões siden så bekendte datter Birgitte, som da kun var et barn; hun kunne ikke lide den mand, som forældrene havde bestemt for hende, men trods al hendes vægring og bønner om ikke at blive bunden til ham, blev sagen betragtet som afgjort og hendes ja fremtvunget; da hun blev voksen, erklæ-

Gyldensteen, set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra nordvest, med sidefløje opført ca. 1800 og vinkelfløje fra ca. 1700 (fot. Niels Elswing).

rede hun, at hun ikke kunne føle sig bundet af det løfte, hun i sin umyndighed nødtvungent havde måttet afgive, og hun nægtede at gifte sig med ham, hvorfor forbindelsen endelig lovformeligt blev hævet. Først mange år senere blev Jesper Daa gift, idet han 1554 ægtede Anne Andersdatter Friis (Haraldskær-linien), som allerede havde været gift to gange før. Inden brylluppet fik hun Jesper Daa til at udstede et brev, hvortil han fik sine søskendes samtykke, og som medbesegledes af Otte Hvide til Hunderupgaard, der var gift med hans søster Sophie Daa ; det gik ud på, at fru Anne efter hans død for sin levetid skulle beholde Enggaard med mølle og tilliggende gods, samt alt kvæg, bo og boskab, og at gård og gods efter hendes død skulle gå tilbage til Jesper Daa's arvinger. Skønt der opnåedes kgl. stadfæstelse på denne bestemmelse, brød striden dog ud, såsnart Jesper Daa havde lukket sine øjne på Enggaard 1562. Angrebet kom fra Sophie Daa, der nu ligeledes var enke, og fru Anne Stigsdatter

Ulfeldt, der havde været gift med Jespers broder, Jørgen Daa til Østrupgaard (nu Østruplund), som var død 1558. Det var dog den sidste, rænkefulde kvinde, der var den drivende kraft, og da fru Anne Friis var død, vendte hun sine våben mod Sophie Daa, som hun endog skal have mishandlet korporligt, og af hvem hun tiltvang sig besiddelsen af gården. Dette var selvfølgelig en ulovlig transaktion, og den lange række af skandaløse processer endte da med, at gården gik helt tabt for slægten. Sophie Daa og Jørgen Daa's og Anne Friis' søn Hans Daa, der stod på en yderst slet fod med moderen, afhændede nemlig 1575 gården til rigsråd *Erik Rud* til Fuglsang, der med sin hustru Anna Hardenberg havde erhvervet Sandholt, og i det hele var meget rig på gods, som efter ham i lang tid ejedes af hans børn i fællesskab. Han havde med rigets ret ladet sig indføre i Enggaard, men fru Anne Ulfeldt nægtede desuagtet at udlevere gården, skønt kongen flere gange forsøgte at bringe en mindelig orden i stand, og da Erik Rud kort efter døde, mente hun at kunne sidde lov og dom overhørig. Sønnen Knud Rud ville imidlertid ikke give tabt; på sine søskendes og egne vegne klagede han til kongen, der tilstillede den opsætsige dame et skarpt brev, hvori hun truedes med alvorlige straffe, hvis hun ikke straks overgav ejendommen i de retmæssige ejermænds hænder. To adelsmænd bragte denne ordre til fru Anne, men hun nægtede simpelthen at modtage dem og forblev, hvor hun var, hvorfor kongen endelig blev så forbitret, at han befalede Axel Viffert, der var lensmand på Nyborg Slot, ligefrem at indtage Enggaard med væbnet hånd, lade fru Anne gribe og sætte i fængsel på Nyborg, hvorefter gården straks skulle udleveres til Knud Rud. Slet så hårdt kom det nu alligevel ikke til at gå; Axel Viffert besatte ganske vist med sine folk Enggaard, men måske har han ikke været synderlig tilbøjelig til at udføre ordren i al dens strenghed; i ethvert tilfælde indberetter han, at fru Anne var syg og har anført forskellige grunde, hvorfor hun så længe havde sat sig op imod rigens ret, hvorfor han udbad sig nærmere ordre om, hvorledes han skulle forholde sig, om han blot skulle sørge for, at hun holdtes indespærret på gården, eller han skulle føre hende i fængsel og udlevere ejendommen til Knud Rud. Således fik fru Anne atter nogen henstand, men enden blev dog naturligvis, at hun måtte bort fra gården, som da

Hovedbygningen med vinkel- og sidefløj set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

omsider blev udleveret til Knud Rud og hans medarbejdere. Sine sidste år tilbragte fru Anne i stilhed med at nyde frugterne af sit livs arbejde. Hun døde 1601.

Ved det endelige skifte mellem Erik Ruds arvinger 1604 tilfaldt Enggaard Knuds yngre broder Corfitz Rud, der også fik Fuglsang på Lolland og efter en lang strid med Knuds enke, Ellen Marsvin, også kom i besiddelse af Sandholt. Corfitz Rud var ikke blot en driftig godssamler, men også en erfaren og verdensklog herre, der i sin ungdom havde berejst Europa for at studere og lære livet at kende og siden røgtede sin standspligt både i fredelige hverv og på valpladsen. Han deltog i Kalmarkrigen i kampene om Elfsborg, hvor han efter overgivelsen blev befalingsmand, og i mange år var han lensmand på Hindsgavl. Sine senere år synes han mest at have tilbragt på Sandholt, og her døde han efter lang tids svagelighed 1630, medens hans hustru Birgitte Rosensparre overlevede ham i mange år. Ægteparrets eneste søn døde samtidig med faderen, og rigdom-

mene gik da over til de fire døtre, der alle blev gift med kendte og ansete mænd.

Helvig Rud ægtede, samme år som hendes fader døde, *Gregers Krabbe* til Torstedlund, der som hendes fader var lensmand på Hindsgavl, men sit liv igennem mest var optaget af diplomatiske sendelser og endte som Hannibal Sehesteds efterfølger som statholder i Norge, hvor han døde 1655; da var imidlertid Helvig Rud forlængst gået bort, og han havde indgået nyt ægteskab med Dorthe Daa, en datter af rigsadmiralen Claus Daa, som overlevede ham i tyve år. Traditionen fortæller, at han forøgede bøndernes hoveri på Hindsgavl len, men ikke desto mindre var afholdt på grund af sin hele adfærd imod dem. I Enggaards historie indtager Gregers Krabbe en fremtrædende plads, da det er ham, der har rejst den nuværende bygning. Voldstedet, som sikkert er af langt ældre dato, har formodentlig båret en bindingsværks gård, som vel nu ved ælde og brøstfældighed ikke mere syntes anelig nok til godsets størrelse. Det store, prægtige hus, Gregers Krabbe rejste, er typisk for den nordiske renessances sidste periode, da det fortifikatoriske præg i bygningernes ydre er ved at forsvinde.

Den højtreste bygning består af to stokværk over en kælder, hvis hvælvinger bæres af lave granitsøjler. De røde ydermure hviler på en sokkel af granitkvadre i flere skifter. Husets sydside har to smalle, karnapagtige udbygninger, hvis gavle ligesom hovedgavlene har svungne former. Hvorledes den indre rumfordeling har været, lader sig nu næppe sige, da det hele ganske er ændret i 18. århundrede.

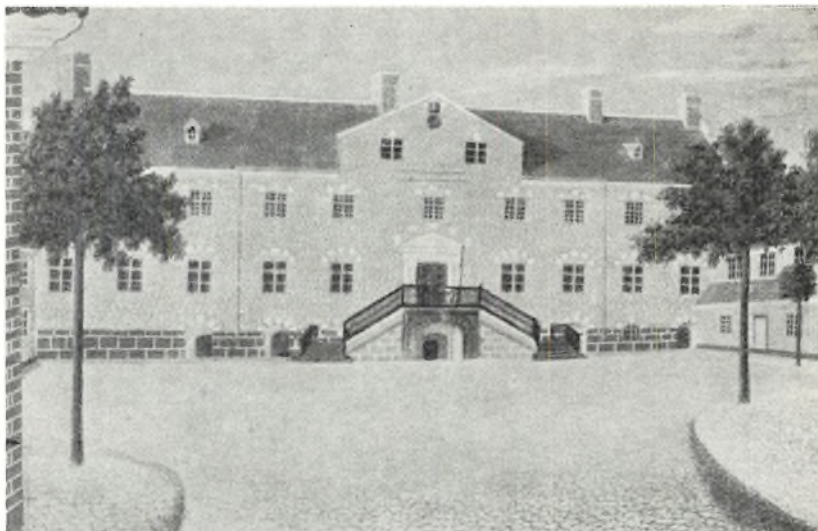
En datter af Gregers Krabbe og Helvig Rud var Birgitte Krabbe, der var født 1634 på Hindsgavl og atten år gammel ægtede *Oluf Rosenkrantz* til Egholm, der tilhørte Glimminge-linien af den berømte slægt og ved svigerfaderens død blev ejer af Enggaard. Vel bekendt er både Oluf Rosenkrantz' optræden med et skrift til adelens forsvar og den smålige forfølgelse, Christian V og hans omgivelser i den anledning satte i værk imod ham, og som endte med en højesteretsdom, hvorved både titler, værdighed og formue var forbrudt, og tilmed hans godser blev ham fradømt. Enggaard erhvervedes — dog med tab af en del af bøndergodset — af hans svigersøn *Mogens Skeel* til Fussingø, der 1679 var blevet gift med Helle Helene

Et af den gamle ladegårds porthuse (fot. Niels Elswing).

Rosenkrantz. Han må have stået Oluf Rosenkrantz nær i anskuelser og sympatier, hvis det ellers er rigtigt, at det er ham, der er forfatter til den bekendte vittige og hvasse satire, »Grevens og Friherrens Komedie«, hvori den nybagte adel spottes. Det varede imidlertid kun ganske få år, inden gården atter skiftede ejer, idet Mogens Skeel 1689 solgte den til *Holger Rosenkrantz* til Brusgaard i Jylland, der er bekendt for sin deltagelse i Den skånske Krig og var gift med Anne Brahe, ved hvem han fik en part i Brahesborg, som han dog snart afhændede til Marcus Gjøe. Også ved Enggaard skilte han sig allerede i 1694, og gården gik herved for stedse ud af den gamle danske adels besiddelse. Ved affattelsen af den nye matrikel i året 1688 blev Gyldensteen ansat for 51 tdr. 4 skpr. 1 fdk. 2 alb. hovedgårdstakst, medens bøndergodset var 291 tdr. 4 skpr. 1 fdk. 2 alb.

Conrad Bierman var født i Baden 1629 og kom i den franske gesandt Terlons følge til Danmark, hvor han forstod at gøre sig bemærket af Frederik III og snart indtrådte i hans tjeneste som sekretær

Gyldensteen set fra nord ca. 1830. Gouache i Nationalmuseet.

i Tyske Kancelli. Han var almindelig kendt for sin tilbøjelighed til at trække alle diplomatiske handlinger i langdrag, hvilket indbragte ham øgenavnet »pater difficultatum«. Meget betegnende for Bierman er hans holdning overfor Griffenfeld; han forlovede sig med en søster til den kendte diplomat Henning Meyercrone, der var en fætter til Griffenfeld, men ved den store statsmands fald skyndte han sig at hæve denne forbindelse. Selvfølgelig optrådte han som vidne mod den anklagede i den påfølgende skandaløse proces, hvor han, ud fra det fortrolige kendskab, han i følge sit embede måtte have til kanslerens diplomatiske spil, søgte at bevise hans forræderiske forbindelse med landets fjender. Som anerkendelse af disse fortjenester blev han en stedse mere betroet mand og fortrolig rådgiver hos Christian V, således under fredsforhandlingerne i Lund. Han adledes med navnet von *Ehrenschild*, der klinger som en blodig ironi over hans færd, optoges i gehejmekonseillet og udnævntes til landdrost i Pinneberg; han opholdt sig i sine senere år mest i Hamborg.

På Enggaard, som han ejede de sidste par år, han levede, har han næppe opholdt sig synderligt; den var købt til sønnen *Martin Conrad*

Bierman von Ehrenschild, der arvede den ved hans død 1698. Den yngre Bierman havde som ung rejst i udlandet med storkansleren Frederik Ahlefeldts sønner, og han opnåede stillingen som overceremonimester. På Enggaard ombyggede han hovedbygningens indre efter tidens smag og anlagde parken. Det er antagelig også ham, der opførte de lave vinkelformede sidefløje, der omslutter borggården; de lidt højere partier, der forbinder disse med Gregers Krabbes hus, er derimod først fra tiden omkring 1800. Bierman opsatte vistnok også den store frontispice, der i slutningen af forrige århundrede er ombygget i lighed med de svungne renæssancegavle. Han var gift med rentemester von Stöckens datter Anne Margrethe von Stöcken, der ved sin mands død 1715 arvede gården, men tre år senere solgte den til den fra Den store nordiske Krig bekendte admiral *Christian Carl Gabel*.

Gabel erhvervede kgl. bevilling til at nyde sædegårdsfrihed for 200 tdr. htk. for sig og efterfølgende ejere af de ham tilhørende sædegårde, således at der af hovedgårde måtte oprettes eller bøndergods underlægges hans andre hovedgårdstakster; i henhold hertil blev 6 gårde og 8 huse i Sandager sogn, ialt 41 tdr. htk., lagt ind under Enggaards hovedgårdstakst. Gabel beholdt dog kun gården et års tid, da han atter afhændede den for 136.400 rdl. og 1.000 species dukater til en af de mærkeligste af de fremmede eventyrere, som kom til ære og værdighed under de enevældige konger.

Jean Henri Huguetan var født 1665 i Lyon som søn af en protestantisk boghandler og bogtrykker. Foruden den fra fædrene nedarvede virksomhed som boghandler og bogtrykker drev han stor bankierforretning først i Frankrig, siden i Holland, hvorhen han flyttede, enten fordi han som protestant måtte forlade sit fædreland ved Det nantiske Edikts ophævelse, eller fordi bogcensuren der var så streng, at den lagde hindringer ivejen for hans forlæggervirksomhed. I Amsterdam fortsatte han sammen med en broder sine forretninger og tjente under Den spanske Arvefølgekrig store formuer på leverancer til den franske hær. Han gik siden fallit i England, hvor han drog mange andre med sig i faldet, medens han selv bestandig hurtig kom op igen. Huguetan var først gift med en ung pige, Susanne Testas, der som han selv tilhørte en fransk Calvinist-familie; med hende havde han en datter Marguerite; med en modehandlerinde i Paris havde

han en søn, den siden i vor historie kendte embeds- og finansmand Johan Henrik Desmercières. Efter sin første hustrus død ægtede han komtesse Mauritia Margareta af Nassau-Odyck og opnåede gennem denne forbindelse at skaffe sig et patent som rigsfriherre, hvorefter han stadig fører titel af baron. I nogle år flakkede han om i Tyskland, og i 1711 kom han her til landet; ved sin rigdom, sit nøje kendskab til forholdene ude i Europa og navnlig ved sin indgående fortrolighed med alt, hvad der vedrørte finans- og handelsvæsen, kom han snart til at spille en stor rolle og fik betydelig indflydelse hos Frederik IV. Han hørte til storkansleren Ulrik Adolf von Holsteins nærmeste venner og blev en hyppig gæst ved kongens taffel. Selv til diplomatiske sendelser benyttedes han og var envoyé ved de rhinske og westphalske kredse, men beklædte derimod ikke noget egentlig statseembede, måske fordi han tilhørte det reformerte trossamfund. Derimod var han en af Det ostindiske Kompagnis direktører og var også siden meget virksom ved bankens oprettelse, ligesom han i det hele også efter tronskiftet bevarede sin stilling som indflydelsesrig rådgiver i alle handels- og finanssager, hvori han bistodes af den nævnte søn, der snart efter faderen var kommet herind i landet og som han kom til at spille en mærkelig fremtrædende rolle.

Efter først at have erhvervet det adelige gods Cronsburg i Holsten, købte Huguetan allerede i 1719 Enggaard af Gabel. To år forinden var han tilligemed sin hustru og datter blevet optaget i den grevelige stand under navnet *Gyldensteen*, og 1720 udstedtes erektionspatentet for grevskabet Gyldensteen, der kom til at omfatte Enggaard, Oregaard og Uggerslevgaard med tilhørende bøndergods, ialt 2.352 tdr. htk. (ca. 20.000 tdr. ld.), hvoraf Enggaard, som nu også kaldtes *Gyldensteen*, havde 94 tdr., Oregaard 71 og Uggerslev 52 tdr.; da der således manglede noget i, at der var det for oprettelsen af et grevskab fornødne hartkorn, begrænsedes skattefriheden i forhold til det hele hartkorn, indtil det ved arv eller køb kunne blive fuldstændigt. Erektionspatentet indeholdt naturligvis bestemmelser om successionen, som skulle følge mandsstammen, men dette havde ikke nogen praktisk betydning, da Huguetan allerede var en mand i ret fremrykket alder og stadig kun havde den ene nævnte datter (af første ægteskab), som nu var en ung giftefærdig pige.

*Spisestue
(fot.
Niels Elswing).*

Kort efter denne ophøjelse rantes den nye danske lensgreve af en pinlig familietragedie ; datteren, den unge komtesse af Gyldensteen, løb pludselig af landet med en ung spanier, Don Antonio Casado Marquis af Monteleone, en søn af den spanske gesandt i København, og parret flygtede til Helsingborg, hvor det blev viet. Den forbitrede fader havde sendt flere kurerer afsted for at pågribe det vanartede barn ; men der var intet at stille op ; fra København til Hamborg stod der en sky af skadefro sladder, og han måtte endda være glad ved, at historien fik en nogenlunde skikkelig afslutning ved, at det forløbne par blev sømmeligt viiede og som rette ægtefolk indskibede sig til Holland, hvor de foreløbig slog sig ned. Den unge Marquise's senere liv viste imidlertid, at det ikke blot var et letsindigt ungdomsfejltrin, hun havde begået ; i Holland skiltes hun efter få års forløb fra sin spanske gemal og førte et liv, som voldte hendes gamle fader så megen sorg

og harme, at han omsider indgik til kongen med et andragende om at få lov til at gøre datteren arveløs, således at hun udelukkedes fra successionen til grevskabet ; denne bestemmelse skulle også ramme hendes børn med undtagelse af de to døtre, hun havde i ægteskabet med spanieren. Disse to småpiger, der af moderen var forsømt og overladt til fremmede, da hun selv var optaget af sine eventyr, var hentet hjem til Danmark til den gamle bedstefader, der sørgede for deres opdragelse. Den ældste, Marguerite Maurice Françoise Isidore, blev gift med grev Eggert Christopher Knuth til grevskabet Knuthenborg, og den yngre, Anne Françoise Henriette Susanne ægtede grev Henrik VI af Reuss, stiftamtmand i Sorø og overhofmester for Det kongelige og adelige Ridderakademi.

Den gamle greve var selv i sin høje alderdom stadig virksom og øvede også under den følgende konge stadig stor indflydelse, bistået af sin søn Desmercières. Også for sine godser arbejdede han med interesse, og det lykkedes ham at erhverve det gods, der ved erektionen manglede i, at grevskabet havde det fornødne hartkorn. Endelig døde han 1749 over 80 år gammel, og grevskabet gik i arv til det ældste af børnebørnene, grevinde Knuth, der dog døde efter ganske få års forløb og efterlod besiddelsen til sin seksårige søn grev *Johan Henrik Knuth*, der naturligvis foreløbig var under formynderskab af sin fader.

Grev Johan Henrik Knuth kom til at indtage den samme embedsstilling som sin fader som Sjællands stiftamtmand ; han følte sig mærkelig nok stærkest knyttet til sit fynske gods, og hans virksomhed spores stærkt i Gyldensteens historie, men hans besiddelsestid falder jo også sammen med den store reformperiode i vort landbrug. Det til grevskabet hørende bøndergods lå vidt spredt, til dels i stor afstand fra hovedgården og derfor ofte med meget ubekvem beliggenhed, så at det måtte være en vigtig opgave for besidderen at forsøge at arondere godset, navnlig da udskiftningen kom til at stå på dagsordenen. 1784 opnåedes kgl. bevilling til et større magelæg, hvorved grev Joachim Godske Moltke, der havde købt baronierne Kjørup og Ein-sidelsborg, fik en del strøgods på ca. 236 tdr. htk., der var beliggende i byerne Bederslev og Vellinge i Bederslev sogn, og i Ringe og Roerslev byer i Nørre Nærá sogn, og således i stor afstand, til dels endog et par mil fra Gyldensteen, hvorimod grev Knuth fik noget nærmere

Salen (fot. Niels Elswing).

og mere belejligt beliggende hartkorn, foruden tienderne af Uggerslev og Højrup kirker ; dette beløb sig imidlertid kun til 87 tdr. htk., hvortil grev Knuth lagde 88 tdr. af sit allodialgods, medens en kapital til indkøb af de manglende 60 tdr. skulle stå som et fideikommis ved grevskabet, indtil lejlighed gaves til herfor at erhverve det manglende hartkorn. Udskiftningen var tidlig begyndt og blev stadig fortsat, men havde betydelige vanskeligheder at kæmpe med ; 1794 foretoges fremdeles en hel række magelæg med det formål at lette reformens gennemførelse ; tre gårde i Klinte sogn afstodes til Jacob Østrup til Jerstrup mod tre gårde i Nørreby og tre gårde og tre huse i Vesterby, tre huse i Nørreby og to gårde i Skamby erhvervedes ligeledes fra Jerstrup mod andet gods i Grindløse og Klinte sogne. Grev Knuth var gift med rigsgrevinde Constance Alexandrine von Cosel, men havde i dette ægteskab kun datteren Constance Henriette Frederikke Knuth, der ved faderens død 1802 arvede det fynske grevskab, medens Knuthenborg gik over til hans yngre broder. Hun var atten år gammel

blevet gift med udenrigsminister Andreas Peter Bernstorffs ældste søn, hvem hun dog mistede efter kun et års forløb, og kort før faderens død havde hun indgået nyt ægteskab med rigsgreve Frederik Carl August Alexander Stolberg, fra hvem hun hurtig blev skilt. Også hendes tredje ægteskab med grev Frederik Carl Christian Rantzau blev opløst, hvorpå hun giftede sig med en russisk oberst, Aphanasi de Wansowitz, hvis søn, general, baron A. de Wansowitz til sin død 1892 fik apanage af grevskabet. Grevinden var en dygtig og virksom dame, der tog sig med iver af bestyrelsen af sit gods, navnlig for at fremme og afslutte udskiftningen. Særlige vanskeligheder beredte den omstændighed, at hovedgården Jerstrup havde part i næsten alle grevskabets byer, og da nu denne gård i 1804 kom til offentlig auktion, besluttede hun derfor at købe den for at få den indlemmet i grevskabet; men imidlertid manglede hun kontanter, og hun fik derfor sagen ordnet således, at der dertil anvendtes det omtalte fideikommis, som hendes fader havde oplagt, at der yderligere optoges et større lån i grevskabet på 148.000 rigsdaler, og at der endelig måtte bortsælges så meget strøgods, som i hartkorn var svarende til Jerstrup med underliggende gods — dog undtaget Klinte kirke — der straks indlemmedes i grevskabet. I de onde år for landbruget, da bønderne ikke formåede at svare deres skatter, opstod der også betydelige vanskeligheder for grevskabet, hvori der derfor yderligere måtte optages lån, og det var følgelig en ikke ubetydelig gæld, grevinden efterhånden kom til at bære på, men grevskabet var rigtignok også blevet stærkt udviklet og forbedret i hendes tid.

I 1827 blev der truffet en overenskomst mellem grevinden og hendes søn, grev *Andreas Erich Heinrich Ernst Bernstorff(-Gyldensteen)*, hvorved denne skulle overtage grevskabet mod at yde sin moder årlig 10.000 rdl. Imidlertid døde hun samme år, men gælden var alligevel så betydelig, at han måtte optage nye lån. Han arbejdede dog ufortrødent på godsets forbedring, og det lykkedes ham i det korte åremål, han var besidder, at give grevskabet betydelige udvidelser; 1829 blev hovedgården Harritslevgaard erhvervet og inkorporeret i grevskabet, og 1834 skete det samme med Sandagergaard. Grev Bernstorff-Gyldensteen, der ved farfaderens død 1797 havde arvet fideikommisgodserne Wotersen og Lanken i Lauenborg, var første gang

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

gift med Anne Alette Christiane Arctander og ægtede efter hendes død komtesse Augusta Louise Wilhelmine Charlotte Kielmannsegg. Allerede 1837 døde han og efterfulgtes i besiddelsen af sin søn af første ægteskab grev *Johan Hartvig Ernst Bernstorff-Gyldensteen*, der sad inde med grevskabet i mere end 60 år ; han var kammerherre og hofjægermester ; efter at have boet en årrække på Gyldensteen, flyttede han i 1849 til sine godser i Lauenborg, hvor han blev arvelig overjægermester og senere preussisk kammerherre. Han var gift med komtesse Anna Charlotte Frederikke Julie Hardenberg. I hans tid faldt den store opgangsperiode for landbruget, som også kom Gyldensteen til gode. Betydelige arealer, ca. 1.000 tdr. ld., blev i 1870'erne indvundne fra stranden ved inddæmningsarbejder ved øerne Stegø, Lindholm og Langø, arbejder, som strakte sig over mange år og kostede anselige summer. Salget af fæstegodset blev påbegyndt 1853 ved særlig kgl. bevilling, og efter lovens udstedelse i det følgende år kom der fart i afhændelsen ; i løbet af årene indtil 1870 solgtes omtrent 1.300 tdr. htk. og endelig i 1875 28 gårde med ialt 135 tdr. Fæstegodset blev af-

hændet til fæstere på lempelige vilkår ; købesummen for en gård på ca. 6 tdr. htk. var kun 5.500 rdl., og kun $\frac{1}{4}$ skulle udbetales, medens de $\frac{3}{4}$ af købesummen forblev indestående i ejendommen uopsigelig i 30 år til en rente, der ikke måtte overstige, hvad der hidtil af gården var ydet i landgilde og hoveri. Hovedbygningen blev grundigt restaureret og ved denne lejlighed blev frontispicen over gårdfacadens midte ombygget i lighed med bygningens gavle.

Da grev Bernstorff-Gyldensteen døde i 1898 som firsårig, gik grevskabet over til hans søn, grev Hugo Kuno Georg Bernstorff-Gyldensteen (død 1934), gift med komtesse Anne Julie Kielmannsegg. Han boede som faderen mest i Tyskland, hvor han foruden de nævnte godser ejede lensgodset Raguth i Mecklenborg, ligesom han var mecklenborg-schwerinsk kammerherre og ceremonimester.

Siden 1913 havde hans ældste søn grev *Erik Adolph Ernst Bernstorff* boet Gyldensteen og drevet det dertil hørende avlsbrug ; han blev i 1914 gift med komtesse Agnes Louise Krag-Juel-Vind-Frijs, datter af lensgreve Mogens Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg. Han deltog i 1. Verdenskrig, hvorunder han i 2 år var adjutant hos storhertugen af Mecklenborg-Schwerin. I 1919 erhvervede han dansk indfødsret og overtog samme år grevskabet efter overenskomst med faderen ; han antog som besidder navnet Bernstorff-Gyldensteen og blev senere hofjægermester og kammerherre. I 1922 blev grevskabet afløst og overgik til fri ejendom ; der blev afgivet ca. 800 tdr. ld. fra Hugget, Oregaard og Uggerslevgaard til staten til 66 selvstændige husmandsbrug og 19 tillægsparceller. I denne ejers tid er hovedbygningens hovedindgang blevet ændret i 1926 ved arkitekt Mogens Clemmensen ; ligeledes er der sket gennemgribende ændringer i bygningens interiører. Gyldensteen rummer en del værdifulde portrætter af Pilo, Jens Juel, Louis Tocqué, Peder Als, Vigilius Eriksen m. fl. og har et større bibliotek.

1954 solgte lensgreve E. A. E. Bernstorff-Gyldensteen godset til sin søn hofjægermester, *Carl-Johan Friedrich-Franz Hugo Mogens greve Bernstorff*, gift med Bente Lassen, datter af kaptajn Emil V. Schau Lassen. Ved dette ejerskifte blev der afstået 150 tdr. ld. til udstykning, således at godset, der består af hovedgårdene Gyldensteen, Jerstrup, Harritslevgaard, Sandagergaard samt de inddæmmede arealer og Langø, har et samlet tilliggende på 2.587 tdr. ld. ager og eng og 995

Gobelinstue med gobelin fra 16. århundredes midte fremstillet i Bruxelles. Motivet er antagelig David og Abigail (fot. Niels Elswing).

tdr. ld. skov. Under Gyldensteen hovedgård hører 563 tdr. ld. De inddæmmede arealer, der så sent som 1945 og 1953 blev sat under vand, da havet gennembrød dæmningerne, er i 1960 blevet dybpløjet, drænet og afvandet med pumpestation, således at de nu kan drives som agerland. Gregers Krabbes prægtige renaissance-ladegård nedbrændte på sørgelig vis 1960, og 1961 opførtes en ny avlsgård nord for Bogense landevej. Et par små portbygninger blev bevaret ved hovedbygningen. I parkens portindhegning græsser der yak-okser, og i selve parken, der blev omlagt af den forrige ejer, findes meget sjældne træer, bl. a. flere 200-årige hængebøge og Meta Sequoia-graner, som man har anset for uddøde for flere tusind år siden. De blev fundet i Nordkina og hjembragt til Danmark ca. 1945. Selve hovedbygningen blev restaureret og indrettet til moderne husholdning ved arkitekt H. H.

ODENSE AMT

Engqvist 1960 - 61, da den nuværende ejer flyttede fra Jerstrup op på slottet, mens lensgreve E. A. E. Bernstorff-Gyldensteen tog bolig på Sandagergaard.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- ca. 1400 Niels Thomesen (Lunge?)
- ca. 1415 Berneke Skinkel
- ca. 1450 Knud Henriksen
Gyldenstjerne
- 1494 Jørgen Daa
- 1575 Erik Rud
- 1630 Gregers Krabbe

- 1655 Oluf Rosenkrantz
- ca. 1682 Mogens Skeel
- 1689 Holger Rosenkrantz
- 1694 Conrad Bierman
(v. Ehrenschild)
- 1698 Martin Conrad Bierman
v. Ehrenschild

- 1718 Chr. C. Gabel
- 1719 J. H. Huguetan (Gyldensteen)

- 1752 Johan Henrik Knuth

- 1827 A. E. H. E. Bernstorff-
(Gyldensteen)
- 1837 J. H. E. Bernstorff-Gyldensteen

- 1919 E. A. E. Bernstorff-Gyldensteen

- 1954 C.-J. F.-F. H. M. Bernstorff

BYGNINGER

- Kaldt Enggaard

- 1636 Trefløjet, grundmuret ladegård
opført
- 1640 Hovedbygningens store hus
opført

- Hovedbygningen ombygget,
vinkelfløjene opført og haven
anlagt

- 1720 Nu kaldt Gyldensteen
- 1724 Ladegårdens østlænge ombygget

- ca. 1800 Sidefløjene opført

- Hovedbygningen restaureret
ved Alfred Petersen

- 1926 Hovedportalen og interiørerne
ændret ved Mogens
Clemmensen

- 1960 - 61 Indvendig istandsættelse
ved H. H. Engqvist
- 1960 Den gamle ladegård nedbrændt
og genopført nord for
landevejen 1961.

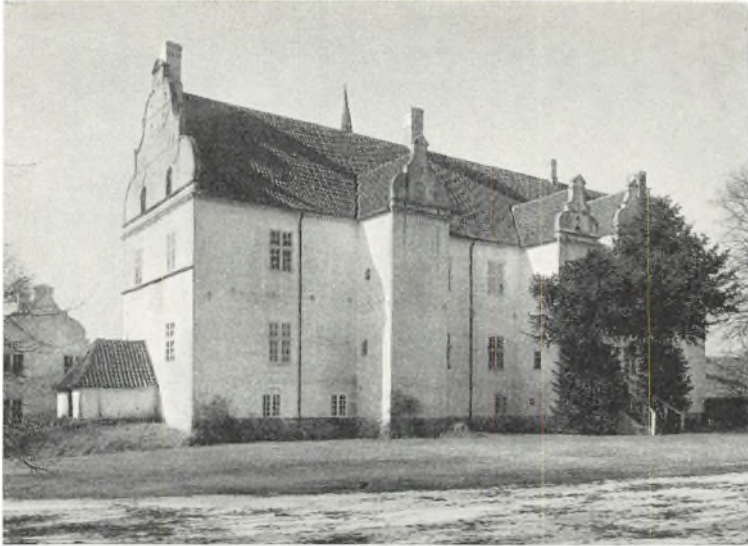

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Harritslevgaard

Skovby sogn, Skovby herred, Odense amt

På Fyns nordvestkyst, som yndefuldt toner frem i bløde linjer hinsides Lille Bælt, fanges blikket, når man en klar dag står på Fredericia volde, af tre hvide pletter, som lysende i solen løfter sig over landet. Et tilfælde vil, at netop disse punkter, som så afgjort påtvinger sig beskueren, markerer de tre monumenter, hvorom denne frodige afkrog af Fyn historisk har samlet sig i århundreder. Yderst mod nord på en brat pynt, hævet højt over Bogenses røde tegtage, knejser bykirkens hvide tårn med sit spånklædte spir, længere mod syd glimter de kalkede mure af kirken i Skovby, herredets gamle hovedbygd, og den lysende plet i midten er herregården Harritslevgaard.

Hovedbygningen set fra øst med bageovn af bindingsværk ved sydgavlen (fot. Niels Elswing).

Dens oprindelse går langt tilbage i tiden ; thi allerede i kong Valdemars jordebog 1231 nævnes blandt *kronens* gods i Nordfyn »Haræslef«, vurderet til 144 mark guld. Næste gang gården nævnes er 1327, da den svenske kong Valdemars søn Erik i Nyborg rejste krav om arv efter sin moder, Erik Plovpennings datter, og blandt det betydelige jordegods, som tildømtes ham, var også Harritslev og Bogense by samt Hindsholm. Sidenhen kom disse ejendomme dog atter under kronen og var i dronning Margrethes og Erik af Pommerns dage pantsat til Berneke Skinkel for 2.000 mark. 1542 havde *Jørgen Svave* af Christian III fået livsbrev på Harritslevgaard, men 1560 lykkedes det ham at erhverve godset som ejendom, idet han for en sum af 5.000 rdl. købte gården med tilliggende møller og bøndergods, 20 gårde og 1 gadehus i Harritslev by, samt et nyt hus nord derfor, han selv havde ladet bygge, 1 gård i Smidstrup, 2 møller, 2 enghaver, 3 ugedagsboliger, samt landgilden af 10 gårde.

Jørgen Svave havde muligvis forkøbt sig ; thi da han døde 1571 og begravedes i Skovby kirke, hvor hans og hans hustrus ligsten ses den

dag i dag, kneb det hårdt for hans tre sønner at fastholde gården, og 1589 gik den ud af deres hænder. Den nye ejer var den godsrige *Breide Rantzau* til Rantzausholm, og skønt Svaverne siden søgte at få handelen omstødt, kendtes den 1599 for gyldig. Under Breide Rantzaus regimente nedbrødes den gamle gård, og bygningen rejste sig 1606 i ny, strålende skikkelse, der trods overlast og tidernes slid den dag i dag i sin festlighed så harmonisk smelter sammen med det smilende, nordfynske landskab. Den består af et 3 stokværk højt, anseligt stenhus med svære mure, tårn, gavle og kviste, en kort sidefløj mod nord af grundmur i samme højde, samt i tilslutning hertil et 2 etages porthus. Om de to andre fløje, som lukkede borggården inde mod syd og vest, vides intet, men uden tvivl har de været lave; thi de bevarede stenhuses monumentale sluttethed taler afgjort for, at vestre og søndre længe kun kan have været af rent underordnet karakter.

Heller ikke Breide Rantzau formåede at knytte det stolte hus fast og varigt til sin slægt; thi efter hans død 1618 havde sønnen Cai Rantzau det kun i 5 år, hvorpå dennes unge enke, den for sin skønhed bekendte fru *Anne Lykke*, blev herskerinde på Harritslevgaard. I Christian IV's søn, den udvalgte prins Christian, fandt denne dame en varm beundrer, og hun forstod at spinde ham så fast i sit garn, at rygget gik, at der måtte være trolddom med; thi overalt, hvor prinsen som regent under faderens fravær i Tyskland færdedes i riget, fulgte hun ham og bedårede ham »med drik og anden letfærdighed årle og sildig«, så at både gamle og unge herhjemme og udenlands havde »om hendes rippen og rejsen vidst at tale spottelig nok«. Også på Harritslevgaard modtog fru Anne sin kongelige elskers besøg, i hvert fald var han der i oktober 1625, og den skandale forholdet vakte, og som forværredes ved, at hendes navn indblandedes i processen mod troldkonen Lamme Heine, forbitrede kongen i den grad, at han efter sin hjemkomst lod hende fængsle 1626. Året efter kom hun dog atter på fri fod og ægtede 1629 Knud Ulfeldt til Hellerup.

Da hendes og Cai Rantzaus datter Sophie 1631 holdt bryllup med *Laurids Ulfeldt*, fik denne Harritslevgaard i medgift, og godsets nye ejer, en lærd og rig mand, der desuden var herre til Egeskov, synes at have næret en vis forkærlighed for sin nordfynske gård, hvor han måske har forvaret sit bekendte bibliotek; dette ville i hvert fald have

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

været en grund mere for den bogelskende Frederik III til at gæste Harritslevgaard, hvilket skete 1656. Laurids Ulfeldt tog naturligvis imod »denne besøgelse med alle mulige glædes og ærbødigheds tegn«, og traditionen vil vide, at navnet Kongesalen, som nu er knyttet til den store riddersal, men forhen kun betegnede dennes adskilte nordlige del, bevarer mindet om dette kongelige besøg.

Under de højadelige jorddrotter, som skiftevis sad inde med herresædet, er jordegodset utvivlsomt yderligere vokset, men om en større anlagt, på længere sigt udformet plan for godssamlingen kan der dog næppe være tale, da gården så hurtigt gik fra slægt til slægt, og denne uro antog efter Laurids Ulfeldts død 1659 en sådan karakter, at godsets enhed og sammenhæng kom i fare. Harritslevgaard gled nu tilbage til Anne Lykkes slægt, men ikke samlet, idet den ene tredjedel tilfaldt *Christence Lykke*, gift med oberst, senere general Frederik v. Arenstorff, medens de to andre kom i den godsrige *Kaj Lykkes* eje og ved hans fald inddrogtes under kronen. 1663 bortskødte kongen dog

atter denne hovedpart til *Frederik v. Arenstorff*, der således i forle- ning med sin frue blev eneejer af godset. Da hun imidlertid døde 4 år efter, dukkede nye arvekrav frem og adsplittede godset på ny, idet hendes tredjedel gik over i Brockenhuusernes besiddelse, og i over et halvt hundredår var Harritslevgaard således delt i ejerparter, som gled fra hånd til hånd. Fremfor alt kom godsets fremtid dog i fare, da Arenstorffs enke, Augusta Elisabeth Rumohr, 1694 lod oprette en ny sædegård af nogle øde gårde i Harritslev by. Den fik navnet Lille Harritslevgaard og plads på en af hovmarkerne nordøst for den ældre gård i den såkaldte Nordre Hestehauge.

Ud af al denne forvirring lykkedes det dog efter mange års kamp kancelli- og admiralitetsråd *Jens Lassen*, der allerede 1682 havde erhvervet en part af ejendommen, at samle de to tredjedele af Harritslevgaard, medens hans søn, kommandør *Hans Lassen* 1717 satte kronen på værket ved at erhverve den resterende tredjedel. Året efter afgik han ved døden, og hans enke, *Christiane Hoppe*, ægtede kort tid efter oberstløjtnant *Philip Johan Hagedorn*, en energisk, proceslysten herre, under hvis hænder jordegodset voksede om den gamle gård. 1722 kunne han fejre den triumf at købe Lille Harritslevgaard, hvis bindingsværksbygning senere blev afbrudt og flyttet ind på Bogense Adelgade, hvor den under navnet Trappen endnu i mands minde bredte sig mellem borgerhusene. Under de tidligere urolige ejerforhold var meget af Harritslevgaards tilliggende gået tabt. Men i Hagedorns dage gik det atter fremad; bøndergodset voksede stadig, og efter oberstløjtnant Hagedorns død i 1740 forstod fru *Christiane Hoppe* ikke alene at fastholde godset, men styrede med dygtighed og kraft den store bedrift.

I hendes tid vandt Harritslevgaards stutteri berømmelse viden om, særlig på grund af hestenes størrelse, og hingste herfra — »indkøbt par commission af en Negociant i Kiøbenhavn« — udførtes både til Paris, Wien og Sardinien. Også havens forskønnelse og omdannelse efter tidens smag lå den virksomme dame på sinde, rige frugthaver blomstrede frem, og fiskeparker anlagdes. Efter lang tids vanrøgt fik den gamle gård atter at mærke, at den husede et herskab; thi 1753 ofrede fru en meget på dens »renovation og forbedring«, en ombygning, som for en stor del raserede renæssancepræget i husets indre og

Hovedindgangen i trappelårnet (fot. Holt & Madsen ca. 1944).

lod de gamle vinduer vige for større. Ved samme lejlighed ombyggedes vistnok borggårdens syd- og vestlænger, der i hendes tid brugtes til »hollenderi« og naturalhuse, og ladegården beskrives 1755 som bestående af 3 længer med stald, stutteri, tærskelade, væksthuse og porthus, samt yderligere et fæhus på 30 fag vest for laden.

Alt dette vidner højt nok om, hvor godt fruén på Harritslevgaard forstod at varetage de jordiske ting; og at hun ikke glemte det hinsidige, turde fremgå af en prædiken, den Bogense præst skal have holdt, og hvori det hed: »Ach! I Stakler, I Bogense Høns! I skal allesammen syde i Helvedes Pølsekiedel! men Fru Hagedorn, Fru Hagedorn, hun sidder højt i Himlens Sahl og ligger til Bords med Abraham, Isaack og Jacob«.

82 år gammel døde hun 1769 og jordfæstedes ved siden af sin mand i Skovby kirke, og i kraft af testamentet overtog hendes datter af første ægteskab Anna Elisabeth Lassen og hendes ægtefælle, oberst *Johan Frederik Bardenfleth* godset, som derpå i 60 år var i denne slægts eje. Blandt egnens befolkning lever endnu mindet om denne families medlemmer, som ved venlighed og ridderligt væsen vandt bøndernes hjerte og gjorde meget godt. Allerede 1771 arvede oberstens søn, generalløjtnant *Johan Bardenfleth Harritslevgaard*, af hvis gods han i århundredets slutning bortsolgte en del. Gradvis var gården således gået tilbage fra den storhed, hvortil Hagedorns havde hævet den; allerede 1777 var stutriet ophørt at eksistere, idet 6 hingste, 2 valakker, 15 hopper og 5 føl bortsolgtes, men hvad havevæsenet angår, fortsattes dog traditionen, idet store, nye frugthaver fremlekedes øst og nord for gården. Efter generalløjtnantens død 1810 arvedes denne af hans sønner, som i 1829 for en sum af 82.000 rdl. solgte den til grev *Andreas Erich Heinrich Ernst Bernstorff-Gyldensteen*, der inddrog den under grevskabet.

I ca. 150 år henlå *Harritslevgaard* delvis ubeboet, og følgen blev, at *Breide Rantzaus* stolte bygningsværk forfaldt. I 1963 frasolgte grev *Carl-Johan Bernstorff* hovedbygningen med 4 tdr. ld. have til direktør *Frank Nicolajsen*, der for tiden lader en tiltrængt modernisering og restaurering foretage bl. a. med henblik på at genskabe de oprindelige renæssancerum, dog med bibeholdelse af enkelte interiører fra ombygningen 1753. Avlsgården tilhører derimod fortsat grev *Bernstorff* og har, efter at 20 tdr. ld. er afgivet til udstykning 1954, et tilliggende på 278 tdr. ld. agerjord.

Omsuset af trækroner ligger den hen som et minde om svunden storhed. Vind og vejr har gnavet på gavle og tinder, frost og fugt fortæret en del af sandstensornamenterne på de kalkede mure, men trods slid og forfald gennem tiderne er gården i sin forvitrende renæssancepragt dog vedblivende den dag i dag et bygværk, som i sjælden grad har bevaret sit oprindelige ydre. Den østlige, 3 stokværk høje hovedfløj, den korte, i samme højde opførte nordlænge og det dertil føjede lavere porthus løfter sig på en sokkel af hugne granitkvadre. Murene er af svær dimension med store, røde teglsten i krydsskifte, dækkede af så tykke lag hvidtekalk, at gården i hvert fald gennem mange generatio-

ner må have ligget som nu hvid og lysende i landskabet, selv om den i renæssancetiden måske nok efter gængs skik har stået i rød farve. På de glatte, prunkløse murflader virker de store, liljeformede jernankre meget dekorativt, men alle vinduer, som er af rektangulær form, skriver sig i den skikkelse, hvori de nu fremtræder, uden tvivl fra den virksomme fru Hagedorns »renovation og forbedring« 1753. Kun stikkene af de flade bueslag røber de oprindelige vinduers plads, der for en stor del falder sammen med de nuværendes. Hen under taget og fortsat tværs over alle gavle løber et dobbelt profilled og en enkelt tandsnitfrise, og vestfacadens midte markeres af et ottekantet tårn, kronet af et spånklædt spir, i hvis vindfløj bogstaverne IVH og CVH, samt årstallet 1719, minder om ægteparret Hagedorn. Mod haven — på hovedhusets østfacade — er anbragt 2 firsidede, glatte karnapper, dækkede af sadeltag og afsluttede af svungne gavle, tilbygninger, som har huset gårdens »hemmeligheder«, — og op mod sydgavlen af det store stenhuse er klistret en morsom lille bageovn af bindingsværk, som næsten synker i jorden under sit tunge, afvalmede tegltag. Til nordfløjens vestgavl støder det 2 stokværk høje, noget senere tilføjede porthus med buet portåbning, omsluttet mod nord af en mishandlet renæssanceportal af sandsten, flankeret af 2 hermer, en mandlig og en kvindelig, som løfter sig af skælklædte postamenter. I frisen af portalen, der dog uden tvivl må være flyttet fra en anden plads, pranger på rad 5 reliefhugne adelsvåben, Rantzau, Rosenkrantz, Gjøe, Viffert og Rantzau igen, samt årstallet 1606, mindende om gårdens bygherre, Breide Rantzau, og hans 3 hustruer, og i topstykket er indsat en firsidet indskrifttavle med næsten forvitrede bogstaver, som på latin fortæller, at Breide Rantzau 1606 lod dette hus opføre.

Gårdens skønneste og mærkeligste arkitektoniske smykke er dog gavlene. Hovedfløjens er usædvanlig let og elegant svungne i en over aftrapningerne udtunget bræm af sandstensbånd, der i stort rundede volutsving løber ind over gavlens murflade. Øverst knejser en lille, stumpvinklet gavltrekan, og i en af båndene dannet cartouche i nærheden af sydgavlens spids læses årstallet 1606. Afvigende fra disse gavle, der tydeligt røber deres nederlandske herkomst og bl. a. minder meget om Ørbæklundes, er porthusets med dens kraftigere leddeling og murfladen delt af vandrette bånd. Svungne renæssancegavle smyk-

Dagligstue med malerier af gamle hollandske mestre (fot. Niels Elswing).

ker desuden kvistene, af hvilke der på hovedhusets vestfacade findes 2, en på hver side af det store tårn, samt en på østfacaden nord for de 2 gavlkronede »hemmeligheder«, som tilsammen »gøre en yndig Parade« mod haven. Disse gårdens 3 kviste karakteriseres desuden af den under gavlgesimsen anvendte kvadermuring, et på flere fynske herregårde — Arreskov, Juulskov, Lykkesholm, Gyldensteen og Holckenhavn — yndet motiv.

Endnu i det 18. århundrede var Harritslevgaard tækket med skifer, der siden er afløst af røde vingetegl, hvis varme glød brænder mod de hvidtede mure. Borggårdens øvrige bygninger skriver sig fra nyere tider: et lille etetages grundmuret hus vest for portfløjen og et søndre ligeledes 1 stokværk højt stenhus med undermure, der antagelig skriver sig fra fru Hagedorns dage. Den fjerde, vestlige fløj, et lavt bindingsværkshus, er nu nedrevet, så borggården ligger åben mod Overmølle og den sivomkransede mølledam.

*Kongesalen
med maleri af
ukendt dame
(fot.
Niels Elswing).*

I bygningens indre er det gamle præg næsten helt gået tabt, og i denne tomhed afspejler gårdens omtumlede historie sig. Ingen slægt slog rod bag dens mure, ejere kom og ejere gik, og så at sige intet var tilbage, da slottet hørte op med at huse herskab.

Træder man ind i det store stenhus gennem døren af det 8-kantede tårn, mærkes det dog straks, at man er i en gammel bygning; thi i tårnets indre løber en vindeltrappe med sandstenstrin, som forneden dækkes af fjæle, op til alle stokværk, og gennem en stor del af huset findes den oprindelige korridor endnu langs vestvæggen. Kælderen har mod nord delvis bevaret sine tunge renæssancehvælv, hvilende på svære piller, og rummene her benyttes endnu som fadebur, køkken, bryggers og borgestue. Under dette nederste stokværk gemmer der sig i nordfløjen yderligere en dyb, mørk næsten underjordisk kælder med et firsidet aflukke, det såkaldte »hundehul«, samt en nu tilmuret vindeltrappe, som munder ud i en stue på 1. stokværk. Dette rum, som indtager nordfløjens bredde, er overspændt af en renæssancehvælving

med kassetteagtig stukdekoration, og fra værelset her har en vindeltrappe i det sydøstlige hjørne atter ført ned i kælderen nedenunder. Trapperummet findes endnu og markeredes i det ydre som en flad, firsidet udbygning i krogen mellem hoved- og nordfløj; men trappen er ny, drejer fra venstre til højre og giver nu adgang til østfløjens korridor.

Hovedhusets øverste stokværk indtages nu i hele sin udstrækning af en stor, tom sal med nøgne vægge og ruinerne af en sandstenskamin ved søndre gavl. Døre fører fra salen ind til de 2 udbyggede »hemmeligheder«, og endnu for ca. 70 år siden var det vældige rum afdelt i to, Kongesalen mod nord, samt den mindre Snedkersal mod syd. Et lille værelse og en gang adskilte disse to sale, af hvilke Kongesalen, som måske oprindeligt har indtaget hele etagen, var indrettet af Breide Rantzau, som 1614 lod den udsmykke med panelværk og malede figurer, forestillende guder og personificerede dyder.

*Den røde Stue
(fot.
Niels Elswing).*

ODENSE AMT

I rummet nedenunder i mellemste stokværk findes op mod søndre gavlmur ligeledes en renæssancekamin med konsoller, formede som løvemasker, og en frise, i hvilken ANNO 1624 ses indridset.

Hærgtet og afribbet i mangt og meget ligger Breide Rantzaus gård som et minde om fordums storhed, men tiden har ikke formået at kue den, lige stolt er dens rejsning, og i hele sit dekorative udstyr så fynsk som få behersker den nu som i århundreder synskredsen, lysende langt over brede hvedemarker.

HUGO MATTHIESSEN

EJERE

- 1231 Kronen
- 1327 Erik af Sverige
Kronen
- 1560 Jørgen Svave
- 1589 Breide Rantzau

- 1623 Anne Lykke
- 1631 Laurids Ulfeldt
- 1659 Christence og Kaj Lykke
- 1663 Frederik v. Arenstorff
- 1667 - 1717 Forskellige ejere
- 1682 Jens Lassen (en part)
- 1717 Hans Lassen (eneejer)
- 1719 Ph. J. Hagedorn
- 1740 Christiane Hoppe (Hagedorn)

- 1769 J. Fr. Bardenfleth
- 1829 A. E. H. E. Bernstorff-
Gyldensteen
- 1954 C.-J. Bernstorff
- 1963 F. Nicolajsen (hovedbygningen)

BYGNINGER

- 1606 Hovedbygning i tre stokværk
med trappetårn, portbygning
ved Dominicus Beatiaz (?)
Sidefløje senere

- 1753 Nord- og hovedfløj ombygget,
syd- og vestfløj nedrevet, to
mindre tilbygninger opført

- 1963 - 65 Restaurering

Den ca. 300 år gamle hovedlænge set fra sydvest (fot. Holt & Madsen).

Oregaard

Ore sogn, Skovby herred, Odense amt

Under Oregaard, fra ældgammel tid en *kongelig besiddelse*, hørte det hele Ore sogn, der var en selvstændig retskreds, et birk, og så fast var forestillingen om denne særret, at gården i middelalderen oftest blev kaldt *Orebirk*. Orebirk var længe et kronlen. Omtalt i Valdemars jordebog 1231, men ellers ikke før 1397, da fru Kathrine gav dronning Margrethe kvittering for 400 lødige mark, indløsningssummen for Orebirk og Skam herred, som hendes afdøde mand, ridderen Henning Berg, havde haft i pant. Siden blev godset atter pantsat, for 1431 blev det indløst fra arvingerne efter hr. Jon Jonsen Litle, af slægten Skram, og overgik til en af dets mest interessante lensmænd, Eggert Frille. Af sønderjysk adel så lavættet, at der opstod tvivl om hans ædle byrd, lykkedes det ham at komme frem i forreste række. Ved sin datters ægteskab med en af Axelsønnerne af slægten Thott blev han besvog-

ret med højadlen, men tillige på ulyksalig vis inddraget i datidens storpolitiske stridigheder, og da han ikke frivilligt ville opgive sit lensslot Tranekær, blev det taget fra ham med magt. Det gav signalet til Axel-sønnernes åbne krig mod Christiern I. Eggert Frille måtte undvige til Lybæk, hvor han opholdt sig som landflygtig i de følgende år, indtil det 1469 lykkedes ham at blive forligt med kongen. Sine private gods fik han vel tilbage, men sine forleneringer måtte han opgive, derimellem nok også Orebirk.

Siden skrev *Ebbe Andersen (Ulfeldt)*, som døde 1501, sig til denne gård såvel som til sit fædrene Kogsbølle, og efter ham sad hans søn Anders Ebbesen på »Wordtbyerck«. Af dennes sønner var Hartvig Andersen vistnok den første, der kaldte sig med slægtsnavnet, og besiddelsen af Oregaard bekræftedes 1527 for ham og hans medarvinger. Broderen Otte Andersen havde været mellem Christiern II's tilhængere. Efter Hartvigs død i 1534 blev Oregaard konfiskeret på grund af to andre brødres holdning under Grevefejden.

Ulfeldternes tid på Oregaard var forbi. 1539 fik *Poul Ahlefeldt* skøde på godset, Oregaard med det hele sogn, med birkeret og kaldsret. Henrik Ahlefeldt overtog gård og gods i 1546 efter faderens død, og hans datter Abel Ahlefeldt skal tillige med sin søster have solgt Oregaard til *Hans Johansen (Lindenov)* fra det sønderjyske Fovslet, slægtens gamle stamsæde, som han imidlertid mageskiftede til kongen for Hundslund Kloster i Vendsyssel, ligesom han på samme måde erhvervede det gamle sjællandske kloster Gavnø, begge mere anseelige besiddelser end Oregaard. Men her døde han 1596, og her fik hans død et uhyggeligt efterspil. Den sørgende enke, fru Margrethe Rosenkrantz, måtte ved et kongebrev tvinges til at løslade den badskærer fra Odense, som forgæves havde forsøgt at kurere Hans Johansen, og som hun havde ladet »fængsligen indsætte«. Men værre gik det den tidligere foged på Ore og hans hustru, der blev beskyldt for at havde villet forgøre den hensovede, ja for at have forvoldt hans død. De blev begge brændt ved Ore birketing det følgende år.

En af ægteparrets mange sønner, *Laurids Lindenov*, arvede Oregaard, hvor han døde 1635. Endnu står både hans og hans to hustruers våbener på prædikestolen i Ore kirke. Den sidste ægtefælle, Anne Friis fra Haraldskær, overlevede ham på Oregaard i mere end tyve år,

indtil hun døde 1657 i så dårlige økonomiske forhold, at hendes familie gik fra arv og gæld.

Børn havde hun og Laurids Lindenov ikke, så Oregaard overgik til hans søster Sophie Lindenov og hendes mand *Henrik Rantzau* til Schöneweide, Aagaard, Møgelkjær og flere herregårde, leder af Jyllands forsvar i efteråret 1657. Ore sogn skal for øvrigt i svensketiden have fået en meget ilde medfart, endnu århundreder efter bevaret i folkeerindringen.

Rantzau blev efter statsomvæltningen medlem af statskollegiet og højesteret, og siden stiftamtmand over Århus stift, men overdrog senest 1661 Oregaard til fru Sophies brodersøn *Henrik Lindenov* til Øveds Kloster, stiftamtmand på Fyn og en overgang tillige amtmand på såvel Hindsgavl som Rugaard. Han øgede gårdens tilliggender med en del bøndergods, erhvervet ved mageskifte med kronen og skødede den 1672 med 263 tdr. htk. bøndergods til sin datter Kirsten Lindenov, der samme år blev gift med *Erik Banner*, den tredie stiftamtmand på Oregaard, forhen statholder i Norge. Han ombyggede Sparretorn i Føns sogn, som han gav navnet Bannerslund. Efter traditionen skal han være død 1687 yderligt forarmet og blev begravet i en lille udbygning på Ore kirke, »fordi han var så fattig, at familien ikke kunne evne at føre hans lig til Norge«. Da hans kiste i 1805 skulle nedgraves på kirkegården, lod grevinden på Gyldensteen den åbne, og han lå da »frisk og velbeholden med et skæg af en halv tommes længde«.

Med hans påståede fattigdom rimer det sig udmærket, at Oregaards gods nu blev splittet ad. Selve hovedgården blev 1694 af borgmesteren i Assens, Thomas Iversen, solgt til en holstener Ditlev Reventlow, herre til flere godser, men ellers provst (d. v. s. forstander) i Sankt Johannes Kloster i Slesvig og siden i Preetz.

Han skødede i året 1700 godset til gehejmeråd Cai Rantzau til Neuhaus, både hans svoger og svigersøn, idet han havde været gift med hans søster Dorothea, før han ægtede hans datter Christine Magdalene, som døde 1713. Men allerede to år før var Oregaard for tredie gang som forbrudt gods blevet inddraget under kronen!

Christine Magdalene Reventlow havde anden gang været gift med gehejmeråd Georg Otto Heinrich baron Schlitz genannt von Görtz,

den store rænkemager, som ledede Holsten-Gottorps politik under de første år af den Store nordiske Krig og siden blev Karl XII's håndgangne mand, men 1719, efter heltekongens død, domfældt, halsugget og begravet under galgen i Stockholm.

Allerede 1713 var der udgået ordre til at sekvestrere Görtz' gård Oregaard på Fyn med underliggende bøndergods. Men det viste sig, at Görtz kun ejede halvdelen af godset, idet Cai Rantzaus søn af samme navn i 1712 havde overdraget sin andel til en holstensk slægtning Otto Blome, som man dog fik til at transportere sine rettigheder til oberstløjtnant *Christian Carl Gabel* til Bregentved. Kongen havde 1716 skænket ham den inddragne del af Oregaard og dens gods.

Gabel ansøgte om, at gården fremtidig — efterdi den halve del ham af kongelig nåde var skænket — måtte kaldes Gabelslykke! Og fik lov til det, ligesom til at lægge »en liden ladegård, indrettet af tvende bøndergårde Høged kaldet« under hovedgårdens takst. Men efter at han 1718 havde købt også det nærliggende Enggaard med tilhørende bøndergods, solgte han allerede året efter såvel dette gods som Uggerslevgaard og Oregaard til *Jean Henri Huguetan*, rigsfriherre af Odyck, en reformert flygtning, der på grund af sin rigdom og sit finansgeni fik stor indflydelse ved hoffet og 1719 købte de ovennævnte tre godser til oprettelse af »et grevdom . . . under det navn Gyldensteen«. Og Oregaard — hvis nye navn snart gik i glemme — forblev under grevskabet indtil lensafløsningen.

Med hovedgårdens indlemmelse i grevskabet ophørte det ældgamle Ore birk at eksistere. Det skal først være holdt i skoven mellem Oregaard og Ørbæk og siden uden for Oregaards port under fire store asketræer.

Oregaards oprindelige godstilliggende var afmærket af sognegrænsen, så det endnu i 1662 hed: Ore sogn og birk. Under Oregaard, takseret til 70 tdr. htk., hørte foruden sognet med dets gods 265 tdr. htk., tillige en gård i Tofte og to gårde i Holve under godset. Men snart efter splittedes Orebirk, der i umindelige tider havde udgjort én samlet besiddelse, og Ditlev Reventlow måtte atter sammenkøbe bøndergodset. Han erhvervede tillige Lykkesborg i Horslev sogn og fire bøndergårde, med sognets hartkorn ialt 267 tdr., hvortil en overgang

Udhus med vippebrønd, der bærer årstallet 1810 (fot. Holt & Madsen).

kom 1.818½ tdr. htk. i Båg herred, siden tilbagekøbt af kronen. Oregaards gods, som det blev indlemmet i grevskabet Gyldensteen, har da i hovedsagen bestået af sognet alene, og endnu i 1773 udførte dettes bønder hoveriet til Oregaard. Men i 1837, da grevskabet blev sat under administration, regnedes der bøndergods for 558 tdr. htk. under Oregaard, foruden Ore sogns konge- og kirketiende. 218 tdr. htk., det såkaldte Lykkesborg gods, skulle dog sælges, og i den følgende tid blev denne beslutning til dels realiseret. I øvrigt gik det her som andetsteds. 1853 blev der givet bevilling til bortsalg af alt grevskabets fæstegods, og i løbet af den følgende snes år blev størsteparten afhændet.

Med lensafløsningen oprandt også selve den gamle herregårds skæbnetime. Ca. 254 tdr. ld. af dens tilliggende på 281 tdr. ld. blev udstykket i selvstændige brug eller tillægsparceller. Også her opstod det efterhånden kendte billede af nye småejendomme på de gamle hovmarker. Hovedbygningen ejes siden 1943 af *Svend Jepsen*.

For 100 år siden stod der en tærskelade på gården, som tidligere havde været magasinbygning i Norge. Erik Banner havde ladet den føre til Fyn. Ladegården var dengang et regelmæssigt trefløjet anlæg,

ODENSE AMT

åbent med broen over til borggården, men stod i vore dage som opført efter en brand i 1881. Hovedbygningen er derimod gammel, en knægtbygget bindingsværkslænge i ét stokværk på høj kampestens-sokkel, sandsynligvis fra omkring 1600. Måske yngre, måske ældre. Måske har den huset den sørgende fru Margrethe, der lod heksebålet flamme ved Ore birketing.

MOGENS LEBECH

EJERE

1231 Kronen
ca. 1471 Ebbe Andersen (Ulfeldt)
1539 Poul Ahlefeldt
1588 Hans Johansen (Lindenov)
1596 Laurids Lindenov

1657 Henrik Rantzau
1661 Henrik Lindenov
1672 Erik Banner
1687 - 1716 Forskellige ejere
1716 Chr. C. Gabel
1719 J. H. Huguetan (Gyldensteen)
1837 J. H. E. Bernstorff-
Gyldensteen

1922 Staten
1943 S. Jepsen

BYGNINGER

Kaldt Orebirk

ca. 1600 Hovedbygningen opført
Trefløjet ladegård

1881 Ladegården opført efter brand
Indvendig istandsættelse

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Holvegaard

Brenderup sogn, Vends herred, Odense amt

I breve fra det 15. århundrede nævnes landsbyen Holve ofte, og der skal dengang her have ligget en hovedgård, som i 1451 af Laurids Jensen blev solgt til Eggert Frille. Denne mand, en af de betydeligste og mest særprægede personligheder inden for datidens aristokrati, havde i forlening Ore birk og Hindsgavl Slot, og med udgangspunkt herfra erhvervede han meget gods i det nordvestlige Fyn. Han døde 1470. I den følgende tid nævnes Henning Eggertsen af Holve »Holsød«, (1484) og Henrik Eggertsen af Holve »Holswedt«, »Holssit«, »Holsøø«, (1489 og 1491), men de var utvivlsomt almindelige bønder, og hovedgården er vel blevet en almindelig bondegård.

Den nuværende Holvegaard er først opstået i det 17. århundrede. Laurids Lindenov til Oregaard (død 1635) var gift med *Anne Jørgensdatter Friis* (død på Oregaard 1657). Af to bøndergårde, som Anne Friis ejede i Holve by, og som beboddes af Jens Eriksen og

Hans Poulsen, oprettede hun en hovedgård, som hun i 1648 solgte til sin broderdatter Mette Andersdatter Friis. Den var utvivlsomt omgivet af grave ; af disse ses endnu rester i Holsegaards have. Endnu i matriklen af 1664 står Mette Friis anført som ejer af gården, der med tilhørende skov var ansat til lidt over 22 tdr. htk. Hun må imidlertid senere have afhændet den (hun døde i 1680'erne), thi i 1670 solgte Laurids Lindenovs brodersøn *Henrik Lindenov* til Oregaard, stiftsbefalingsmand over Fyn, Holsegaard med tilliggende bøndergods i Holse og Fjelsted byer til jomfru *Magdalene Akeleye*, datter af Knud Gabrielsen Akeleye til Krengerup (Fyn) og Hjulerød (Halland). I matriklen 1688 angives *Magdalene Akeleye* stadig at være ejer af Holsegaard, (der nu var sat til omtrent 15 tdr. htk. og skovskyld 1 td.), men i virkeligheden døde hun allerede i 1684, og Holsegaard gik i arv til hendes søskendes børn, deriblandt søstersønnen schoutbynacht *Gabriel Bille*, der i 1684 skriver sig til Holsegaard.

Efter *Gabriel Billes* død i 1689 fik *Erik Steensen* til Skovgaarde, amtmand over Assens og Hindsgavls amter, udlæg i Holsegaard for et tilgodehavende i dødsboet. Af *Gabriel Billes* arvinger og kreditorer købte Steensen i de følgende år de øvrige andele af gården med tilhørende bøndergods. Efter *Erik Steenses* død i 1701 solgte hans enke *Kirsten Rothkirck* i 1702 Holsegaard med 56 tdr. htk. bøndergods til datteren *Barbara Kirstine Steensen* og hendes mand oberst, baron *Mogens Holck*. Han døde i 1712, og enken solgte derefter i 1727 Holsegaard med bøndergods (6 gårde i Holse og 1 i Ejlskov, ialt 45 tdr. htk. foruden en øde gårds jord, 2 tdr. htk., der var henlagt under hovedgårdens drift) for 7.722 rdl. til *Anders Andersen Hviid*, sognepræst i Hårslev og provst i Skovby herred.

Den nye ejer var en ualmindelig driftig mand, der både før og efter købet af Holsegaard erhvervede meget gods i omegnen ; bl. a. købte han i 1718 Indslev kirke, hvis kirketiende var matrikuleret for 24 tdr. htk. Jordegodset lagde han ind under Holsegaard, der således opnåede de til en komplet sædegård med mindst 200 tdr. htk. bøndergods knyttede rettigheder, især frihed for hartkornsskatter på hovedgårdsjorden. Provsten gav sig også i stor udstrækning af med opfedning og eksport af stude ; men denne virksomhed blev årsag til hans ulykke. Han kom i strid med egnens anden store studehandler, oberst-

løjtnant Philip Johan Hagedorn til Harritslevgaard, om en stud, som Hagedorn påstod var blevet ham frastjålet af provstens røgter. Til sidst indrømmede provsten, at der måtte være sket en fejltagelse, og tilbød at erstatte studens værdi med 6 rdl., men hermed ville Hagedorn ikke lade sig nøje; han krævede også sine procesomkostninger erstattede og provsten idømt en større bøde, og så fortsattes striden i årevis, indtil den i 1737 fik sin afgørelse ved højesteret. Dommen blev et alvorligt nederlag for provsten. Ikke alene måtte han erstatte studens værdi med 10 rdl., men i procesomkostninger skulle han til Hagedorn betale 1.500 rdl., i bøde over 600 rdl., og for sin utilbørlige optræden skulle han være undergivet generalfiskalens tiltale. Da han ikke kunne betale, blev der af Hagedorn gjort udlæg i hans gods, og i 1738 måtte han lade Holsegaard med tilhørende bøndergods og Indslev kirke, ialt 264 tdr. htk., gå til auktion. Året efter blev »studeprovsten«, som han altid siden kaldtes af egnens folk, afskediget fra sit embede, og han døde som en fattig mand i 1755.

På auktionen blev Holsegaard købt for 19.540 rdl. af kancelliråd *Hans Bruun*, der da boede på Lille Harritslevgaard. I den korte tid, han ejede godset, var han meget virksom. Han fik gårdens marker udskilt fra byfællesskabet. Og hovedbygningen, der nu var henved 100 år gammel og meget forfalden, vel fordi den i lange tider ikke havde været beboet af gårdens ejere, lod han opbygge påny af mur- og bindingsværk, som han selv fortæller i en topografisk-antikvarisk indberetning fra 1743.

I 1745 solgte kancelliråd Bruun Holsegaard med bøndergods og Indslev kirke, ialt 251 tdr. htk., til godsforvalter *Hans Bryde*, der samtidig købte yderligere 33 tdr. htk. i Bubel, Køstrup, Blanke og Båring. Også han skal have foretaget byggearbejder på Holsegaard, hvis »liden borgegårds bygning« i 1750 blev takseret for 2.000 rdl.; ladegården blev samtidig takseret for det samme beløb. Hans Bryde døde 1751, og det følgende år indgik enken Dorthea Pedersdatter Holm nyt ægteskab med *Jacob Vedel*, der således blev ejer af gården.

Jacob Vedel var født i Munkebo 1731 som søn af provst Claus Vedel, der i 1745 købte Elvedgaard. Efter provstens død i 1748 havde enken ægtet justitsråd Bønde Simonsen, historikeren Vedel Simonsens farfader. Jacob Vedel fik i 1756 titel af »virkelig krigsråd«, skønt

han var så lidt militært præget som vel muligt. Derimod var han en dygtig landmand og økonom. I 1761 købte han Nørre Åby kirke og i 1771 Kærsgaard, hvor han derefter tog bolig. Efter sin første hustrus død (i 1789) giftede krigsråd Vedel sig i 1790 med den næsten 40 år yngre Frederikke Louise Dinesen, datter af Anders Dinesen til Trudsholm. Med hende fik han to sønner og en datter, men ægteskabet var ikke lykkeligt og endte med skilsmisse, og hun giftede sig derefter med kammerjunker A. C. v. Heinen til Fraugdegaard. Jacob Vedel døde i 1807. I sit testamente bestemte han, at den ældste søn Andreas Claus Vedel (fra 1826: Wedel-Heinen) skulle arve Kærsgaard, den yngste Jens Kraft Dinesen Vedel Hølgegaard, og dette blev også gennemført ved skifteslutningen i 1812. I 1815 solgte den yngre broder imidlertid Hølgegaard med fæstegods (181 tdr. htk.) og Indslev kirke til den ældre for 145.500 rbdl. Kammerjunker A. C. Wedel-Heinen fik skøde i 1816 og solgte straks samme år godset. Indslev kirke, matrikuleret for 24 tdr. htk., og hvortil svarede tiende af 189 tdr. htk., solgtes for 19.000 rbdl. sedler til ejerinden af Bubelgaard, landmåler Rasmussens enke. Af fæstegodset solgtes en mindre del til proprietær Eibe til Billehave; men hovedparten købte de pågældende fæstebønder selv. Og endelig blev Hølgegaard (med privilegeret htk. ager og eng 15 tdr., skovskyld 1 td., uprivilegeret htk. omtrent 10 tdr.) solgt for 50.000 rbdl. sølv til den hidtidige forpagter *Henrik Grandjean*, en skovridersøn fra Vemmetofte, der tidligere havde haft Kærsgaard i forpagtning og siden 1809 eller 1810 Hølgegaard. Han købte også Nørre Åby kirke af Wedel-Heinen for 18.000 rbdl. sølv. Det viste sig imidlertid snart, at han havde forkøbt sig. Da det kom til stykket, kunne han ikke rejse de nødvendige penge, og allerede i 1817 måtte han atter sælge både Hølgegaard og Nørre Åby kirke, for henholdsvis 56.500 og 18.750 rbdl. sedler. — Den nye ejer af Hølgegaard hed *Søren Michelsen* og havde før været forpagter på Oregaard. Han var en solid mand, der uden større besvær skaffede købesummen til veje. Hans hustru hed Marie Sophie Balslev og var søster til den ansete præst i Hårslev Rasmus Balslev. Søren Michelsen døde i 1823, 62 år gammel, og i 1825 fulgte hans lidt yngre hustru efter. Hølgegaard gik så i arv til ægteparrets to børn, Lars Balslev Michelsen og søsteren Salome, der i 1827 blev gift med den

En del af avlsgården set fra syd (fot. Niels Elswing).

unge Bøgensø-købmand Jens Brandt Fahnøc, hvorefter Lars Balslev Michelsen blev enejer af Holsegaard mod til søsteren at udbetale i arv 5.000 rbd. sølv.

L. B. Michelsen døde ugift i 1838, kun 41 år gammel. I sit testamente bestemte han, at hans i 1833 fødte søstersøn *Lauritz Balslev Fahnøe* skulle arve Holsegaard. L. B. Fahnøe overtog selv gårdens ledelse midt i 1850'erne, men solgte i 1876 Holsegaard til *Anders Simonsen*. Købesummen var 140.000 kr. Til Holsegaard hørte dengang ca. 18 tdr. htk. I 1915 overdrog A. Simonsen gården til sin søn Carl Emil Simonsen, der i nogle år forud havde haft den i forpagtning, og som i 1935 atter solgte den for 185.000 kr. til sin søn Simon Henry Simonsen. Denne solgte i 1941 gården til geværfabrikant N. Larsen, Otterup, for 177.000 kr. N. Larsen solgte den til J. Chr. Jørgensen, der atter i 1955 afhændede den til overforvalter Svend Lunøe, Brattingborg, efter hvis død den i 1963 af skifteretten blev solgt til *Arne H. Kjær A/S*, Odense, der 1965 solgte den til forpagter *Ove J. Udsen*. Til gården hører nu 156 tdr. ld., deraf 35 tdr. ld. skov.

De af Hans Bruun og Hans Bryde i midten af det 18. århundrede

ODENSE AMT

opførte bygninger stod vistnok i det væsentlige uændrede i over 100 år. Stuehuset lå ligesom nu mod nord og var opført af mur- og bindingsværk, i én etage med kvist og med rødt tegltag. Det vendte ud mod den store gårdsplads, der i øvrigt var omgivet af avlsbygningerne; også disse var af bindingsværk, men for størstedelen strå-tækte. I stedet for det gamle stuehus lod proprietær Fahnø ca. 1860 opføre den nuværende grundmurede hovedbygning, der ligesom sin forgænger er i én etage med kvist ud mod gården. Avlsgården brændte ca. 1890, og nye bygninger opførtes af ildfaste sten med jernbjælker, murede lofter og skifertag. Men alligevel nedbrændte størstedelen af avlsgården igen i november 1893 ved uforsigtighed af en af gårdens folk, der selv indebrændte, medens besætningen blev reddet. De nuværende avlsbygninger er opført i 1894. De er nu blevet forsynet med nye tage og staldene ombygget til brug for svineproduktion.

HARALD HATT

EJERE

ca. 1645 Anne Jørgensdatter Friis
ca. 1665 Henrik Lindenov
1670 Magdalene Akeleyc
1684 Gabriel Bille
1689 Erik Steensen
1702 Mogens Holck
1727 Anders Andersen Hviid
1738 Hans Bruun

1745 Hans Bryde

1752 Jacob Vedel
1816 H. Grandjean
1817 Søren Michelsen
1838 L. Balslev Fahnø

1876 A. Simonsen

1941 - 63 Forskellige ejere
1963 A. H. Kjær A/S
1965 O. J. Udsen

BYGNINGER

Hovedgården oprettet på
voldsted

ca. 1740 Hovedbygningen fornyet i
bindingsværk

ca. 1750 Byggearbejder

ca. 1860 Hovedbygningen
fornyet i grundmur

ca. 1890 Ladegården opført efter
brand
1894 Avlsgården genopført efter
brand 1893
Avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Kærsgaard

Brenderup sogn, Vends herred, Odense amt

I det smukke dalstrøg imellem Båring og Ore ligger Kærsgaard ved den sydlige udløber af det skovbælte, der fra Bro strækker sig mod syd. Fyllested Å løber igennem parken, og Brenderup by breder sig nu helt hen til gården. I århundreder var Kærsgaard sæde for Bille-slægten. 1499 var den kun en almindelig bondegård, der ejedes af *Henrik Knudsen Gyldenstjerne*; men han solgte den nævnte år til *Peder Bille* til Svanholm, der havde en stor børneflokk og ønskede, at sønnen Knud Bille skulle have Kærsgaard som sin arvelod. Nogen nærmere forbindelse med Kærsgaard fik Knud Bille dog ikke, thi allerede 1505 blev han forlenet med Gladsaxe len i Skåne, og han beholdt det lige til sin død 1555 og havde sin bolig der. Med sin anden hustru Birgitte Markvardsdatter Rønnow havde han blandt andre sønnen Steen, der arvede Kærsgaard. Fra ham udgik Billernes

Kærsgaardslinic, og han er stamfader til Bille Braherne. *Steen Knudsen Bille* var født på Gladsaxe 1522 og var blevet opdraget af reformatoren Frands Vormordsen i Malmø; under Grevefejden opholdt han sig hos Sophie Krummedige på Vallen, og da han kom til skels år og alder, indsatte faderen ham som bestyrer af Kærsgaard, der nu var blevet forøget med så meget bøndergods, at den var en virkelig herregård. Han giftede sig 1552 med Helvig Hartvigsdatter Ulfeldt til Højbygaard på Lolland og forvaltede Kærsgaard med dygtighed og fik ved mageskifter dens godstilliggende forbedret. Han døde 1590 og blev — ligesom sin hustru, der døde 1601 — begravet i Brendrup kirke.

Af en noget anden støbning var sønnen *Erik Steensen Bille*, der nu blev Kærsgaards ejer. Han var født 1561 og ægtede 1591 Magdalene Andersdatter Emmikssen på Grøftebjerg, der med søsteren Margrethe havde Vissenbjerg birk til len. Magdalene Emmikssen var berygtet som en hård kvinde, der jog fæstebøndernes enker ud af gårdene og plagede bønderne. Erik Steensen Bille, der ved sit ægteskab blev lensmand, fik samme onde lov på sig, og 1596 måtte Christoffer Valkendorf og Erik Hardenberg undersøge sagen. Omtrent samtidig døde Magdalene Emmikssen, og så blev Vissenbjerg birk frataget Erik Bille. I 1604 havde han giftet sig med Mette Beck og fik med hende sønnerne Lave og Steen; den sidstnævnte fik styrelsen af Kærsgaard, efter at Erik Bille i 1635 havde fået et mageskifte i stand med kronen om 16 gårde i Brendrup, og han gik så på aftægt til sin død 1641. Kærsgaards nye ejer *Steen Eriksen Bille*, der var født 1606, var af et større format. Ved moderens død arvede han Olstrupgaard på Sjælland, men afstod den til broderen Lave, og så beholdt han selv Kærsgaard. 1634 blev han gift med Birgitte Kruse, en datter af den mægtige lensmand på Tranekær Enevold Kruse og Else Marsvin, og allerede nu blev han selv lensmand på Rugaard samt fynsk ritmester og formynder for Ulrik Christian Gyldenløve. Han deltog 1643 - 45 i en ambassade til Moskva, og da han kom hjem derfra, helligede han sig driften af Kærsgaard, hvor han ikke blot søgte at forbedre selve godset, men også bygningerne. Steen Knudsen Bille havde i 1569 bygget en bindingsværksfløj, og 1657 byggede Steen Eriksen Bille yderligere to grundmurede fløje. I det nuværende Kærsgaard

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

er indmuret en sten med hans og Birgitte Kruses våben, der må stamme fra en af disse bygninger. Den tilknytning, han således havde til Kærsgaard, understreges yderligere derved, at kongen 1655 tillod ham at bygge et gravkapel ved Brenderup kirke. Hele denne livsbane fik et brud ved svenskekrigen. Steen Bille havde i 1653 opgivet Rugaards len, men i stedet fået det større Kolding len, som jo også lå særdeles bekvemt for Kærsgaard; da krigen med Sverige udbrød, og han som oberst for et regiment naturligt nok fik den opgave at bevogte Middelfartsund, måtte han hurtigt overgive sig og blev taget til fange. Mand og mand imellem blev der talt om forræderi, og efter 1661 blev Kolding len ham frataget. Det er muligt, at han allerede 1664 har solgt Kærsgaard til sin søn Erik Bille, men andre ting tyder på, at han var kommet i økonomiske vanskeligheder, så han måtte afstå den til sønnens svigerfader Niels Trolle til Trolholm, og i hvert fald skødede Niels Trolle 1665 Kærsgaard til Erik Bille og hans hustru Anna Trolle. Steen Bille flyttede til Billesbølle, som han 1652 havde oprettet til herregård, og her boede han til sin død 1672, medens Erik Bille allerede 1675 døde på Kærsgaard.

I en lang årrække sad Anna Trolle nu som enke på Kærsgaard. Hun synes imidlertid at have styret godset med megen dygtighed. Det var hende, der i 1700 sendte et par bønder fra godset til Tyskland for at lære humleavl, og resultatet blev, at Brenderupegnen i århundreder var hjemsted for en udstrakt humledyrkning. Allerede 1743 oplyste Kærsgaards daværende ejer Christian Frederik Gersdorff, at de bønder på Kærsgaard gods, der havde liden kornavl, derimod havde frugtbare humlehaver, men de år, hvor humlen slår fejl, må Gersdorff erlægge de fleste bønders kongelige skatter »og da får jeg hos nogle ingen landgilde«, men når humlehaverne er frugtbare, betaler bønderne deres skyldighed. For bøndernes oplysning sørgede Anna Trolle ved i 1712 at bygge en skole til Guds ære og »ungdommens saligheds kundskabers undervisning«, og dertil antog hun en skoleholder, ligesom hun bestemte, at 400 dlr. skulle blive stående i Kærsgaard gods til skolens drift. — Ved de tidligere ejeres køb og mageskifter var godset nu blevet vel afrundet. Hovedgårdstaksten var 1716 ca. 90 tdr. og bøndergodset på 250 tdr. htk. Til de tidligere tre fløje, hvoraf bygningerne bestod, føjede hun 1714 en fjerde bindingsværksfløj og anbragte på den en sten med de Billers og Trollers våben og overskriften: S. Erich Bildes. Anna Trolle. Da hun ikke selv havde børn, indsatte hun som arving komtesse Anna Trolle Holck, der var en datter af Anna Trolles søsterdatter Anna Helena Reedtz, grevinde af Holck. Hun bestemte også, at det eventuelle overskud, som Kærsgaard kunne give, skulle benyttes til yderligere at forøge godset og forbedre hovningen. Nogle få måneder før sin død 1723 bestemte hun, at den gæld hun havde — 7.008 rdl. — skulle hefte på Kærsgaard også i fremtiden. Sagnet ville vide, at en alt for stor kærlighed til en hund havde drevet hende til at stille krav om, at den skulle begraves på kirkegården, hvad præsten naturligvis modsatte sig. Og da hun døde, var det Fanden, der tog hende. Hun vidste, at det skulle ske julenat, og lod derfor præsten slå kors for alle vinduer, men da Fanden kom, rejste han en storm, som væltede en ask om på taget, og igennem hullet kom Fanden ned i Den gule Stue. Om morgenen var der kun en håndfuld støv tilbage af fru Trolle, og i ligets sted fyldtes kisten med sten.

Såsnart Anna Trolle var død, giftede komtesse Holck sig med kaptajn

*Panelstue
(fot.
Niels Elswing).*

Christian Frederik Gersdorff (født 1697), der tog sin afsked med oberstløjtnants karakter og derefter administrerede Kærsgaard. Hans hustru døde allerede 1728, og året efter giftede han sig med Pallene Trolle Urne, der stammede fra Billeshave. Af en beretning, som Gersdorff 1743 indgav om godset, får vi et billede af dets tilstand. Han oplyste, at jorden var dels leret, dels sandet og temmelig frugtbar, og der var nogenledes skov; men de bønder, som havde meget skovmål, havde kun lidt pløjeland, så de måtte købe meget korn. Ved Kærsgaard faldt der mest byg og rug, noget havre og lidt boghvede, således at man i de år, hvor kornet gav godt, kunne sælge 150 tdr. byg, 150 tdr. rug og 50 tdr. havre. Det øvrige gik til husholdningen. Gersdorff oplyser også, at han havde en liden dyrehave med 15 stykker dådyr. Endelig fortæller han, at han havde et stutteri af nogle hopper. I skiftet efter hans død 1759 anføres, at han havde ikke mindre end 38 »bæster«, og forøvrigt var det en særdeles stor besætning, der var på

*Hall (fot. Niels
Elswing).*

gården. Foruden hestene var der 109 køer, 66 får, 4 væddere, 9 par stude, 81 svin og 14 gæs samt 2 gaser.

Med sin første hustru havde Gersdorff børnene Frederik, der døde allerede 1752, og Anne, der blev gift med oberst Herluf Trolle, der 1769 blev chef for livgarden. I henhold til et instrument, der blev affattet 1743, skulle disse have Kærsgaard, og således blev Anne Trolle 1759 gårdens ejer. På sin hustrus vegne fragik Herluf Trolle arv og gæld efter svigerfaderen, bortset fra de 7.008 rdl., der fremdeles hæftede på godset. Efter hans død 1770 blev godset stillet til auktion og købt af krigsråd *Jacob Vedel* til Holsegaard for 59.300 rdl. Han var en præstesøn fra Munkebo (født 1731), der var blevet student 1750 og 1752 havde giftet sig med en 32-årig enke efter Holsegaards ejer Hans Bryde, således at han kom i besiddelse af denne gård. Hun døde imidlertid 1789, og han giftede sig så med den tyveårige Frederikke Louise Dinesen, men ægteskabet imellem den al-

drende krigsråd, der interesserede sig stærkt for politiske og økonomiske studier, og den unge, charmerende, sjællandske godsejerdatter blev ikke harmonisk. Ikke desto mindre var Kærsgaard i disse år midtpunkt for et muntert liv; men 1798 blev ægteskabet ophævet, og Jacob Vedels tidligere hustru blev gift med kammerherre Heinen på Fraugdegaard. Forøvrigt var Jacob Vedel en dygtig landmand. Hans stutteri var i 1788 regnet for et af de bedste i landet, og han gennemførte udskiftningen på sit gods i 1790'erne. Også bygningerne lod han istandsætte, og 1806 gav L. M. Vedel en livfuld beskrivelse af det gamle »Herresæde med antiqve Bygninger, hvis takkede Gavle ere som paa Kirketaarnene«. Haven var stor med mange buegange, høje træer, brede alleer og frugter. Gårdens avling, marker og mejerier var fortræffelige, og ypperlige heste og et par kostelige hingste viste ejerens kyndighed i stutteriet. Skov var der i overflødighed, og på køkken-skorstenen vedligeholdtes et bestandigt bål af stykker brænde, som to karle måtte indslæbe, thi de gav sig ej stunder at splintre eller save det. L. M. Vedel var præst og topografisk forfatter og i øvrigt ikke i familie med Kærsgaards ejere.

Efter en bestemmelse, som Jacob Vedel i 1797 havde truffet med sin hustru, skulle sønnen *Andreas Claus Vedel* arve Kærsgaard, og han tiltrådte godset efter faderens død 1807. Han, der blev adopteret af kammerherre Heinen til Fraugdegaard og 1826 adlet under navnet *Wedel-Heinen*, nedrev det gamle Kærsgaards bygninger og opførte 1815-17 den nuværende meget smukke og statelige hovedbygning. Den pengekrise, der netop da satte ind, ødelagde imidlertid hans formue, så han 1829 måtte lade statskassen overtage Kærsgaard. Den solgte 1832 Kærsgaard for 128.000 rdl. til forpagter *Johan Theodor Petersen*, der bortsolgte en del af godset og 1851 mageskiftede Kærsgaard mod Løgismose til *Christen Hansen*, hvis enke 1872 solgte den til kammerherre, lensgreve *F. L. V. Ahlefeldt-Laurvig* til grevskabet Tranekær. Skødet blev dog udstedt til sønnen grev *F. L. V. Ahlefeldt-Laurvig*, der på grund af sit ægteskab med arvingen til baroniet Lehn (Hvidkilde) 1905 antog navnet *Ahlefeldt-Laurvig-Lehn*. Efter hans død 1909 arvede hans sønner gården i fællesskab, men i 1913 blev grev *Julius Ahlefeldt-Laurvig* enecjer. Han solgte 1931 gården til ritmester *G. A. F. Clauson-Kaas*, der her, i overensstemmelse med går-

ODENSE AMT

dens traditioner, indrettede et stort fuldblodsstutteri, som bestod også efter, at Kærsgaard i 1938 var solgt til A/S Klampenborg Væddeløbsbane, og af dette igen i 1941 solgtes til civilingeniør M. P. Pedersen. I 1963 købte godsejer *Christoffer Henri Hage* Kærsgaard, der nu har et tilliggende på 680 tdr. ld., hvoraf 430 tdr. ld. er ager.

SVEND LARSEN

EJERE

Henrik Knudsen Gyldenstjerne
1499 Peder Bille
1555 Steen Knudsen Bille

1635 Steen Eriksen Bille

1675 Anna Trolle (Bille)

1723 Chr. Fr. Gersdorff
1770 Jacob Vedel
1807 A. C. Vedel (Wedel-Heinen)
1829 Staten
1832 J. Th. Petersen
1851 Chr. Hansen
1872 F. L. V. Ahlefeldt-Laurvig
1931 - 63 Forskellige ejere
1963 Ch. H. Hage

BYGNINGER

1569 Bindingsværksfløj opført

1657 To grundmurede fløje opført

1714 En fjerde fløj opført i
bindingsværk

Bygningerne istandsat
1815 - 17 Hovedbygningen opført

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Elvedgaard

Veflinge sogn, Skovby herred, Odense amt

Elvedgaard er den lærde historiker Vedel Simonsens hjem og danner ligesom et centrum både for hans liv og hans historiske virksomhed, der navnlig har sat rige frugter i omfattende og grundige beskrivelser af Elvedgaards omegn og dennes historie. Af forskellige omstændigheder slutter han, at sognets nordlige del, hvor Elvedgaard ligger, og hvor overfladen til langt op i tiden rimeligvis har været dækket af vand, først er blevet beboet, da der på dette sted blev anlagt en slags landevej, måske først under kong Valdemar den Store.

Benyttelsen af denne samfærdselsvej skulle da atter have foranlediget anlæggelsen af et klosterhospits, der ifølge Vedel Simonsens mening måske kan have været den første oprindelse til Elvedgaard, hvis bygninger da skal have ligget norden for Mølle dammen.

Denne antagelse og det sagn, der ligger til grund herfor, har i den

nyeste tid vist sig at have nogen tilknytning til virkeligheden, idet man har fået kendskab til et pavebrev af 13. december 1475, der udtaler, at hr. Frederik Barsebek og hustru Beke fra Odense stift ønsker at oprette og bygge et hus for brødrene af karteuserordenen på et sted eller en gård, som ifølge landets sprog benævnes eluit, et hus med kirke, dormitorium, kirkegård, kloster, klokketårn, klokker, haver og urtegård og andre nødvendige tilbehør til gave og ophold for de brødre, som for tiden bor i dette hus, og vil tillægge det flere fiskedamme og skove, enge og agre, og, efter at det er bygget, berige huset med andre rørlige og urørlige goder, nemlig kalke, kapsler og altersager. Det overdrages Marinus de Fregeno, pavelig nuntius, at oprette klosteret og dertil at indkalde munke fra klostrene i Rostock og Ahrensböck.

Heraf fremgår ikke med sikkerhed, at det udtalte ønske er blevet virkeliggjort; tværtimod er det vel mest sandsynligt, at Frederik Barsebek aldrig har fået gennemført sin plan, da denne ellers uden tvivl måtte have sat tydeligere spor end løse sagn og enkelte gamle stednavne, der tilmed hentyder til nonner og ikke til munke.

Hovedgården Elved er anlagt i det sydvestre hjørne af en mose, der omgiver den største del af dens nuværende skove. Der er overvejende sandsynlighed for, at den omkring år 1400 har tilhørt den holstenske adelsmand, hr. Tidike Heest, der nævnes nogle gange i forbindelse med gods i Skovby herred, og som var farfader til den *Hartvig Heest*, der 1436 skriver sig »af Ølwedæ«, og som er den første med sikkerhed kendte ejer.

Efter at Elved senere har tilhørt en anden holstener, den ovennævnte hr. *Frederik Barsebek*, nævner fru *Kirstine Rosenkrantz*, Jørgen Ruds enke, 1509 »Ylwedh« som en af sine gårde, og den forblev lang tid derefter i hendes efterkommeres eje.

Der er bevaret en fortegnelse over noget inventar, som hendes datter, Anne Rud, Henrik Krummediges hustru, arvede på Elved efter sin broder, Henrik, men det var dog disses søster, *Sophie Rud*, der blev gårdens endelige ejer. Hun havde med sin første mand, hr. Tyge Brahe, to sønner, Jørgen og Otte, og med sin anden mand, Erik Madsen Bølle, to døtre, hvis mænd, Christoffer Gjøe og Jesper Krafse, efter hendes død i 1555 trættede med Braherne om gården, som disse,

Indkørselen til ladegården (fot. Niels Elswing).

ligesom i sin tid faderen, kun ville overtage for en taksation af 10 pund korn, medens modparten anså den for værdifuldere og krævede fyldestgørelse for deres hustruers søsterparter og mente, at Braherne ikke burde have »mere gods til gården end ugedagsmændene og hvis gods, som der hos i sognet ligger«, og at de alle burde have deres part i det øvrige fynske gods.

Ved rettertingsdommen blev Elved tilkendt Braherne, der dog efter 12 samfrænders udsagn skulle fyldestgøre deres søskende for deres part både i ejendom og bygning, og af godset skulle de have det nærmest omliggende, så vidt deres lod kunne strække sig, og overlade medarvingerne andet gods af samme arv.

De to brødre Brahe var meget ansete og velstående mænd, der sad inde med betydelige forleninger; *Jørgen Brahe* var således en tid lensmand på Odensegaard, Rugaard og Sankt Hans Kloster i Odense. Han var gift med Peder Oxes søster, Inger Oxe, han opdrog sin brodersøn, den berømte astronom, Tyge Brahe, i sit hus og døde barnløs 1565.

Otte Brahe ejede Knudstrup i Skåne, var rigsråd og gift med Beate Clausdatter Bille. Han døde 1571 og fik gennem sine mange børn en

rig efterslægt blandt landets berømteste adelsætter. Allerede hans stiftader havde haft 12 af kronens gårde i Veflinge by i forlening og senere i pant, og 9 af disse erhvervede Otte Brahe i 1563 ved et mægler. I Veflinge kirke ses på prædikestolen Otte Brahes og hans hustrus våben, cifre og årstallet 1572. Den ene af hans sønner, *Axel Brahe*, som var født på Knudstrup 1550, arvede Elved, og hans navn er i særlig grad knyttet til denne gård, som var hans hovedejendom og lå i umiddelbar nærhed af hans embedsboliger som lensmand på Rugaard, Odensegaard og Dalum Kloster, og i hvis sognekirke han 1591 »i sin velmagt« lod forfærdige en ejendommelig ligsten, der viser ham og hans to hustruer, Mette Gjõe og Kirsten Hardenberg som benrade og i liglagen. Alterstagerne er mærkede med bogstaverne A. B. og M. G. og våbenerne Brahe og Gjõe. I sin ungdom havde Axel Brahe været en del i fremmed tjeneste, og efter at være blevet rigsråd, varetog han adskillige af de mest ansvarsfulde hverv inden for landets styrelse, bl. a. var han i 1606 statholder på Fyn under kongens Englandsrejse, og senere en af de fire danske underhandlere ved freden i Knærød. Han skal 1590 have ombygget Elved, hvor også hans farmoder i 1532 foretog byggearbejder, men om bygningens udseende haves ingen efterretning udover, at hovedfløjen lå mod syd. Udenfor den strakte Dyrehaven sig både over Dyrehavemarken og Thekildemarken og udmærkede sig særlig ved det i tre kroner udskårne takstræ, der i 1760 endnu var 15 - 16 alen højt og havde en 3 alen høj stamme, der i omkreds var 4 alen tyk. Det er dog nu forsvundet, ligesom stedets anden mærkværdighed, en af andemad, alle slags grøde og forrådnede blade dannet drivø eller flydende ø af anselig størrelse og med små træer på, der drev om i mølledammen. Axel Brahe stiftede for trængende i Veflinge og Vierne et endnu bestående legat, hvis hovedstol oprindeligt blev stående i Elved ; men da renterne i 14 år efter hans død ikke var blevet betalt, skænkede hans arvinger af andet ægteskab to bøndergårde til fyldestgørelse af hans hensigt.

Axel Brahe døde 1616 på Dalum Kloster, og af hans børn nævnes Otte og Birgitte som ejere af Elved, men det var datteren Anne, *Eiler Qvitzows* hustru (død 1663), der blev den egentlige ejer. Fru Anne havde 1647 pantsat gården til sin søstersøn, Gunde Rosenkrantz til Skaføgaard, søn af den lærde Holger, som 1650 solgte Elved til *Hen-*

Hovedbygningen med voldgraven (fot. Niels Elswing).

rik *Gyldenstjerne*, hvis datter *Margrethe* ejede *Skovsbo* og var gift med *Niels Lykke* til *Harrested*, der i 1681 måtte pantsætte hovedgården for 520 rdl. til en mand ved navn *Mathias Broberg*.

I den følgende periode er der sket store forandringer med gårdens tilliggende af bøndergods, som i 1664 var 299 tdr. htk., men i 1688 kun 7 gårde med 47 tdr. htk., så der i 1692 blev givet *Niels Lykkes* svigersøn, *Jens Clausen Dyre*, 2 års skattefrihed til at komplettere godset, hvad der lykkedes, så at det 1710 udgjorde 205 tdr. htk. I matrikel af 1688 anføres, at skoven takseres til 70 svins olden, og at der sønden for gården er en humlehave, østen derfor en frugthave, mod nord lyst- og køkkenhave og vest og syd for gården 7 fiskedamme, hvoraf de 4 er ganske tilgroede og udtørrede. Der fandtes intet tørveskær, men nødtørftig ildebrændsel af skoven.

I begyndelsen af det 18. århundrede gik *Elvedgaard* ud af den gamle danske adels eje. Efter *Jens Dyres* død bragte datteren *Edel* 1701 gården til sin mand oberstløjtnant *Henrik Juel*, der 1712 faldt i slaget ved *Gadebusch*. Hendes anden mand, etatsråd *Henrik Leopold von Schindel*, solgte i 1719 gården til oberst *Ulrik Frederik Brüggemann*, der

havde haft kommando i Norge og var gift med en norsk dame, Anna Stockfleth, hvorfor de almindeligt omtales som »det norske herskab«. Elvedgaards hovedbygning var i så dårlig forfatning, at obersten straks bestemte sig til at ombygge den, hvorfor han tog bolig på det nærliggende Haugaard i Vigerslev sogn og anlagde et teglværk, som fik et ret stort omfang og senere brændte både mursten og tagsten, foruden at der også brændtes kalk. Den nye bygning bestod af tre fløje med tegltag. Den grundmurede hovedfløj mod øst havde en etage med kvist, sidefløjene var af bindingsværk. For enderne af disse stod der to fritstående, firkantede toetages tårne på fire fag, som mulig har stået fra gamle dage som beskyttelse for vindebroen. Midt på hovedfløjen, der endnu står nogenlunde uforandret, fører en stentrappe op til hovedindgangen, hvorover der sidder en sten med Brüggemanns og Stockfleths våben og følgende inskription:

»An. 1721 har Obriste Ulrich Friderich von Brüggemann und seine libe Frau Anna v. Stochflet dises Haus fon Grunde gebaut«. Borggården lukkedes mod vest af en med skydehuller forsynet brandmur, der senere erstattedes af to teglhængte halvtagshuse, der atter i året 1800 måtte give plads for et stakit.

I året 1800 lod Claus Vedel Simonsen de to tårnes øverste etager nedtage og forenede deres underste etager med de tilsvarende fløje af hovedbygningen. Bygningen har derefter formodentlig stået nogenlunde uforandret, indtil gehejmeråd Wedel-Heinen i begyndelsen af 1860'erne nedrev fløjene og genopbyggede dem af grundmur, medens han påsatte de takkede gavle og to sidekviste på hovedfløjens have-side. Han opførte havetrappen og gipsede bjælkelofferne i salen og spisestuen; han plantede lindetræerne i gården og opførte kostald og svinesti. Bag den omtalte brandmur førte i Brüggemanns tid en vindebro over graven, der på dette sted blev opfyldt af den næste ejer, som mellem fløjene plantede en række linde, der senere stod med klippede kroner. Opkørselen kaldtes endnu i mands minde vindebroen, skønt der hverken var bro eller grav. I gamle dage skal der ved den indre ende af vindebroen have stået en muret port med tårn, hvis spir man har fundet i gravene ved disses opmudring. Porten var dog formentlig allerede nedbrudt i svenskekrigen.

Efter Brüggemanns død 1735 ejede enken gården, og hun indrettede

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

som skoledistriktets største lodsejer Veflinge skole ; hun fordelte jorderne således mellem sine gårdmænd i Veflinge, at alle gårde blev lige store, nemlig på 6 tdr. 7 sk. htk. Da fru Brüggemann var meget forældet, solgte hun i 1745 for 36.580 rdl. gård og gods til provst *Claus Vedel*, sognepræst i Munkebo, som var en direkte efterkommer af historikeren Anders Sørensen Vedel. Han døde kort efter, og hans unge enke, *Anna Elisabeth Amalie Berg*, med hvem han havde en søn, den senere krigsråd Jacob Vedel til Kærsgaard og Holsegaard, ægtede en af sine kreditorer, borgmester i Odense, landsdommer og senere justitsråd Bonde Simonsen, der var husmandssøn fra nabosognet Hårslev. Med ham havde hun også en søn, der blev opkaldt efter hendes første mand, hvorved navneforbindelsen Vedel Simonsen fremstod. Justitsråden købte en del gods, bl. a. på en auktion noget af kronen, for til »Guds Ære og Familiens Konservation« at realisere sin tanke om oprettelsen af Elvedgaard til stamhus, hvad der hindredes ved hans død 1765. Atter sad der en enke som ejer af gården. Justitsrådinden, der skildres som en meget jævn, blid og rolig kvinde, var gavmild mod de fattige og stærkt optaget af sine mange pligter både

*Indgangsdøren
med
årstallet 1721
og tavle
med Brügge-
manns og
Stockfledts
våben
(fot. Holt &
Madsen).*

med husførelsen og med gårdens drift, som hun selv forestod. Hun foretog reparationer på avlsbygningerne, lagde nye lofter i begge stuehusets fløje og byggede broer til »lille Have«, det af grave omgivne areal nordøst for huset. Hun oprettede Trefoldigheds hospital i Veflinge, og en del af bøndergodsets udskiftning foregik i hendes tid og fortsattes af den næste ejer.

Sønnen, den senere kancelliråd *Claus Vedel Simonsen*, blev gift med en datter af krigsråd Schebye på Østrupgaard (nu Østruplund) og flyttede ind i sydfløjen på Elvedgaard, medens moderen beboede den øvrige del af huset, hvor der til venstre for nordfløjens indgang var køkken; til højre lå fruerstuen, der var lang og smal med mørkeblåt betræk på væggen. Fra et af vinduerne så man ud til volden og den af

*Ligsten fra
1591 i Vellinge
kirke over
Axel Brahe
(† 1616)
og hans to
hustruer Mette
Gjøe († 1584)
og Kirsten
Hardenberg
(Natio-
nalmuseet).*

grave omgivne lysthave, hvori var anbragt »9 postamenter eller træ-
dukker og 9 af brædder udskårne og kolorerede billeder«.

I den nuværende spisestue, der går helt igennem hovedfløjen med
vinduer både mod øst og vest, var den store dagligstue, hvis vægge
var dekorerede med jagtskener på perlefarvet grund. Her stod en to-
etages kakkellovn med kobbertromle og tud, sikkert den samme smukke
ovn med rigsvåben og Christian VI's navnetræk, der endnu findes i
dette værelse i en niche, der er prydet med rokokoslyngninger og bog-
staverne C. W. og A. M. Fra dette rum fører en dør ind til den nu-
værende havestue, der dengang var fadebur, og en anden til forstuen,
hvorfra man kommer ind i salen, der med sine 3 vinduer mod øst og
3 mod vest er et stort og lyst rum. Den var dengang tapetseret med

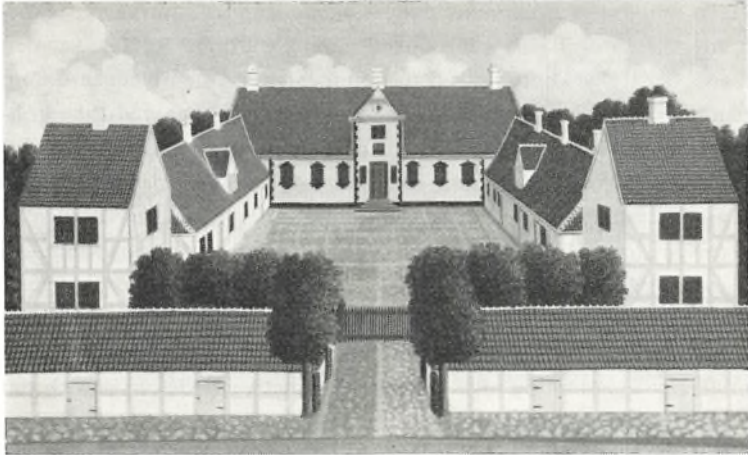
violet fløjlspapir med indtrykte guldblomster, og på dørene var der malet store blomsterkurve. På den sydlige væg var der en stor kamin mellem to store dragkister. Hinsides salen var der, som nu, to gæstekamre, hvoraf det ene havde været »salig herrens eget kammer«, hvortil der havde været indgang fra den sydlige sidefløj. Under den næste ejer omtales værelsernes ejendommelige malede dekorationer ; bl. a. var der over sovekammerdøren som troskabs symbol en puddelhund og over døren til folkestue og køkken, sladderagtigheds symbol, en papegøje.

Ved moderens død i 1780 blev kancelliråden ejer af gården. Bøndergodset, der udgjorde 284 tdr. htk., solgte han på 2 gårde nær, særlig i årene 1798 - 1800, til fæsterne til en pris af 3 - 400 rdl. pr. tdr. htk. Han bortsolgte også 30 tdr. htk. af hovedgårdens marker, hvorved bl. a. godsets 25 jordløse huse hver fik et tilliggende af 4 tdr. ld., men gårdens tilliggende gik herved ned fra 52 til 22 tdr. htk.

Den 20. december 1780 fødtes kancellirådens søn, Lauritz Schebye Vedel Simonsen, der skildrer faderen som en udsædvanlig god og opofrende mand, der dog var pirrelig og hidsig. Han havde »en stor og ubegrænset lyst for lektüre«, og ved sine studier og læsning har han uden tvivl lagt grunden til de historiske og filosofiske interesser, der senere i så høj grad besjælede sønnen, som — opvokset i dette stille, ensomme hjem mellem faderens lærdom og bøger og under moderens stærke religiøse påvirkning — udviklede sig til en indadvendt, spekulativ natur. I barnestuen var han blevet fortrolig med sagnenes, eventyrets og folkevisernes rige verden, der livet igennem fandt dyb genlyd i hans modtagelige sind, der med begejstring var opladt for romantikken og for naturens skønhed.

Med den største iver syslede han med landets og folkets historie, og han har efterladt sig en meget anselig række skrifter, der navnlig grupperer sig om tre perioder. De første omhandler den mere almindelige historie ; efter dernæst at have udgivet en del digterværker, afsluttede han sin produktion med adskillige bredt anlagte og meget udførligt udarbejdede, som materialsamlinger særdeles værdifulde, monografier, dels om personer (Jørgen Brahe, Eske Brock, slægten Rud), dels om herregårde og disses omgivelser (Elvedgaard, Rugaard, Hagenskov).

I 1807 havde Vedel Simonsen ægtet en datter af parykmager Kragh

Elvedgaard før 1800. Gouache i Nationalmuseet.

i København, fra hvem han dog allerede i 1814 separeredes. Deres eneste søn levede hos sin fader på Elvedgaard, men tog sig af dage i 1824, så huslige sorger har stærkt forøget Vedel Simonsens tungsind.

Da kancelliråden døde 1832, arvede L. S. Vedel Simonsen sin fædernegård, som han elskede med en inderlig, næsten sværmerisk kærlighed, og i hvis idylliske natur han fordybede sig, søgende trøst og opmuntring ved at fremdrage egnens rige minder og ved at forskønne haven, som forsynedes med et tempel og adskillige mindestøtter af træ med versificerede, af ham selv forfattede, inskriptioner. Disse støtter er på grund af det forgængelige materiale alle senere forsvundne.

Vedel Simonsen oprettede Anna Mariæ stiftelsen og et legat til skolepræmier og skolebiblioteker. Han var dr. med., æresdoktor i filosofi, havde vundet to guldmedaljer for afhandlinger og døde som konferensråd den 12. juli 1858 på sit kære Elvedgaard, som han testamenterede til en sønnesøn af hans bedstemoder i hendes 1. ægteskab og fuldbyrdede derved gennem sin sidste vilje en historisk retfærdighed ved at lade gården overgå til en efterkommer af den provst Vedel, der havde bragt den til familien.

Provstens sønnesøn, Andreas Claus Vedel, adledes 1826 med sin stiftfader, kammerherre v. Heinens våben og navnet *Wedel-Heinen*.

Hans søn, *Julius Christian Frederik Wedel-Heinen*, der var gehejmekonferensråd og hofchef hos enkedronning Caroline Amalie, var den mand, der ifølge konferensrådets testamente tiltrådte Elvedgaard, som han dog kun beboede en mindre del af året, indtil han ved enkedronningens død 1881 tog fast ophold på gården, hvor han levede indtil sin død 1887, hvorefter hans enke, Bertha Wedel-Heinen, født komtesse Petersdorff, ejede gården til sin død 1895. Senere ejedes den af deres fire døtre, stiftsdamerne i Vallø, frøkenerne *Anna*, *Mathilde*, *Amalie* og *Frederikke Wedel-Heinen*. Da frøken Amalie Wedel-Heinen var hofdame hos enkedronningen, beboedes gården af de tre andre søstre, der med stor dygtighed og interesse administrerede den gamle minderige ejendom og med den største pietet værnede om den og om Vedel Simonsens minde.

I sommeren 1918 er der på foranledning af Historisk Samfund for Odense og Assens amter, tæt uden for gården ved den offentlige vej, rejst en stor natursten til minde om historikeren Vedel Simonsen.

Frøkenerne Wedel-Heinen var besjælede af ønsket om, at Elvedgaard kunne bevares i slægten, hvad der også havde været Vedel Simonsens ønske, og i overensstemmelse hermed bestemte de, at ejendommen skulle overgå til deres broder, kaptajn Emil Wedel-Heinens fire sønner, hvoraf den næstældste, *Preben Gregers Carl Wedel-Heinen*, i 1934 overtog gården.

Under avlsgården drives ca. 187 tdr. ld. ager og 10 tdr. ld. eng og mose, deri indbefattet den omkring år 1900 nedlagte fæstegård Høved mølle. Siden 1947 har Elvedgaard været drevet uden besætning — $\frac{2}{3}$ af arealet anvendes til kornavl, $\frac{1}{3}$ til frøavl. Avlsbygningerne brændte i efteråret 1915 og blev genopført af grundmur, okret med rødt teglstenstag. Efter at bl. a. den tidligere godsforvalterbolig Marienro er bortsolgt, hører der nu kun et fæstehus og nogle få tjenestehuse til godset. Skovene, der er beliggende nord for gården, har en samlet størrelse af ca. 100 tdr. ld. ; terrænet fladt med enkelte mindre moser. Den nuværende træbestand er hovedsagelig dels bøg iblandet ask og ær på omtrent det halve areal, og dels ren rødgran. Omkring midten af forrige århundrede, da skoven kom under forstmæssig behandling, var hele arealet undtagen moserne dækket med meget gammel bøgeskov eller eg med hassel.

Spisestue (fot. Niels Elswing).

Elvedgaard ligger ved sydgrænsen af den vidtstrakte og frodige nordfynske slette, som mod nord og nordøst — med Hårslev, Sørslev og Veflinge kirker, i forgrunden — breder sig så langt øjet kan nå, lige til Bogense og Kattégat, og først ved Gyldensteen brydes ensformigheden af sammenhængende skove. Imod de andre verdenshjørner frembyder landskabet ikke heller megen afveksling, men det er dog lidt mere kuperet, og man ser omkring Rugaards Landevej en del småskove og den ret store Morudskov.

Omgængen er påfaldende fattig på landskabelige skønheder, men så meget mere tiltalende og opmuntrende virker derfor Elvedgaard, der ligger som en venlig oase med sin smukke skov og den stemningsfulde gamle have, der gennemskæres af kanaler og grave, hvori gården spejler sine gule mure og det røde tag. Og inde i huset mødes man mellem familieportrætter og gode, gamle møbler af den solide hygge fra vore bedsteforældres tid, hvor hver ting har sin historie, og hvor vægge, borde, kister og skabe er fulde af gamle arvestykker, som vidner højt om både de henfarne slægters kultur og skønhedssans og om de

ODENSE AMT

senere slægters ærbødighed for traditionen. Den ånd, der også har præget de sidste slægtled på gården, er den samme, som Vedel Simonsen så smukt har givet udtryk i det digt, der står foran i et af bindene om Elvedgaards historie:

Det er en ganske egen Sag
at eie Fædres Bolig;
thi Slægtens Aander Nat og Dag
omsvæve den saa trolig.
Den Mand, der fremmed Arne faaer,
er halv om halv kun Leier;
det sande Hjem først den Mand naaer,
der Fædres Arne eier.

H. BERNER SCHILDEN HOLSTEN

EJERE

1436 Hartvig Hcest
ca. 1475 Frederik Barsebek
1509 Kirsten Rosenkrantz
Sophie Rud (Brahe)
1555 Jørgen og Otte Brahe
1571 Axel Brahe
1616 Eiler Qvitzow

1650 Henrik Gyldenstjerne
1654 Niels Lykke
1683 Jens Clausen Dyre
1701 Henrik Juel
1714 H. L. v. Schindel
1719 U. Fr. Brüggemann

1745 C. Vedel
1748 Anna Elisabeth Amalie Berg
(Simonsen)

1780 C. Vedel Simonsen

1858 J. Chr. F. Wedel-Heinen

1895 Søstrene Wedel-Heinen

1934 P. G. C. Wedel-Heinen

BYGNINGER

1532 Byggearbejder

1590 Hovedbygningen ombygget

1721 Trefløjet hovedbygning med to
bindingsværkstårne og spærre-
mur opført

Ladegården istandsat, stuehuset
repareret

1800 Tårmene ombygget

1860'erne Sidefløjene fornyet i
grundmur og midterfløjen
ændret
1915 Avlsgården genopført efter
brand

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Grøftebjerg

Vissenbjerg sogn, Odense herred, Odense amt

På en mark nord for det nuværende Grøftebjerg ligger et middelalderligt voldsted, Gamle-Grøftebjerg, med tydelige spor af, at det i sin tid har været omgivet af grave. Her må det ældste Grøftebjerg have haft sin plads. Men hvor gammel gården er, vides ikke. I det bevarede kildemateriale nævnes den første gang i 1500, da Jes Michelsen (Jens Mikkelsen) i »Grefftebyere« optræder i en tingsvidnesag på Vissenbjerg birketing. Måske hørte gården allerede dengang under *kronen*; det gjorde den i hvert fald i 1521, da Christiern II forlenede kronens gård »Grettebøllegaard« i Vissenbjerg sogn til Mattis Jenssøn (Mads Jensen) på hans, hustrus og børns levetid. Senere havde sønnen Niels Madsen gården i forlening eller fæste og efter hans død Laurits Jespersen, der ægtede Niels Madsens enke, og af lensmanden på Odense-

gaard, Jørgen Marsvin, fik fæstebrev på Grøftebjerg mod at give 100 daler i indfæstning.

Allerede 1579 havde Frederik II ligget i forhandling med fru Ged-ske Brockenhuus, enke efter Erik Bille til Lindved, om et mageskifte, der bl. a. skulle omfatte Grøftebjerg; ved mageskiftets afslutning i 1580 fik hun dog ikke denne gård. Men få år efter, i 1583, fik jomfruerne Magdalene og Margrethe Emmiksen af kongen overdraget Vissenbjerg birk som afgiftsfrit len på livstid, og som hovedsæde fik de Grøftebjerg, hvor de siden boede. De to søstre Emmiksen var døtre af Anders Emmiksen til Steensgaard ved Fåborg; deres broder var den »onde« Otte Emmiksen til Steensgaard, og selv skal de heller ikke just have været kendt for det gode. Margrethe Emmiksen døde i 1585, og i 1591 ægtede den da omtrent 70-årige Magdalene den kun 30 år gamle Erik Bille til Kærsgaard. Hun døde i 1598 og blev ligesom søsteren begravet i Vissenbjerg kirke.

Efter Magdalene Emmiksens død blev Vissenbjerg birk med Grøftebjerg overdraget i forlening til lensmanden på Rugaard, Carl Bryske til Margaard, og såvel birket som gården hørte siden under Rugaards len indtil 1662. I 1599 fik Carl Bryske af kongen ordre til at lade Grøftebjerg nedbryde og flytte bygningerne hen på Rugaard, hvor han igen skulle lade dem opsætte med så ringe bekostning som muligt; endvidere skulle han sørge for, at der igen blev sat bønder på Grøftebjerg (altså ligesom før 1583), og lade dem sætte for en passende landgilde. Hvordan den således nedbrudte gård har set ud, ved vi ikke, men den har sikkert ligget på det ovennævnte voldsted og været omgivet af grave, og sandsynligvis har det været en bindingsværksbygning.

For at råde bod på statsfinansernes elendige tilstand i årene efter svenskekrigene blev store dele af kronens gods afhændet til kreditorerne. Blandt disse var den fynske landsdommer *Jens Lassen*, der til dækning for sine fordringer i 1662 fik skøde på Dalum Kloster og meget andet fynsk gods, deriblandt fæste-helgården Grøftebjerg med tilhørende skov. I matriklen 1664 er gårdens hartkorn beregnet til lidt over 23 tønder samt skov til 40 svins olden, og den til gården hørende vandmølle er skyldsæt for 2 pd. mel (4 tdr.). Ved matriklen af 1688 blev gården ansat til omtrent 18 tdr. htk. ager og eng og skovskyld omtrent 1 tdr. 3 skp. Gården var bortfæstet, og Jens Lassen har næppe

boet her. Han døde i 1706, og i 1723 solgte hans døtre og arvinger Abel Cathrine Lassen, enke efter oberst Kleppinck, og jomfru Anne Margrethe Lassen eller Lasson (kendt som forfatterinde af romanen »Den beklædte Sandhed«) en mængde gods til *kronen*, ialt 180 tdr. htk., deriblandt Grøftebjerg med tilhørende mølle. Gården blev nu lagt ind under det fynske ryttergods, og der blev på dens grund opført et hus til officersbolig.

Ved ryttergodsets salg i 1764 blev Grøftebjerg gård og mølle »der kun er tilladt at male for gårdens beboer alene og ej for andre« samt officershuset solgt på auktion til justitsråd *Christian Haman Dreyer*. Den nye ejer var født i Odense 1727 som søn af købmand Jens Hansen Dreyer (senere ejer af Raschenberg, det nuværende Juelsberg) og fik borgerskab som købmand i Odense 1752, men opsagde det i december 1769, da han »har besluttet til førstkommende påske at nedlægge sin handel og udflytte på landet og der forblive om sommeren«. Han bosatte sig dog ikke på Grøftebjerg, som han bortforpagtede, men på Ellegaard i Pårup sogn, og han ejede desuden hele Elmelund by i Sanderum sogn. Han kom åbenbart snart i økonomiske vanskeligheder, thi i 1773 måtte han pantsætte sine ejendomme til provst *Mathias Winther* i Ørbæk, og i 1777 købte provsten på tvangsauktion de Dreyerske ejendomme, deriblandt Grøftebjerg gård og mølle. Justitsråd Dreyer døde 1787.

Provst Winther opførte på Grøftebjergs jorder en ny gård, Gammellund, til sønnen Rasmus Winther. Det gamle Grøftebjerg med godt 6 tdr. htk. solgte provsten i 1783, og i 1788 solgte han Gammellund med Grøftebjerg mølle og teglværk og godt 9 tdr. htk. til Chr. Fred. Heilmann, der atter i 1799 solgte ejendommen til landsdommer Hans Koefoed. Også efter 1788 blev Rasmus Winther åbenbart boende på Gammellund; i 1798 købte han Grøftebjerg, der siden 1783 flere gange havde skiftet ejer (1783 - 86 Mads Pedersen, 1786 - 93 Hans Jørgensen, 1793 - 98 Christian Voigt), men allerede 1799 solgte han gården til landsdommer *Hans Koefoed*.

Med ham begynder en ny æra i Grøftebjergs historie. Efter i 1796 at være blevet ejer af Vissenbjerg kirke erhvervede han, som nævnt, i 1799 Gammellund og Grøftebjerg, tilkøbte flere mindre naboparceller og oprettede gården Ny Grøftebjerg, hvor han omkring 1810 opførte

den endnu eksisterende hovedbygning, en én-etages grundmuret bygning i klassicistisk stil med gennemgående kvist og en frontispice, der efter en gammel tegning af maleren Niels Ringe at dømme oprindeligt havde en pudsig hætteformet facon; nu er frontispicen regelret trekantet.

Også efter i 1811 at være blevet stiftamtmand i Ribe beholdt Koefoed i en række år Grøftebjerg, men i 1820 blev han nødsaget til at lade den gå til auktion. Køberen var den fremragende forstmand *J. C. V. Oppermann*, i mange år skovrider på Brahetrolleborg. Oppermann forblev boende på sin skovridergård Ditlevlyst, og i 1829 solgte han Grøftebjerg til to brødre Møller (fra Eilskovs mølle). De overtog også gården, men nåede ikke at få skøde, inden de overdrog deres rettigheder til den unge forvalter på Langesø *Hans Henrik Kjerumgaard Hammerich*, der så i 1832 fik skøde af Oppermann. Den nye ejer var søn af en farver i Fåborg og født 1810; hans hustru, Frederikke Elise Ortmann, var datter af distriktslæge i Fåborg, Frederik Ortmann. Hammerich ejede og drev selv Grøftebjerg til sin død i 1851. Efter at have mistet sin hustru og en lille søn indsatte han kort før sin død 1851 sin husbestyrerinde jomfru Vilhelmine Hasselriis til sin universalarving, idet han udtalte ønsket om, at hun snarest ville sælge Grøftebjerg »og flytte et sted hen, hvor hun kunne gøre sig livet så behageligt og hyggeligt som muligt, samt udøve godgørelse, hvor hun vidste, at testator ville have gjort det«. Jomfru Hasselriis solgte da også allerede i 1851 gården til Henrik Berg, der da var forvalter på Skovsbo. Salget omfattede Ny Grøftebjerg med Grøftebjerg vandmølle, Gammellund, Gl. Grøftebjerg og det på Ny Grøftebjerg opførte teglværk, i alt omtrent 21 tdr. htk. ager og eng og skovskyld 1 td. 4 skp. Købesummen var 46.000 rdl. Fra nu af skiftede Grøftebjerg meget hyppigt ejer. 1853 solgte Berg gården til en københavnsk grosserer Abr. Meyer, der 1854 transportererede sine rettigheder til oliemøller F. W. Schytte fra Horsens; denne fik i 1855 skøde på Grøftebjerg, men allerede i 1857 solgte han gården til Sigismund Wolff Vest de Mylius til Rønningesøgaard for 99.000 rdl. Kammerherre Mylius solgte i 1865 Grøftebjerg til forvalter *Hans Peter Langkilde* for 62.000 rdl. Kort efter Langkildes overtagelse blev Grøftebjerg ramt af en stor katastrofe, idet den af Koefoed opførte firlængede avlsgård, der lå lige

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

for hovedbygningen, den 22. juli 1865 gik op i luer. Nye avlsbygninger blev opført på den nuværende plads, lidt neden for hovedbygningens sydlige gavl, hvorved hovedbygningen kom til at ligge mere frit. Heller ikke Langkilde blev længe på Grøftebjerg. Efter allerede i 1865 at have frasolgt vandmøllen afhændede han i 1867 ved mageskifte selve gården til proprietær L. Rasmussen, Edelsminde ved Svendborg. De følgende ejere var P. Schwensen 1874 - 79, A. S. E. Hoffgaard 1879 - 90, Poul Christian Christensen 1890 - 97, A. S. Bornemann Møller 1897 - 1900, hotelejer J. Carl Thomsen fra Århus 1900 - 01, Chr. Pedersen 1901 - 03, Anders Madsen 1903 - 06, Lars H. Plougheld 1906 - 16, C. S. Christensen 1916 - 17, Erik Steensen 1917 - 21, Jens Andersen 1921 - 28, Torben Hansen 1928 - 44, E. Larsen 1944 - 46, Chr. Rødslet 1946 - 47, H. Knudsen 1947 - 49. Den nuværende ejer *J. C. Jespersen* har i 1952 - 56 ladet samtlige avlsbygninger istandsætte og forsyne med nye tage, har bygget en ny svinestald og et nyt maskinhus og udvidet kostalden til det dobbelte. Til gården hører nu kun ca. 12 tdr. htk. Arealet er ca. 150 tdr. ld., og jorderne ligger godt samlet omkring

ODENSE AMT

gården. Den store og smukke have står i umiddelbar forbindelse med den til gården hørende skov. 1964 købte proprietær Jespersen Bakkegaard i Koelbjerg og driver den sammen med Grøftebjerg.

Grøftebjergs hovedbygning blev i marts 1945 fredet i klasse B. Gården ligger på en ca. 110 m høj banke, og der er herfra en vid udsigt.

HARALD HATT

EJERE

ca. 1500 Kronen

1662 Jens Lassen

1723 Kronen

1764 Chr. H. Dreyer

1777 M. Winther

1783 - 99 Forskellige ejere

1799 H. Koefoed

1820 J. C. V. Oppermann

1829 H. H. Kjærumgaard Hammerich

1851 - 65 Forskellige ejere

1865 H. P. Langkilde

1867 - 1949 Forskellige ejere

1949 J. C. Jespersen

BYGNINGER

Voldsted med bindingsværksbygninger (?)

1599 Gården nedbrudt

Officersbolig opført

1810 Hovedbygning og firlænget ladegård opført

1865 Ladegården flyttet efter brand

1952 - 56 Avlsgården istandsat og udvidet

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Erholm

Rørup sogn, Vends herred, Odense amt

Erholm gods omfatter størstedelen af det tidligere stamhus Erholm og Søndergaarde. Hovedsædet, Erholm, ligger højt, synligt i lange afstande, i læ af skove mod nord, med åbne og vide udsigter mod øst og syd over det vestfynske landskab, der er så smukt i sin rige mangfoldighed. Skovklædt og sørig har egnen været i ældre tid. Nu er søerne blevet til grønne og frodige engdrag, og veldyrket agerland har trængt skovene tilbage.

Udsynet er blevet videre derved. Mod øst danner Vissenbjerg Knude en lukkende vold, og mod syd når blikket over Brendeådalene til det skønne landskab mod Frøbjerg Bavnehøj og Brendholt Bjerg.

Erholm har vel sit navn efter ær (løn, ahorn), det træ, som fra gammel tid kaldes det fejreste i skoven. — Det er nok en gammel gård, men den var længe ikke videre betydelig. Det var ikke folk af de mægtigste slægter, der ejede den, det var ingen stor gård — den er først

sent nået ud over den middelalderlige hovedgårds størrelse med et hartkorn på en snes tønder —, de bakkede og stejle jorder var ikke særlig frugtbare eller lette at dyrke, og de samejeforhold, datidens arveregler førte med sig, har ikke virket fremmende på driften. Yderligere havde ejerne i almindelighed deres hovedsæde andetsteds i riget.

I slutningen af 15. århundrede tilhørte Erholm en fynsk linie af Rantzauerne. Fru Inger Clausdatter af denne slægt var gift med Erik Jepsen, og to af deres børn skrev sig til Erholm. Sønnen *Claus Erikson*, der — antagelig efter kongens henstilling 1526 til den danske adel om at antage faste slægtnavne — med en farbroder og en fætter antog navnet *Ravensberg*, var en kendt mand og sikkert en dygtig mand. Han må have været anset for Christiern II's gode mand, var 1522 hovedsmand på Københavns Slot, året efter på Kalundborg. Dette overgav han dog allerede samme år til Frederik I, hvorfor den gamle konges tilhængere kaldte ham Claus Slippeslot. Frederik I var ham gunstig stemt, hædrede ham allerede 1524 med ridderslaget og gav ham forskellige forleninger. I Grevefejden blev hans hovedgård Kindholm brændt, også Haraldsborg, hvormed han var belenet af sin lærde og ansete fætter, biskoppen i Roskilde Lage Urne. Selv blev han i samme fejde på sin hustrus gård Nakkebølle taget til fange af Svendborg bys borgere og tvunget til at love Christiern II (eller grev Christoffer) lydighed. — Den sejrende Christian III var ham også velvillig, han beholdt Haraldsborg, nu som len af kronen, og fik yderligere et par andre, mindre len. 1541 døde han på Erholm. Hans frue Susanne Eilersdatter Bølle giftede sig seks år senere med Jacob Brockenhuus til Damsbo og døde 1569. Der var et par døtre i hendes første ægteskab, hvoraf den ene, Inger Clausdatter, arvede sin faders del i Erholm. Hun ægtede Anders Pedersen Galt til Birkelse og døde som hans enke 1599, ni år efter at hun havde solgt sin del af Erholm til fru *Helvig Hardenberg* til Arreskov (1540 - 99), enke efter Erik Rosenkrantz til Kærstrup (nu Valdemars Slot). — 1595 havde Ditlev Sested af hende lejet Erholm.

Den anden part af gården havde tilhørt Inger Clausdatter Ravensbergs faster Eline Eriksdatter. Hun var gift med Emmike Ottesen eller Emmiksen af den sønderjyske slægt, der fæstnede dette patronymikon som slægtsnavn. De havde en eneste datter, Anne, der arvede mode-

Indkørselen (fot. Niels Elswing).

rens del af Erholm og senest 1545 ægtede Claus Basse af de nye Basser. Begge ligger begravede i Erholms sognekirke, Rørup, hvorfor man kan formode, at de har boet på gården. To af deres døtre, Ellen og Margrethe, fik del i Erholm. De levede i barnløse ægteskaber med to brødre af den fynske slægt Norby, der i sit våben førte en egegren med tre blade. Margrethe Clausdatter Basse var gift med Johan Norby til Tagemosegaard, som døde 1614, året før sin hustru; da var både Ellen og hendes mand Otte Norby til Bonderup forlængst døde.

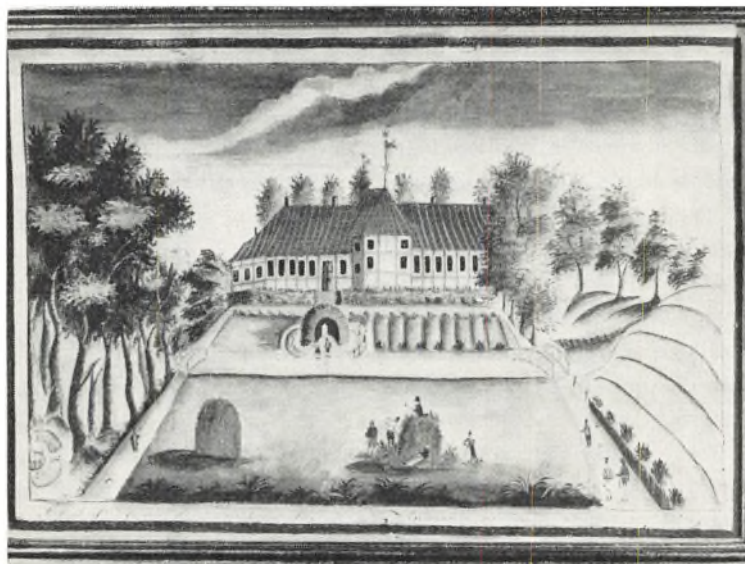
Man ved ikke, hvordan eller hvornår den del af Erholm, som Claus Basses døtre ejede, er kommet i andet eje. Muligvis har fru Helvig Hardenberg købt den. Hun kunne gøre det, da hun var den rigeste frue i Danmark. Men man ved intet, der er en række år, hvor gårdens historie er ganske ukendt.

Torben Gabrielsen Akeleye til Krengerup, der havde været landsdommer i Fyn fra 1618, men 1627 var blevet afskediget fra denne stilling, da han ikke havde villet stadfæste en dom, hvorefter en kvinde, Lamme Heine, skulle straffes på livet, fordi hun efter nævningernes

ODENSE AMT

mening var en trolddjævel, er den næste ejer af Erholm, vi kender. Han døde der 1646 og blev begravet i sognekirken. Hans enke Elisabeth v. Korff besad endnu nogle år gården. Så har hun solgt den, antagelig til den senere så kendte generalmajor *Frederik v. Arenstorff*, gift med Christence Lykke, thi disse skødede 1664 hovedgården Erholm med al sin rette tilliggelse, to-tre bøndergårde, til oberstløjtnant *Paul Ulrich Pestel*. Hovedgårdens takst er i den samtidige matrikel sat til 27 tdr. htk. — Det var tunge tider, disse år efter svenskekrigene, hvori Fyn havde lidt så meget. Oberstløjtnant Pestel har siddet hårdt i det, vel navnlig, da han — efter at gården en tid havde været bortforpagtet — selv drev den. Det endte da også med, at han 1685 så sig nødsaget til at sælge Erholm, idet han i skødet forbeholdt sig og sin hustru, Bodil Madsdatter Ravn, på livstid værelser på gården. Selv døde han ganske kort efter, men enken blev boende der nogle år; så flyttede hun til Assens, hvor hun døde 1701. — Det var en Assensmand, der havde købt Erholm, *Erik Nielsen*, fra 1674 rådmand i Assens, fra 1677 til 1684 amtskriver i Assens og Hindsgavls amter.

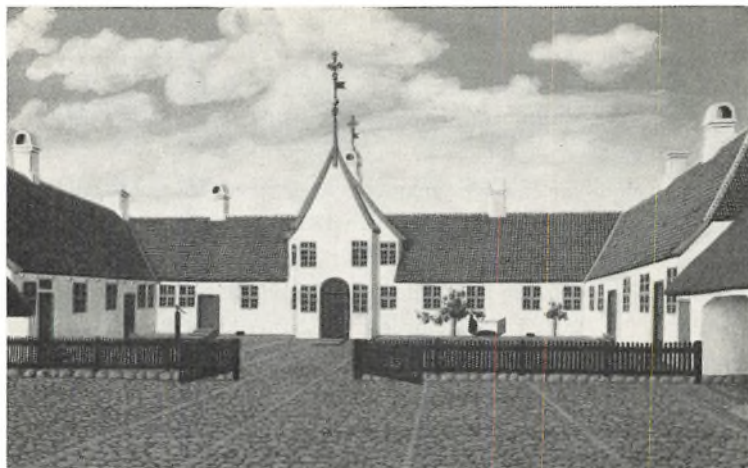
Det gamle Erholm. Maleri på Erholm.

Hans virke har sikkert bundet ham så fast til Assens, at han kun nu og da har kunnet opholde sig en kortere tid på Erholm. Han solgte 1699 gården, hvis hartkorn af ager og eng og skovskyld kun var 23 tdr. 5 skp. 2 fk. 2 alb., til en mand, der hed *Lyder Spleth*. Senere er Erholm ikke blevet solgt.

Lyder Spleth var en dygtig mand, en af dem, der fra ridefoged tjente sig op til gode kår. Ridefoged var han 1686 på Løgismose, herremand blev han 1699, og da var han forvalter på Tåsinge (Valdemars Slot), og nogle år senere drev han både dette store gods og Nakkebølle som forpagter. En støtte i sin fremgang har han sikkert haft i sin fader Jeremias Spleth, der 1664 var ridefoged, men også drev det til at være forpagter af Valdemars Slot og Løgismose.

Nu begyndte væksttiden for Erholm. Allerede 1718 var gårdens bøndergods ca. 136 tdr. htk. Da havde Lyder Spleth i fem år hvilet i sin grav under alteret i Rørup kirke. Men hans enke var besjælet af samme energi som han. Hun hed Karen Johansdatter Borchensfeldt, var datter af en sorenskriver i Norge, som senere blev rådmand i Middelfart, havde først været gift med en købmand i Fredericia, Clemens Clemensen, som blev fader til hendes eneste barn, en datter, derefter med Lyder Spleth, og endelig ægtede hun, syv år efter hans død, i 1720 hus- og ridefoged i Haderslev amt, land- og krigskommissær *Andreas Simonsen*. Hun var da 70 år gammel, han 40. 1726 døde hun, og hendes efterlevende mand beholdt med sin stiftatters samtykke Erholm. Han døde 1733. Andreas Simonsen og hans hustru hviler i Haderslev domkirke i et kapel, som endnu tilhører Erholm. Efter Slesvigske Fodregiments anmodning gav slægten med glæde sin tilladelse til, at kapellet, som i 1731 var købt »til evig tid«, den 5. maj 1961 blev indviet som mindekapel for regimentets faldne siden dets oprettelse i 1778. Hver lørdag marcherer en deling under musik til domkirken, hvor en officer i kapellet vander et blad i mindebogen med navnene på de faldne. Andreas var født 1680, søn af det ansete ægtepar Simon Bertelsen og hustru Kirsten Boldich, frie adelbønder som ejede gården Sparlund i Øsby sogn, en af de 9 ældgamle frigårde på Haderslev Næs. De ligger begge begravede i Øsby kirke. Andreas Simonsen havde 1723 oprettet testamente, hvorefter hans broder Hans Simonsen arvede Erholm.

Erholm omkring 1840. Gouache i Nationalmuseet.

Begge disse brødre var tidligt kommet til København, hvor en ældre broder, død 1695, var i kongens tjeneste. Det kom også både Andreas og Hans, og de kom begge i Frederik IV's gunst i en sådan grad, at de fik tilbud om den højt betroede og betydningsfulde stilling som kammertjener. Andreas Simonsens helbredstilstand tillod ham imidlertid ikke at modtage dette hverv. Han trak sig tilbage til sin fødeegn og fik 1716 det indbringende embede, han beklædte, da han blev gift med Karen Borchfeldt. Dette embede bandt ham så stærkt til Sønderjylland, at han ikke har kunnet tage sig videre af sit fynske gods, som han sikkert kun sjældent har besøgt.

Med *Hans Simonsen* blev forholdet et andet. Efter at han en år-række havde tjent trofast og godt som kammertjener, var han på den sidste dag i året 1726 blevet udnævnt til amtmand over Assens og Hindsgavls amter samt overinspektør over det fynske rytterdistrikt. 1727 blev han justitsråd, 1744 virkelig etatsråd, 1767, året før sin død, konferensråd. Han, der var født 1688, døde på Odense Slot, men blev begravet under alteret i Rørup kirke. Hans Simonsen omfattede Erholm med varm interesse og opholdt sig gerne dér. Hovedbygningen ombyggede han og udvidede den flere gange. Haven anlagde han. Og navnlig gjorde han gennem hele sin ejertid meget for at forøge

godset. Dette havde 1718 foruden hovedgården et hartkorn på godt 136 tdr. ager og eng ; men ved sin død efterlod han sig Erholm med ca. 460 tdr. htk., Søndergaard (som han havde købt ved auktion 1759) med ca. 410 tdr., og jus patronatus til de fire kirker i Rørup, Gelsted, Skydebjerg og Orte. Han var altså blevet en meget stor gods-ejer. Hans Simonsen var ikke gift. Han havde som ganske ung været forlovet med en jævnaldrende jomfru Ingeborg Susanne Drejer, datter af en embedsmand i Norge, men hun døde 1712, og Simonsen giftede sig ikke med nogen anden. Naturligvis ville Simonsen nødig tænke sig det smukke gods, han med stor bekostning og ved mange års flid og møje havde samlet, spredt efter hans død. Hans endelige testamente 1761 bestemte derfor, at hans ejendomme som et stamhus skulle tilfalde en niårig dreng, *Lorentz Christian Ernst de Cederfeld*, på den betingelse, at han ægtede en datter — helst den ældste, Anne Sophie, — af Simonsens brodersøn Christopher Simonsen, som var degn og organist i Møgeltønder. Der lå under dette krav en redelig vilje til at nå den retfærdigste ordning. Thi konferensrådets egen familie var naturligvis den nærmest arveberettigede, men hvis ikke i sin tid Karen Borchensfeldts datter havde indvilget i, at hendes stiftader Andreas Simonsen beholdt Erholm, ville hendes descendenter kunne have ejet gården. Derfor udså han sig den unge Cederfeld, der var Karen Borchensfeldts datters dattersøn, til sin efterfølger og sikrede tillige ved den omtalte ægteskabelige forbindelse sin egen slægt. Yderligere skulle den nye besidder antage navnet Cederfeld de Simonsen.

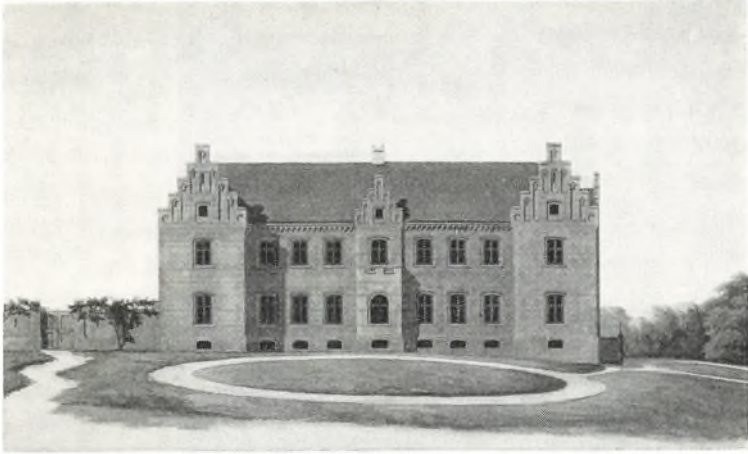
L. Chr. E. de Cederfeld var født i Nyborg 1752 som søn af justitsråd, amtsforvalter, senere konferensråd, amtmand og hvid ridder, Bartholomæus Bertelsen, som 1759 blev adlet med navnet de Cederfeld. — Han blev juridisk kandidat, hofjunker og vicelandsdommer på Fyn og Langeland. 1776 viedes han i hasesalen på Erholm til Anne Sophie Simonsen (1755 - 1802). Året efter overtog han stamhuset, der hidtil havde været bestyret dels af executorerne af Hans Simonsens testamente, dels af en administrationskommission, som havde formået i de år, der var gået siden Simonsens død, at nedbringe den på godset hvilende gæld fra godt 82.000 rdl. til ca. 46.000. Den unge stamhusbesidder blev kammerjunker og entledigedes 1784

ODENSE AMT

fra sin stilling som landsdommer. Fra da af og til sin død i 1822 kunne han anvende al sin utrættelige flid på godsets tarv. Han var en brav og godhjertet mand, en trofast og tålmodig slider, der i mange måder havde held med sit arbejde. Han tog sig varmt af sine bønder. Hoveriet lettedes; gårdene blev udskiftet af fællesskabet og en del af dem udflyttede. De mange steder ret tarvelige jorder forbedredes ved afvanding og rensedes for sten; skov og levende hegn plantedes. Hovedgårdene forsynedes med besætninger. På Erholm opførte han en del udhuse og udvidede våningshuset; det blev nødvendigt, da familien efterhånden forøgedes med otte børn. 1798 søgte og fik han bevilling til for sig og efterkommere at antage navnet *Cederfeld de Simonsen*. Efter kammerjunker Cederfelds død 1822 succederede hans ældste søn som besidder. Hans Wilhelm Cederfeld de Simonsen var født på Erholm 1777, blev 17 år gammel student og tog fire år senere juridisk eksamen. Han fik straks ansættelse i rentekammeret, blev 1805 amtmand i Norge over Lister og Mandal amter, 1810 stiftamtmand i Kristianssand, men allerede året efter på Lolland og Falster. 1814 udnævntes han til stiftamtmand over Fyns stift og amtmand i Odense amt. Det var han til sin død i en ret ung alder 1836. 1802 var han blevet kammerjunker, 1810 fik han kammerherrenøglen. Han var en dygtig og anset embedsmand, utrættelig i sin virksomhed, og hans fordringsløse og venlige væsen gjorde ham meget afholdt, så hans bisættelse i Odense formede sig som den største sørgehøjtidelighed i mands minde. 1814 havde han ægtet Elisabeth Castenschiold (1792 - 1883), datter af generalmajor, senere general Joachim Castenschiold til Borreby. Stiftamtmand Cederfeld de Simonsens embedsgerning optog ham så meget, at han kun ret sjældent kunne opholde sig på Erholm, skønt afstanden fra Odense dertil ikke er stor. Haven forskønnedes i hans tid, og hovedbygningens indre ændredes og forbedredes. I godsets drift fortsatte han væsentlig den af hans fader angivne linie. Tiderne var ikke gode for landmænd; pengekrisen og dens lange eftervirkninger gjorde forholdene vanskelige.

Stiftamtmand Cederfeld de Simonsen havde en eneste søn *Hans Christian Joachim Cederfeld de Simonsen*, født i Odense 1817, død i København 1906. Som faderen var også han embedsmand. Han blev cand. juris 1840, var derefter en række år ansat i rentekammeret, et årstid

Erholm ca. 1854. Tegning af J. D. Herholdt (Nationalmuseet).

konstitueret stiftamtmand på Fyn og endelig fra 1856 til 1867 amtmand over Svendborg amt med bolig i Nyborg. Han var kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling — og blev den længstlevende af grundlovens fædre. 1878 - 86 var han medlem af landstinget (og 1880 - 86 af rigsretten). Kammerjunker blev han 1841, ti år senere kammerherre. 1857 ægtede han sin slægtning Marie Charlotte Frederikke Uldall (1837 - 1926), datter af etatsråd, landfysikus, dr. med. F. A. Uldall. 1899 afstod han stamhuset til sin søn. Det var et langt åremål, det var beskåret amtmand Cederfeldt at være herre til det skønne gods. Det var i en tid, der, selv om landet to gange var i krig, og selv om der i 1880'erne kom en række ikke gode år for landbruget, dog var en nyskabningens tid og en opgangstid. Og embedsmanden blev en dygtig landmand, flittig, økonomisk og trofast i sin gerning. Allerede 1851 fik han tilladelse til at afhænde bøndergodset på den betingelse, at der af den indvundne kapital oprettedes et fra stamhuset uadskilleligt fideikommis. Næsten alt fæstegodset, ca. 600 tdr. htk., blev da efterhånden solgt; det indbragte en smuk kapital, og avlsgårdenes tal fordobledes, idet der oprettedes to nye, Hækkebøllegaard og Kielshøj. Som fri ejendom, ikke under stamhuset, erhvervedes yderligere Taarupgaard i Skydebjerg sogn, væsentlig op-

*Havestue
(fot.
Niels Elswing).*

stået af to nedlagte selvejergårde. Hver af disse tre nye ejendomme var på en snes tønder hartkorn. Vidtstrakte dele af Erholm hovedgårds tilliggende, som enten var tarveligt agerland eller mosegrund, tilplantedes eller kultiveredes, så der blev skabt et fortrinligt engareal.

Helt ud til landevejen mellem Assens og Bogense lå Erholms gamle hovedbygning, et lavtliggende, beskedent én-tages bindingsværks våningshus, i hovedsagen stammende fra Hans Simonsens tid, men udvidet og forbedret af de følgende besiddere, stødende op til den store stråtækte ladegård, som brændte 1886. Allerede Simonsen havde tænkt på at få en ny hovedbygning opført og havde også udkastet — nu forsvundne — planer og tegninger til en sådan. Hverken hans eller hans to successors kår havde tilladt dem at indlade sig på sådanne større byggeforetagender. Det blev amtmand Cederfeld, der — efter at han først havde ladet de fire kirker, hvortil han havde jus

patronatus, restaurere — i årene 1850 - 54 med J. D. Herholdt som arkitekt lod det nye hus rejse i nogen afstand fra den gamle gård. Det er en anselig gård opført i en kultiveret nygotisk stil, bygget af hjemmebrændte røde mursten og fortrinligt gotlandsk tømmer. Hovedfløjen med en tværfløj for hver ende er i to etager; den ligger højt, men er dog opført på 1.200 nedrammede pæle. — Samtidig omlagdes under ledelse af slotsgartner Rothe haven og parken. Den er temmelig stor (12 tdr. ld.) og meget smuk; det kuperede terræn, kanalerne, trægrupperne og de brede plæner gør den rig på skønne og afvekslende partier. Et par år efter, 1856, måtte der atter udføres et større byggeforetagende, idet Søndergaarde var brændt efter lynnedslag og måtte nybygges. Tyve år senere opførtes dér mejeri og forpagterbolig. Efter branden 1886 genopførtes ladegården ved Fr. V. Tvede, og efter en ny ildsvåde vinteren 1960 er avlslængerne genopført med anvendelse af de gamle mure. Med bistand af byggekön-

*Kabinet
(fot.
Niels Elswing).*

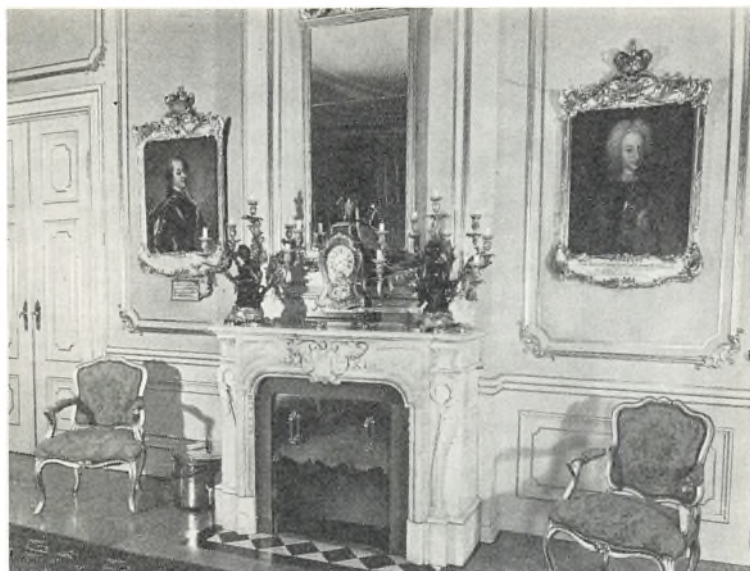
sulent Ivar Hansen, Odense, blev der indrettet moderne stalde, kornsiloeer m. v.

Amtmand Cederfeld de Simonsen afstod som tidligere nævnt 1899 stamhuset til sin eneste søn. *Hans Christian Frederik Vilhelm Cederfeld de Simonsen* var født i Nyborg 1866, blev cand. juris 1890, opholdt sig et års tid i udlandet og var derefter fra 1892 til 1898 fuldmægtig på Sjællands stiftamt og drev samtidig landøkonomiske og forstlige studier for yderligere at forberede sig til sin gerning som besidder af et stort gods. 1892 ægtede han Benny S. C. A. Treschow, født 1865, datter af kammerherre C. A. R. Treschow til Brahesborg. 1901 blev han hofjægermester, 1919 kammerherre. Det blev snart bemærket, at den nye stamhusbesidder ikke alene var en virksom og interesseret landmand, men også besad en betydelig administrativ dygtighed. Han måtte da i tidens løb påtage sig ikke få offentlige hverv, som han røgtede med aldrig svigtende grundig omhu og pligttroskab. Her skal kun nævnes, at han i tolv år var formand for De samvirkende Landboforeninger i Fyns Stift, at han fra 1911 var medlem af bestyrelsen for Det kongelige Landhusholdningsselskab, og at han havde sæde i Nationalbankens repræsentantskab. I godsstyrelsen fulgte kammerherre Cederfeld med vågen opmærksomhed for det, tiden førte med sig af nyt og godt, den linie, som var en naturlig fortsættelse af det arbejde, der var indledet i hans faders tid. Han drev for egen regning de fem avlsbrug, Erholm, Søndergaard, Kielshøj og Hækkebøllegaard, der alle hørte under stamhuset, samt den fri ejendom Taarupgaard. På Erholm hovedbygning lod han under ledelse af kgl. bygningsinspektør Martin Borch foretage betydelige ændringer og forbedringer, blandt andet ved indlæg af centralvarme, og opførte ind mod gården et kønt trappetårn, som ikke alene frembyder praktiske fordele, men også virker oplivende på den måske noget tunge gotiske stil. Ved Søndergaard blev de grave, der fra gammel tid værnede gården, tørlagte i begyndelsen af dette århundrede.

For kammerherre Cederfeld var det et tungt slag, da 1919-loven om lens og stamhuses overgang til fri ejendom forelå. Han fandt den måde, hvorpå man indfriede grundlovens 70 år gamle løfteparagraf, hård og uretfærdig, når det krævedes, at de mennesker, på hvis besiddelser — jord med dertil hørende løsøre og kapital eller kapital,

Erholm, spisestue (for. Niels Elswing).

Kamin i den store spisestue med Pilo's portrætter af Frederik V og Christian VI (fot. Cederfeld & Jøhnke).

som var substitueret for tidligere med majoratsbånd belagt jordegods — der hvilede hjemfaldsret, skulle indbetale en fjerdedel af disse værdier til statskassen for at kunne overtage besiddelserne til fri ejendom og så yderligere skulle stille en trediedel af den overtagne jord til rådighed for staten, ganske vist mod nogen erstatning. Og dog slap Erholm nogenlunde velbeholdent, idet besidderen, for hvem det først og fremmest gjaldt om at bevare godsets kerne for successorerne, kunne stille så meget tilkøbt jord fra Søbysøgaard til rådighed, at afleveringen af den resterende del for stamhusets vedkommende væsentlig kunne opfyldes ved at afstå jord fra Hakkebøllegaard og Kielshøj, hvis hovedparcel derefter blev solgt. Ialt afgaves ca. 250 tdr. ld., og i afgift til statskassen betaltes 1.046.000 kr. Kammerherre Cederfeld nåede at se det lysne lidt efter den nye landbrugskrise i begyndelsen af trediverne, inden han i 1936 overdrog godset til sin ældste søn.

Erholms nuværende ejer *Hans Christian Carl Frederik Cederfeld de Simonsen*, der overtog godset samme år han blev hofjægermester, er

*Maleri på
Erholm,
muligvis af
Caroline
Mathilde,
malet af Pilo
(fot.
Niels Elswing).*

født 1895. Han blev student, aftjente sin værnepligt under sikringsstyrken og hjemsendtes som sekondløjtnant. Efter læreår i land- og skovbrug opholdt han sig et år i De forenede Stater — en del af tiden på landbrugsuniversitet — og drev derefter henholdsvis fra 1922 og 1927 hovedgårdene Erholm og Søndergaard. I 1924 indgik han ægteskab med Ingeborg Margrethe Korch, født 1900, datter af afdøde fabrikant, konsul Korch i Fredericia. Ved overtagelsen blev hofjægermester Cederfeld foruden af Erholm og Søndergaard tillige ejer af Erholm skovdistrikt og en del mindre ejendomme, der arronderer godset.

Den park, slotsgartner Rothe i 1854 anlagde omkring Erholms nye hovedbygning, der var opført på den åbne mark, taler den dag i dag højt til hans ære, nu da træerne står i deres fulde kraft. Inden døre er der ikke sket store forandringer i dette århundrede. Bekvemmelig-

hederne er blevet flere og bedre, men rummene præges stadig af de mange smukke møbler, malerier og kunstgenstande, som flere slægtled, der har haft den lykke at bo på samme sted, har kunnet samle. Selv om de fleste af konferensråd Simonsens kostbarheder i sin tid — efter hans død — måtte sælges for at nedbringe gælden, er der adskillige minder fra hans tid. Her skal ikke opregnes de gaver, han fik af de konger, han tjente, men kun fremhæves en enkelt ting, der er bevaret, og som vidner smukt om hans trofasthed mod et minde. Det er et pragtfuldt, lakeret skrin, han havde fået sendt af sin ungdomselskede. I lågets inderside er hendes portræt indfældet, og skrinet gemmer forskellige erindringer om hende. Endnu findes hovedparten af de møbler, amtmand, kammerherre Cederfeld købte til den nye hovedbygning på auktionen over hertugen af Augustenborgs konfiskerede ejendele, blandt andet gamle franske empiremøbler med rige bronzeornamenter. Selve den store spisestue, vel nok det festligste rum på gården, fremkommet ved Borchs ændringer, præges af Jurian Ovens mægtige maleri, som Frederik IV forærede Hans Simonsen, og af de mange portrætter af oldenborgske konger. Under Pilos billede af Frederik V har konferensråden skrevet disse linier:

Det Kongen lovede, det holt Hand og ey glemte
Derfore Seer man her Kong Friderich den Femte.
Hand gav mig sit Portrait, jeg giir Ham mig igien,
Gud glæde Ham, som Hand nu glædte Simonsen.

Ved det ene vindue mod haven hænger et portræt af en yndig ung kvinde. Det siges at være blevet fundet på en huggeblok i Skydebjerg. Længe troede man i familien, at det forestillede Frederik V's datter Sophie Magdalene, gift med Gustav III af Sverige, men det er antagelig dronning Caroline Mathilde, malet af Pilo. Er denne teori rigtig, virker det rimeligt, at billedet er havnet her, da to af den nuværende ejers forfædre var med dronningen i nogle af hendes tungeste stunder. Hans farfaders morfader, general Castenschiold sad med hende i karrossen, da hun som arrestant førtes fra Christiansborg til Kronborg, og hans farmoders oldefader, højesteretsadvokat Peter Uldall, var hendes defensor under den påfølgende proces.

I tohundredåret for Hans Simonsens køb af den middelalderlige

ODENSE AMT

sædegård Søndergaard blev den med 475 tdr. ld. overdraget til anden successor, Hans Cederfeld de Simonsen, hvorved ejendommen for første gang er blevet beboet af et medlem af slægten. Nogle år tidligere var Taarupgaard med 305 tdr. ld. blevet solgt, og Erholm gods udgør nu ialt 1.535 tdr. ld., hvoraf 1.020 tdr. ld. er skov.

H. B. SEESTEN

EJERE

- ca. 1500 Claus Eriksen (Ravensberg)
- ca. 1590 Helvig Hardenberg
(en part)
- 1599 - ca. 1640 Ukendte ejere
- ca. 1640 Torben Gabrielsen Akeleye
- ca. 1651 Frederik v. Arenstorff
- 1664 Paul Ulrich Pestel
- 1685 Erik Nielsen
- 1699 Lyder Spleth
- 1720 Andreas Simonsen
- 1733 Hans Simonsen

- 1768 L. Chr. E. de. Cederfeld
(Cederfeld de Simonsen)
- 1836 H. Chr. J. Cederfeld de
Simonsen

- 1899 H. Chr. Fr. V. Cederfeld de
Simonsen

- 1936 H. Chr. C. Fr. Cederfeld de
Simonsen

BYGNINGER

- Enetages bindingsværksbygning
istandsat og udvidet
Hovedbygningen udvidet

- 1850 - 54 Hovedbygningen opført ved
J. D. Herholdt
- 1886 Ladegården nedbrændt og
genopført ved Fr. V. Tvede
Hovedbygningen moderniseret
og trappetårnet opført ved
M. Borch

- 1960 Ladegården nedbrændt og
genopført ved Ivar Hansen

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Wedellsborg

Husby sogn, Vends herred, Odense amt

Fra Ørslev og nedover Husby fører vejen mellem frodige marker, der med deres velbyggede gårde og huse danner et ægte ødansk smilende landskabsbillede. Træder man derimod ind gennem Adlerhus' tunge og massive porthvælvning, mødes man af en ganske anden stemning; i den prægtige allé af gamle asketræer, der fører op gennem parken, gribes man uvilkårlig af en højtidsfuld, næsten dystert, stilhed, hvori skovduernes kurren lyder som dæmpet alvorfulde toner, og som kun brydes af fasanernes skingrende skrig. Mellem parkens tykke stammer træder den gamle borg frem, på engang fornem og prunkløs, med de hvide murflader, der under den enstonige kalkpuds dækker over mange uregelmæssigheder, som for den opmærksomme iagttager røber, at de tykke mure gemmer interessante rester af længst henfarne slægters værk.

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

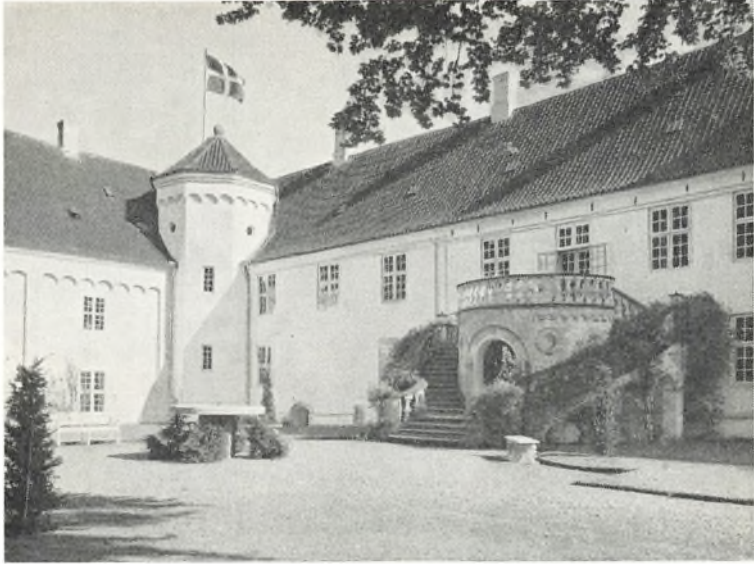
Da gården første gang nævnes i Erik Menveds dage, kaldes den *Husbygaard* og har da utvivlsomt ligget inde i landsbyen, hvorefter den betegnes. Den ejedes da af *Niels Hamundsen Litle*, der tilhørte en gren af den navnkundige Hvideæt, og til samme slægt hørte også *Anders Pedersen Stygge*, der en menneskealder senere var dens ejer, og hvis bevarede segl viser det kendte Galenvåben. Med ham dukker navnet *Iversnæs* første gang op, og ham er det sikkert, der flyttede gården bort fra byen, ud på næsset til det sted, hvor den står den dag i dag; her lå den fast og utilgængelig, mod øst uden tvivl allerede da værnet af en voldgrav og på alle de andre sider omgivet af bæltet. I den nuværende lange sydføj på det sted, hvor der både på nord- og sydsiden er et knæk i murfladerne, findes endnu bevaret nederste parti af en omtrent kvadratisk bygning, opført af store mursten i middelalderlig murteknik. Uden oprindelig indgang udefra har det været kælderstokværket i et tårn, et såkaldt barfred, som var den faste kerne i middelalderlige borge, hvor beboerne søgte tilflugt, når farer og ufred truede, og hvorom træ- eller bindings-

værkshuse grupperede sig. Dette gamle tårn er vel rejst af Anders Pedersøn i begyndelsen af 14. århundrede, og således er det ældste Iversnæs i sin grundstamme endnu bevaret. I de onde tider, der fulgte på, da landet oversvømmedes af tyskere, faldt også Iversnæs i hænderne på de holstenske grevers riddere; to medlemmer af *Krummedigernes* berømte slægt, *Nicolaus* og *Lyder*, var efter hinanden herrer her, men hvorledes holstenerne atter er kommet bort, kan ikke mere oplyses. Mod slutningen af århundredet ejedes Iversnæs af den gamle slesvigske slægt *Skinkel*: hr. *Berneke*, der spillede en rolle under dronning Margrethe, var hovedsmand på Hindsgavl Slot og deltog i det berømte Kalmarmøde 1397, og efter hans død 1418 sønnen Otte Skinkel, der også oftere nævnes under Erik af Pommerns regering, indtil han 1439 er blandt de adelsmænd, der opsiges kongen deres troskab. Hans datter Hilleborg arvede Iversnæs og bragte den til sin mand, *Knud Henriksen Gyldenstjerne*, om hvem siden traditionen fortalte, at han efter Christoffer af Bayerns død havde store forhåbninger om ved den unge enkedronnings hånd at blive hævet op på Danmarks trone. Han døde 1468 i en forholdsvis tidlig alder, påfaldende lidet er os bekendt om ham, og først med hans søn træder Iversnæs mere frem i historiens dagslys.

Henrik Knudsen Gyldenstjerne var en af kong Hans' gode mænd; han var ridder og medlem af rigsrådet, deltog i flere af togene til Sverige og udmærkede sig i slaget ved Rødebro. Han var from katolik, gav meget gods til kirken og skal endog i sin ungdom have gjort en pilgrimsfærd til det hellige land; det er da muligvis ham, det skyldes, at Wedellsborg gemmer et særdeles interessant kunstværk fra 15. århundrede, et cirkelrundt billede på træ, der fremstiller Johannes Døberens hoved malet på guldgrund; det må efter sin hele karakter stamme fra Kølnerskolen, hvis ejendommeligheder, den kraftige realisme forenet med en stærkt virkende primitiv inderlighed, det i fuldt mål besidder. Henrik Knudsen nærrede en virksom interesse for sit fynske hjem, som han udvidede og forskønnede ved et anseligt bygværk. Et lille stykke vest for det gamle tårn rejstes, antagelig omkring 1500, et isoleret liggende hus, der efter gammel byggeskik blev lagt solret; med sine svære mure, to stokværk og høje kamtakkede gavle har det været af den for den udgående middelalder karakteristiske

type, man har kaldt det beboelige tårnhus, og hvis bedst bevarede og mest kendte repræsentant er Glimmingehus i Skåne. Det korte og dybe hus, der i underste stokværk rimeligvis blot indeholdt to rum og foroven én stor sal, var for den tid et stort fremskridt i bolighygge fra det gamle barfred. Muligvis har Henrik Knudsen også bygget den lange smalle bygning, der nu er gårdens sydfløj og som vel har erstattet en tidligere bindingsværkslænge. Den opførtes fra det gamle tårn mod øst med kælder og derover to stokværk i sengotisk karakter med takket gavli i den østlige ende; herfra strækker sig mod syd fundamenter af en svær mur, og hvad enten det har været blot en spærremur, eller der også her har stået en længe, så har i hvert tilfælde borggården dengang ligget syd for den omtalte række af bygninger, der nu udgør sydfløjen. Måske er den sidst opførte af disse, der tilhører første halvdel af 16. århundrede, dog først rejst af Henrik Knudsens enke, Karen Bille, en datter af Bent Bille til Søholm; efter at manden var død på Iversnæs allerede 1517, blev hun nemlig siddende på gården hele sin lange enkestand til sin død 1540.

Af dette ægtepars talrige børn er Mogens og Knud, den sidste biskop i Odense, de mest bekendte; flere af dem skriver sig til Iversnæs og har altså ejet gården i fællesskab, men omsider blev Christopher Gyldenstjerne enejer. Han døde dog allerede 1562, og atter hans børn ejede gården i fællesskab; sønnerne Henrik og Gabriel skriver sig ligeledes begge som dens ejere, men *Henrik Gyldenstjerne* synes dog at have været stærkest knyttet til det gamle hjem og her at have haft sin bolig; han var gift først med Karen Eriksdatter Bille og siden med Berete Trolle, medens broderen var ugift. I denne tid udvidedes gården atter med en ny fløj. Ud fra den sidst opførte lange, smalle bygnings østlige ende rejstes mod nord atter en lang, smal længe i to stokværk og et øvre lavt halvstokværk; den vestre facade er delt af pilastre og foroven smykket med en rundbuefrise, og da dette motiv forekommer på slesvigske bygninger fra sidste halvdel af 16. århundrede, stammer sikkert Iversnæs' nye fløj fra denne tid, og der er intet urimeligt i at tænke sig, at en slesvigsk bygmester har virket her. Bygningen, der utvivlsomt har været prydet med en renæssancegavl mod nord, har vel nærmest været bestemt til køkken og alle de andre økonomirum, som med tidens stigende fordringer krævede mere plads. Opførelsen

Borggården set fra parken (fot. Niels Elswing).

af denne nye fløj viser, at borggården nu var orienteret mod nord, og der er også mellem de to fløje fundet rester af brolægning. Gennemkørslen har været mellem det gamle tårn og Henrik Knudsens stenhus. Havde der hidtil været gode kår på Iversnæs, så oprandt nu andre tider, og de Gyldenstierner kom til at deltage i den sørgelige tilbagegang, der i 17. århundrede blev den danske adels skæbne. Henrik Gyldenstierne døde 1604, og broderen Gabriel, der blev formynder for hans umyndige børn, fulgte ham ikke længe efter i graven. Iversnæs gik over til Niels Henriksen Gyldenstierne, hvis livshistorie er en stadig fortsat kamp med gæld og økonomiske vanskeligheder, og efter en snes års forløb endte det også med, at den gamle gård gled ud af slægtens hænder.

Køberen var den rige *Hans Johansen Lindenov*, der tilhørte en gammel, men aldrig synderlig fremragende, sønderjysk adelslægt, de sagtmodige Lindenover, som i umindelige tider siges at have haft deres hjem på Fovslet mellem Haderslev og Kolding. Hr. Hans Johansen blev nu særlig knyttet til Fyn, hvor han efterhånden erhvervede en del

ODENSE AMT

Porthuset med våbner set fra landevejen (fot. Niels Elswing).

gods, og hvor han i sine sidste leveår sad inde med det betydningsfulde Hindsgavl len. Efter hans død 1642 blev enken Lisbeth Sophie Rantzau siddende på Iversnæs, der arvedes af sønnen Hans Lindenov. Han var gift med Christian IV's og Kirsten Munks datter Elisabeth Augusta og var blandt de berygtede svigersønner vistnok den, der bar prisen både for udelighed og ved en råhed, der selv på baggrund af hele familiens indbyrdes forhold virker noget overraskende. Hans Lindenov synes at have tænkt sig Iversnæs som sin slægts fremtidige hjem; han fik således bevilling til at indrette begravelseskapel i Husby kirke, men den stadige økonomiske elendighed, hvori han befandt sig, medførte dog, at han begyndte at afhænde noget af godset, som hørte til gården; det havde i faderens tid været 108 tdr. htk., men var ved den yngre Hans Lindenovs død i 1659 svundet ind til 83 tdr. I hans sidste leveår havde den gamle gård været vidne til Karl Gustavs eventyrlige færd over bæltets is; fra den søesvigske kyst gik den svenske hær til Brandsø og ville derfra fortsætte ret mod øst, men da de danske havde

taget stilling på næsset, svingede den mod nord ind i Tybrind Vig, hvor den korte kamp fandt sted, som er et af de forsmædeligste blade i vort lands historie. Hvad Hans Lindenov havde levnet, fortærede Elisabeth Augusta ved spil og slet levned, og da hun få år efter døde, blev Iversnæs solgt. Køberen *Christian Urne* beholdt dog kun gården i nogle dage, hvorefter den ved mageskifte erhvervedes af den vel bekendte *Hannibal Sehested*, der ved sit ægteskab med frøken *Christiane* tilhørte den samme kreds som de tidligere ejere. Han synes at have interesseret sig for sin nye ejendom, hvortil han erhvervede birkeret, men da han døde allerede 1666, to år efter erhvervelsen, kan han ikke have haft megen glæde af den. Fra den *Kirstine Munk'ske* familie-kreds gemmer *Wedellsborg* flere interessante minder. Af mindre betydning er en doublet af det bekendte billede på *Rosenborg* af *Christian IV* på dødslejet, karakteristisk er det store gruppebillede af *Kirstine Munk* med børn; men endnu mere glæder man sig over *Karel van Manderns* ypperlige portrætter af *Hannibal Sehested* og hustru, navnlig over det sidste med dets næsten ubarmhjertige karakteristisk.

Efter *Hannibal Sehesteds* død arvedes *Iversnæs* af hans eneste barn, datteren *Christiane Sophie*, der kort forinden havde ægtet rigsfriherre *Wilhelm Friedrich von Wedell*, slots- og borgherre til *Reedtz* og *Noerenberg*, der tilhørte en gammel og talrig slægt fra *Stormarn*, som spores tilbage til 12. århundrede og har taget navn efter byen *Wedel* ved *Pinneberg*. Hans fader havde været i gottorpsk og svensk tjeneste, og selv var han som ganske ung kommet til Danmark, hvor han kort efter regeringsforandringen blev kammerherre hos *Frederik III*. Af de fynske godser, som baron *Wedell* ved sin hustru kom i besiddelse af, fik han efter selv at være blevet ophøjet i den danske grevestand 1672 oprettet et lensgrevskab for sig og sine descendenter af mandlig linie. Det omfattede foruden det fynske gods også 500 tdr. htk., som han besad i *Steinburg* amt i *Holsten*, men som, så snart lejlighed gaves, skulle ombyttes med gods, som måtte være mere bekvemt beliggende for grevskabet. For at opnå dette og for at have de i privilegierne krævede 2.500 tdr. htk. komplet købte grev *Wedell* efterhånden, foruden en del spredt bøndergods og et meget betydeligt antal kirke-tiender, hovedgårdene *Søndergaard* og *Rugaard*, og ved år 1700 var grevskabets hartkorn over 2.600 tdr. Fra arilds tid havde *Iversnæs*,

ODENSE AMT

der nu ligesom grevskabet fik navnet *Wedellsborg*, ejet næsten alt bøndergodset i Husby sogn, i 1662 således 50 af sognets 53 jordbrug, og ved den ny matrikulering 1688 var der foruden præstegården i Sønder Åby kun 3 huse i Hygind, som ikke hørte under hovedgården. Dennes hartkorn var da 87 tdr., og 412 tdr. ld. var under plov, inddelt i syv marker ; til Tybrind hovedgård hørte 76 tdr. htk., til Søndergaard 36 og til Sparretorn 22. Af de omliggende sognes bøndergods hørte Ørslev og Føns næsten fuldstændig, Tanderup, Balslev og Gelsted for en meget stor del til grevskabet, der endvidere besad betydeligt gods i Harrendrup og Fjelsted, Ejby, Udby og Rørup sogne.

Den første grev Wedell, der hele sit liv arbejdede så ivrigt på at udvide sin besiddelse, stræbte også efter at gøre sin residens prægtigere og mere stemmende med tidens krav. Først byggede han det smukke porthus i en forsinket renæssancestil med svungne gavle, og antagelig rejst af en lokal bygmester, der endnu ikke havde tilegnet sig den fremtrængende barokstils formsprog. Senere hen tog han fat på en større ombygning af selve slottet, hvis maleriske blanding af sengotik og renæssance nu ganske forsvandt ; de gamle knejsende gavle blev ned-

Hovmesterbolig (fot. Niels Elswing).

*Smedejerns-
låge
i porthuset
Adlerhus
(fot.
Niels Elswing).*

brudt, og alle bygninger fik afvalmede tage ; store vinduer anbragtes så regelmæssigt, det lod sig gøre i de besværlige tykke mure, og det indre ændredes og fornyedes i den nye tids smag. Hvor gennemkørslen tidligere havde været mellem det gamle tårn og Henrik Knudsens stenhus, opførtes en forbindelsesbygning, hvorved den hele lange sydfløj blev sammenhængende ; i stedet blev den østre del af stenhuset gennembrudt og omdannet til port, medens der i vestre del indrettedes et lille kapel, som et så fornemt herresæde dengang nødvendigvis måtte have på stedet. Murene blev endelig overalt hvidtede, og da ombygningen var fuldført kort før grev Wedells død, var Wedellsborg omdannet til et barokpalæ, som rigtignok manglede denne stils regularitet og symmetri og ikke formåede at skjule det gamle borggårdsanlægs uregelmæssigheder. Tæt syd for borggården lå ladegården.

Grev Wedell var opfyldt af meget høje forestillinger om sin stilling

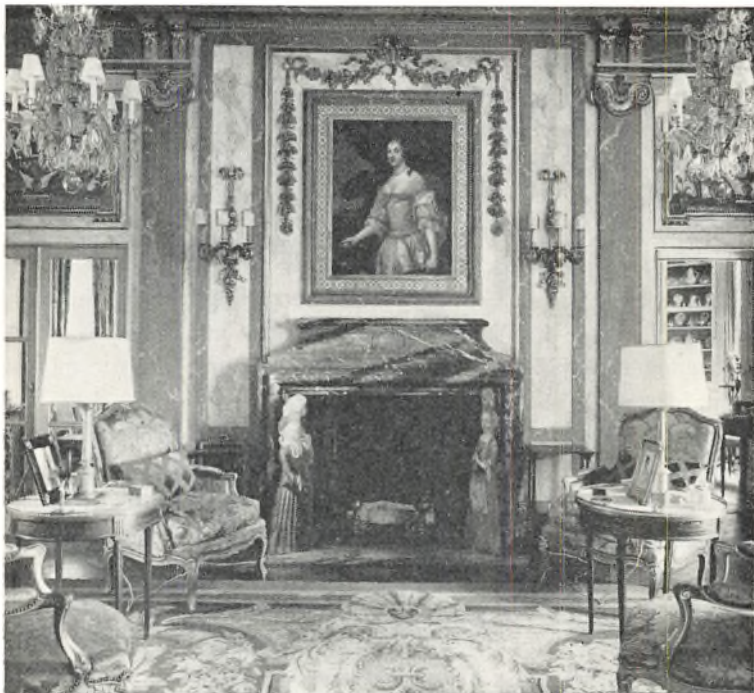

*Hall med en
bronzealderlur
over kaminen
(fot.
Niels Elswing).*

og værdighed, og der var desuden i hans natur ikke lidet af den brutalitet, som så ofte træffes i det holstenske ridderskab ; man læser både hovmod og hensynsløshed i hans ansigt i Abraham Wuchters' mesterlige portræt, som hænger på Wedellsborg, og de andre billeder, der fremstiller ham på hans ældre dage, viser, at årene ikke har gjort ham blidere. Gang på gang begik han overgreb både mod præster og degne og mod bønderne på sit gods, undertiden så groft, at kongen måtte skride alvorligt ind imod ham ; en kone lod han uden lovlig dom stryge til kagen, en præst skal han engang have ladet drive ned af prædikestolen med magt, og flere gang gik alvorlige højesteretsdomme ham imod. Hans ekscentriske indfald levede længe videre i den folkelige tradition på egnen ; men mange af dem var rigtignok også ganske uskyldige, som når han lod blæse fanfare af 12 trompetere, hver gang han gik til bords. Mange vanskeligheder havde han dog også at kæmpe med og megen sorg i sit eget hus ; en datter løb bort med informato-

ren, og i adskillige år ville faderen intet vide af hende ; men siden nød hun en lille pension af grevskabet og boede på en gård i Ørslev. Værst var det dog med den ældste søn Hannibal ; på en udenlandsrejse forbrugte han en masse penge, blev endog sat i fængsel i Rom, så faderen måtte løse ham ud, og optrådte også siden således, at faderen offentlig bekendtgjorde, at han ikke ville betale hans gæld. Noget hårdhændet er den gamle vel nok faret frem, selv om han ikke havde så ganske uret, og da grev Hannibal var omtrent 40 år gammel, var blevet kammerherre og havde fået ekspektance på amtmandskabet i Assens og Hindsgavls amter, fik faderen pålæg af kongen om at give sin søn et anstændigt underhold. Til sidst kom der også en slags forsoning i stand, da grev Wilhelm blev syg og svagelig og tilgav alle dem, han havde haft noget udestående med ; god trøst og pleje fandt han i sine sidste tunge år hos sin anden hustru Hedvig Magdalene von Dankwarth, som han ægtede på sine gamle dage, nogle år efter at døden havde berøvet ham den første ; af dette sidste ægteskab havde han en datter, som var barn, da han døde 1706, og grev Hannibals stemning mod faderen viste sig nu også deri, at han måtte dømmes til at yde enken og hendes barn, hvad faderen i sit testamente under påkaldelse af himlens frygteligste straffe havde bestemt for dem.

Grev Hannibal Wedell, der 1701 var blevet amtmand og et par år senere ridder af det hvide bånd, tog med grevskabet en betydelig gæld i arv, som han jo til dels havde sig selv at takke for, men dels skyldtes det vel også faderens byggearbejder og godskøb og de slette forhold for landbruget, der karakteriserede tiden omkring århundredskiftet. Han blev heller aldrig sparsommelig, og dette kan lige så lidt siges om hans hustru, Anna Catharine Banner, en datter af Christian Banner til Frederiksgave. Grev Hannibals besiddertid blev dog ikke lang ; allerede 1708 døde han og efterlod enken og de umyndige børn i fortvivlede økonomiske omstændigheder. Administrationen af grevskabet overdroges først til grevinde Wedell, men hun viste sig ganske ude af stand til at løse opgaven, gælden voksede endog meget betydeligt ; kreditorerne overløb kongen med klager, og det gik endog så vidt, at grevskabet blev sekvestreret for resterende kongelige skatter. En kommission, der afløste grevinden i bestyrelsen, formåede ej heller at komme nogen vegne, og da besidderen grev Christian Gustav Wedell

Parti fra dagligstuen med portræt af grevinde Christiane Sophie Wedell, Hannibal Sehesteds datter. To »rokodamer« flankerer kaminen (fot. Niels Elswing).

nåede myndighedsalderen, havde han mest lyst til at gå fra det hele. Han forestillede kongen, at hvis gælden, der nu var vokset til omtrent 130.000 rdl., skulle forrentes og afbetales efter det reglement, som var udarbejdet og approberet, ville det vare 130 år, inden slægten ville komme i virkelig besiddelse af grevskabet, og han tilføjede, at han fandt det ganske ubilligt, at den gæld, som de forrige besiddere havde stiftet, vedblivende skulle hvile på grevskabet, som han jo var nødt til at overtage, medens andre arvinger til et insolvent bo simpelthen kan gå fra arv og gæld. Man gav også til en vis grad den unge greve ret i denne betragtning, og kongen resolverede, at der ikke skulle betales renter, men at alt, hvad der årlig kunne betales, skulle betragtes som afdrag.

Alligevel voldte det store vanskeligheder at præstere de bestemte

Dagligstue på Wedellsborg (fot. Niels Elswing).

udbetalinger, og der var stadig rivninger mellem greven og administrationskommissionen, indtil han endelig selv fik overdraget grevskabets styrelse, imod at hans svigerfader general Arnold garanterede for, at pengene betaltes. For at hjælpe på forholdene fik grev Christian også tilladelse til at omhugge Føns skov og udlægge jorden til bøndergods, og det blev ham endelig bevilget at afhænde en del gods, når han blot sørgede for, at grevskabet ikke derved blev ukomplet. Trods alle vanskeligheder lykkedes det virkelig efterhånden at få al den gamle gæld ud af verden; 1752 kunne afbetalingsbestemmelserne ophæves og kautionen gives tilbage.

Grev Christian Wedell, hvis fine, ungdommeligt skønne ansigt er forevigt af en ukendt kunstners hånd, var i sin ungdom officer, men tog i 30-års alderen sin afsked og havde nu også fuldt op at gøre med sit grevskab; han ægtede Catharina Elisabeth Arnold, en datter af den i den norske hærs historie vel kendte general Hans Jacob Arnold. Efter hendes tidlige død giftede han sig med den norske amtmand Niels Werenskiolds lidt aldrende datter, Matthea Catharina, der døde allerede efter et års ægteskab, og endelig giftede han sig tredje gang, efter at han var passeret de halvhundrede, med Conradine Christiane Danneskiold-Samsøe, en datter af den bekendte bogsamler, den forlængst som ganske ung afdøde grev Christian Danneskiold, hvis yngre broder Frederik, der særlig er knyttet til vor marines historie, var gift med Dorothea Wedell, grev Christians søster. Grev Christian havde i øvrigt tre ugifte søstre og i mange år også sin moder at underholde, hvad naturligvis heller ikke gjorde det lettere for ham at slå sig igennem de økonomiske vanskeligheder. Kornpriserne vedblev til over midten af århundredet at være meget lave, og landbrugets vilkår var i det hele således, at det næsten ikke var muligt at få det til at betale sig; hertil kom nu den frygtelige kvæggpeest, der mange steder ganske decimerede besætningen, og når bønderne mistede deres køer, kunne de ikke betale deres skatter, som herremanden stod inde for og måtte skaffe. Grev Christian indberettede til regeringen, at han havde mistet 3.000 høveder ved kvægsygen og fik derfor lov til i grevskabet at optage et lån på 16.000 rdl., som siden forøgedes med andre 20.000, som skulle anvendes til at udbetale døtrene deres arvepart, da han for alle vedkommendes skyld gerne ville have denne sag bragt i orden, medens

Bibliotek med portrætter af lensgreve Bendt Wedell († 1922) malet af H. Siegmundfeldt og lensgrevinde Maria Elisabeth Wedell, f. Knuth († 1894) malet af Carl Bloch (fot. Niels Elswing).

han levede. Han havde endelig også fået tilladelse til at disponere frit over Søndergaarde med Gelsted, Rørups og Kerte kirker, som han kunne sælge eller pantsætte, når han anså det for fornødent, imod at han årlig i 17 år erhvervede 30 tdr. htk., for at grevskabet ikke skulle blive ukomplet. Dette skete imidlertid alligevel, da Søndergaarde blev solgt, og det viste sig umuligt at købe så meget hartkorn, som var nødvendigt til kompensation for afgangens; Skærbæksgaard, det nuværende Minendal, blev erhvervet og noget spredt bøndergods; men det lykkedes ikke grev Christian at nå målet. Til sidst er han åbenbart blevet træt af kampen; det mærkelige skete, at han i 1757 ved en kontrakt med sin ældste søn grev Hannibal Wedell overdrog denne grevskabet mod at få en årlig pension på 5.000 rdl., og idet han forbeholdt sig dispositionsret over det hartkorn, som var i behold af det, han havde fået tilladelse til at sælge. Han lod sig samme år udnævne til amtmand i Segeberg og er da flyttet bort fra sit stamsæde; men allerede to år efter døde han.

Grev Hannibal havde allerede nogle år forinden, da han satte bo på

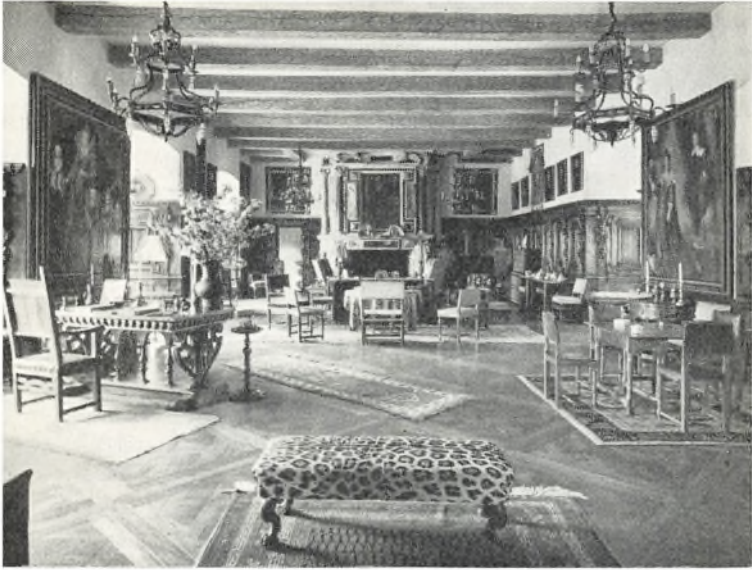
Skærbæksgaard, fået bevilget et større lån, og udsigterne for hans fremtid som lensmand var alt andet end lyse ; han klagede bittert over, at faderen forlangte så høj pris for det gods, han disponerede over og nu ville afhænde til inkorporation i grevskabet, over de store pensioner, han havde at udrede, og da kvæmpesten nu atter holdt sit indtog på hans gods, måtte nye lån rejses, og gældens frygtelige lavine begyndte atter at rulle. Det var en skæbne, som Wedellsborg delte med mange andre af landets len, hvor den samme kamp førtes med landbrugets fortvivlede kår ; den hele forældede dyrkningsmåde og bøndernes mangel på oplysning og forståelse og derfor også på arbejdslyst bevirkede, at selv på de store godser, hvor man redeligt stræbte at komme fremad, så det ud, som var der slet ingen udviklingsmuligheder. Nu besad vistnok grev Hannibal ikke noget af den karakterfaste udholdenhed, som dog i mange år havde ført faderen gennem vanskelighederne. Han havde som ganske ung været officer og opholdt sig ved hoffet, hvor han kun 21 år gammel blev gift med den almægtige hofmarskal Adam Gottlob Moltkes ældste datter Catharine Sophie, der endnu ikke var fyldt 15 år ; det var hin unge skønhed, som Frederik V efter dronning Louises død havde ønsket at hæve op på tronen. Et par år var grev Hannibal amtmand i Vordingborg, men opgav denne stilling, da han overtog grevskabet. Hans besiddertid blev kun kort ; i foråret 1766 skød han sig, og årsagen til denne fortvivlede handling er formodentlig at søge i de økonomiske forhold. De i grevskabet optagne lån var 40.000 rdl., men værre var den løse gæld, og her opgav den unge enke ævred og gik fra arv og gæld. Hendes fader hjalp hende at ordne grevskabets forhold, skaffede et nyt lån optaget og var naturligvis hendes rådgiver i de år, hun styrede besiddelsen for sin umyndige søn. Foruden stamherren havde hun en søn, der siden blev marineofficer, men druknede som ganske ung, og tre døtre, hvoraf den yngste komtesse Juliane Sophie, der blev gift Rosenkrantz-Levetzau og døde kun 20 år gammel, må have været en sjælden fin og indtagende skønhed, at dømme efter det henrivende dejlige billede af hende, som Jens Juel har malet og som er en af perlerne i den Wedellsborgske samling.

Grev *Ludvig Frederik Wedell* var ligesom faderen i sin ungdom officer, men tog i 30 års alderen sin afsked og blev udnævnt til amt-

ODENSE AMT

mand over Assens og Hindsgavls amter. 1779 ægtede han Frederikke Juliane Louise Klingenberg, datter af gehejmeråd Fr. Klingenberg, og dette ægteskab velsignedes med ikke mindre end 14 børn ; det sympatiske ægtepar, der levede og virkede her i mere end en menneskealder, er forevigtet i et par smukke portrætter, der ligeledes skyldes Juels pensel. En så talrig familie måtte naturligvis til stadighed berede økonomiske vanskeligheder, og som tidsforholdene var, lykkedes det heller aldrig grev Frederik at se sin arbejdsomhed høste de frugter, den havde fortjent. Grevskabet blev nu atter komplet, idet hovedgården Billeskov erhvervedes ; men gælden forøgedes derved med 60.000 rdl., og skønt købet var meget godt og forstandigt, måtte en sådan forøgelse føles trykkende. Den hele gæld var nu over 100.000 rdl., hvorpå der årlig skulle afdrages ; hver af komtesserne fik udbetalt 6.000 som deres arv, og enkegrevinden fik en årlig pension på 2.600, så det er let forståeligt, at det var under meget vanskelige kår, Wedellsborg modtog den nye rige udviklingstid, der nu oprandt for landbruget ; de store reformer, der engang skulle komme til at bære rige frugter, slugte foreløbig penge, mange penge. Det ødelæggende fællesskab forsvandt, udskiftningen gennemførtes efterhånden overalt på grevskabet, således at hver mand fik sin jord for sig ; hermed fulgte udflytningen, og en snes gårde og 30 huse opbyggedes fra nye ; hele denne reform udførtes med stor omsigt og dygtighed, og det bevidnedes af kyndige i samtiden, at den næppe noget andet sted i Fyn havde så heldbringende virkninger som her. På Wedellsborgs hovedbygning udførtes også nogle byggearbejder ; ved den vestlige ende af den lange sydfløj opførtes en lav staldbygning, og da gennemkørslen tilmuredes, kom borggården atter til at ligge syd for slottet, og den tidligere borggård inddroges i haven. Når man foruden alle disse bekostninger betænker den talrige børneflok, her voksede op, er det naturligt, at det trods alt arbejde ikke lykkedes at bringe gælden ned.

Da de fynske amter 1806 omordnedes, nedlagde grev Frederik sit amtmandskab og tilbragte den sidste halve snes år af sit liv med helt at arbejde for sin besiddelse. De ulykkelige forhold, som krigen førte vort land ud i i de første decennier af det ny århundrede, standsede også landbrugets fremgang og hindrede al økonomisk udvikling, og grevskabets tilstand var derfor ikke heller gunstig, da grev Frederik

Riddersalen (fot. Niels Elswing).

døde 1817 og efterfulgtes af sin søn grev Hannibal Wilhelm Wedell. Han var i sit 20. år blevet gift med Louise von Warnstedt, datter af Friedrich Carl von Warnstedt, og havde med hende fire børn, hvoraf de to sønner siden skulle blive besiddere af grevskabet ; men efter mere end en halv snes års ægteskab blev de skilt på grund af gemytternes uoverensstemmelse ; han ægtede siden, samme år som han overtog grevskabet, Marie Ernestine Amalie v. Rosen, med hvem han også havde flere børn, og som overlevede ham i mange år. Grev Hannibal var i sine unge år officer, men forlod tjenesten kort før faderens død. Grevskabets tilstand var trods det store arbejde, der var ydet og den betydelige fremgang i mange henseender, dog ikke glimrende og opgaven ikke let, fordi landvæsenets konjunkturer var meget uheldige. En betydelig gæld var der at kæmpe med ; bønderne stred hårdt for at holde ligevægten, og bygningerne var flere steder temmelig forfaldne. I grev Hannibals tid bedredes forholdene ikke ; men den blev i øvrigt ikke lang ; kun 48 år gammel døde han 1828, og grevskabet gik over til den ældste søn, grev *Karl Wilhelm Adam Sigismund Wedell*, hvis

*Kabinet
(fot.
Niels Elswing).*

halvhundredårige besiddertid blev en rig og blomstrende udviklingsperiode. Skønt kun 22 år gammel tog grev Karl med iver fat på sin store opgave, og vistnok forvandlede i hans tid landbrugets kår fra slidsomme og elendige til frugtbare og glimrende; men der er dog ikke mange besiddelser, hvor udviklingen har været så rig, og den skyldes ikke blot konjunkturerne, men også den dygtighed, hvormed de er udnyttet af disse sidste besiddere. Overalt på godset blev driften forbedret; arealet øgedes betydeligt ved inddæmninger; dårlig jord indtoges til skov, og mange bøndergårde og huse blev istandsat eller opbyggedes helt fra ny. Også bygningerne på hovedgården blev istandsatte, og grevskabets mange kirker, der var temmelig forfaldne, blev grundigt restaurerede. Endelig afløstes hoveriet, til stor gavn for godsets bønder; men derimod ville greven, stærkt konservativ og patriarkalsk af tankegang som han var, aldrig høre tale om at sælge bøndergodset. Efterhånden blev da også gælden afbetalt, og der kunne endog

tilkøbes en ny hovedgård, Orelund ; desuden købte grev Karl også hovedgården Frederiksgave og stiftede heraf den såkaldte Lensgreve Karl Wedells Stiftelse, der tjener til understøttelse for den Wedell-Wedellborgske familie, der efterhånden gennem grev Frederik Ludvigs mange børn har fået talrige og vidt forgrenede sidelinier ; også for grevskabets bønder og arbejdere stiftedes et betydeligt legat. Grev Karl havde 1834 ægtet sin kusine Rosa von Krogh, en datter af overforstmester von Krogh og Johanne Sophie von Warnstedt ; men ægteskabet forblev barnløst, og ved hans død 1882 gik derfor grevskabet over til hans yngre broder grev Julius Wilhelm Georg Ferdinand Wedell, der dog dengang var over støvets år og døde allerede året efter. Han efterfulgtes af sin søn i ægteskab med Christiane von Buchwaldt, grev *Wilhelm Carl Joachim Ove Casper Bendt Wedell*.

Grev Bendt var født 1840 ; fra den tidligste ungdom af havde hans arbejde og interesse været landvæsenet, og i årenes løb udviklede han sig til en af vore første agronomer. Efter at have lært landbrug på Hillerødsholm købte han Borupgaard ved Horsens, omtrent samtidig med at han giftede sig med komtesse Maria Elisabeth Knuth (født 1849). Med stor dygtighed drev han denne gård, og navnlig blev hans kvægopdrætning snart bekendt for at høre til halvøens bedste. Da han havde overtaget grevskabet, tog han sig også her med stor personlig iver og interesse af driften og skabte et hjemsted for landøkonomiske arbejder og forsøg, som han ikke skyede hverken anstrengelser eller ofre for at gennemføre til et heldigt resultat. I forskellige henseender havde der naturligvis i grev Karls senere år hersket nogen stilstand i grevskabets udvikling ; der blev nu taget fat på ny med istandsættelser og nybygning såvel af hoved- og avlsgårde som af bøndergårde og huse. Selve Wedellsborg fik en grundig restauration, og der opførtes ved sydfløjen en dobbelttrappe fra haven op til den smukke og stilfulde hasesal og et trappetårn i hjørnet mellem de to fløje, hvorved den indre forbindelse blev gjort lettere. Wedellsborgs avlsgård blev helt fra ny opbygget, og ligeledes blev mange gårde og huse på bøndergodset nybyggede. Overfor spørgsmålet om fæstegodsets salg stod grev Bendt i mange år på samme konservative standpunkt som sin onkel, og først så sent som i 1916 fandt afhændelsen sted ; der blev da bortsolgt 1.475 tdr. htk., og grevskabets hartkorn var derefter 457 tdr.

ODENSE AMT

fri jord, 104 tdr. skov og 43 tdr. bøndergods. Også for skovenes drift nærede grev Bendt megen virksom interesse ; de vidtstrakte Wedellsborgske skove med deres rige vildtbestand hørte til de prægtigste i Fyn. Endelig blev også gartneriet på Wedellsborg vidt bekendt for sin mønsterdrift og ved sine rige og sjældne produkter, en seværdighed også for den ikke sagkyndige. Det var en naturlig følge af den rolle, som grevskabet efterhånden kom til at spille inden for landbruget, at dets besidder kom til at indtage en fremskudt plads blandt danske landmænd i det hele ; han var i en lang årrække præsident i Landhus-holdningsselskabet og formand for Dansk Skovforening, og han beklædte hvervet som formand for landbrugsafdelingen på Verdensudstillingen i Paris 1900. At han desuden i mange år var formand for Husby sogneråd og medlem af Assens amtsråd var næsten en selvfølge. Men i politik deltog grev Bendt Wedell aldrig ; en af de stille i landet, som han altid var, samlede hans interesse om hans hjem og hans gerning, som han viede et langt livs arbejde.

Kammerherre, hofjægmester, lensgreve Bendt Wedell døde i 1922 ; men allerede i 1920 var grevskabet overtaget af sønnen kammerherre, hofjægmester, lensgreve *Julius Carl Hannibal Wedell* (1881 - 1963), gift 1907 med komtesse Inger Krag-Juel-Vind-Frijs, der fra 1935 var overhofmesterinde hos Hendes Majestæt dronning Alexandrine. I henhold til lensloven overgik grevskabet Wedellsborg i 1926 til fri ejendom og ca. 600 tdr. ld. blev afgivet til udstykning. Wedellsborgs gods omfatter nu bl. a. sædegården Wedellsborg, hovedgårdene Tybrind, Sparretorn, Billeskov og avlsgårdene Ellegaard, Gammelgaard, Risbro, Torbenhøj, Mosegaard, Tønnæs og Fønsvang. Med iver og interesse videreførte lensgreve Julius Wedell sin faders bestræbelser for, at godset i landbrugsmæssig henseende til stadighed skulle være fuldt på højde med tiden. Besætningen på Wedellsborg avlsgård regnedes blandt de bedste på Fyn, og der oparbejdedes en betydelig avl af 1. classes jyske heste på denne gård. Lensgreve Wedells indsigt i bygningsvæsen er kommet godsets bygninger til gode, idet der er foretaget en gennemgribende modernisering af disse. Også Wedellsborg hovedbygning er blevet ombygget. Den ved den vestlige ende af den lange sydfløj beliggende staldbygning blev omkring 1920 forøget med en etage, og hele bygningen indrettedes til gæsteværelser. På samme tid blev ridder-

Lensgrevinde Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg med sine fire døtre, malet af Otto Bache på Frijsenborg. Hænger nu på Wedellsborg (Jot. Niels Elswing).

salen over kapellet ført tilbage til sin oprindelige form og forbundet med den nyindrettede gæstefløj. Disse ombygninger er foretaget med stor pietet over for det bestående bygningskompleks og synes endog at fremhæve dets historiske karakter, ligesom der herved er dannet en passende arkitektonisk ramme om de rige kunstværker med tilknytning til grevskabets historie, der i det foregående er beskrevet. Med henblik på det forestående ejerskifte blev der i 1955 afstået ca. 500 tdr. ld. til Statens Jordlovsudvalg, hvorefter Wedellsborg gods nu ialt omfatter 6.535 tdr. ld. Deraf har Wedellsborg sædegård de 716 tdr. ld. og 2.600 tdr. ld. er skovareal. 1959 overdrog lensgreve Julius Wedell ejendommen til sin søn, *Charles Bendt Mogens Tido* lensgreve *Wedell*, der nogle år forinden havde overtaget Frijsenborg fra sin moder og 1958 var blevet gift med baronesse Irene Raben-Levetzau.

Fjernt fra alfarvej ligger Wedellsborg. De historiske minder er vel ikke her rigere end så mange andre steder i vort land, men intet dansk herresæde har en skønnere beliggenhed. Frit og frisk ligger det herude på sin halvø, dog gemt under parkens høje træer og værnet af skovene, når stormenes sus står skarpt om næsset, ensomt og fornemt tilbage-

ODENSE AMT

trukket, dog midt i en naturens rigdom, der i myldrende og ubundet liv udfolder sig, som havde den ingen menneskelig indgriben at frygte.

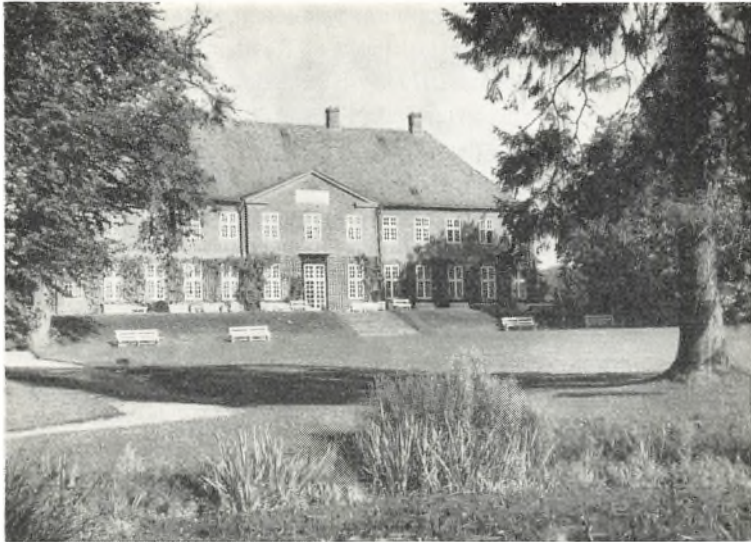
WILLIAM NORVIN

EJERE

- 1295 Niels Hamundsen Litle
ca. 1330 Anders Pedersen Stygge

ca. 1350 Nicolaus og Lyder
Krummedige
ca. 1390 Berneke Skinkel
ca. 1449 Knud Henriksen
Gyldenstjerne
1468 Henrik Knudsen
Gyldenstjerne
1562 Henrik Gyldenstjerne med flere

ca. 1622 Hans Johansen Lindenov
1664 Christian Urne
1664 Hannibal Sehested
1666 Wilhelm Friderich v. Wedell

1766 L. Fr. Wedell

1828 K. W. A. S. Wedell

1883 W. C. J. O. C. B. Wedell

1920 J. C. H. Wedell

1959 C. B. M. T. Wedell

BYGNINGER

- Kaldt Husbygaard
Barfred opført på voldsted og kaldt Iversnæs

ca. 1500 Tårnhus og fløjen i
forlængelse af barfreden opført
Nordfløjen opført i to
stokværk

1672 Kaldt Wedellsborg
1689 Adlerhus opført
1690 - 1700 Stor regulerende ombygning, tårnhuset gennembrudt med port og kapel indrettet

Staldbygning i vest opført og portgennemkørselen tilmuret

Hovedbygningen istandsat

Trappetårn opført og avlsgården fornyet
1920 Hovedbygningen ombygget Staldlængen forhøjet med en etage

Hovedbygningen set fra parken (fot. Wermund Bendtsen).

Hindsgavl

Middelfart købstad, Vends herred, Odense amt

På den odde, som Fyn ved Middelfart skyder ud i Lille Bælt, ligger Hindsgavl. Fra slottets nuværende plads er der en henrivende udsigt over til den jyske kyst, som blikket kan følge helt ind til Kolding.

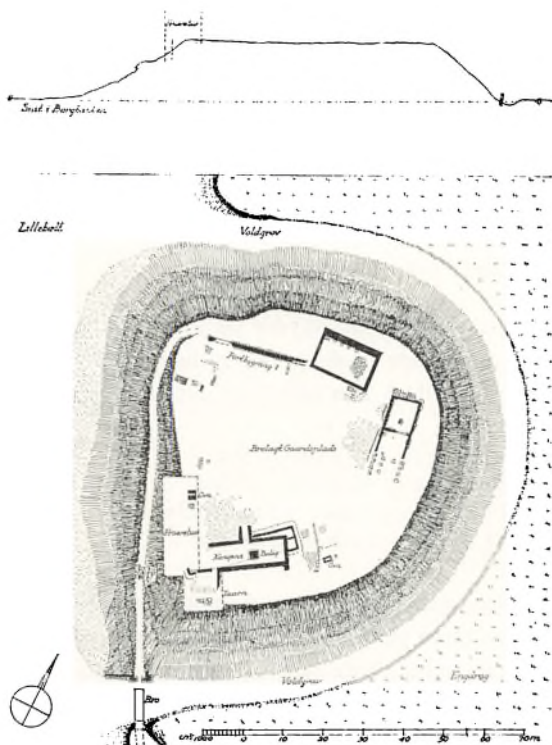
»Her kan jeg staa og se den føytende Søe,
Her kan jeg gjøre mig en Tanke om at døe.
Som Skibet fløtter sig snart frem og snart tilbage,
Jeg gaar derfra og til med alle vore Dage.«

Således står der på den egetræsplade, som kammerherre Adeler i 1784 indmurede over havedøren på den nyopførte hovedbygning. Men det gamle Hindsgavl lå nogle hundrede skridt længere mod nordvest, hvor slotsbanken fremtræder som en høj bakke i terrænet. Til dette sted knytter Hindsgavls historie sig i århundreder.

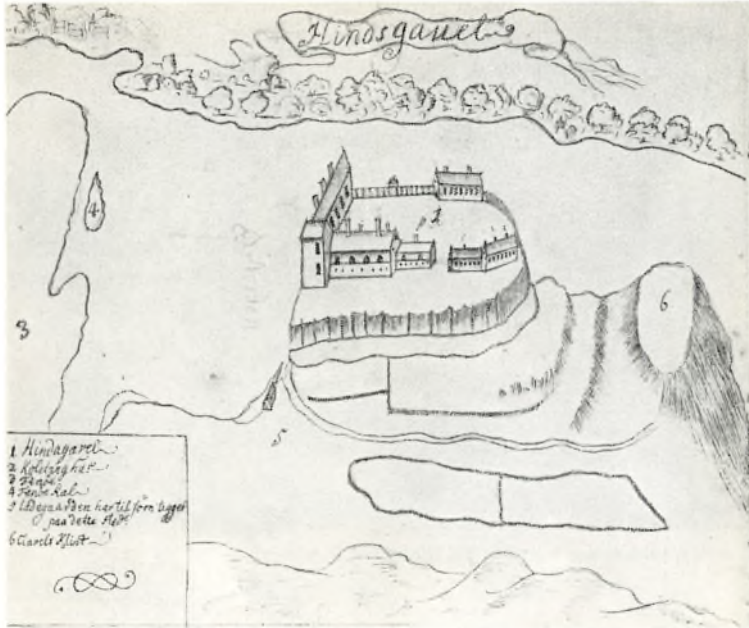
ODENSE AMT

Resterne af denne betydelige borgs bygninger skjules nu i den skovbevoksede bankes jord, men ved hjælp af Resens udmærkede tegning fra borgens forfaldstid ca. 1670 og Nationalmuseets udgravninger i 1940'erne, der blev ledet af arkitekt Elna Møller, kan vi danne os en forestilling om, hvordan den så ud.

Umiddelbart ved bæltet rejser banken sine stejle sider til 15 m højde. På toppen måler den ca. 75 m i tværmål. På landsiden har den et bredt, tildels bundløst, engdrag, men som yderligere sikring er langs bankens fod lagt en voldgrav, som ganske vist kun har ringe dybde, men som understøttes af palisader og bolværk. I det faste lands bratte skrænt er gravet en hulvej, der fortsætter i en brolagt vejdamning over engen. Vejen ender på et plateau ved borgbankens sydøstre

*Borgbanken
med de
udgravede huse
(National-
museet).*

Plan over Hindsgavl efter Resens Atlas 1677 (Nationalmuseet).

hjørne, hvor der har ligget en lille avlsgård. Herfra førte en bro med klap over graven, og derfra gik en stejlt stigende vej på bankens søside op til en portbygning på borgplateau'ets nordvestre hjørne. Bro og vej har fortifikatorisk været dækket af borgens store hovedtårn, der i grundplan har målt ca. 10×10 m med op mod to m tykke mure. Højden opgives at have været 12,5 m. Bag tårnet lå, yderligere skubbet ud mod vejen, den 25 m lange fruerstuebygning, og i vinkel hermed bag tårnet kongens bolig. Det ældste hus på dette sted var en smal bindingsværksbygning på 26,5 m længde, men det blev i 1607 erstattet med et to stokværk højt beboelseshus. Midt på huset er fra gårdsiden en nedgang til understokværket, og her står et mægtigt fundament for en skorsten.

Øst for kongens hus lå forskellige økonomibygninger med murstensgulve i uens højde og en firkantet ovn. Samtidig med, at gårdspladsen blev brolagt blev der på dens østside bygget en 25 m lang stald.

Hovedbygningen set fra vest (fot. Wermund Bendtsen).

Efter ruinen at dømme har det mest imponerende af borgens huse ligget på bankens nordkant. Det er et middelalderligt munkestenshus på $15,5 \times 10,5$ m, hvis ydermur mod skrænten måler 1,8 m, mens de andre mure kun har en tredjedel af denne tykkelse. Hvis det er borgens gamle kongehal, havde Hindsgavl en ikke ringe lighed med Nyborg, hvor hovedtårnet, ligesom her, ligger på den ene side af borgpladsen, mens hallen, »palatium«, ligger på den anden kant af voldstedet og ydermere har samme bredde som Hindsgavls, om end den er dobbelt så lang. Ved Hindsgavlhallen er der fundet et lerbæger fra ca. 1200, som synes at give en sikker datering af anlægget. Hallens tykke ydermur kan have båret en vægtergang. På Resens tegning fra ca. 1670 er huset, ligesom borgens andre bygninger, vist bedre ved magt, end efter hvad vi fra anden side ved var tilfældet efter sven-skernes besøg. Ved siden af hallen har ligget en portbygning, som modtog vejen op langs borgbankens side.

Skønt gården var midtpunkt i et *kongeligt len*, der havde Vends herred til område, og skønt den ligger ved rigets gamle hovedrute over Fyn, har den dog kun undtagelsesvis været midtpunkt for skel-

sættende begivenheder i vor historie. Hvornår det første Hindsgavl er bygget, kan ikke oplyses. Allerede 1231 nævnes »Hægnæthskoven« som kongeligt domæne, men først i 1295 siges der at have stået en borg. Her mødtes den 21. september kong Erik Menved med hertug Valdemar IV af Sønderjylland for at afgøre deres tvistigheder, og fire dage senere sluttede Erik Menved på Hindsgavl ved forhandling med den norske konge Erik Præstehader stilstand i striden om de fredløse.

I 14. århundrede delte den skæbne med så mange andre danske kongeborge. Den blev en kastebold imellem kongen og de holstenske, grevelige panteherrer, uden at det dog er muligt i enkeltheder at følge dens historie i disse tunge år. Allerede 1317 blev den pantsat til *holstenerne*, og da Christoffer II ved holstenernes hjælp blev konge, måtte han 1329 pantsætte Hindsgavl til grev Johan af Holsten, som 1331 forlenede den til Henneke v. Hummersbüttel. Først i 1348 lykkedes det *Valdemar Atterdag* at indløse lenet; men det må igen være kommet i holstenernes hænder, thi 1357 var Benedict v. Ahlefeldt lensmand, han, der indtog en fremtrædende plads i den holstenske adel, og som atter og atter optrådte som den danske kongemagts modstander, samtidig med at han foruden Hindsgavl og Hagenskov erhvervede store godser på Lolland-Falster. 1358 belejrede kong Valdemar forgæves Hindsgavl, men først i 1360 var det i hans hånd.

1426 var Erik af Pommern på Hindsgavl og udstedte derfra Bøgenes bys privilegier. Han overlod 1436 Hindsgavl til sin fætter hertug Bugislav af Pommern, der også havde Hagenskov len; men allerede 1439 kom det tilbage til riget, og Eggert Frille fik det i forlening for en lang årrække. Efter ham var Eggert Andersen (Ulfeldt) lensmand 1482, Erik Aagesen Thott 1486 og Anders Jepsen 1497.

Fra nu af er rækken af lensmænd fuldstændig, men de har kun undtagelsesvis været betydende personligheder. Nævnes skal blot Frederik I's sachsisk fødte kansler, den kløgtige diplomat og statsmand Wolfgang v. Utenhof, der fra 1526 til sin død 1542 havde Hindsgavl som len. I 1574 fik Hans Johansen Lindenov Hindsgavl i pant på livstid. Han havde 1569 - 73 været sin faders efterfølger på Silkeborg og fik nu Hindsgavl til sin død i 1596. Han var gift med Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz, og da hans børn blev født på Hindsgavl, er dette et vidnesbyrd om, at han har benyttet det til fast bolig. Det

fremgår også af den synsforretning, der er bevaret fra 1597, da hans enke overleverede lenet til Preben Bild. Her får vi for første gang nogle sparsomme oplysninger om de bygninger, som slottet bestod af. Der tales om et muret hus, som Hans Johansen Lindenov havde opmuret, men de andre huse var af træ eller bindingsværk. I det store lange træhus, som står for enden af det murede hus, og som porten går igennem, er lofterne forrådnede og utjenlige til at lægge korn på, hedder det. Endnu nævnes to små træhuse »imellem stængeværk muret«, af hvilke det ene brugtes til bryghus, det andet til køkken og bagstue. Endelig oplyses, at Hans Lindenov havde opført en staldbygning; men så sparsomme disse oplysninger i øvrigt er, giver de dog indtryk af, at noget imponerende bygningsværk har Hindsgavl ikke været på den tid. 1576 fik bønderne en kongelig befaling, der gik ud på, at de ikke som før kunne nøjes med at udkøre hver 6 læs møg om året; de skulle herefter køre så længe, til møddingen var helt kørt ud, da der, som det hedder, nu avles og høstes mere til slottet end tidligere og derfor også staldes og fodres flere øksne, køer og andet fæ, en udtalelse, der lader formode, at lenet styredes med mere dygtighed og interesse end før.

Selve den godsmængde, der var henlagt til Hindsgavl, synes også at være undergået nogle ændringer i Hans Lindenovs tid. Hans afgift, der først var 200 daler årlig, blev 1580 forhøjet til 500 daler, 1584 fik han den atter nedsat til 300 daler, og da en del gods var bortskiftet, fulgte 1587 en yderligere nedsættelse til 200 daler. I 1590 blev selve Middelfart, der hidtil havde ligget under Odensegaard, henlagt under Hindsgavl. Trods denne sidste forøgelse fastsatte Predbjörn Bilds forleningsbrev 1597 kun afgiften til 158 daler foruden 2 læster rug, 2 læster byg og 2 tdr. smør. Allerede 1602 efterfulgtes han af Jacob Ulfeldt, der endnu var en ung mand, som stod ved begyndelsen af den karriere i statstjenesten, der skulle føre ham op i rigsrådets rækker.

Større betydning for Hindsgavl fik Ulfeldts efterfølger Corfitz Rud til Fuglsang, der havde lenet til 1621. De beskedne bygninger, som Hans Lindenov havde haft til rådighed, og som dog ikke var ringere end, at de i 1579 havde kunnet give Frederik II husly, da han rejste fra Kolding til Sjælland, var ikke tilfredsstillende for Christian IV. I 1607 skrev han til lensmanden på Koldinghus Caspar Markdanner,

Hindsgavl set fra syd (fot. Niels Elswing).

Hindsgavl ca. 1820 set fra nord. Gouache i Nationalmuseet.

at han skulle lade Corfitz Rud få to 2 lofter høje huse på Nygaard og Vamdrupgaard, som han skulle lade nedbryde, og som kronens bønder skulle føre ned til vandet. Siden ville kongen deraf have opført et godt og bekvemt hus på Hindsgavl Slot, hvori kongen og hans gemalinde kunne have nødtørfvig bolig med gemakker og andet tilbehør. Og kongens vilje er formodentlig sket fyldest, siden han, 1615 kunne give Corfitz besked om at gøre kamrene i stand til at modtage hans tre søstre kurfyrstinden af Sachsen, hertuginde af Brunsvig og hertuginde af Holsten.

Da Tillys og Wallensteins hære i august 1627 marcherede ind i Holsten og fortsatte hærgende og plyndrende op igennem Jylland, gav kongen ordre til at lade bønderne besørge vagterne ved slottet, medens spørgsmålet om skanser kunne bero. Derimod skulle han rekvirere krudt, kugler og lunter fra Jacob Ulfeldt på Nyborg Slot. En uge senere kom en ingeniør for at se på et sted til anlæg af skanser. 1643 blev der igen optaget en synsforretning, som oplyser om slottets bygninger. Fruerstuen lå i et stort grundmuret hus. Op til det stod et firkantet tårn. I det lange hus, som Corfitz Rud havde bygget, lå kongens og dronningens gemakker. Køkkenet og borgestuen lå i et særligt hus. Ved den nordre side på borgegårdspladsen lå en lang stald på 21 fag; det var den, Hans Lindenov havde bygget. Østen i borgegår-

ODENSE AMT

den lå den gamle stald. Endelig tales der om et langt hus, som går langs fruerstuen, hvori er dejstue, sengekammer, skriverstue, bryggers og mælkestue. Slottets ladegård bestod af tre huse, en lade, gæstestald og vognskjul. Midt på slotspladsen var der en vandkunst.

Under svenskekrigen led slottet en del skade, og det var delvis uanvendeligt til beboelse. Da krigen var forbi, og enevælden med dens ophævelse af lensmandsposterne indført, blev dets skæbne hurtigt beseglet. Hindsgavl blev 1664 udlagt til landsdommer *Jens Lassen*. Siden 1653 havde han været storleverandør til staten og tjent meget betydelige summer. Hans store fortjenester ved statsleverancerne førte til en undersøgelse, der resulterede i, at der blev gjort udlæg i hans gods, og Hindsgavl kom 1681 tilbage til *kronen*. 1684 blev godset forpagtet til en borger i Middelfart Hans Svendsen. 1692 fik han lov at nedbryde ladegården, men ikke det gamle slot, der dog allerede på det tidspunkt var stærkt forfaldent. Hans Svendsen var imidlertid stærkt interesseret i at få de bygningsmaterialer, der var i de gamle huse, og naturen kom ham til hjælp. 10. januar 1694 kom der en stærk storm, som drev Lille Bælts bølger helt op til slottet. Gavlen i fruerstuehuset slog revner, og efter at der var taget syn på slottet, bestemte regeringen, at det skulle sælges ved auktion. Hans Svendsen bød 100 daler; men derefter besluttede regeringen at sælge hele godset, og ved auktionen 1695 blev den hertugelig gottorpske kældermester og vinhandler i Slesvig *Hans Daniel Freintz* højestbydende med 7.209 rdl. 81 sk. Det var oprindelig regeringens tanke, at den nye ejer skulle overtage gården som andet skattepligtigt bøndergods; men der tilstodes Freintz tilladelse til i løbet af fire år at indkøbe de 200 tdr. htk. bøndergods inden for 2 miles omkreds, som var fornødent, for at han kunne nyde sædegårdsfrihed. 1696 måtte Hans Svendsen overlade forpagtningen til Freintz, og da Freintz kort efter døde, overtog hans svoger overfører *Kaj Ahlefeldt* Hindsgavl. I årene 1696 - 99 købte han da en mængde bøndergods op. Medens gården i 1688 havde et tilliggende på 53 tdr. htk. 3 skp. 1 fk., havde den i 1701 227 tdr. htk. 6 skp. 3 fk. Til godset hørte yderligere Asperup og Roerslev kirker. Bøndergodset lå tæt samlet om gården.

Kaj Ahlefeldt beholdt ikke gården længere, end til disse køb var afsluttede. 1701 solgte han den til oberst *Frantz Joachim v. Dewitz*,

Pavillon i parken (fot. Wermund Bendtsen).

der er nærmere omtalt under Hagenskov (Frederiksgave), som han også ejede, og der kom fra nu af et langt åremål, hvor de to store godser havde fælles ejer. 1718 tilkøbte Dewitz yderligere 142 tdr. htk. af det gamle ryttergods, og efter hans død 1719 gik både Hindsgavl og Frederiksgave i arv til hans broder oberst Joachim Diderich v. Dewitz til Schönhagen og Løitmark. Han lod Hindsgavl styre ved en foged, og da han døde 1723, skulle både Hindsgavl og Frederiksgave overgå til hans søn Frantz Joachim v. Dewitz. Da han imidlertid ikke var myndig, blev først oberst Günther Diderich v. Finecke til Dal-lund, siden landråd Fridrich v. Reventlow indsat til hans formynder, og han styrede godserne indtil 1732, da F. J. v. Dewitz overtog dem.

Niels Andersen Basse er en ejendommelig skikkelse i fynsk gods-historie. Han var født i Bogense 1695 som søn af en underofficer, blev 1721 forpagter på Hvidkilde, 1727 forvalter på Valdemars Slot og Nakkebølle og 1740 forvalter på Frederiksgave. Ved disse admini-strative stillinger må han have tjent godt til sin egen lomme, thi 1745

Mødesal (fot. Wermund Bendtsen).

købte han Hindsgavl af Dewitz. Gården var nu på 633 tdr. htk., og i de følgende år lagde han yderligere jord ind under godset. 1763 erhvervede han Fænø; men i øvrigt blev tid efter anden en del gods bortsolgt eller mageskiftet, så godset i 1764 var på 549 tdr. htk. Med sin første hustru havde Niels Basse datteren Armgot Sophia, der blev gift med kancelliråd Hans Fønss, der afløste svigerfaderen i forvaltertjenesten på Frederiksgave. I 1764 oprettede Niels Basse et testamente, der bestemte, at hans efterlevende enke skulle beholde Hindsgavl et år efter hans død, men derefter skulle det overgå til datter sønnen Niels Basse Fønss, der var født på Frederiksgave 1751. Hvis han døde ugift og barnløs, skulle godset tilfalde datterdatteren Karen Basse Fønss på betingelse af, at hun betalte 50.000 rdl. til broderens bo.

Skæbnen ville, at både nu og siden blev arvegangen inden for slægten ret forviklet. I 1773 døde Niels Andersen Basse, og da var arvingen til godset Niels Basse Fønss allerede død 1770; efter testamentet skulle Karen Basse Fønss indtræde som arving. Hun var 1770 blevet gift med ritmester, senere kammerherre *Christian Holger Adeler*, som altså

nu blev Hindsgavls herre. Som så mange af sine samtidige var Adeler en dygtig og interesseret godsejer, der var stærkt optaget af reformbevægelsen inden for landbruget og af de mange forsøg på at ophjælpe landets industrielle og merkantile forhold. Lejlighedsvis foretog han køb til godset, således at dets tilliggende blev noget forøget, men samtidig lod han hele godset udskifte. 1787 udskiftedes Svenstrup, 1792 Kauslunde, 1794 Staurby og 1796 Aulby og Skrillinge. I Middelfart erhvervede han en del ejendomme, og her indrettede han et spinderi og klædefabrik, som klædefabrikør J. H. Koch drev, og som 1808 havde 8 store vævestole og leverede for 18 - 20.000 rdl. færdige klædevarer årlig.

Hindsgavls hovedbygning blev bygget. Det skete i 1784, og stenene fremstilledes i et teglværk, som Adeler havde anlagt. Hvordan Hindsgavls bygninger har set ud, efter at det gamle slot var blevet nedbrudt, kan ikke oplyses. Men det Hindsgavl, som nu blev opført, og som i det væsentlige står uændret den dag i dag, er typisk for klassicismen herhjemme og i sit anlæg beslægtet med Frederiksgave og Krengerup. Facadens midtparti fremhæves af fire pilastre, der bærer frontonen. Endepartierne er udformede til lavere, korte fløje. Murene er røde, og pilastre og ornamentter har formentlig oprindeligt været hvide. Selve ruminddelingen er også beslægtet med Frederiksgaves. I midtpartiet ligger mod gårdsiden et trapperum, bag dette en havesal; på begge sider af disse ligger de øvrige rum således fordelt, at husets to halvdele er symmetriske. Det formodes, at det første udkast til bygningen er givet af en af Jardins elever Hans Næss, men at den endelige udformning er sket ved en lokal murermester, hvis navn: Jens Jensen, samt årstallet 1784 står indhugget på en bygningssten.

I 1801 døde kammerherre Adeler og blev begravet under meget beskedne former, således som han selv havde bestemt. Hans enke boede fortsat på Hindsgavl. Da de spanske tropper 1808 kom til Fyn, fik også Hindsgavl stor indkvartering, og i et brev til sin broder amtmand Fønss til Løvenholm gav den gamle kammerherreinde i maj en levende skildring af al den uro og forstyrrelse, de fremmede voldte. Ikke mindre end 200 mand havde hun daglig i kost, og de tærede stærkt på forrådene. Få måneder efter døde kammerherreinde Adeler. Da hun ikke efterlod sig børn, havde hun i et testamente af 1803 truffet bestem-

Dagligstue (fot. Wermund Bendtsen).

melse om, at Hindsgavl fremtidig skulle besiddes af familien Fønss, således at hendes afdøde ældste broder overkrigskommissær Friederick Jørgen Fønss' anden søn *Niels Basse Fønss* skulle tiltræde godset og derefter hans arvinger efter nærmere fastsatte regler. På godset hvilede imidlertid en gæld på 191.000 rdl., og det var fru Adellers tanke, at den skulle afbetales ved salg af bøndergods.

Det viste sig imidlertid ikke muligt at virkeliggøre denne plan. Derfor besluttede de at oprette et stamhus, således at besidderen, når tiderne blev gunstige, kunne afhænde dele af godsmængden, og gældsbyrden derved lettes. Dette skete 1815, og Niels Basse Fønss, der sammen med sine brødre i 1804 var blevet optaget i den danske adel og 1814 erklæret for myndig, tiltrådte stamhuset. En realisationskommission fik gælden nedbragt til 68.000 rdl. ; men hvis den helt skulle ud af verden, måtte alt bøndergodset realiseres. Der blev da truffet en ordning, hvorefter stamhusbesidderen fik godset overdraget imod årlig at afdrage 1.000 rdl. på gælden ; men i virkeligheden var det ikke nogen forbedring for besidderen.

HINDSGAVL

Niels Basse Fønss, der var gift med Frederikke Louise Dorothea Wedel-Heinen, døde 1858 og efterfulgtes af sin søn af samme navn, der var født 1827 og første gang var gift med Fanny Manon Georgine Lowzow, død 1870, og anden gang med Marie Louise Charlotte Vilhelmine Wedell-Wedellsborg. Efter hans død 1907 fulgte hans søn Frederik Niels Basse Fønss, der var gift med Edele Margrethe Gyldenkrone. Han havde ejet Billeshave, men efter faderens død 1907 solgte han denne gård og overtog Hindsgavl. Allerede 1910 måtte der ned-sættes en administrationskommission, der bortsolgte alt fæstegodset. Efter loven om len og stamhuses overgang til fri ejendom 1921 over-gik også Hindsgavl til ejerens fri ejendom, efter at staten havde taget 290 tdr. ld. jord til udstykning og en halv million kroner af fideikom-miskapitalen. I 1921 solgte Niels Basse Fønns gods og skov til *Mid-delfart kommune*, men beholdt hovedbygning og park til sin død det følgende år. Kommunen har i den forløbne tid udstykket størstedelen af den 880 tdr. ld. store avlsgård til bebyggelse, således at der nu kun drives 200 tdr. ld. under gården. I 1922 udlejedes hovedbygningen og

Bibliotek (fot. Wermund Bendtsen).

ODENSE AMT

parken til Foreningen Norden med forkøbsret. 1923 stiftedes A/S Hindsgavl, som for 150.000 kr. fik skøde på hovedbygningen med forpagterbolig, park, eng og skov. Aktiekapitalen på 215.000 kr. ejes næsten helt af Foreningen Norden, der står som lejer af ejendommen og dér afholder stærkt besøgte sommerkurser og fremlejer til andre organisationer. Under en stor del af 2. Verdenskrig var Hindsgavl overtaget af besættelsesmagten ; i august-oktober 1943 var officererne fra den jysk-fynske division interneret her. Efter befrielsen er hovedbygningen grundig restaureret, og iøvrigt er det smukke bygningsanlæg moderniseret flere gange.

Således har det formet sig så mærkeligt, at den gamle gård, der ved sin indtræden i vor historie var skuepladsen for forligsmødet imellem den danske og den norske konge, nu er midtpunktet i det store arbejde for at sammenknytte de nordiske folk.

SVEND LARSEN

EJERE

ca. 1200 Kronen
1317 De holstenske grever
1360 Kronen

1664 Jens Lassen
1681 Kronen

1695 Hans Daniel Freintz
1696 Kaj Ahlefeldt
1701 Fr. J. v. Dewitz
1745 N. Andersen Basse
1773 Chr. H. Adeler

1808 N. Basse Fønss
1921 Middelfart kommune
(avlsgården)
1923 Foreningen Norden
(hovedbygningen)

BYGNINGER

ca. 1200 Befæstet borg

ca. 1607 Kongens hus opført

1692 Ladegården nedbrudt
ca. 1695 Borgen nedbrudt, ny
ladegård opført

1784 Nuværende hovedbygning
opført ved Hans Næss og
Jens Jensen

1945 Hovedbygningen restaureret

Hovedbygningen set fra haven (fot. Holt & Madsen).

Billeshave

Strib-Røjleskov sogn, Vends herred, Odense amt

Den talrige Billeslægt, hvis navn i 17. århundredes første halvdel var knyttet til ikke mindre end fjorten fynske gårde, har også givet navn til Billeshave, der ligger på den nakke, som Fyn i nordvest skyder ud imellem Lille Bælt og Båring Vig. Hvem af slægten, der har oprettet gården, kan ikke oplyses, men sandsynligheden taler for, at det er *Erik Bille* til Kærsgaard, thi hans datter *Helvig Eriksdatter Bille*, der i 1627 blev gift med *Johan Brockenhuus*, skrev sig til Billeshave. Da *Johan Brockenhuus* døde 1648, og *Helvig Bille* anden gang giftede sig med *Henning Pogwisch* til Hollufgaard, blev denne ejer af Billeshave. *Pogwisch*, der var født 1611 på Damsbo, var 1646 blevet landsdommer på Fyn, og som ejer af Billeshave søgte han i 1654 om at få herlighedsretten til Vejlbj kirke, der på den tid tilhørte Dalum Klosters len. *Iver Vind* og biskop *Lavrids Jacobsen* skulle afgive betænkning

i sagen og undersøge, om denne rets overdragelse til ham kunne skade nogen, og i 1658 fik han den tilskødet. I 1660 blev Henning Pogwisch lensmand og viceskatmester og 1662 amtmand i Holbæk ; men hans pengeforhold var alt andet end gode, og 1663 blev Niels Lykke og Peder Brockenhuus indført i Billeshave for en sum af 3.190 rdl., og da han døde 1664 var han insolvent.

Gården forblev dog i slægten, forsåvidt som den overgik til Pogwisch' svigersøn *Knud Urne*, der havde været gift med Edele Brockenhuus, en datter af Johan Brockenhuus og Helvig Bille. Da Knud Urne i forvejen ejede Juulskov, skødede han 1667 Billeshave til sin broder Sivert Urne, og i hans slægt forblev den derefter i en årrække. På dette tidspunkt hørte der til Billeshave 12 bøndergårde. I 1704 oplyses det, at hovedgårdstaksten var 25 tdr. htk. 4 skp. 3 fdk. 2 alb., hvortil kom et tilliggende af bøndergods på 206 tdr. htk., 2 tdr. mølleskyld og 1 td. skovskyld, foruden Vejlby kirke, der var beregnet til 56 tdr. 2 skp. Således var der om hovedgården blevet samlet et ikke uanseligt og særdeles velbeliggende gods, som det var Sivert Urnes og hans hustrus ønske skulle forblive samlet ; men i ægteskabet var der fire børn, og derfor udvirkede de 1704 hos kongen, at den ældste søn Sivert skulle tiltræde godset straks efter faderens død imod, at han udbetalte 50 rdl. pr. td. htk. til sine søskende og 40 rdl. pr. td. htk. af Vejlby kirke. Allerede 1709 bortforpagtede Sivert Urne Billeshave til sin søn Sivert for tre år for 1.200 rdl., og efter Sivert Urne den Ældres død 1712 blev sønnen ejer af godset. Han, der var født 1668, var gift med Elisabeth Sophie Herlufsdatter Trolle, og da han døde 1728, stod godset igen i fare for at blive splittet imellem arvingerne. Det var yderligere vokset i omfang. Hovedgårdstaksten var uforandret, men bøndergodset var vokset til 272 tdr., således at det samlede hartkorn nu var på 357 tdr. 7 skpr. 1 fdk.

Faren for en splittelse af Billeshave blev imødegået, ved at arvingerne enedes om at skøde godset til Sivert Urnes datter Agathe Rodsteen Urne, der var gift med *Børge Valkendorf*, der var født 1691 på Klingstrup. Som godsejer havde han adskillige vanskeligheder med sine bønder. Engang omringede og overfaldt de ham og hans ladefoged med deres slåjern, og der blev rejst sag imod dem. En anden gang bar alle hovbønderne på godset deres plovjern op på gården til Valkendorf

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

og kastede dem for fødderne af ham med trussel om at ville gå fra deres gårde og aldrig pløje mere.

Det må stå hen, om skylden for disse uroligheder skal tillægges Valkendorf. Givet er det, at da han i 1747 døde, og hans enke Agathe blev gift 1749 med *Andreas von Raiser*, arvede han vanskelighederne med bønderne. Andreas v. Raiser var en svensker, der havde været kaptajn i dronningens livregiment, en stræber, der ved sin påtrængenhed klatrede op ad rangstigen. Han foregav, at Agathe Rodsteen ikke ville gifte sig med ham, når han kun var kaptajn, idet hun så ville miste sin rang. Ikke desto mindre opnåede han først ved sin afsked 1752 at få oberstløjtnants karakter. 1755 blev han etatsråd; men yderligere forsøg på at komme opad blev afslået. I 1759 begyndte Raisers vanskeligheder med bønderne på Billeshave for alvor. Da klagede 31 af godsets 92 bønder til kongen over, at Raiser plagede dem med hoveri. De påstod, at de måtte rydde ege og bøge og gøre hoveri på søn- og helligdage, ja han undså sig ikke ved at give dem hug og slag. Et par uger senere gentog de klagen. Raiser kunne vel ikke nægte, at han lej-

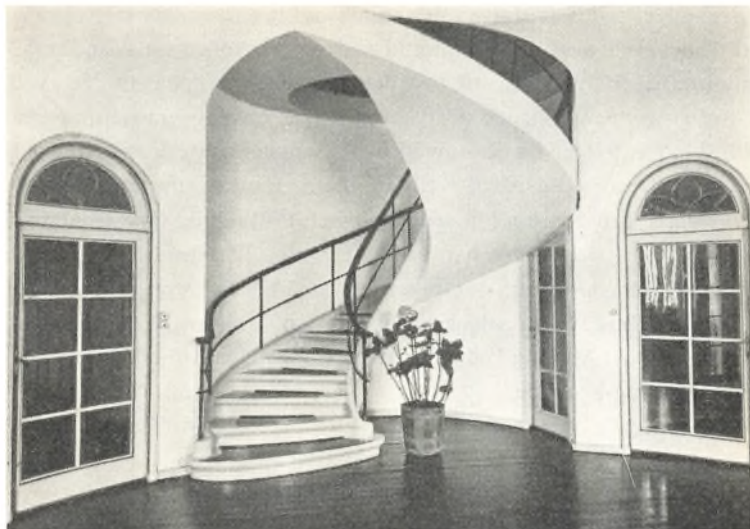
ODENSE AMT

lighedsvis havde givet en bonde et slag med sin kæp eller pisk ; men påstanden om hoveri på søndage fandt han ganske ugrundet. Han havde kun ladet børnene en timestid plukke en håndfuld kodrivere til gården, og overfor bøndernes klage over, at han skulle have ladet sit kvæg græsse på deres marker, svarede han, at hvis det var tilfældet, skyldtes det, at bønderne ikke havde holdt hegnene tilfredsstillende. Regeringen skønnede, at der var fejl på begge sider ; men Raiser fik en irettesættelse, som kun medførte, at han anlagde sag mod en del af de genstridige bønder.

Alle disse besværligheder var vel medvirkende årsag til, at han 1761 ved auktion solgte Billeshave til assessor Chr. Iversen i Middelfart. Forinden havde han dog bortsolgt en del af fæstegodset, og i Vejlbj kirke reserverede han sig et begravelsessted for sig selv og sin hustru. I 1765 vendte han tilbage til Sverige, hvor han blev landshøvding og introduceret i det svenske ridderhus med navnet von Reiser. Hans hustru døde 1779 og Andreas v. Reiser 1782. To år derefter blev de begge begravet i Vejlbj kirke i tvende glatte stenkister.

I mellemtiden havde Billeshave skiftet ejer nogle gange. Allerede 1764 solgte Chr. Iversen den til kaptajn Melchior Fischer, som dog straks videresolgte den til gehejmeråd Peder Juel til Hverringe, som formentlig købte den til sin søn, *Niels Krabbe Juel*, der fik den overdraget 1768. Han var født 1740 og blev 1767 kaptajn og kammerherre. Endnu 1769 - 70 gjorde han tjeneste i søetaten ; men 1770 afgik han og flyttede til Billeshave sammen med sin hustru Anna Margrethe Levetzau. Her iværksatte han straks byggearbejder på hovedbygningen, der nu blev opført af bindingsværk i to stokværk, hvortil sluttede sig to mindre fløje i ét stokværk. Ved hans død 1793 gik gården i arv til sønnen Hans Rudolph Grabow Juel. Han havde været kornet i livgarden og blev 1801 kaptajn og kompagnichef i fynske landeværnsregiment med kvarter på Billeshave ; men 1804 solgte han den til den daværende godsforvalter på Wedellsborg, kammerråd Rasmus Nellenman, som udstykkede hovedgården, medens den nu oprettede afbyggergård Katrinebjerg blev solgt til forpagteren på Tybrind Julius Eibe, som 1811 købte selve Billeshave til.

Fra nu af gik Billeshave fra hånd til hånd med få års mellemrum. Eibe kunne ikke klare pengekrisen og måtte 1819 gøre opbud, så den

Vestibule (fot. Holt & Madsen).

ved tvangsauktion blev solgt til kaptajn senere major Fr. Rahlff for 12.000 rdl. 1856 videresolgte han den til landinspektør S. Ring, der året efter afhændede den til prokurator *Lorentz Schmidt*, som dog kun havde den en ganske kort tid, idet major Rahlff på ny fik den udlagt for derefter at sælge den til greve Karl Wedell til Wedellsborg. Ved arv tilfaldt den halvbroderen, baron Fr. L. S. Wedell-Wedellsborgs datterdatter Ellen Basse Fønss, gift med greve H. Bille-Brahe-Selby, der 1898 solgte Billeshave til svogeren kammerjunker *Frederik Niels Basse Fønss*.

Under alle disse omskiftelser var hovedbygningen ca. 1860 blevet ombygget. Bindingsværksfløjen blev erstattet af en grundmuret bygning med høj kælder, og de to lave sidefløje blev nedrevet. Hertil føjede Basse Fønss 1899 en udbygning i haven og en gennemgående kvist på hovedbygningen. Da Basse Fønss efter faderens død overtog Hindsgavl 1908, solgte han Billeshave til løjtnant W. Schmidt-Bay, der 1913 overdrog den til sin søster, som 1919 solgte den til konsul Fr. L. Hey med 23 tdr. htk. og et tilliggende på 190 tdr. Id. 1926 købtes den af godsejer Carl Lawaetz, der ved købet af Fænø 1921 havde

ODENSE AMT

forpligtiget sig til at afgive udstykningsjord herfra ved lensafløsningen af Hindsgavl, men som imidlertid ved overenskomst med landbrugsministeriet fik tilladelse til i stedet at stille Billeshave til rådighed. Efter en gennemgribende udstykning købtes hovedbygningen med ca. 30 tdr. ld. i 1926 af fru Rasmine Rasmussen, der næste år solgte hovedparcellen med avlsgård til Kristian Bjerre Lindvig, medens hun selv drev herregårdspension i hovedbygningen. 1941 afstod hun denne med 20 tdr. ld. til *staten*, der har benyttet gården til arbejdslejr for unge kvinder, optagelseshjem for piger, og fra 1959 for store drenge. Fra 1951 er Billeshave en selvejende institution. I haven pågår for tiden under arkitekt Malling-Pedersens ledelse opførelse af forskellige skolebygninger og lignende.

SVEND LARSEN

EJERE

Erik Bille
ca. 1650 Henning Pogwisch
1664 Knud Urne
1731 B. Valkendorf
1749 A. v. Raiser
1761 - 68 Forskellige ejere
1768 N. Krabbe Juel

1804 - 57 Forskellige ejere
1857 L. Schmidt

1865 - 98 Forskellige ejere
1898 Fr. N. Basse Fønss

1908 - 41 Forskellige ejere
1941 Staten

BYGNINGER

Gården oprettet

Trefløjet hovedbygning opført i bindingsværk

ca. 1860 Hovedbygningen ombygget i grundmur og sidefløjene nedrevet

1899 Hovedfløjen ombygget og udbygning mod haven opført

1964 - 66 Nybygninger opføres ved Malling-Pedersen

KORTET ER REDIGERT OG TEGNET AF
 HENRICH MICHSENSTERNER
 TOPOGRAF VED GEOLOGISK INSTITUT

PRESSEN SKREV OM

Danske Slotte og Herregårde

»et stort stykke Danmarkshistorie«

BERLINGSKE TIDENDE

Både i tekst og i den tekniske udførelse er dette værk kvalitetsarbejde.

FYENS STITSTIDENDE

Alfred G. Hassings Forlag har tydeligt set rigtigt, da det besluttede sig til at sende denne ny udgave i handlen . . . mange her i bilismens tidsalder har fået øjnene op for de landskabelige og kulturhistoriske perler som vore slotte og herregårde er.

JYDSKE TIDENDE

Et af de smukkeste bogværker, der i øjeblikket udgives herhjemme er serien »Danske Slotte og Herregårde« . . .

VESTKYSTEN

. . . et emne som vore danske slotte og herregårde har altid haft en betydelig interesse. Det kan ikke undre. Disse slotte og herregårde i de dejlige parker hører med til dansk rigdom, til den kulturarv, der er dansk nationalejendom . . . »Danske Slotte og Herregårde« er egnet til at blive folkeeje.

VOR TID

HASSING